సంప్రదాయ సాహిత్య విమర్శ

ఎం.ఏ. తెలుగు, రెండవ సంవత్సరం

సెమిస్టర్-IV, పేపరు-III

పాఠ్య రచయితలు

ఆచార్య గుజర్లమూడి కృపాచారి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు & ప్రాచ్యభాషా విభాగం
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్.

ఆచార్య ఎస్.జి.డి. చంద్రశేఖర్, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు విభాగం,
శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి.

ఆచార్య పి. నరసింహారెడ్డి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు విభాగం,
శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి.

ఆచార్య ఇరపని మాధవి, ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి.
తెలుగు & ప్రాచ్యభాషా విభాగం
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్.

ఆచార్య కె. కుసుమాబాయి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
తెలుగు విభాగం, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాద్.

ఆచార్య కె. ప్రతాపరెడ్డి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు విభాగం,
శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి.

డా॥ జి. బాలసుబ్రహ్మణ్యం, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
సహ ఆచార్యులు, తెలుగు విభాగం,
హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాద్.

ఆచార్య ఆర్. చంద్రశేఖర రెడ్డి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు విభాగం,
శ్రీ కృష్ణదేవరాయ విశ్వవిద్యాలయం, అనంతపురం.

డా॥ వెలమల సిమ్మన్న, ఎం.ఏ., హెచ్.డి.
తెలుగు విభాగం, దూరవిద్యాకేంద్రం,
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం.

డా॥ కొండపల్లి సుదర్శన రాజు, ఎం.ఏ., హెచ్.డి.
సహ ఆచార్యులు, తెలుగు విభాగం,
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం.

ఆచార్య కె. మధుజ్యోతి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
సహ ఆచార్యులు, తెలుగు విభాగం,
శ్రీ పద్మావతి మహిళా విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి.

సంపాదకులు

ఆచార్య గుజర్లమూడి కృపాచారి, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
విశ్రాంత అధ్యాపకులు, తెలుగు & ప్రాచ్యభాషా విభాగం
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్.

డైరక్టర్

డా॥ నాగరాజు బట్టు,
ఎం.హెచ్.ఆర్.ఎం., ఎం.బి.ఏ., ఎల్.ఎల్.ఎం., ఎం.ఏ. (సై.), ఎం.ఏ (సో.), ఎం.ఇడి., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి.

దూర విద్యా కేంద్రము

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్-522 510.
ఫోన్ నెం.: 0863–2346208, 0863–2346222, 0863–2346259 (స్టడీ మెటీరియల్)
వెబ్‌సైట్: www.anucde.info ఇ–మెయిల్: anucdedirector@gmail.com

ఎం.ఏ. తెలుగు : సంప్రదాయ సాహిత్య విమర్శ

First Edition: 2023

No. of Copies:

© Acharya Nagarjuna University

This book is exclusively prepared for the use of students of **M.A. (TELUGU)** Centre for Distance Education, Acharya Nagarjuna University and this book is mean for limited circulation only.

Published by:

Dr. NAGARAJU BATTU

Director

Centre for Distance Education

Acharya Nagarjuna University

Printed at:

ముందుమాట

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం 1976లో స్థాపించినది మొదలు నేటి వరకు ప్రగతి పథంలో పయనిస్తూ వివిధ కోర్సులు, పరిశోధనలు అందిస్తూ 2016 నాటికి NAAC చే గ్రేడ్ 'A'ను సంపాదించుకొని దేశంలోనే ఒక ప్రముఖ విశ్వవిద్యాలయంగా గుర్తింపు సాధించుకొన్నదని తెలియజేయడానికి సంతోషిస్తున్నాను. ప్రస్తుతం గుంటూరు, ప్రకాశం జిల్లాలోని 447 అనుబంధ కళాశాలల విద్యార్థులకు డిప్లమో, డిగ్రీ, పీజి స్థాయి విద్యాబోధనను ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం అందిస్తోంది.

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం ఉన్నత విద్యను అందరికీ అందించాలన్న లక్ష్యంతో 2003-04లో దూరవిద్యా కేంద్రాన్ని స్థాపించింది. పూర్తిస్థాయిలో కళాశాలకు వెళ్ళి విద్యనభ్యసించలేని వారికి, వ్యయభరితమైన ఫీజులు చెల్లించలేని వారికి, ఉన్నత విద్య చదవాలన్న కోరిక ఉన్న గృహిణులకు ఈ దూర విద్యాకేంద్రం ఎంతో ఉపయోగపడుతుంది. ఇప్పటికే డిగ్రీ స్థాయిలో బి.ఏ., బి.కాం., బి.ఎస్సి., పీజీ స్థాయిలో ఎం.ఏ., ఎం.కాం., ఎం.ఎస్సి., ఎం.సి.ఏ., ఎల్.ఎల్.ఎం., ఎం.బి.ఏ., కోర్సులను ప్రారంభించిన విశ్వవిద్యాలయం గత సంవత్సరం కొత్తగా జీవన నైపుణ్యాలు అనే సర్టిఫికేట్ కోర్సును కూడా ప్రారంభించింది.

ఈ దూర విద్యా విధానం ద్వారా విద్యనభ్యసించే విద్యార్థుల కొరకు రూపొందించే పాఠ్యాంశాలు సులభంగాను, సరళంగాను విద్యార్థి తనంతట తానుగా అర్థం చేసుకునేలా ఉండాలనే ఉద్దేశ్యంతో విశేష బోధనానుభవం కలిగి రచనా వ్యాసంగంలో అనుభవం గల అధ్యాపకులతో పాఠ్యాంశాలను వ్రాయించడం జరిగింది. వీరు ఎంతో నేర్పుతో, నైపుణ్యంతో నిర్ణీత సమయంలో పాఠ్యాంశాలను తయారుచేశారు. ఈ పాఠ్యాంశాలపై విద్యార్థినీ, విద్యార్థులు, ఉపాధ్యాయులు నిష్ణాతులైనవారు ఇచ్చే సలహాలు, సూచనలు, సహృదయంతో స్వీకరించబడతాయి. నిర్మాణాత్మకమైన సూచనలు గ్రహించి మున్ముందు మరింత నిర్దిష్టంగా అర్థమయ్యే రీతిలో ప్రచురణ చేయగలం. ఈ పాఠ్యాంశాల అవగాహన కోసం, అభివృద్ధి కోసం సంశయాల నివృత్తి కోసం వారాంతపు తరగతులు, కాంటాక్టు క్లాసులు ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది.

దూరవిద్యా కేంద్రం ద్వారా విజ్ఞాన సముపార్జన చేస్తున్న విద్యార్థులు, ఉన్నత విద్యార్హతలు సంపాదించి జీవనయాత్ర సుగమం చేసుకోవడమే కాక చక్కటి ఉద్యోగావకాశాలు పొంది, ఉద్యోగాలలో ఉన్నత స్థాయికి చేరాలని, తద్వార దేశ పురోగతికి దోహదపడాలని కోరుకుంటున్నాను. రాబోయే సంవత్సరాలలో దూరవిద్యా కేంద్రం మరిన్ని కొత్త కోర్సులతో దిన దినాభివృద్ధి చెంది ప్రజలందరికీ అందుబాటులో ఉండాలని అకాంక్షిస్తున్నాను. ఈ ఆశయ సాధనకు సహకరిస్తున్న, సహకరించిన దూరవిద్యా కేంద్రం డైరెక్టర్లకు, సంపాదకులకు, రచయితలకు, అకడమిక్ కోఆర్డినేటర్లకు, అకడమిక్ కౌన్సిలర్లకు మరియు అధ్యాపకేతర సిబ్బందికి నా అభినందనలు.

ప్రొఫెసర్. పి. రాజశేఖర్

ఉపకులపతి

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం.

ఎం.ఏ. తెలుగు, రెండవ సంవత్సరం

సెమిస్టర్-IV, పేపరు-III

403TL21- సంప్రదాయ సాహిత్య విమర్శ

సిలబస్

1) విమర్శ స్వరూప స్వభావాలు-విమర్శనా రీతులు-విమర్శ ప్రయోజనం-విమర్శకుని లక్షణాలు-కావ్య స్వరూపం -ప్రాచ్య పాశ్చాత్య దృక్పథాలు-కావ్య ప్రయోజనం-కావ్య హేతువులు-కావ్యాత్మ-వాదాలు

2) కళలు-లలిత కళలు-దృశ్య, శ్రవ్య కళలు-లలిత కళల్లో కవిత్వ స్థానం

3) రస సిద్ధాంతం-లాక్షణికుల భిన్న దృక్పథాలు-భరతుని రస సిద్ధాంతం-రసరాజం-ధ్వని సిద్ధాంతం-ధ్వని భేదాలు

4) ప్రాచీన సాహిత్య ప్రక్రియలు-పురాణం-ఇతిహాసం-శతకం-ప్రబంధం-యక్షగానం-లక్షణాలు

5) దశరూపకాలు-నాటక లక్షణాలు-పాశ్చాత్య నాటకాలు-ట్రాజెడి-కామెడి-ఆవిర్భావ వికాసం-భారతీయ నాటకాలు-రూపక ప్రయోజనం

ఆధార గ్రంథాలు:

1)	సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష	- పింగళి లక్ష్మీకాంతం
2)	సాహిత్య దర్శనం	- కె.వి.ఆర్. నరసింహం
3)	సాహిత్య సోపానాలు	- దివాకర్ల వేంకటావధాని
4)	కావ్యాలంకార సంగ్రహ వ్యాఖ్య	- సన్నిధానం సూర్యనారాయణ శాస్త్రి
5)	తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సిద్ధాంతాలు	- వెలమల సిమ్మన్న
6)	An Information to the Study of Literature	- Hudson
7)	Principles of Literary Criticism	- Richard

సంప్రదాయ సాహిత్య విమర్శ

విషయ సూచిక

సంఖ్య	పాఠం	పుట
1.	విమర్శ – స్వరూప స్వభావాలు	1.1–1.5
2.	ఉత్తమ విమర్శకుడు – లక్షణాలు	2.1–2.11
3.	విమర్శ – సూక్ష్మ విభజన	3.1–3.16
4.	అలంకారిక విమర్శ, స్వతంత్ర విమర్శ	4.1–4.7
5.	ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శ భేదాలు	5.1–5.16
6.	కావ్యం / కవిత్వం	6.1–6.14
7.	లలిత కళలు	7.1–7.11
8.	రస సిద్ధాంతం	8.1–8.9
9.	రస సంఖ్య విచారం	9.1–9.5
10.	రస నిష్ఠ	10.1–10.8
11.	త్రివిధ శబ్ద వృత్తులు	11.1–11.11
12.	పురాణం, ఇతిహాసం, ప్రబంధం	12.1–12.10
13.	యక్షగానాలు	13.1–13.6
14.	శతక ప్రక్రియ	14.1–14.9
15.	దశవిధ రూపకాలు	15.1.–15.11
16.	ప్రాచ్య పాశ్చాత్య నాటకాలు	16.1–16.16

పాఠం - 1

విమర్శ-స్వరూప స్వభావాలు

విషయ క్రమం:

- 1.1. ఉపోద్ఘాతము
- 1.2. నిర్వచనాలు
- 1.3. విమర్శ స్వరూప స్వభావం
- 1.4. విమర్శ స్వరూపం
- 1.5. నమూనా ప్రశ్నలు
- 1.6. ఆధార గ్రంథాలు

1.1. ఉపోద్ఘాతము:

లోకోత్తరంగా వర్ణించే వాడు కవి. కవి చేత సృష్టింపబడేది కావ్యం. కావ్యానికి కమనీయమైన వ్యాఖ్యానమే విమర్శ.

విమర్శ అంటే అనుశీలన, పరిశీలన, పర్యాలోచన, పరామర్శించు, పరిశోధించు, విచారించు, వివేచించు, శోధించు, అని రకరకాల అర్థాలు నిఘంటువుల్లో కన్పిస్తాయి.

విమర్శ అనే పదంలో వి అనేది ఉపసర్గ, మృశ్ అనే ధాతువు కలిసి విమర్శ అనే పదం ఏర్పడింది. అంటే ఒక అంశాన్ని చక్కగా విశ్లేషించి, వివరించి అందులోని గుణదోషాలను, మంచి చెడ్డలను, సర్వ విషయాలను వ్యాఖ్యానించేది విమర్శ అని అర్థం.

ప్రాచీన కాలంలో విమర్శ అంటే వ్యాగ్య, వివరణము, మీమాంస మొదలయిన అర్థాలు వ్యాప్తిలో ఉండేవి. ఐతే అప్పుడు శ్లోకార్థ వివరణ మాత్రమే ఉండేది. ఐతే అందులో అలంకారము. ధ్వని, రసము వ్యాకరణాది ఛందో విశేషాలు కూడా వివరించేవారు. వ్యాఖ్యాతలలో మల్లినాథుడు ప్రసిద్ధి గాంచిన వాడు. కాళిదాసు త్రయానికి తను వ్రాసిన వ్యాఖ్యలు సుప్రసిద్ధమైనవని అంటారు. భగవతానికి ముప్పై రెండు వ్యాఖ్యలు వచ్చాయి. అందులో శ్రీధరీయము సుప్రసిద్ధమైనది. వాల్మీకి రామాయణానికి గోవిందరాజు వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధమైనది. భారతానికి నీలకంఠీయము ప్రముఖమైనది.

తెలుగులో వసు చరిత్రకు సోమనాథుడు రచించిన వ్యాఖ్య తొలి తెలుగు వ్యాఖ్యానము. అనంతరం వేదము వెంకట రామశాస్త్రి రచించిన శృంగార నైషధసర్వంకష ఆముక్త మాల్యద, సంజీవని, తాపీ ధర్మారావు విజయవిలాసానికి హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య, మను చరిత్ర, వసు చరిత్రకు తంజనం తేవప్పెరు మాళ్ళయ్య తదితరులు రాసిన వ్యాఖ్యలు విశిష్టమైనవి.

1.2. నిర్వచనాలు:

విమర్శకు పండితులు వివిధ రకాలుగా నిర్వచనాలు చేశారు. అందులో కొన్ని-

"విమర్శ అనగా ఒకరు చేసిన పని యందలి బాగోగులను ఇంకొకరు వివేచించి తెలుపుట"

-పింగళి లక్ష్మీకాంతము.

"విమర్శ రూపిణీ విద్యా అని పరాదేవిని విమర్శ రూపిణిగా పూర్వులు వర్ణించారు. వేదాంతమునందు విమర్శయనగా ఆత్మానాత్మ వివేకము వాఙ్మయము నందు, నౌవ్య గత గుణ దోష విచారము విమర్శ నామముతో చెల్లుచున్నవి".

– ఖండవల్లి లక్ష్మీ రంజనము.

"ఒక గ్రంథమును గైకొని అందలి లోపములను, ఔచిత్యానౌచిత్యములను, భావ గంభీరతను, అలంకార రచనా పాటవమును, ధ్వని విశేషమును, శయ్యా సౌభాగ్యమును, వస్తు నిర్మాణ సౌష్ఠవమును, పాత్ర పోషణ, రస పోషణ, సన్నివేశ కల్పనాదులను వేయేల ఆ గ్రంథమునకు సంబంధించిన సర్వ విషయాలను కూలంకుషంగా చర్చించి వాఙ్మయమునకు గల స్థానమును నిరూపించుటయే విమర్శ యనబడును".

– కాకర్ల వేంకటరామ నరసింహం.

"ఒక కావ్యంలోని అట్టడుగు పొరల్లో దాగిన చేపుణిళ్ళాడే చీకటి తెరల నుంచి రత్నాల వంటి వినూత్న విషయాలను వెలికితీసి, చికిలీ చేసి, నకిషీలు దిద్దే ప్రయత్నమే విమర్శ".

– తూమాటి దొణప్ప.

"ఏ సాహితీ ప్రక్రియ అయినా అందులోని అంతర్యాన్ని, అంతర్నిగూఢమైన విషయాలను వివరించి, విశ్లేషించి వినూత్న భాష్యం చెప్పి సాహిత్యంపై ఆసక్తి కలిగించే వాడే విమర్శకుడు. అతని కృతమే విమర్శ, విమర్శ నల్ల సాహిత్యం వెలిగించబడాలి. అదే ఉత్తమ విమర్శ".

– గుజ్జర్లమూడి కృపాచారి.

ఇంగ్లీషులో CRITICISM తెలుగు విమర్శకు సమానార్థకంగా వాడుతున్నారు. గ్రీకు పదమైన HITI KORE కు Judgement అని అర్థం. దీని నుంచే Criticism వచ్చిందని అంటారు.

ఇంగ్లీషులో వచ్చిన నిర్వచనాల్లో ప్రముఖమైనవి Criticism may be regarded as having two different functions that of interpretation and that of judgement.

- Hud Son.

విమర్శకున్న రెండు ప్రయోజనాలలో వ్యాఖ్యానము, విలువల నిర్ణయం.

Criticism as I understand, it is an endeavour to discriminate between experiences and to evaluate them.

- Richerds.

అనుభూతుల తారతమ్యాలను వివేచన చేసి వాటి విలువలను అంచనా వేసేది విమర్శ.

Is the work good or bad that is the critics domain.

- Victor Hugo.

విమర్శకుడు ఇష్టా రాజ్యంగా మంచిగాని చెడుగాని చేసే పని విమర్శ.

Criticism is a distintrested endeavour to learn and propagate the best that is known and thought in the world.

- Mathew Arnold.

రాగ ద్వేషాల కతీతంగా ఉత్తమమైన దాన్ని అభ్యసించడం, దాన్ని విస్తృత వ్యాప్తి చేయడమే విమర్శ.

1.3. విమర్శ – స్వభావం:

ప్రాచీన కావ్యాల్లో కవి-పండిత శబ్దాలు తప్ప విమర్శ – విమర్శకుడనే శబ్ద ప్రయోగాలు కన్పించవు. కాళిదాసు అభిజ్ఞాన శాకుంతలంలో "పండిత" శబ్దాన్ని విమర్శక శబ్ద పర్యాయపదంగా ప్రయోగించాడు. విమర్శకుడు విశ్లేషించేవాడు అర్వాచీన ప్రయోగాలు. ఇవి కావ్య శాస్త్ర సంబంధాలుగా ప్రాచీన ప్రయోగాల్లో లేవని స్పష్టం చేయవచ్చు.

విమర్శను సూక్ష్మంగా రెండు రకాలుగా విభజించవచ్చు. అవి:

1) సద్విమర్శ 2) అసద్విమర్శ.

1) సద్విమర్శ:

విమర్శకుడు సహృదయుడై, సర్వకాల, సర్వ దేశాలకు, రాగ ద్వేషాలకు అతీతంగా చేసేవాడే సద్విమర్శకుడు. ఈ విమర్శకుడు పర్వ సాహిత్యహితుడుగా, సహృదయవర్తిగా, సమాజ శ్రేయోభిలాషిగా ఉంటాడు. అదే సద్విమర్శ అవుతుంది.

2) అసద్విమర్శ:

కావ్య విమర్శను ఏక పక్షంగా చేయడం, తన క్లిష్టమైన అభిరుచిగల విషయాలను విస్తృత వ్యాప్తి చేయడం కోసం మూల రచనలను అనాదరించడం అసద్విమర్శ అవుతుంది. పైగా కావ్య గుణ నిర్దేశాన్ని తన స్వంత అభిప్రాయంతో ముడిపెట్టి అదే సరయిన విమర్శగా విశ్లేషించడమే అసద్విమర్శలోని ప్రధానాంశం.

పైన పేర్కొన్న విషయాలను దృష్టిలో ఉంచుకొని కవి కావ్య విమర్శకుడు ఇద్దరూ సమాజానికవసరమే. ఐతే విమర్శ ఎలా ఉండాలి అనేది చర్చనీయాంశం. దీన్నే విమర్శ స్వరూపం అని కూడా చెప్పవచ్చు.

విమర్శ ఎందుకనే ప్రశ్న కూడా ఉదయిస్తుంది. ఒక గ్రంథాన్ని పాఠకుడే స్వయంగా చదివి ఆనందించవచ్చు కదా! మరి విమర్శ దేనికి అనే ప్రశ్న. ఐతే గ్రంథం చదివేటప్పుడు సంపూర్ణంగా అవగాహనకాదు. అవగాహన అయినా అందులో కొన్ని తెలియని విషయాలు ఉండవచ్చు. పైగా కవి రచించిన లోతైన మార్మాలు గ్రహించగలిగే శక్తి అందరికీ ఉండదు. అటువంటి సమయంలో విమర్శ అవసరమౌతుంది. ఇది కవికి పాఠకునికి వారధిగా పని చేస్తుంది. ఉత్తమ విమర్శ వల్ల కావ్యానికి మరింత శోభ చేకూరుతుంది. విమర్శలో వచ్చిన సూచనల వల్ల భావి కవులకు-రచయితలకు ఉత్తమ మార్గ నిర్దేశనం కలుగుతుంది. అందువల్ల కావ్య విమర్శ కావ్యానికే కాక పాఠకులకు మేలు చేకూరుతుంది.

1.4. విమర్శ స్వరూపం:

1. విమర్శలో మూల గ్రంథాన్ని గూర్చిన సంపూర్ణ పరిశీలన ఉంటుంది.
2. మూల గ్రంథంలోని ఇతివృత్తం – కల్పితమా లేక అనువాదమా తెలిపే వివరణ ఉంటుంది.
3. గ్రంథ రచనలోని అధ్యాయాల వివరణ – సంకలనం చేసిన విధానం గమనించవచ్చు.
4. సాహిత్యపరమైన చర్చలో అది సామాజిక శ్రేయస్సుకు ఎంత వరకూ దోహదమో చర్చించవచ్చు.
5. కవి శిల్ప చాతుర్యము, నేర్పు గమనించవచ్చు. శైలీ విధానం కూడా వివరించవచ్చు.
6. కావ్య విమర్శలో రాగ ద్వేషాలకు అతీతంగా ఉండాలి.
7. అలంకారాది-చ్ఛందో శాస్త్ర నియమాలను గుర్తించవచ్చు.

8. గుణగణాలు నిర్ధారించవచ్చు.
9. ఇతర కావ్యాలతో పోల్చినపుడు మూల కావ్యం గొప్పదనాన్ని గుర్తించవచ్చు.
10. ఇదే ఆ ప్రక్రియలో తొలి కావ్యమైతే అందులోని ఉత్తమ లక్షణాలను, నవ్య పోకడలను విశ్లేషించవచ్చు.
11. సాహిత్య విలువలను అంచనా వేసి ఈ కావ్యం ఏ కోవలోకి వస్తుందో వివరించవచ్చు.
12. రచయిత / కవి ఆంతర్యాన్ని వివరించి అతని సందేశాన్ని బహిర్గతం చేయవచ్చు.
13. కవి సూక్ష్మంగా చెప్పిన ఉన్నతమైన, సమాజనిష్ఠమైన విషయాలను వివరణాత్మకంగా విమర్శించవచ్చు.
14. కవి గ్రహించలేని, చెప్పని విషయాలను విమర్శకుడు ప్రత్యేకించి సూచనలు చేయవచ్చు.
15. దోషాలను దోషాలుగానే పేర్కొని వాటి వల్ల కావ్యానికి కలిగే విపత్తును వివరించాలి.
16. వివిధ శాస్త్ర విషయాలు అయినట్లయితే వాటిని విశ్లేషించి సుబోధకం చేయాలి.
17. కవి ఆత్మీయతకు సంబంధించిన విషయాలయితే అవి సమాజ శ్రేయస్సుకు దోహదపడే తీరును వివరించాలి.
18. చారిత్రక సత్యాలను ఆవిష్కరించేటప్పుడు సరయిన చరిత్రను తెలియజేయడం విమర్శకుని పని.
19. విమర్శ కళాత్మకమైనదే కాబట్టి విరుద్ధ విషయాలకు తావివ్వకుండా సాగించాలి.
20. విమర్శ బుద్ధి వ్యాపారము కాబట్టి వస్తుతత్వ పరిశీలనకు ప్రాధాన్యమిచ్చి అందులోని శక్తిని వివరించే ప్రయత్నం చేయాలి.
21. స్వీయాభిప్రాయాలకు ప్రాధాన్యతను ఇవ్వకుండా, కావ్య సౌందర్యానికి తగు ప్రాధాన్యతనివ్వాలి.
22. విమర్శ సంపూర్ణంగా విశ్లేషణ చేస్తుంది. కాబట్టి అది ఉత్తమమైన తీర్పుగా తీర్చిదిద్దడం అవసరం.
23. స్వల్ప దోషాలను ఎత్తి చూపి కావ్య సౌందర్యానికి న్యూనతాభావాన్ని ఆపాదింపకూడదు.
24. మతపరమైనవైనా-అలౌక పరమైనవైనా అది కావ్య దృష్టితోనే స్వీకరించాలి కాని వాటికి మరోమతాన్నో మరొక సంప్రదాయాన్నో ఆపాదింపకూడదు.
25. కావ్యంలోని పాత్రల గుణశీలాదులను సామాజిక దృష్టితో బేరీజు వేయడం అది నిజ జీవితానికి అన్వయించడం అవసరం.
26. కావ్య ప్రయోజనం ఆనందమూ ఉపదేశమూ కాబట్టి సమాన ప్రాతినిధ్యం వహించే విధంగా విశ్లేషించాలి. ఉపదేశం వల్ల సన్మార్గ వర్తనానికి దారి తీసే విధంగా విమర్శను సాగించాలి.
27. పదగత వాక్యగత అర్థాలను వివరించవలసి వస్తే వాటి వ్యుత్పత్తులను కవి ఏ సందర్భంలో ఎందుకు ప్రయోగించవలసి వచ్చిందో వివరించడం ఎంతో ముఖ్యం.
28. అపురూపమైన నూతనమైన ఛందో ప్రక్రియలున్నపుడు వాటి వినిమయము ఉపయోగము విమర్శకునికి వివరించాలి.
29. ప్రతీకలున్నప్పుడు కవి ఎందుకు ప్రయోగించాడో వివరించే నేర్పు అవసరం.
30. విమర్శ రంధ్రాన్వేషణ కాకూడదు. ఉత్తమంగా భాసించాలి. మూల రచనను మరలా మరలా చదవాలనే కోరిక జనించే విధంగా ఉండాలి.

31. ప్రామాణికత లేని గ్రంథాన్ని అత్యుత్తమంగా విమర్శించి పాఠక లోకాన్ని వక్రమార్గంలోకి నడిపించడం కూడని పని.

పైన పేర్కొన్న విషయాలన్నీ కావ్యానుగుణంగా చేసినవే. అందువల్ల ఉత్తమ విమర్శనలో కావ్యగుణ బహుళ్యాన్ని వివరించి విశ్లేషించి ధర్మ ప్రతిపాదనకు తావిచ్చే విధంగా తీర్చిదిద్దాలి.

సహృదయ పాఠకుడు ఒక గ్రంథాన్ని చదివేటప్పుడు తనకు కలిగిన అనుభవాన్ని ఆ విమర్శతో పోల్చుకుంటాడు. తాను ఏకీభవించిన విషయాలను చదివి ఆనందిస్తాడు. భిన్నమైన విషయాలను పునఃస్సమీక్షించుకుని తాను చేసిన లోపాలను సరిదిద్దుకుంటాడు. ఇటువంటి విమర్శ పదికాలాల పాటు వర్ధిల్లుతుంది. అది ఉత్తమ పాఠకులను తయారు చేస్తుంది. సమాజాన్ని సన్మార్గంలో నడిపిస్తుంది. సామాజిక శ్రేయస్సుకు మార్గం వహించిన కవి-విమర్శకులు కలకాలం చిరంజీవులవుతారు. వారి రచనలు-విమర్శలు భావితరానికి మార్గదర్శకమై సమాజం సౌభాగ్యమై విలసిల్లుతుంది.

1.5. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) విమర్శను నిర్వచనం చేసి స్వరూప స్వభావాలను వివరించండి?

2) విమర్శ స్వరూపాన్ని వివరించండి?

3) ఉత్తమ విమర్శ లక్షణాలను వివరించండి?

1.6. ఆధార గ్రంథాలు:

1) సాహిత్య దర్శనం - ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహం.

2) తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ - ఆచార్య యస్.వి. రామారావు.

3) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ-సిద్ధాంతాలు - ఆచార్య కొలకలూరి ఇనాక్.

- ఆచార్య గుజ్జర్లమూడి కృపాచారి.

పాఠం - 2

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శ భేదాలు

2.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠంలో మనం ప్రాచ్య విమర్శ భేదాల్ని గురించి వివరంగా తెలుకుంటాం.

విషయ క్రమం:

2.1. అలంకారిత విమర్శ

2.2. స్వతంత్ర విమర్శ

2.3. నైతిక విమర్శ

2.4. మనస్తత్వ విమర్శ

2.5. సాంఘిక విమర్శ

2.6. కళాత్మక విమర్శ

2.7. పౌరాణిక విమర్శ

2.8. లక్షణ విమర్శ

2.9. సూత్ర విమర్శ

2.10. కవి జీవిత విమర్శ

2.11. చారిత్రక విమర్శ

2.12. తులనాత్మక విమర్శ

2.13. పరిష్కరణ విమర్శ

2.14. ప్రకృతివాద విమర్శ

2.15. ప్రతీకవాద విమర్శ

2.16. మార్క్సిస్టు విమర్శ

2.17. నమూనా ప్రశ్నలు

2.18. ఆధార గ్రంథాలు

ప్రాచ్యులు అంటే తూర్పుదేశాలవాళ్లు-మనం-భారతీయ దేశీయులం. పాశ్చాత్యులు అంటే పడమటి దేశాల వాళ్లు-గ్రీకు-ఇంగ్లండ్-అమెరికా మొదలైన దేశాల వాళ్లు.

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శ భేదాల్ని గురించి తెలుసుకునేముందు 'విమర్శ'ను గురించి రెండు మాటలు.

'వి' అనే ఉపసర్గ 'మృశ్' అనే ధాతువుతో చేరగా 'విమర్శ' అనే పదం సంస్కృతంలో ఉత్పన్నం అయింది.

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శని పలువురు తెలుగు విమర్శకులు వివిధ రకాలుగా విభజించి పరిశీలించారు.

ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహంగారు తమ 'సాహిత్య దర్శనం' అనే గ్రంథంలో విమర్శను మొదట రెండు స్థూల విభాగాలుగా విభజించారు. అవి. 1) ఆలంకారిక విమర్శ (Judicial or Deductive Criticism) 2) స్వతంత్ర్య విమర్శ (Inductive Criticism)

ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహంగారే విమర్శను సూక్ష్మంగా విభజించి ఐదు విభాగాలుగా తేల్చారు. 1. నైతిక విమర్శ (The Moral approach) 2. మనస్తత్వ విమర్శ (The Psychological Approach) 3. సాంఘిక విమర్శ (The sociological) 4. కళాత్మక విమర్శ (The Formative or Aesthatic Approach) 5. పౌరాణిక విమర్శ (The Archetypal Approach)

విమర్శ (స్థూల విభజన)

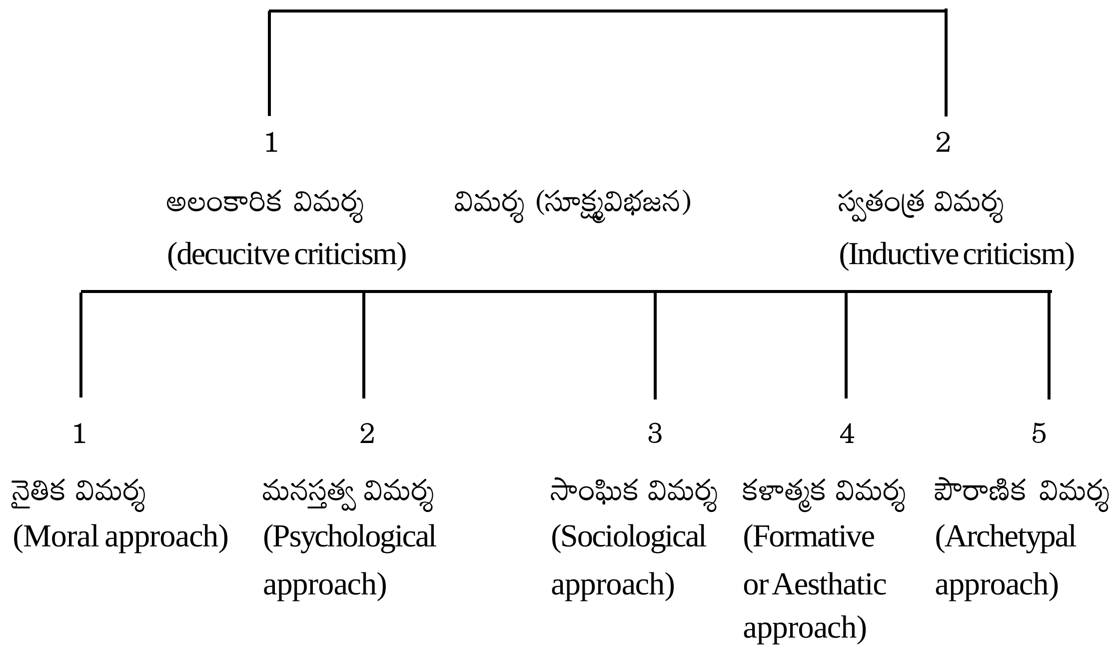

ఆచార్య యస్.వి. రామారావుగారు తమ 'తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ' అనే గ్రంథంలో ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శని 8 రకాలుగా విభజించారు. అవి:

1. లక్షణ విమర్శ (Legislative Criticism)

2. సూత్ర విమర్శ (Theoritical Criticism)

3. ఆలంకారిక విమర్శ (Deductive Criticism)

4. స్వతంత్ర విమర్శ (Inductive Criticism)

5. కవిజీవిత విమర్శ (Biographical Criticism)

6. చారిత్రక విమర్శ (Historical Criticism)

7. తులనాత్మక విమర్శ (Comparative Criticism)

8. పరిష్కరణ విమర్శ (Textual Criticism)

వీటిని పట్టీలో ఇలా పొందుపరచవచ్చు.

విమర్శ

1	2	3	4	5	6	7	8
లక్షణ విమర్శ (Legislative criticism)	సూత్ర విమర్శ (Theoritical criticism)	అలంకారిక విమర్శ (Deductive criticism)	స్వతంత్ర విమర్శ (Inductive criticism)	కవి జీవిత విమర్శ (Biogrphical criticism)	చారిత్రక విమర్శ (Historical criticism)	తులనాత్మక విమర్శ (Comparative criticism)	పరిష్కరణ విమర్శ. (Textual criticism)

ఆచార్య జి.వి.సుబ్రహ్మణ్యం గారు తమ 'ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శ – ఆంగ్ల ప్రభావం' అనే గ్రంథంలో విమర్శ భేదాల్ని ఇలా పేర్కొన్నారు. (1) గ్రంథ పరిష్కార విమర్శ (Textual) (2) కవి జీవిత కావ్య సమన్వయ విమర్శ (Biographical) (3) అభిరుచివిమర్శ (Aesthatic or Impressionism) (4) మనోవిశ్లేషణాత్మక విమర్శ (Psycho-analytical) (5) చారిత్రక విమర్శ (Historical) (6) ప్రకృతివాద విమర్శ (Naturalist movement) (7) ప్రతీకాత్మకవాద / ప్రతీకవాద విమర్శ (8) మార్క్సిస్టు విమర్శ అనేవి.

విమర్శ

1	2	3	4	5	6	7	8
గ్రంథ పరిష్కార విమర్శ (Textual)	కవి జీవితకావ్య సమన్వయ విమర్శ (Biographical)	అభిరుచి విమర్శ (Aeshatic or Impression)	మనోవిశ్లేషణాత్మక విమర్శ (Psycho-analytical)	చారిత్రక విమర్శ (Historical)	ప్రకృతివాద విమర్శ (Naturalist Movement)	ప్రతీకవాద ప్రతీకాత్మక విమర్శ	మార్క్సిస్టు విమర్శ

ఇక ఒక్కొక్క విమర్శ భేదాన్ని గురించి వివరంగా తెలుసుకుందాం.

2.1. ఆలంకారిక విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Judicial, Criticism అని, deductive criticism అని అంటారు. దీనికే 'లాక్షణిక విమర్శ' అని మరోపేరు.

ఈ అలంకారిక విమర్శ విమర్శలన్నింటిలో ప్రాచీనం అయింది. సాధారణంగా సాహిత్యం విషయంలో అలంకారికులే ప్రమాణం. వారు ఏర్పరచిన అలంకారిక నిబంధనల్ని ఆధారంగా చేసుకుని ఏ గ్రంథాన్నయినా విమర్శిస్తే ఆ పద్ధతిని 'ఆలంకారిక విమర్శ' అంటారు.

అలంకారిక విమర్శ పద్ధతిలో–అలంకారికులు నిర్దేశించిన నియమాలకు అనుగుణంగా గ్రంథం రచించబడితే అది సద్గ్రంథం అని లేకపోతే 'అసద్గ్రంథం' అని నిర్ణయించబడుతుంది.

పూర్వం ఇటు భారతదేశంలోను అటు పాశ్చాత్య దేశాల్లోనూ ఈ అలంకారిక విమర్శే ప్రచురంగా ఉండేది. పాశ్చాత్యులకు ఆరిస్టాటిల్ రచించిన Poetics (పొయిటెక్స్) ప్రమాణ విమర్శ గ్రంథం.

భారతదేశంలో అలంకార గ్రంథాల్తోపాటు రామాయణం మొదలైన కావ్యాలు కూడా ప్రమాణ గ్రంథాలుగా అంగీకరించబడ్డాయి. సాహిత్యంలో ఇతివృత్త స్వీకరణ నుండి భాషా ప్రయోగం వరకు ఆలంకారిక నిబంధనలు ఉండేవి. నాటక పాత్రల విషయంలోనయితే ఈ నిబంధనలకు అంతే లేదు.

ఆలంకారిక విమర్శ వలన కావ్యరచనలో కవులు ఒక పద్ధతినంటూ పాటించడం గొప్ప ప్రయోజనం.

కానీ తరతరాలుగా కవులు అదే నియమాల్ని అనుసరించినందువల్ల కావ్యాలన్నీ మూసలోపోసిన బొమ్మల్లాగా ఒకేరకంగా తయారయ్యాయి. ప్రబంధ లక్షణాల్ని తు.చ. తప్పకుండా పాటించినందువల్లే మన తెలుగు సాహిత్యంలో 'క్షీణయుగం' అంటూ ఒకటి ఏర్పడింది. ప్రబంధ రచనకు ఒరవడిగా వసుచరిత్రను తీసుకున్నందువల్ల ఎన్నో పిల్ల వసుచరిత్రలు తయారయ్యాయి. అందువల్ల అలంకారిక విమర్శ కొంతవరకు దుష్ఫలితాల్ని కూడా ఇచ్చిందని చెప్పుకోవాలి.

లక్ష్యలక్షణ సమన్వయంతో సంప్రదాయ మార్గంలో కొనసాగే వ్యాఖ్యానాలు, శబ్ద సాధుత్వ చర్చలు, ఛందస్సు – అలంకార సంబంధ విమర్శలు అలంకారిక విమర్శ కిందికి వస్తాయి.

2.2. స్వతంత్ర విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Inductive criticism అంటారు. ఆధి భౌతికశాస్త్ర పరిశీలన విధానాన్ని అనుసరించి ప్రవర్తిల్లే విమర్శను 'స్వతంత్ర విమర్శ' అంటారు. ఏ శాస్త్రజ్ఞునికైనా ఆ శాస్త్రంలో ఉండే అంశాలు సమానమే. వాటిలో ఉచ్చనీచాలు తక్కువ ఎక్కువలు శాస్త్రజ్ఞుడు చూడదు. ఉదా॥ జంతుశాస్త్రజ్ఞునికి ఏనుగూ దోమా ఒకటే. వృక్ష శాస్త్రజ్ఞునికి ఉమ్మెత్త పూవు గులాబీ సమానమే. అంటే శాస్త్రజ్ఞుడు దేని విలువ దానిధిగా, దేనిస్వభావం దానిదిగా మాత్రమే చూస్తాడు. ఇదే పద్ధతిని సాహిత్యానికి అన్వయిస్తే అది 'స్వతంత్ర విమర్శ' అవుతుంది. అంటే ఈ పద్ధతిలో విమర్శకునికి విషయ పరిశీలనే ప్రధానం కానీ, మరోటికాదు. విమర్శకునికి మరోలా చూసే అధికారం లేదు. అంటే విలువల్ని నిర్ణయించి తీర్పు చెప్పే వీలులేదు. ఒక గ్రంథాన్ని మరో గ్రంథంతో పోల్చడం అనవసరం. ఏ గ్రంథానికి ఆ గ్రంథమే ప్రమాణం. ఏ కవికి ఆ కవే ప్రధానం. 'ఆలంకారిక నియమాల్ని అనుసరించి విమర్శించకూడదు' అనేదే 'స్వతంత్ర విమర్శ' విధానం.

ఆంగ్లభాషలో మోల్టన్ (Moulton) మొదలైన మేధావులు స్వతంత్ర విమర్శను ప్రశంసించారు. అయితే ఈ విమర్శ విధానానికి అంత ప్రచారం రాలేదు. ఎందుకంటే – సాహిత్యంశాస్త్రం కాదు కాబట్టి. సాహిత్యం ఒక కళ. కావ్యం కవి ఆత్మీయతకు సంబంధించింది. కవికి స్వతస్సిద్ధంగా ఉండే ప్రేమ, అసూయ, ఈర్ష్య, ద్వేషం, కోపం లాంటి గుణాలన్నీ అతను రచించే కావ్యంలో కొద్దో గొప్పో ప్రతిఫలిస్తాయి.

కావ్యంలో కవి ఆత్మీయత ఒక్కటే ప్రతిఫలించదు. కవికాలంనాటి సమాజం కూడా ప్రతిఫలిస్తుంది. కవి పుట్టిపెరిగిన సంఘానికి సంబంధించిన ఆచార వ్యవహారాలు, సంస్కృతి ప్రతిబింబిస్తాయి.

సాహిత్యానికి చెందిన మరో ప్రధాన అంశం 'విశ్వజనీనత'. ఇది దేశకాలాలలో బాధింపపడని ధర్మం. ఉదా॥ సత్యం,

ధర్మం, అహింస, పరోపకారం, త్యాగం, దానం లాంటి గుణాలు 'విశ్వజనీనత' కు సంబంధించినవి. అందువల్ల కవుల్లో కూడా వైయక్తిక ఇష్టానిష్టాల్ని చిత్రించే కవికన్నా సాంఘికాలైన సంస్కృతి సంప్రదాయాల్ని చిత్రించే కవి శ్రేష్ఠుడని అంతకన్నా విశ్వజనీత ప్రతిబింబించే కావ్యం రచించిన కవి ఋషితుల్యుడు, క్రాంతదర్శి, మహామహుడని సంఘం ప్రశంసిస్తుంది. అందువల్ల కవుల్లో తరతమ భేదాల్ని చూడడం, విమర్శించడం తప్పనిసరి అవుతున్నది. అలా చేయడానికి ఈ 'స్వతంత్ర పద్ధతి' సహకరించదు.

కవిత్వం ఒక సృష్టి అయినప్పుడు-సృష్టిలోని బాగోగుల్ని ప్రతివాదూ విమర్శించడానికి అధికారం ఉన్నప్పుడు - కవిత్వాన్ని విమర్శించే హక్కు ప్రతి విమర్శకుడికి ఉండడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. అందువల్ల 'స్వతంత్ర విమర్శ' అన్ని కావ్యాలకు అన్వయించడం కుదరదు.

మరి, స్వతంత్ర విమర్శ ఎక్కడ ఉపయోగపడుతుంది? మహామేధావి అయిన కవి పూర్వసంప్రదాయాన్ని తిరస్కరించి నూతన సృష్టిచేసినపుడు అలాంటి కావ్యాన్ని సమీక్షించాలనుకున్నప్పుడు 'ఆలంకారిక విమర్శ' కుదరదు. ఎందుకుంటే అలంకారిక నియమాల ననుసరించి రాయబడలేదు కాబట్టి అది 'అసద్గ్రంథం' అని తేల్చే ప్రమాదం ఉంది. అదే స్వతంత్ర విమర్శను అనుసరిస్తే ఆ గ్రంథం ఉత్తమోత్తమత్వాన్ని నిరూపించవచ్చు.

కావ్యాన్ని ఉన్నదున్నట్లుగా గ్రహించి విషయ పరిశీలన చేసే ఈ స్వతంత్ర విమర్శ ఆధునిక కాలంలో ఆదరణీయం అయి చాలా విమర్శలకు పుట్టినిల్లు అయింది. స్వతంత్ర విమర్శకావ్యానుశీలన పద్ధతికి (Evaluation Criticism) దారితీసింది.

స్వతంత్ర బుద్ధితో కావ్యాన్ని పరిశీలించే స్వతంత్రపద్ధతి అటు అనువర్తిత విమర్శగాను (applied criticism) ఇటు వర్ణనాత్మక విమర్శ (descriptive criticism) గాను విస్తరించింది. కావ్యవిమర్శ విమర్శకుని అభిరుచిని అనుసరించి ప్రవర్తిల్లినప్పుడు అది అభిరుచి విమర్శ (Impressionstic Criticism) అయింది. విషయ పరిశీలన ప్రధానంగా వస్త్వాశ్రయ రీతిలో సాగినపుడు Practical Criticism గా, New Criticism గా పేరు గాంచాయి.

2.3. నైతిక విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో 'moral approach' అంటారు.

నీతి సంబంధం అయిన ఆదర్శాల్ని ఆధారంగా తీసుకొని సాహిత్యాన్ని విమర్శిస్తే అది 'నైతిక విమర్శ' అవుతుంది. మానవుడు జీవితంలో ఏయే అంశాల్ని ప్రధానంగా, ఉత్తమంగా భావిస్తాడో ఆ అంశాలన్నీ నైతికాంశాలు అవుతాయి.

ప్రాచీనకాలంలో ప్లేటో తర్వాతి కాలంలో సరి ఫిలిప్ సిట్నీ, రస్కిన్, మేథ్యూ ఆర్నాల్డ్, తా॥ జాన్సన్ ఇర్వింగ్ బాబ్బిడ్, టి.యస్. ఇలియడ్ లాంటి కవులు, విమర్శకులు నైతిక విమర్శ విధానానికి పెద్దపీట వేశారు.

భారతీయ అలంకారికులు కూడా సాహిత్య రచనలో ఈ నైతిక దృక్పథాన్ని అంగీకరించారు. 'రాముని లాగా ప్రవర్తించు రావణుని లాగా కాదు' (రామాదివత్ వర్తితవ్యం-న రావణాదివత్ అని మూలం) కావ్యప్రయోజనాల్లో ఉపదేశ పరత్వాన్ని మమ్మటాది ఆలంకారికులు అంగీకరించారు.

నైతిక విమర్శకుల ప్రధాన లక్ష్యం మానవ జీవితంలోని నైతిక విలువలు కావ్యంలో ప్రతిఫలించాయా లేదా అని చూడటమే. క్రమస్థితి, క్రమశిక్షణ, సంయమనం లాంటి మానవతా లక్షణాల్ని ప్రబోధించే సాహిత్యమే మంచి సాహిత్యం అని వారి భావన.

పాల్ ఎల్‌నర్‌మోర్ అనే విమర్శకుడు నైతిక విలువలకు మతాన్ని ముడిపెట్టాడు. నైతిక భావాలకు వ్యతిరేకం అయిన కవిత్వం జీవితానికి విరుద్ధమైన కవిత్వమని, నైతిక విమర్శను చక్కగా నిర్వచించారు.

2.4. మనస్తత్వ విమర్శ:

దీనినే Psychological approach అని Psyco-analytical study అని ఆంగ్లంలో పిలుస్తారు. ఫ్రాయిడ్, యాంగ్, అట్లర్ మొదలైన మనస్తత్వ శాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతాలకు ఆధునిక సాహిత్య ప్రపంచంపై అపరిమిత ప్రభావం ఉంది.

ప్రకృతి లేక స్వాభావికవాదం (naturalism) మానవుణ్ణి అస్వతంత్రునిగా, బాహ్య పరిస్థితులకు, పాశవిక ప్రవృత్తులకు దాసునిగా చిత్రీకరిస్తుంది. ఈ ప్రకృతి వాదానికి ఫ్రాయిడ్ సిద్ధాంతాలు శాస్త్రీయ పరిభాషని కల్పించాయి. పాశవిక ప్రవృత్తుల్ని శాస్త్రీయంగా సమన్వయించాయి.

ఈ మనస్తత్వ శాస్త్రం ఆధారంగానే చాలామంది విమర్శకులు పూర్వ గ్రంథంలోని పాత్రల మనోధర్మ వైపరీత్యాన్ని సమన్వయించారు. ఉదాహరణకు హామ్లెడ్ మనస్తత్వాన్ని ఫ్రాయిడ్ సిద్ధాంత ఆధారంగా Oedipus complex గా వ్యాఖ్యానించబడింది.

మనస్తత్వ విమర్శ ద్వారా సాహిత్యాన్ని విమర్శించడం వల్ల కొన్ని లాభాలున్నాయి

1. సృజనాత్మకమైన కళను వివరించడంలో సునిశ్చితం అయిన పరిభాష లభిస్తుంది.
2. కవి జీవితానికి అతని గ్రంథానికి ఉండే సంబంధాన్ని శాస్త్రీయంగా నిరూపించవచ్చు-ముఖ్యంగా ఆత్మాశ్రయ కవిత్వానికి ఇది చక్కగా అన్వర్తిస్తుంది.
3. మనస్తత్వ విమర్శ ద్వారా కల్పితపాత్రల మనస్తత్వాన్ని వివరించగలం.

అయితే - 'మనస్తత్వ విమర్శ' ను అన్ని చోట్లా అన్వయించడం కుదరదు. సాహిత్య జగత్తుకు స్వప్న జగత్తుకు భేదం ఉంది. ఎలాగంటే మానవుడు నిద్రావస్థలో ఉన్నపుడు వచ్చే కలల్ని అదుపులో పెట్టుకోలేదు. కానీ, సాహిత్య సృష్టిలో కవికి సంపూర్ణ అధికారం ఉంది. కవి తన కావ్యంలోని పాత్రల్ని తన ఇష్టం వచ్చినట్లు సృష్టించగలదు - ప్రవర్తింపజేయగలడు. అంటే, కావ్య జగత్తు కవికి ఆధీనం అన్నమాట. అందువల్ల ప్రతి కావ్యంలోనూ కవి జీవితానికి, ఆత్మీయతకు ముడిపెట్టలేం.

2.5. సాంఘిక విమర్శ:

దీనినే Sociological approach అని ఆంగ్లంలో పిలుస్తారు. ఏ కాలంలోని కవి మీద అయినా ఆనాటి దేశ-కాల-సంఘ పరిస్థితులు ప్రభావం చూపుతాయి. ఆ ప్రభావాల్ని ఆధారంగా చేసుకొని చేసే విమర్శ 'సాంఘిక విమర్శ' అవుతుంది. కవి ఏ సంఘంలో, ఏ దేశంలో, ఏ కాలంలో పుట్టి పెరుగుతాడో ఆ సంఘ ప్రభావం, ఆ దేశ ప్రభావం, ఆ కాలప్రభావం అతని కావ్యరచనపై ఉంటాయి. ఆ ప్రభావాలు స్పష్టంగానో, అస్పష్టంగానో కనిపిస్తుంటాయి. ఆ ప్రభావాలు అటు ప్రత్యక్షం కావచ్చు లేదా పరోక్షం కావచ్చు.

ఫ్రాన్స్ దేశస్థుడయిన, Jaine అనే పండితుడు ఈ సాంఘిక విమర్శను ప్రతిపాదించాడు. కాలం, సంఘం, పరిసరాలు అనే వాటి ఫలమే వాఙ్మయం' అనేది ఆయన సిద్ధాంతం. ఈ మూడింటికి 'ఉత్పత్తి విధానం' అనే నాలుగో అంశం భోదించి మార్క్స్, ఎంగెల్స్- మార్క్సిస్టు విమర్శను రూపొందించారు.

అయితే, సాంఘిక విమర్శ కూడా అన్ని కావ్యాలకు అన్వయించలేం. దేశకాలాదుల ప్రభావం ఎక్కువమంది. కవుల మీద ఉండగా-వాటి మీద తమ ప్రభావం చూపగలిగిన కవులు కూడా ఉంటారు. అలాంటి కవుల కావ్యాలకు సాంఘిక విమర్శను వర్తింపజేయడం కుదరదు.

2.6. కళాత్మక విమర్శ:

దీనికి Aesthatic criticism, Textual criticism, New criticism అనే పేర్లున్నాయి. దీనిని తెలుగులో 'నవ్య విమర్శ' అని కూడా అంటారు. ఆధునిక కాలంలో ఈ విమర్శకు ఎక్కువ ప్రచారం ఉంది.

'కళను కళాదృష్టితోనే విమర్శించాలి కానీ దానిని మత, సాంఘిక, రాజకీయ, నైతిక భావ వ్యక్తీకరణల ఆధారంగా విమర్శించరాదని ఈ విమర్శకుల సిద్ధాంతం.

కావ్య నిర్మాణంలో సౌందర్య సంపాదకాలైన ఏయే గుణాలు, ఏయే సంబంధాలు కావ్యంలో ఉంటాయో ఆయా గుణాలు, ఆయా సంబంధాల అనుభవం, సంపూర్ణ అవగాహనే కావ్య సమీక్ష. ఇది కళా విమర్శకులు సిద్ధాంతం.

ఈ కళావిమర్శ ముఖ్యంగా అంతర విశ్లేషణను (internal analysis) మాత్రమే అంగీకరిస్తుంది. సాంఘికం, నైతికం, ఆధ్యాత్మికం మొ॥న అంశాలతో దీనికి సంబంధం లేదు.

కవి కావ్యజగత్తు, సృష్టిలో బ్రహ్మ, కావ్య సృష్టిలో అతడు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు. అతని యిష్టం వచ్చినట్లు కావ్యం నడుస్తుంది. ఈ అంశాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని చేసే విమర్శ కళా విమర్శ. దీనిని Inductive criticism గా కూడా చెప్పుకోవచ్చు.

2.7. పౌరాణిక విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Archetypal approach అంటారు. 'arche type' అంటే 'నమూనా' అని అర్థం. కళానిర్మాణంలో ఉండే మౌలిక సాంస్కృతిక రూపాన్ని అంటే basic cultural pattern ని ఇది నిరూపిస్తుంది.

పౌరాణిక విమర్శకు మూలాధారం 'యూంగ్' అనే మనస్తత్వవేత్త స్థాపించిన సామూహిక అవ్యక్త చేతన (collective unconscious) అనే సిద్ధాంతం. ఫ్రేజర్ (Trazer) అనే మేధావి మానవశాస్త్రంలోని పరిశోధన పౌరాణిక విమర్శకు మరింత బలాన్నిచ్చింది.

పౌరాణిక విమర్శ ఒక జాతి యొక్క సామూహిక అవ్యక్త చేతనకు సంబంధించి ఉంటుంది. సాంఘికంగా గాని, సాంస్కృతికంగా గానీ ఒక జాతి పూర్వస్థితి దీనిలో పరిశీలింపబడుతుంది. సాహిత్య విలువలు కాల నిబద్ధాలు కావని ఈ విమర్శ నిరూపిస్తుంది.

మౌలిక రూపాలు లేదా నమూనాలు పురాణగాథలు, జానపద గేయాలు, స్వప్నాలు మొదలైన వాటిలో సంకేత రూపంలో అభివ్యక్తం అవుతాయి. పురాణగాథల్లో కనిపించే సంకేతాలు ఏ మౌలిక రూపానికి సంబంధించినవో తెలుసుకోవటం పౌరాణిక విమర్శ లక్ష్యం.

కొన్ని రచనలు మనకు ఎందుకు ఆకర్షణీయాలుగా ఉంటాయో కారణాల్ని ఈ విమర్శ తెలుపుతుందని, సాహిత్య విలువల్ని ఇది నిరూపించలేదని కొందరు విమర్శకుల అభిప్రాయం. విమర్శకుని కల్పనా సామర్థ్యం తెలుస్తుందే గానీ, కావ్య సత్యస్వరూపం వ్యక్తంగాదని మరికొందరు అభిప్రాయపడ్డారు.

2.8. లక్షణ విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Legislative Criticism అంటారు. లక్షణ విమర్శ కవులకు మార్గదర్శకంగా కావ్యలక్షణాల్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. అంతేగాక శాశ్వత సాహిత్య ప్రమాణాల్ని నిర్దేశిస్తుంది. శాసనసభలో ఎలాగైతే పరిపాలనా విధానాన్ని నిర్ణయించే శాసనాల్ని రూపొందిస్తామో అలాగే ఈ విమర్శ కావ్యరచనా విధానాన్ని నిర్ణయించే సూత్రాల్ని నిర్దేశిస్తుంది. కాబట్టి దీనికి లక్షణ 'విమర్శ అనేపేరు వచ్చింది. ఉదాహరణకు సంస్కృత భాషలోని అలంకార శాస్త్రాలు ఇంగ్లీష్ మొదలైన పాశ్చాత్య భాషల్లోని సాహిత్య శాస్త్రాలు ఈ కోవకు చెందినవే.

2.9. సూత్ర విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Theoritical Criticism అంటారు. లక్షణ విమర్శ శాశ్వత ప్రమాణాల్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. కాగా 'సూత్ర విమర్శ' ప్రక్రియకు సరిపోయే సాపేక్ష సిద్ధాంతాల్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. స్వతంత్ర బుద్ధిగల కవులు చేసే కావ్యచర్చలో ఇలాంటి సూత్రాలు కనిపించడం సహజం.

తెలుగు సాహిత్యంలో నన్నయ, తిక్కన నాచన సోమనాది కవులు తమ కావ్య అనుశీలనకు అనువైన సాపేక్ష ప్రమాణ సూత్రాల్ని పేర్కొన్నారు. అందువల్ల ప్రాచీనాంధ్ర కవుల కావ్యావతారికలో, ఆశ్వాసాంత గద్యలు మొదలైన వాటిలో సూత్ర విమర్శ చోటుచేసుకుంది. ఇది అధునిక కవుల సాహిత్యంలో కూడా కనిపిస్తుంది.

2.10. కవి జీవిత విమర్శ (Biographical criticism):

ఏ కాలంలో కవి అయినా ఏ ఇతివృత్తం అయినా కవి ఆత్మీయత అతని రచనలో కొద్దో గొప్పో ప్రతిఫలించక మానదు. అందువల్ల కవి జీవితాన్ని పరిశీలిస్తే అతని కావ్యతత్త్వం తెలుసుకోవడం సుగమం అవుతుంది. కవి జీవితానికి కావ్యరచనకు ఉండే సంబంధాన్ని పరిశీలించి, వాటిని సమన్వయించడం "కవి జీవితవిమర్శ" అవుతుంది. దీనినే 'కవి జీవిత సాహిత్య విమర్శ" అని కూడా అంటుంటారు.

కవి వ్యక్తిత్వం అతని జీవితంలోని భౌతిక, మానసిక, తాత్త్విక విశేషాలు అతని కావ్యంలో ఎలా ప్రతిఫలిస్తాయో దీనిలో విశదీకరించబడతాయి. అయితే తెలుగులో అన్నమయ్యలాంటి ఏ కొద్దిమందో కవులకు తప్ప ఇతర కవుల జీవిత విశేషాలు మనకు తెలియవు. అందువల్ల ఈ విమర్శను ప్రాచీన కవుల సాహిత్యం విమర్శించేందుకంటే ఆధునిక సాహిత్యకారుల సాహిత్యాన్ని విమర్శించడానికి ఉపయోగించుకోవచ్చు.

2.11. చారిత్రక విమర్శ:

దీనినే ఆంగ్లంలో Historical Criticism అంటారు. కవి జీవిత విమర్శకు తోడుగా నిలిచే విమర్శ 'చారిత్రక విమర్శ' కవి కాలనిర్ణయం, జన్మ స్థల చర్చలు, గ్రంథాల పౌర్వాపర్యం మొదలైన అంశాల నిర్ధారణకు ఇది దోహదం చేస్తుంది. కవి జీవితాన్ని ప్రభావితం చేసేవి అతని దేశకాల పరిస్థితులు కాబట్టి యుగలక్షణ విమర్శతో కావ్య విమర్శ కావించడం సబబే.

సమకాలంలోని మత, సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులు కావ్యరచనకు ఎలాదోహదం చేశాయో అవి ఆ కవి రచనలో ఏమేరకు ప్రతిబింబించాయో చారిత్రక విమర్శ నిర్ధారిస్తుంది. ఉదాహరణకు విజయనగర చరిత్ర మనకు బాగా తెలిసి ఉంటే శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆముక్తమాల్యదలోని రాజకీయ, సాంఘిక, మతఅంశాలు మనకు అంత బాగా బోధపడతాయి.

తెలుగులో కవుల కాలనిర్ణయం, జన్మ స్థలనిర్ణయం, కర్తృత్వ నిర్ణయం, కావ్యాల పౌర్వాపర్యం విషయాలా 'కవి జీవిత చరిత్రలు' సాహిత్య సమీక్షలో ఎన్నో చోటుచేసుకున్నాయి.

2.12. తులనాత్మక విమర్శ:

దీనినే Comparative criticism అని ఆంగ్లంలో పిలుస్తారు.

ఏ రచయితపైన అయినా పూర్వకవుల అభిప్రాయం ప్రసరించడం సహజం. ప్రతిభావంతులైన కవి తర్వాతి తరాల కవులకు మార్గదర్శకుడు అవుతాడు.

సాహిత్యలోకంలో ఒక కవి స్థానాన్ని నిర్ణయించడానికి, కావ్యతత్త్వాన్ని నిరూపించడానికి తులనాత్మక విమర్శ దోహదపడుతుంది.

ఒక యుగంలోని కవుల్ని గానీ, ఒక ప్రక్రియను అవలంభించిన కవుల్ని గానీ, ఒకే వస్తువును స్వీకరించిన కవుల్నిగానీ తారతమ్యం నిరూపిస్తూ పరిశీలించడమే తులనాత్మక విమర్శ. ఈ విమర్శ ద్వారా వివిధ భాషా కవుల రచనల్లోని సామ్య వైషమ్యాల్ని కూడా నిరూపించవచ్చు. ఉదా॥ తెలుగులో నన్నయ రచనా విధానం మార్గకవులకు, పాల్కురికి సోమన విధానం దేశీకవులకు మార్గదర్శకం అయింది. అలాగే వసుచరిత్ర తర్వాతి ప్రబంధ కవులకు ఒరవడి అయింది.

2.13. పరిష్కరణ విమర్శ:

దీనినే Textual criticism అని కూడా అంటారు. దీనికే గ్రంథ పరిష్కార అని మరో పేరు. పరిష్కరించబడిన కావ్యమే సాహిత్య విమర్శకు మూలాధారం. వివిధ ప్రతుల్ని సమీకరించి, వాటిలో మూలప్రతిని నిర్ణయించడం లేదా శుద్ధ ప్రతిని రూపొందించడం పరిష్కరణ విమర్శ లక్ష్యం. కవి హృదయాన్ని అవగాహన చేసుకోడానికి ఈ విమర్శ దోహదపడుతుంది. అటు లిఖిత రూపంలోనున్న – ఇటు ముద్రిత రూపంలో నున్న ప్రాచీన ఆర్వాచీన ప్రతుల్ని సేకరించి– వాటిని జాగరూకతతో అధ్యయనం చేసి పాఠనిర్ణయం చేయడం పరిష్కర్త కర్తవ్యం. పీఠిక, వివరణ (Notes) ల్లో పరిష్కర్త విమర్శకాభిప్రాయులు ద్యోతకం అవుతాయి.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం – తెలుగుశాఖ వారి ఆంధ్రమహాభారత పరిష్కరణలో, తాళ్లపాక పెద తిరుమలయ్య భగవద్గీతకు ఆచార్య జి.యన్.రెడ్డి రచించిన పరికలు పరిష్కరణ విమర్శకు ప్రమాణాలు.

2.14. ప్రకృతివాద విమర్శ:

దీనినే naturalist movement in criticism అంటారు. చార్లెస్ డార్విన్ పరిణామవాదం (Theory of evolution) ఈ విమర్శకు పునాది. మానవస్వభావాన్ని వంశపారంపర్య లక్షణాలతోను, పరిసర ప్రభావాలతోను పరిశీలించవచ్చునని ఈ విమర్శ తెలుపుతుంది.

ప్రకృతి వాదంలో నవలలు రచించిన వారిలో జోలా (2012) మొదలైనవారు పాత్రల్ని అనువంశిక లక్షణాల్తో చిత్రించి పరిసరాల ప్రభావంతో ఆ పాత్రలు పొందే సహజ పరిణామాల్ని వర్ణించి, ప్రకృతివాద రచనగా వెలయించారు.

ప్రకృతివాదం సామాజిక అవగాహనకు తోడ్పడింది. మధ్యతరగతి ఉద్యోగస్థులు, కార్మికుల సామాన్య జీవన వ్యవస్థల్లో కనబడే కష్టనిష్ఠూరాల్ని వాస్తవంగా చిత్రించే యత్నం చేసింది. ఈ విమర్శ కూడా అదే పథంలో నడిచింది. కానీ మానవతావాద విమర్శకు గురై క్రమంగా తగ్గుముఖం పట్టింది.

2.15. ప్రతీకవాద విమర్శ లేదా ప్రతీకాత్మకవాద విమర్శ:

ఈ వాదం మొదట ఫ్రాన్సులో సంగీత, చిత్రలేఖనం లాంటి కళలకు అన్వయించబడి - తర్వాతికాలంలో సాహిత్య కళలకు కూడా విస్తరించింది. ఫ్రెంచి ప్రతీకవాదుల్లో 'బోద్లేర్' ఈ విమర్శను గురించి ఇలా అంటాడు. కళాకారుడు ప్రకృతిని అనుకరించకుండా, నిత్యజీవితంలోని భావచిత్రాన్ని ఎన్నుకొని, తన దృక్పథాన్ని వాటి ద్వారా అభివ్యక్తీకరించాలని, అప్పుడు బ్రతుకే ఒక ప్రతీకగా భావిస్తుందని ఆయన మాటలు.

'మలార్మే' అనే పండితుడు ఇలా అంటాడు. 'ప్రతీక' అనేది బహురూప అభివ్యక్తిని ఇచ్చే భావచిత్రం ఆలోచనకు అభివ్యక్తి భావోద్రేకశక్తి - ఒక తత్త్వానికే ప్రతీక అని ఆయన భావం,

పాశ్చాత్య దేశాల్లో వెలువడిన ఈ ప్రతీకవాదం శబ్దానికి భావప్రకటనం ప్రధానం కాదని, సూచనే ప్రధానలక్షణం అని, వాతావరణకల్పనే ప్రధాన లక్షణం భావించింది.

ఉదా: ప్రతీకవాదులు వెలుతుర్ని జ్ఞానానికి, చీకటిని అజ్ఞానానికి, వసంతాన్ని జన్మకు, శిశిరాన్ని మృత్యువుకు ప్రతీకలుగా స్వీకరించారు.

ప్రతీకవాదులు ప్రయోగించిన ప్రతీకల్ని అర్థం చేసుకుంటే ఆనందం కలుగుతుంది. లేకపోతే అయోమయం ఏర్పడుతుంది. ప్రతీకవాదం దూరం కావడానికి కారణం దానిలోని అస్పష్ట అభివ్యక్తే, కవితలోని ప్రతీకల పరమార్థవిచారమే ప్రతీకవాద విమర్శకు ప్రాణం.

2.16. మార్క్సిస్టు విమర్శ (Marxist criticism):

మార్క్స్, ఎంగెల్స్ ప్రతిపాదించిన గతితార్కిక భౌతికవాదం (dialectical materialism) ఆధారంగా 19 శతాబ్దంలో విలసిల్లిన వాస్తవ విమర్శ నుండి 20వ శతాబ్దంలో మార్క్సిస్టు విమర్శ ఉద్భవించి, విస్తరించింది. సామ్యవాద వాస్తవికత (Socialist realism) దీనికి ప్రాతిపదిక.

సమాజం యొక్క వర్గసహితత్వం-వర్గాల విభిన్న స్వభావాలు, వర్గాల నిరంతర సంఘర్షణ, మార్క్సీయ పరిణామరీతి, సామాజిక పరిస్థితుల్లో కనిపించే హేతుత్వం లాంటి అంశాలేకాక వీటికి పునాదులైన వస్తు ఉత్పత్తులు, ఉత్పాదక శక్తులు, వాటిలో మార్పులు ఆర్థిక మౌలికత మొదలైన మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతంలోని సర్వ అంశాలు ఈ విమర్శలో చోటు చేసుకుంటాయి.

అన్ని అంశాల్నీ భౌతిక దృష్టితో చూడడం, అవగాహనకు చారిత్రక దృష్టి కలిగి ఉండడం మార్క్సువాదంలో ప్రధాన లక్షణాలు. మరో ప్రధాన లక్షణం అనువర్తనకు గతితర్క దృష్టి కలిగి ఉండడం. ఇలాంటి అంశాలన్నీ సాహిత్య విమర్శలో ప్రమాణాలుగా శ్రీ తీసుకున్న విమర్శే మార్క్సిస్టు విమర్శ.

శాస్త్రం, మతం, రాజకీయం, న్యాయవ్యవస్థ, కళలు - అన్నీ సామాజిక చైతన్య రూపాలే కాబట్టి అవి పరస్పరం ఒకదానిపై మరొకటి ప్రభావం చూపుకుంటుంటాయి. సాహిత్యం కళల్లోనిది. సౌందర్య దృష్టి, కళలు శ్రమ నుండి ఆవిర్భవించాయి. శ్రామికవర్గం చైతన్యం కావడం, తిరుగుబాటు, విప్లవాదుల ద్వారా సామ్యవాద సమాజ స్థాపన, దానికి తగిన దోహదీకరణం మొ॥న పూర్వ నిర్ణయాల్లో మార్క్సిస్టు సాహిత్య విమర్శ సాగుతుంది.

మార్క్సిస్టు విమర్శలో ప్రధానాలుగా చెప్పబడే సాహిత్యేతర ప్రమాణాల్ని పెట్టుకుని చూసినపుడు దానికి సాహిత్య తత్వ

నిర్ణాయక శక్తిలేదని విమర్శకుడు ఈ విమర్శను తప్పుబట్టారు. అంటే–సాహిత్యతత్త్వం సాహిత్య దర్శనం వల్ల, సాహితీ ప్రమాణాల్తో విలువల్ని వివేచించే విమర్శ విధానాల వల్లనే తెలియబడుతుందని వారి వాదన.

స్థూలంగా చూసినపుడు సాహిత్య విమర్శలో వివిధ విధాలున్నట్లు గోచరించినా వాటిలో ఒకదానితో ఒకటి పరస్పర సంబంధం కలిగి ఉన్నట్లు తేలుతుంది. ఉదాహరణకు చారిత్రక విమర్శలో కవి జీవిత విమర్శ, స్వతంత్ర విమర్శలో ఆలంకారిక, సూత్ర విమర్శలు మిళితమై ఉంచవచ్చు.

పై విమర్శ భేదాల్ని పరిశీలించినపుడు సాహిత్య విమర్శకుడు తాను ఏ గ్రంథాన్ని విమర్శించాలనుకుంటాడో, దానిలో ఏ కోణాల్ని స్పృశించాలనుకుంటాడో స్పష్టంగా తెలుసుకొని ఆ అంశాలకు తగిన విమర్శ విధానాన్ని ఎన్నుకోవడం సముచితం అని చెప్పవచ్చు.

2.17. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) ప్రాచ్యపాశ్చాత్య విమర్శ భేదాలను తెలియజేయండి?

2) విమర్శలోని భేదాలను వివరించండి?

2.18. ఆధార గ్రంథాలు:

1) సాహిత్య దర్శనం : ఆచార్య కాకర్ల వేంకటరామ నరసింహం

2) తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ : ఆచార్య యస్.వి.రామారావు

3) పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శ–చరిత్ర–సిద్ధాంతాలు : శ్రీ వదిలి మందేశ్వరరావు

4) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ : డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

– ఆచార్య పి. నరసింహారెడ్డి

పాఠం - 3

కావ్యం / కవిత్వం

3.0. లక్ష్యం:

కావ్యం / కవిత్వం అనే భావనల్ని పరిచయం చెయ్యడం, అందులోని అంతర విభాగాలను విశ్లేషించి చూపడం ఈ పాఠం లక్ష్యం. ఈ పాఠం ద్వారా మీరు కావ్యం, కవిత్వం అనే అంశాలను గురించిన సర్వ విషయాలను అవగాహన చేసుకుంటారు.

విషయ క్రమం:

3.1. కావ్య కవిత్వ శబ్దచర్య

3.2. కవి కావ్య సంబంధం

3.3. కావ్య - కవిత్వ నిర్వచనం

3.4. కావ్య శరీర ఆత్మ జీవితవాదాలు

3.5. కావ్య హేతువులు

3.6. కావ్య ప్రయోజనం

3.7. కావ్య స్వరూపం

3.8. నమూనా ప్రశ్నలు

3.9. ఆధార గ్రంథాలు

3.1. కావ్య, కవిత్వ శబ్దచర్య:

కావ్యంలో కవిత్వం ఉంటుంది. కవిత్వంతో కూడినది కావ్యం. భారతీయ ఆలంకారికులు కావ్యచర్చ చేశారు. పాశ్చాత్యులు కవిత్వచర్య చేశారు. "నానృషిఃకురుతే కావ్యం" అపారా కావ్యసంసారే కవి రేవ ప్రజాపతిః" "కవయతేతి కవిః తస్యకర్మ కావ్యం" "శబ్దార్ధే సహితౌకావ్యం" ఇలా మన ప్రాచీనులు 'కావ్య' శబ్దాన్నే ఉపయోగించారు. అలంకార శాస్త్రాల పేర్లలో 'కావ్య' శబ్దమే ఉపయోగింపబడింది. కావ్యాలంకారం, కావ్యాదర్శం, కావ్యప్రకాశం, కావ్యమీమాంస, కావ్యకౌతుకం, కావ్యాను శాసనం మొదలగు కవిత్వ మీమాంస వంటి మాటల్ని ఎవరూ ఉపయోగించినట్లు లేదు. ప్రాచీన తెలుగు కవులు మాత్రం కావ్య, కవిత్వ శబ్దాలను రెండింటినీ ఉపయోగించారు.

"ఇక్కావ్యంబ రచియించెద" నన్నయ్య. ఆంధ్రమహాభారతం, అవ-20.

"కృతులు చెప్ప" నన్నెచోడుడు - కుమార సంభవం, అవ-42.

"తెలుగు, కవిత్వము జెప్పదలంచిన కవి" తిక్కన - నిర్వచనోత్తర రామాయణం. అవ-7.

"కావ్యంబు నిర్మింప గదంగి" - పింగళిసూరన, కళాపూర్ణోదయం - అవ-16.

"కవిత్వము రచించు మేటి కవులు" - రఘునాథనాయకుడు - వాల్మీకి చరిత్ర - అవ-14.

భారతీయ సాహిత్య సంప్రదాయంలో 'కావ్య' శబ్దము ఉపయోగింపబడింది. తెలుగు కవులు, కావ్య, కవిత్వ శబ్దాలను రెండింటినీ ఉపయోగించారు. కవిత్వంతో నిండింది కావ్యం. కవిత్వం లేకుండా కావ్యం ఉండదు.

3.2. కవి - కావ్య సంబంధం:

కవికీ కావ్యానికీ మధ్య సంబంధం విడదీయరానిదీ, విడదీయకాది, విడదీయలేనిది. కవి కళాకారుడు, కావ్యం కళ. కవి శిల్పి, కావ్యం శిల్పం, కవికీ, కావ్యానికీ మధ్య గల సంబంధం రైతుకూ, పంటకు మధ్య గల సంబంధం వంటిది. కార్మికునికీ వస్తువుకీ మధ్య గల సంబంధం వుంది. కావ్యం కవి ఉత్పత్తి. అతని శ్రమఫలం. కవి స్రష్ట. కావ్యం అతని సృష్టి. కవి దార్శనికుడు. కావ్యం అతని దర్శనం. కవి అనుభూతికి అక్షరాకృతి కావ్యం. కవి నిబద్ధతకు అద్దం కావ్యం, కవి దోసిళ్ళలోంచి జారిన అక్షరాల అల్లిక కావ్యం. కవి చూపుడువేలు కావ్యం. కవి ఆలోచనల పేటిక కావ్యం. కవి అనుభూతుల మాలిక కావ్యం. కవి అంతరంగ గీతిక కావ్యం. కవి సమాజంతో చేసే సంభాషణ కావ్యం. కవి న్యాయమూర్తి ఇచ్చిన తీర్పు కావ్యం. కవి వైద్యుడు చేసే వైద్యం కావ్యం కవి. వీరుడు ధరించిన ఆయుధం కావ్యం. కవి వర్తకుని నాట్యం కావ్యం. కవిగాయకుని గానం కావ్యం. కవి కుమ్మరి కావ్యం కుండ. కవి మేదరి కావ్యం చాప. కవి వడ్రంగి కావ్యం నాగలి.

దుష్టవ్యవస్థ మీద కవి దూసే కరవాలం కావ్యం. శిష్ట వ్యవస్థకు కవి అందించే స్నేహహస్తం కావ్యం. ఊపిరాడని సమాజానికి కవి అందించే ప్రాణవాయువు కావ్యం. దిక్కు తోచనివాళ్ళకు కవి ఇచ్చే అభయహస్తం కావ్యం. స్థలకాలబద్ధమైన జీవితానికి కవిచేసే కళాత్మక వ్యాఖ్యానం కావ్యం. చారిత్ర కవిభాత సంధ్యల మధ్య నిలబడి కవివేసే పొలికేక కావ్యం. చరిత్ర నిర్మాతలకు కవి ఇచ్చే కితాబు కావ్యం. సమాజ గమనంలో కవి గుర్తించిన పాదముద్ర కావ్యం.

3.3. కావ్య / కవిత్వ నిర్వచనం:

ప్రాచీన భారతీయ ఆలంకారికులు, పాశ్చాత్య కవులు విమర్శకులు, ప్రాచీన తెలుగు కవులు, ఆధునిక తెలుగు కవులు విమర్శకులు కావ్యాన్ని - కవిత్వాన్ని నిర్వచించారు. వీళ్ళ నిర్వచనాలు దౌలకాల సామాజిక సందర్భాలను విభిన్న రకాలుగా ఉన్నాయి. ప్రతి దేశంలోనూ ప్రతి యుగంలోనూ కవిత్వం తనను తాను నిర్వచించుకుంటూ వస్తున్నది. వాటిలో కొన్నిటిని తెలుకుందాం.

ప్రాచీన భారతీయ ఆలంకారికుల కావ్యనిర్వచనం:

భామహుడు:	శబ్దార్థౌ సహితౌ కావ్యమ్	(కావ్యాలంకారం)
	శబ్దార్థాలతో కూడుకున్నది కావ్యం.	
దండి:	ఇష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్న పదావలీ కావ్యం	(కావ్యాదర్శం)
	ఇష్టార్థంతో కూడిన పద సమూహం కావ్యం	
రుద్రటుడు:	ననుశబ్దార్థౌకావ్యం	(కావ్యాలంకారం)
	శబ్దార్థాలు కావ్యం	
వామనుడు:	కావ్యశబ్ది యం గుణాలంకార సంస్కృతయోః శబ్దార్థయోః	
	వర్తత	(కావ్యాలంకార సూత్ర వృత్తి)

మమ్మటుడు: తత్–అదోషౌ, శబ్దార్థౌ సగుణా వనలంకృతా పునః క్వాపి (కావ్య ప్రకారం)
దోషాలు లేనివి. గుణాలతో కూడినవీ, కొంచెం
నిరంకారికాలైనా శబ్దార్థాలు కావ్యం

విద్యానాథుడు: గుణాలంకార సహితౌ శబ్దార్థౌ దోషవర్జితౌ
గద్యపద్యోభయమయం కావ్యం. కావ్యవిరోవిదుః (ప్రతాపరుద్ర యంచ భూషణం)

విశ్వనాథుడు: వాస్యం రసాత్మకం కావ్యం (సాహిత్య దర్పణం)
రసాత్మకమైన వాస్యమే కావ్యం

జగన్నాథుడు: రమనాశాయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దఃకావ్యం (రసగంగాధరం)
రమణీయమైన అర్థాన్ని ప్రతిపాదించే శబ్దం కావ్యం

ఈ నిర్వచనాలను పరిశీలిస్తే శబ్దమే కావ్యమని అనేకులు నిర్వచించినట్లు అర్థమౌతుంది. మరికొందరు శబ్దార్థాల సమాహారాన్ని కావ్యంగా భావించారు. భాష శబ్దం రూపం. అభిప్రాయం భాషలో వ్యక్తమౌతుంది. భాష శబ్దరూపం. కవిత్వం శబ్దరూపంలోనే వ్యక్తమౌతుంది. అయితే కావ్యశబ్దం నిస్సారంగా నిస్తేజంగా ఉండకూడదు. శబ్దం అర్థవంతమై ఉండాలి. అర్థగాంభీర్యం కలిగి ఉండాలి. వ్యావహారిక శబ్దం వేరు, కావ్యం శబ్దం వేరు. కావ్య శబ్దం పాఠకునిలో గాఢమైన అనుభూతి ముద్రవేసేదిగా ఉండాలి. కావ్యం శబ్దం పాఠకునిలో ఆనందాన్ని, ఆలోచనను కలిగించాలి. పాఠకుని 'మూడు' ను 'డిస్టర్బ్' చెయ్యాలి. సాధారణ శబ్దం కావ్యంలో అసాధారణ అర్థాన్ని సంతరించుకొని కావ్యానికి జన్మనిస్తుంది. 'ఇష్టార్థం', 'రసాత్మకం', 'రమణాయార్థం' వంటి పదాలు ఈ అభిప్రాయాన్నే ధ్వనిస్తాయి. శబ్దార్థాలను దంపతులతో పోల్చారు ప్రాచీనులు. అవి విడదీయరానివని అర్థం. కావ్యంలో శబ్దం రూపమైతే, అర్థం వస్తువు. ప్రకృతిలో ప్రతిరూపమూ వస్తురూప సమ్మేళనమే. కావ్యమూ అంతే శబ్దమే కావ్యమన్నంత మాత్రాన, శుష్క శబ్దమని అర్థం కాదు. అర్థసహితమైన శబ్దమే కావ్యం.

"కవిత్వం పిడకకాదు
పిడకలో మెరిసే నిప్పు" (కందుకూరి శ్రీరాములు)

పిడక శబ్దం – రూపం, నిప్పు అర్థం – వస్తువు. నిప్పు లేని పిడక అంటే అర్థం లేని శబ్దం. నిప్పుతో కూడిన పిడక రమణీయార్థాన్ని ప్రతిపాదించే శబ్దం. అదే కావ్యం.

పాశ్చాత్యుల కవిత్వ నిర్వచనం:

పాశ్చాత్యులు కవిత్వాన్ని నిర్వచించారు. భారతీయలంకారికులెవరూ కవిత్వం ఛందస్సులో ఉండాలని చెప్పలేదు. భారతీయ కవులకు కవిత్వం ఛందస్సులోనే ఉంటుందనన్నది అవగాహన. కాని డా. జాన్సన్ "Poetry is Metrical Composition" అని చెప్పాడు. అలాగే కార్లైల్ పండితులు కవిత్వాన్ని లయాత్మక భావన అన్నాడు. "Poetry we call Musical thought" ప్రపంచ ప్రసిద్ధి చెందిన కాల్పనిక కవి వర్డ్స్‌వర్త్" "All good poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings. It takes its origin from a motion recollected in tranquility" అన్నాడు. అప్రయత్నంగా పొర్లుకొని వచ్చే తీవ్రమైన భావోద్వేగం కవిత్వమౌతుంది. ఆ భావోద్వేగాన్ని ప్రశాంత సమయంలో స్మృతికి తెచ్చేది కవిత్వం అని అర్థం. బేన్ అనే పండితుడు భాషలో వ్యక్తం చేసే భావరూపంలో నిర్వహించే లలిత కళ కవిత్వమంటున్నాడు".

"Poetry is a fine art operating by means of thought conveyed in language". ఉత్తమ కవిత్వ 'గొప్ప తాత్త్వికార్థాన్ని ప్రతిపాదిస్తుందని యీ అభిప్రాయం. "The best poetry is that which is informed by the soundest Philosophy". కోల్‌రిజ్ కవిత్వానికి మహోన్నతమైన గౌరవాన్నిస్తూ" కవిత్వం మానవవిజ్ఞానం, ఆలోచనలు, అభిరుచులు, అనుభవాలు, భాష మొదలైన వాటిసారం, పరిమళం" అన్నారు. "Poetry is the blossom and the fragnance of all human knowledge, human thought, human passions, human language etc." మాథ్యూ ఆర్నాల్డ్ వాస్తవిక దృక్పథంతో "ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే కవిత్వం జీవిత విమర్శనం" అన్నాడు. "Poetry is, at bottom, a criticism of life". అంతేకాక మానవ భాష చేరుకోగల అత్యున్నత సమగ్ర అభివ్యక్తి దశ కవిత్వమని కీర్తించాడు. "Poetry is simply the most delightful and perfect form of utterence that human word cam each". మనం ప్రారంభంలోనే డా॥ జాన్సన్ ఛందోబంధం గలది కవిత్వమని చెప్పినట్లు చెప్పుకున్నాం. కాని కోల్‌రిజ్ అనే కవి గొప్ప కవిత్వం ఛందస్సు లేకపోయినా రాణిస్తుందన్నాడు. "Poetry of the highest kind mayescist without metra."

తెలుగు కవులు:

ప్రాచీన తెలుగు కవులు కావ్యాన్ని గురించి కవిత్వాన్ని కావ్యావతారికలలో, కావ్య కథా సందర్భాలలో అనేకాభిప్రాయలు వ్యక్తం చేశారు. నన్నెచోడుడు కావ్యం సప్తసంతానాలలో ఒకటిని చెప్పారు. అగ్రహారం, కొడుకు, దేవాలయం, ఉద్యానవనం, చెరువు, నిధి, కావ్యం–అనేవి సప్త సంతానాలని, వీటిలో ఉత్కృష్ట సంతానంబు కృతియ" అని పేర్కొన్నాడు. ఆ తర్వాత శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మొదలుకొని అనేకమంది కవులు ఈ ప్రసక్తి తెచ్చారు. వీళ్ళు కావ్యం అక్షర సముదాయమని, అది ఎప్పటికి నాశనంకాదని, కావ్యం గొప్పభావ ప్రచారసాధనమని భావించినట్లు తెలుస్తుంది. ప్రాచీన తెలుగు కవులు చాలామంది కవిత్వం సరస్వతీదేవి దయ వల్లనే పుడుతుందనే అభిప్రాయముంది!! "చతుర కవిత్వతత్త్వ పటు సంపద భారతిదయ" అన్నారు అనిరుద్ధ చరిత్రములో కనుపర్తి అభ్యమాత్యుడు. "వాణిశబ్దముల నర్థములన్ సతతంబు మానిడున్" అని ప్రార్థించారు రామాభ్యుదయములో అయ్యలరాజు రామభద్రుడు. ప్రాచీన తెలుగు కవులు చేసిన కావ్యచర్యలో పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయంలో చెప్పిన పద్యం అనుభూతి భావకతల సంగమమై ఆంగ్ల కాల్పనిక కవులకన్న ముందే భావ కవిత్వ సంప్రదాయాన్ని తలపిస్తున్నది.

"చలువగల వెన్నెలల చెలువునకు సౌరభము
గలిగినను, సౌరభము జలువయు దలిర్పం
బొలుపెసగు కప్పురపు బలుకులకు గోమలత
నెలకొనిన, సౌరభము జలువ పథసయుంగో
మలతయును గలిగి జనముల మిగుల బెంపెసగు
మలయ పవనంపు గొదమలకు మధురత్వం
బలవడిన నీడును మతిగలదనగ వచ్చుగడు
వెలయగల సుకవి పలుకులకు నెంచన్"

చల్లదనం గలిగిన వెన్నెల అందానికి వాసన జోడైతే, వాసన, చల్లదనం గల కర్పూరం పలుకులకు కోమలత్వం

తోడైతే, వాసన, చల్లదనం, కోమలత్వం గల మలయపవనానికి మాధుర్యం తోడైతే సుకవి చెప్పిన కవిత్వానికి ఈడు కుదురుతుంది అని పవనం. అంటే కవిత్వ శబ్దానికి రంగు రుచి వాసనలతోపాటు సౌకుమార్యాది గుణాలు కూడా ఉండాలని సూరన అభిప్రాయం. క్రీ.శ. 17, 18 శతాబ్దాలలో కావ్య / కవిత్వ తత్వాన్ని గురించి ఇలాంటి అభిప్రాయాలు చాలామంది కవులు వ్యక్తం చేశారు.

ఉదా: **చెప్పవలె గప్పురంబులు**

కుప్పలుగా బోసినట్లు, కుంకుమపైపై

గుప్పిన క్రియ, విరిపొట్లము

విప్పిన గతి ఘుమ్మనం గవిత్వము సభలన్ (రఘునాథ నాయకుడు – వాల్మీకి చరిత్ర)

ఆధునిక కవులు విభిన్న ఉద్యమ కాలాలలో మారిన సామాజిక సందర్భాలకనుగుణంగా కవిత్వ కావ్య నిర్వచనాలను చేసుకుంటూ వచ్చారు. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు నుండి ఈ ధోరణిని మనం గమనింపవచ్చు. 'సరస్వతీ నారద విలాపం' అనే అధిక్షేప కావ్యంలో సరస్వతి నారదునితో ఇలా అంది.

"సుందర బహురసపుష్టి సమందానందంబు బుధులమది కిడదేనిన్

ఛందోబద్ధంబగు పదబృందాటోపంబు తా కవిత్వంబగునే?"

ప్రాచీన తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో క్షీణయుగంగా పేరు పడ్డ నాటి కవిత్వ తీరును నిరసించిన కందుకూరి, రసానందం కలిగించని, కేవలం ఛందస్సులో కూర్చిన పద సమూహం కవిత్వం కాదని తేల్చి చెప్పాడు. అప్పటి నుంచి అనేకమంది కవులు తమ కవితల్ని నిర్వచించుకుంటూ వస్తున్నారు.

"ఆకులందున అణగిమణిగే
కవిత కోయిల పలుకవలెనోయ్". – (గురజాడ)

కదిలేదీ కదిలించేదీ
మారేదీ మార్పించేదీ
పాడేదీ పాడించేది
మునుముందుకు సాగించేదీ
పెనునిద్దర వదిలించేదీ
పరిపూర్ణపు బ్రదుకిచ్చేదీ
కావాలోయ్ నవకావ్యానికి – (శ్రీశ్రీ)

"కవిత కొత్త అనుభవాల కాంతి పేటికలను తెరవాలి కదిలించాలి
నువ్వు చెప్పేదేదైనా నీదై వుండాలి, నీలోంచి రావాలి చించుకు రావాలి
కవిత్వం అంతరాంతర జ్యోతి స్స్యామల్ని బహిర్గతం చెయ్యాలి". – (బాలగంగాధర తిలక్)

"ఈనాడు కవిత్వం
వర్తమాన చరిత్రలోని ప్రజోద్యమ చైతన్యానికి
పేరు మోసిన ప్రతినిధి" – (కుందుర్తి)
"ఇవ్వాలటి కావ్యానికి ఛంధస్సు–ఉద్యమం
కవి సమయం – తిరుగుబాటు
విప్లవం యీనాటి కావ్యానికి స్పందన" – (వరవరరావు)

"కవిత్వం నా మాతృభాష
ఇతివృత్తం మానవత్వం" – (సి.నారాయణరెడ్డి)
"ప్రజల కన్నీటి బొట్టు
నా కలంలోన సిరాచుక్క" – (కె.శివారెడ్డి)
"కలలో మనస్కలించిన నైరూప్రభావం కవిత"
"బహిరంతర చైతన్యాల సంఘర్షణ స్వప్నం"
అంతర్బహిర్వేదనల సమాన్వయం కవిత
తగాదాగల రాజీ కవిత" – (వేగంటి మోహన ప్రసాద్)
"కవిత్వం వేడుక కాదు
గాయాల గొంతుక" – (నదిని సిధారెడ్డి)

"కవిత్వం కావాలి కవిత్వం"
అక్షరం నిండా జలజలలాడిపోయే
కవిత్వం కావాలి కవిత్వం". – (త్రిపురనేని శ్రీనివాస్)
"నా కవితలో కమ్మని కలలుంటాయి
అంతుచిక్కని ఊహలుంటాయి
అక్షరాల గమ్మత్తులుంటాయి".
"నా కవితకు రంగు ఉంది రసం ఉంది వాసనా ఉంది".
అన్నింటినీ మించి అనుభూతి నిలువెల్లా ఉంది. – (పాపికాని శివశంకర్)

ఈ ఉదాహరణలన్నీ పరిశీలిస్తే కావ్య, కవిత్వ నిర్వచనం కాలానుగుణంగా మారుతూ వస్తున్నట్లు అర్థమౌతుంది.

3.4. కావ్యం: శరీర ఆత్మ జీవితవాదాలు

భారతీయ ఆలంకారికులు కావ్యాన్ని నిర్వచించడమే కాకుండా కావ్యానికి ఒక శరీరం, దానికొస ఆత్మ, జీవితం ఉంటాయని కూడా గుర్తించారు. అంటే మనిషికి ఉంటాయనుకున్నవన్నీ కావ్యానికి కూడా ఉంటాయని వాళ్ళు భావించారన్న మాట.

మనకు లభిస్తున్నంతలో తొలి భారతీయ ఆలంకారికుడు భరతుడు. ఈయన గ్రంథం నాట్య శాస్త్రం. ఈయన "ఇతివృత్తంతు నాట్యస్య శరీంర పరికీర్తితం" అని చెప్పారు. నాటకానికి నాటక ఇతివృత్తమే శరీరం అని స్పష్టంగా భరతుడు చెప్పాడు. ఈయన ఆత్మను గురించి ప్రత్యేకంగా చర్చించినట్లు లేదు. ఆ భరతుడు పేర్కొన్న కావ్య శరీరానికి అలంకారాలు సౌందర్యాపాదకాలని భావహుడు, అలంకారాలు కావ్యబాహ్య సౌందర్యాన్ని పెంచగా, గుణాలు కావ్యం అంతః సౌందర్యాన్ని పెంచుతాయని దంతి ప్రతిపాదించారు. భామహుని ప్రకారం శబ్దార్థాలు రెండూ కావ్య శరీరమని వ్యాఖ్యాతలు విమర్శకులు భావించారు.

కావ్యానికి ఆత్మ ఉంటుందని మొదట ప్రతిపాదించినది వామనుడు. ఈయన "రాతి రాత్మాకావ్యస్య" అని కావ్యానికి ఆత్మరీతి అని చెప్పాడు. రాతి అంటే విశిష్టపదరచన అని కూడా వామనుడు స్పష్టం చేశాడు. ఇతని తరువాత వచ్చిన ఆనంద వర్ధనుడు వామనుని సిద్ధాంత స్థానంలో కొత్త సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు. ఈయన ధ్వని కావ్యాత్మ అన్నాడు. "కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిరి తిబుధైః" కావ్యానికి ధ్వని ఆత్మ అని బుధులు చెప్పారు అన్నారు. ధ్వని అంటే కావ్యంలో స్ఫురించే వ్యంగ్యార్థం కావ్యంలో పైకి కనిపించే అర్థం ఉన్నట్లుగానీ ప్రతీయమానార్థం – స్ఫురించే అర్థం కూడా ఉంటుందని చెప్పారు. అది స్త్రీల అవయవాల మీద స్ఫురించే లావణ్యం వంటిదని వివరించాడు.

"ప్రతీయ మానం పునరన్యదేవ వస్త్వస్తివాణీషు మహాకవీకాం
యతతత్ ప్రసిద్ధావయవాతిరిస్తం విభాతి లావణ్యమివాంగనాను"

ధ్వనిని వస్తు, అలంకార, రసధ్వనులని మూడు రకాలుగా విభజించారు. ఆనంద వర్ధనుడూ ఇతని ధ్వన్యా లోకానికి అభినవలోచనమ్ అనీ వ్యాఖ్య రాసిన అభినవగుప్తుడు. కావ్యానికి రసధ్వనీ ఆత్మ అని మరింత స్పష్టం చేశాడు.

"రసేనైవ సర్వం జీవతి కావ్యం
నహిరస శూన్యం కావ్యం నించిదపి
రసపవ వస్తుతః ఆత్మా
వస్త్వలంకార ధ్వనీతు సర్వధా
రసం ప్రతిపర్యవస్యతే"

రసం చేతనే కావ్యం జీవిస్తుంది. రసశూన్యమైన కావ్యం ఉండదు. నిజానికి రసధ్వని కావ్యాత్మ, వస్తు, అలంకార ధ్వనులు రసపర్యవసాయులు అవుతాయి. భరతుడు ఇంతబలంగా కాకపోయినా రస ప్రాధాన్యాన్ని ప్రతిపాదించాడు. "నహిరసాదృత్ కశ్చిదర్థః ఏప్రవర్తతే", రసం లేకుండా కావ్యార్థమేదీ ప్రవర్తింపదు.

వీళ్ళ తర్వాత మహిమభట్టు వ్యక్తి వివేకమనీ గ్రంథంలో ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని అనుమానాల మీద ఆధారపడినదిగా ఖండించాడు. అయితే ఇతని ప్రతిపాదనను తర్వాత వచ్చిన మమ్మట విశ్వనాథ జగన్నాథులు వ్యతిరేకించారు.

ఈ నేపథ్యంలో ధ్వని సిద్ధాంతం జోలికి పోకుండా కావ్యానికి జీవితం ఉంటుందని ప్రకటించాడు "కుంతకుడు" "వక్రోక్తిః కావ్య జీవితం" కావ్య జీవితం వక్రోక్తి అన్నది ఈయన వాదం. శబ్దార్థాలు రెండింటినీ కావ్య శరీరంగా గుర్తించి వక్రోక్తిని దాని జీవితంగా భావించారు.

"శబ్దార్థౌ సహితా వక్రకవివ్యాపారశాలిని

బంధౌ వ్యవస్థితౌ కావ్యం తద్విహ్లాదకారిణి"

వక్రోక్తిని వర్ణవిన్యాస, పదపూర్వార్థ, పదపరార్థ, వాక్య, ప్రకరణ, ప్రబంధ వక్రతలని ఆరు విధాలుగా విభజించారు. ఇతని తర్వాత క్షేమేంద్రుడు ఔచిత్యాన్ని కావ్య జీవితంగా ప్రతిపాదించాడు. ఔచిత్యం రస "సిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితం". అయితే ఆనంద వర్ధనుడు అనోచిత్యాన్ని గురించి ముందే ప్రస్తావించడం గుర్తు పెట్టుకోవాలి.

అనౌచిత్యాద్రూత్ నాన్య ద్రస భంగస్య కారణం

"ప్రసిద్ధౌచిత్య బంధస్తు రసస్యోప నిషత్పణ

అనౌచిత్యం కన్నా రసభంగానికి వేరే కారణం లేదు. ఔచిత్యం గల కావ్యం రసోప నిషత్" – అని అర్థం.

ఇలా భారతీయ ఆలంకారికులు కావ్య శరీరాత్మ జీవితాలను గురించి వారాలు చేశారు.

3.5. కావ్యహేతువులు:

ప్రకృతిలోగాని ప్రపంచంలోని కారణం లేకుండా ఏ కార్యం జరగదు. ప్రతిదీ హేతుబద్ధంగానే జరుగుతుంది. కవిత్వం పుట్టుక కూడా అంతే. భారతీయాలంకారికులు ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసం, ఈ మూడింటిని హేతువులుగా పేర్కొన్నారు.

"నైసర్గికోచ ప్రతిభాశ్రుతంచ బహునిర్మలమ్

అమందశ్చాభియోగో స్యాః కారణం కావ్య సంపదః" (దండి – కావ్యాదర్శం)

(సహజమైన ప్రతిభ, బహునిర్మలమైన పాండిత్యం, గొప్ప రచనా ప్రయత్నం ఈ మూడూ కలిసి కావ్యసంపదకు కారణం)

"శక్తిర్నిపుణతా లోకశాస్త్ర కావ్యాద్య లేక్షణాత్

కావ్యజ్ఞ శిక్షయాభ్యాస ఇతిహేతు స్తదుద్భవే" (మమ్మటుడు – కార్యప్రకాశం)

శక్తిని, (ప్రతిభ) లోకాన్ని శాస్త్రాలను, కావ్యాలను చదవడం ద్వారా లభించిన నిపుణత, పండితుల శిక్షణ ద్వారా చేసే అభ్యాసం ఈ మూడూ కలిసి కావ్య హేతువు.

"త్రితయమిదం వ్యాప్రియతౌ శక్తిర్వ్యుత్పత్తిరభ్యాసః" (రుద్రటుడు – కావ్యాలంకారం)

శక్తి, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసం, ఈ మూడు కావ్యహేతువులవుతున్నవి. ఈ అభిప్రాయాలన్నిటినీ బట్టి ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, ఆభ్యాసం – అనే హేతువుల వల్ల కావ్యం పుట్టుతున్నదని మన అలంకారికుల అభిప్రాయమైనట్లు తెలుస్తుంది.

ప్రతిభ ఏదైనా ఒక పనిని అందంగా ఆకర్షణీయంగా యుక్తియుక్తంగా చేసే శక్తి గల వానిని ప్రతిభావంతుడు అంటుంటాం. ఒక పనిని సమర్థవంతంగా సృజనాత్మకంగా నిర్వహింపగల శక్తి ప్రతిభ.

"ప్రజ్ఞానవనవోన్మేష శాలనీ ప్రతిభామతా"

తదను ప్రాణనా జీవ వర్ణనా నిపుణఃకవి

"తస్య కర్మస్మృతం కావ్యం" అని భట్టతౌతురు తన "కావ్యకౌతుకం'లో నిర్వచించారు. కొత్త కొత్త పోకడలను కలిగించే ప్రజ్ఞయే ప్రతిభ. దానిననుసరించి వర్ధన చేసేవాడు కవి. అతని కర్మ కావ్యం అని అర్థం. అభినవగుప్తుడు "ప్రజ్ఞా అపూర్వ

వస్తునిర్మాణక్షమా" కొత్తకొత్త వస్తువులను నిర్మించే నేర్పు ప్రతిభ అని ప్రతిభను నిర్వచించాడు. ఒక వస్తువును అపూర్వంగా ముందటి కవుల కన్నా మహోన్నంతా నిర్మించగల శక్తి ప్రతిభ. వస్తువుకు సంబంధించిన అనుభూతి ముద్రను పాఠకునిలో గూఢంగా వెయ్యగల విద్య ప్రతిభలో దాగి ఉంటుంది. ఈ ప్రతిభనే భావనాశక్తి అని ఇవాళ అంటున్నాం. ఒక సామాజికాంశాన్ని కావ్యయోగ్యాంశంగా రూపాంతరీకరింపగలిగిన విద్య భావనాశక్తి.

ఈ ప్రతిభ రెండు రకాలుగా ఉంటుందని జగన్నాథ పండిత రాయలు అభిప్రాయం. 1) అదృష్ట జన్యం 2) వ్యుత్పత్తి అభ్యాస జన్యం. 3) పూర్వ జన్మ సుస్కృతం వల్ల, దైవాను గ్రహం వల్ల సిద్ధించేది అదృష్ట జన్య, ప్రతిభ. కవి సమాజాన్ని సాహిత్యాన్ని అధ్యయనం చేసి పొందిన కవిత్వ శక్తి రెండవది. మొదటి దానికి రుజువు లేదు. రెండవది అనుభవ సిద్ధం.

రాజశేఖరుడనే ఆలంకారికుడు ప్రతిభ కారయిత్రి, భావయిత్రి అని రెండు రకాలుగా ఉంటుందని, వస్తువును భావింపజేసేది భావయిత్రి, రచనను చెయ్యించేది కారయిత్రి అని పేర్కొన్నాడు. ఈ రెండు రకాల ప్రతిభ కావ్యరచనకు అవసరమే. భావయిత్రి ఆంతరం, కారయిత్రి బాహిరం. "రచయిత చైతన్యం కేవలం భౌతిక జగత్తును ప్రతిఫలించదు. దానిని సృష్టించదు" అంటాడు. లెనిన్. ఇందుకు ప్రతిభ ప్రధాన కారణం.

వ్యుత్పత్తి:

కవి స్థలకాలబద్ధమైన జీవితాన్ని అనుభవించి, అధ్యయనం చేసి పొందే జ్ఞానం వ్యుత్పత్తి. కవి అధ్యయనం ద్వారా అనేక సామాజికాంశాలను అర్థం చేసుకుంటాడు. శాస్త్రార్థాలను తెలుసుకుంటారు. సాహిత్య రహస్యాలను అవగతం చేసుకుంటాడు. భాషాపాటవం సంపాదిస్తాడు. ఇవన్నీ కలిసి వ్యుత్పత్తి అవుతాయి. కవికి ఇతర కళల పరిజ్ఞానం ఉండడం కూడా మంచిది. గుడ్‌హర్ట్ రెండెల్ Some general knolwedge of all the Art is soil in which particular knowledge in any one of them should be planted if it is to flourish and bear fruit అని సూచించారు.

రచనకు రక్తమాంసాలు చేకూర్చడానికి ప్రతిభతోపాటు వ్యుత్పత్తి కూడా అవసరం. "కవి బాధ్యత ఎంతటిదో కదా" అని భామహుడు ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించింది వుత్పత్తి దృష్టితోనే.

అభ్యాసం:

"అభ్యాసం కూసు విద్య" అని సామెత "అనగ నగ రాగ మతిశయిల్లుచునుండు" అన్నాడు వేమన. "సాధనము పనులు సమకూరు ధరలోన" అన్నది మరో సూక్తి. కావ్యరచనలో నిరంతర అభ్యాసం కవిని ఉత్తమ కావ్యనిర్మాణదక్షుని చేస్తుంది. సాధారణ జీవితంలోనే సాధన జీవితానికి సానబెట్టుతుంది. చెట్లెక్కడం, ఈతాడడం, పొలం దున్నడం, మోటతోలడం వంటి వాటిలో అభ్యాసం చేసినవాడికి చేయనివాడికి తేడాను కనిపెట్టవచ్చు. కవిత్వ రచనలో కూడా అంతే. రాసిన ప్రతిదీ గొప్ప రచన కాదు. మాటిమాటికీ సంస్కరించుకున్నదే మహారచన అవుతుంది. చాగంటి సోమయాజులు అనేక పథల్ని అనేక పర్యాయాలు రాసేవారట.

కావ్యహేతువులుగా మన పూర్వికులు ప్రతిభ వ్యుత్పత్తి అభ్యాసాలను పేర్కొని వాటిలో ఏది ముఖ్యం అనే విషయాన్ని కూడా చర్చించారు.

"కావ్యంతు జాయత్ కస్యచిత్ ప్రతిభావతః"

అని భామహుడు ప్రతిభావంతుడైన ఒకానొకవికి మాత్రమే కావ్యనిర్మాణం సాధ్యమౌతుందన్నాడు. వ్యుత్పత్తి అభ్యాసం ప్రతిభను సంస్కరించి ఉత్తేజితం చేస్తామని రుద్రటుడు, హేమచంద్రుడు అభిప్రాయపడ్డారు.

"అమ్యత్పత్తికృతో దోషః శక్త్యా సంవ్రియతేకవేః
యస్త్వశక్తి కృతో దోషః సఝటిత్యవభాసత్". (ధ్వన్యాలోకం)

అన్నాడు ఆనందవర్ధనుడు. వ్యుత్పత్తి కొరత వల్ల కలిగే దోషాన్ని ప్రతిభ పూర్తిగా కప్పిపెడుతుంది. ప్రతిభ లేకపోవడం వల్ల కలిగే దోషం వెంటనే కనిపిస్తుంది అని ఆనందవర్ధనుని అభిప్రాయం. అందుకే ఆయన "ప్రతిభావ్యుత్పత్త్యోః ప్రతిభా శ్రేయసే." అని ప్రతిభకు అగ్రస్థానమిచ్చాడు. ఇలాంటి అభిప్రాయాన్నే రాజశేఖరుడు కూడా వ్యక్తం చేశారు. అయినా ప్రాపంచిక జ్ఞానం లేకుండా భావనా శక్తి ఒక్కటే ఉన్నా, భావనాశక్తి లోపించి, ప్రాపంచిక జ్ఞానమొక్కటే ఉన్నా, ఈ రెండూ ఉండి రచనా సామర్థ్యం లోపించినా కావ్యం రాణించదు. సమాజానికి మేలు జరగదు. అందువల్ల గొప్పకావ్యం పుట్టడానికి ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసం మూడు అవసరమే.

మరొక్క విషయం:

మంచి కవిత్వం రాయడానికి ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసం అనేవి ఉండాల్సినవే. కాని, గొప్ప రచన పుట్టడానికి ఇవే సరిపోవు. ఈ మూడింటిని కవిత్వహేతువులనడం కన్నా, కవి కుండవలసిన అర్హతలనడం మేలు. ఈ మూడూ ఉంటేనే కవిత్వం పుట్టుతుంది. ఇంకేమీ అక్కర్లేదా? ఇవి లేకుంటే గొప్పకావ్యం రాయలేని మాట వాస్తవమే. అయితే వీటితోపాటు ఉండవలసింది, అనివార్యంగా ఉండేది మరొకటుంది. అది సామాజిక ప్రేరణ.

సామాజిక ప్రేరణ లేకుండా కావ్యం పుట్టదు. విభిన్న కాలాల్లో విభిన్న సామాజిక వస్తువులతో కావ్యాలు రావడానికి ఆయాకాలాల సామాజిక ప్రేరణలే లేదా సామాజిక అవసరాలే. అలాగే ఒక్కొక్క ప్రాంతం నుంచి ఒక్కోరకం సాహిత్యం రావడానికి కూడా సామాజిక ప్రేరణలే హేతువులు. సామాజిక పరిస్థితి కవిని రెచ్చగొట్టితే ప్రతిభా వ్యుత్పత్తి అభ్యాసం గల కవి కావ్యం రాస్తున్నాడు. కోడికి కూత వెయ్యడం చేతనౌనని అది ఎప్పుడు కూస్తే అప్పుడు తెల్లవారదు. కూతవేసే శక్తి కోడి కుండాలనడంలో సందేహంలేదు. కాని కూత కుయ్యాల్సిన సమయానికి కూయాలి. కవికి కావ్యానికి కూడా ఈ సూత్రం వర్తిస్తుంది. "ఒక సమస్య ఉన్నందువల్లనే మహా గ్రంథం రాదు. గొప్ప రచయిత ఉన్నందువల్లనే అది వచ్చును". "వరవిక్రయ" నాటక కాలమున కంటే వరకట్న పద్ధతి యిప్పుడే ముమ్మరముగా నున్నను 'వరవిక్రయ' నాటకస్థాయికయినను వచ్చు ఒక్క రచన కూడా ఇప్పుడు రాలేదే?" అన్నది డా॥ సర్దేశాయి తిరుమలరావు ప్రశ్న (కన్యాశుల్క నాటక కళ) అప్పటికే నశించిపోతున్న కన్యాశుల్క నాటక సమస్య మీద గురజాడ రాసిన కన్యాశుల్క నాటకం, ఆ సమస్య నశించిపోయినా ఇవాళ కూడా సజీవంగా ఉంది. వరవిక్రయ నాటకం నాటి కన్నా ఇవాళ వేయిరెట్లు బలపడి ఉంది వరకట్న సమస్య. అయినా అంతగొప్ప నాటకం కాలేదు. అంటే ఒక గొప్పరచన రావడానికి అనుకూలమైన సామాజిక పరిస్థితి ఇవాళ ఉంది. దానికి ప్రతిభా రాహిత్యమే కారణం కాదు. ఇందుకు వేరే కారణాలు చెప్పుకోవాలి.

సాహిత్యం సామాజిక చైతన్య రూపం. దీని సృష్టికి ఆయాకాలాల సామాజిక అస్తిత్వమే ప్రేరణ. సాహిత్యానికి జన్మస్థానం, గమ్యస్థానం. రెండూ సమాజమే. మరోరకంగా కవి పాత్రధారి, సమాజం సూత్రధారి. ప్రపంచం తనను తాను అందంగా సుఖంగా మార్చుకోవడానికి, పురోగామిగా దిద్దుకోడానికి విభిన్న కాలాల్లో తనదైన సాహిత్యాన్ని సృష్టించుకుంటుంది. అందుకు కవులు, రచయితలు ఉపకరణాలుగా ఉపయోగపడతారు. అందువల్ల అసలైన కవిత్వ హేతువు స్థలకాలబద్ధమైన సామాజిక ప్రేరణ. ప్రతిభ వ్యుత్పత్తి అభ్యాసం కవికి కావలసిన అర్హతలు, పరిసరాలు.

3.6. కావ్య ప్రయోజనం:

ప్రకృతిలో ప్రపంచంలో ప్రయోజనారహితంగా ఏదీ పుట్టదు, బతకదు. కవిత్వం కూడా అంతే. కవిత్వం సమాజంలోంచే పుట్టుతుంది. సమాజంలోకే చేరుతుంది. ఈ ప్రక్రియ ప్రయోజనారహితంగా జరగదు. జ్వరం వచ్చిన పిల్లవాడు కోతి నవ్వినా లేచి కూర్చుంటాడు. అలాంటిది సాహిత్యంవల్ల ప్రయోజనం ఉండదా? అన్న డా॥ సర్దేశాయి తిరుమలరావు ప్రశ్నను అర్థం చేసుకోవాలి. కవిత్వానికి సమాజమే రంగస్థలం కనుక దాని ప్రయోజనం కూడా సామాజికమే. కవిత్వ ప్రయోజనమంటే కవిత్వం నిర్వహించే సామాజిక భూమిక అని అర్థం.

కవిత్వ / కావ్య ప్రయోజనాన్ని గురించిన ఆధునిక ఆలోచనల్ని చెప్పుకునే ముందు, ప్రాచీన ఆలంకారికులు ఏమనుకున్నారో సమీక్షించుకుందాం. ప్రాచీన భారతీయ ఆలంకారికులు సాహిత్యానికి ఆనందం ఉపదేశం అనే రెండు ప్రధాన ప్రయోజనాలను ఉద్దేశించారు.

భరతుడు నాట్య శాస్త్రం ఉపదేశాత్మకం కావడమే గాక, హితాన్ని, ధైర్యాన్ని, క్రీడను, సుఖాన్ని కలిగిస్తుందని చెప్పాడు. సర్వకర్మలతోను, కూడి భావరసాల మూలంగా అందరికీ ఉపదేశజనకమౌతుందన్నాడు.

"దుఃఖార్తానాం శ్రామార్తానాం శోకార్తానాంతపస్వినామ్

విశ్రామజననం లోకే నాట్యమే తద్భవిష్యత్"

అన్న శ్లోకంలో విశ్రాంతిని నాట్యప్రయోజనంగా భామహుడు పేర్కొన్నాడు.

ధర్మార్థకామ మోక్షేషు వైచక్షణ్యం కళాసుచ

ప్రీతించ కరోతికీర్తించ సాధుకావ్యనిషేవణం (భామహుడు–కావ్యాలంకారం)

చతుర్విధపురుషార్థాలు, కళావైచక్షణ్యం ప్రీతి కీర్తి మంచికావ్యం వల్ల కలిగే ప్రయోజనాలు.

"కావ్యంయశస్కేర్థస్పతే వ్యవహారవిదే శివేతర క్షతయే

సద్యఃపరని ర్వ్యతయే కాంతా సమ్మితతయోపదేశయుజే (మమ్మటుడు – కావ్యప్రకాశం)

యశస్సు, ధనం, వ్యవహార జ్ఞానం, అమంగళ పరిహారం, తక్షణానందం మంచిమాటలతో సన్మార్గోపదేశం మమ్మటుని దృష్టిలో కావ్య ప్రయోజనాలు.

దండి కావ్యంలో ఆది రాజయశోబింబాలు ప్రతిబింబిస్తాయన్నాడు. భోజుడు సరస్వతీ కంఠాభరణంలో కీర్తిని ప్రీతిని కావ్య ప్రయోజనాలుగా పేర్కొన్నాడు.

"నిర్దోషం గుణవత్కావ్యమలంకారైరలంకృతం

రసానిత్వం కవిః కుర్వన్ కీర్తిం ప్రీతించవిందతి"! వామనుడూ ఇలాగే భావించాడు.

కావ్యం సత్‌దృష్టా దృష్టార్థం ప్రీతి కీర్తి హేతుత్వాత్ (కార్యాలంకార సూత్రవృత్తి)

ఇలా భారతీయ అలంకారీకులు ప్రధానంగా ఆనందోపదేశాలను కావ్య ప్రయోజనాలుగా భావించగా ఆనందవర్ధనుని కాలానికి ఆనందమే పరమ ప్రయోజనమైంది. ఆనందవర్ధనుడు "సహృదయ జన మనంః ప్రకాశం" ప్రధాన కావ్య ప్రయోజనమనగా, ధ్వన్యాలోక వ్యాఖ్యాత అభినవ గుప్తుడు "తథా పి ప్రీతిరేవ ప్రధానం" అని తేల్చాడు. "చతుర్వర్గ

వ్యుత్పత్తేరపిచ ఆనందపవ పార్యంతికంఫలం" అని కూడా నిగ్గుతేల్చాడు. అయితే ప్రాచీనులు చెప్పిన ఆనందం ఎలాంటిది? ఎవరికది ఆనందం, వాళ్ళ ఉపదేశం ఏది ? ఎలాంటింది ? – అన్న ప్రశ్నలు నేటి పాఠకులకు కలగడం సహజం. ఒకరికి ఆనందదాయకమైంది అందరికీ ఆనందదాయకం కాదు. ఒకరు చేసిన ఉపదేశం అందరికీ సదుపదేశం కాకపోవచ్చు. అందువల్ల ఆనందోపదేశాలను సాపేక్ష పదాలుగా గుర్తించాలి.

నన్నయ్య భారతంలోను, పోతన భాగవతంలోనూ 'జగద్ధితం' తమ కావ్య ప్రయోజనంగా పేర్కొన్నారు. వాళ్ళ దృష్టిలో హితమైనది ఆధునిక కాలానికి హితం కాకపోవచ్చు.

ఆధునిక రచయితల్లో గురజాడ ఉన్నత నైతిక విలువల్ని ప్రతిపాదించడం కన్యాశుల్క నాటక రచనోద్దేశ్యంగా పేర్కొన్నారు. ప్రపంచ ప్రసిద్ధి చెందిన ప్రగతి శీల రచయిత మాన్సిమ్‌గోర్కీ "ఉద్దేశ పూర్వకంగా గానీ అనుద్దేశ పూర్వకంగా గానీ సర్వ కళలచే వుండే ప్రయోజనం యేమిటంటే మనవునిలో కొన్ని అనుభూతులను జాగృతం చెయ్యడం, ఒక ప్రత్యేక జీవిత దృగ్విషయం పట్ల ఒక ప్రత్యేక దృక్పథాన్ని పెంపొందించడం" అని చెప్పారు. (గోర్కు సాహిత్య వ్యాసాలు). అలాగే ప్రసిద్ధ భారతీయ ప్రగతిశీల రచయిత "జీవిత సమస్యలను పరిష్కరించటానికి జీవితాన్ని సుఖవంతంగాను అర్థవంతంగాను చెయ్యటానికి సాహిత్యం ఉపయోగపడటం కంటే ఎక్కువ ప్రయోజనం ఏమీ వుండదు" అన్నారు. (ప్రేమ్‌చంద్–సాహిత్య వ్యాసాలు)

ఈ అభిప్రాయాలను అర్థం చేసుకుంటే కవిత్వం కేవల ఉపదేశం కన్నా మించిన ప్రయోజనాన్ని సాధించే ప్రక్రియగా బోధపడుతుంది. సాహిత్యం ఉన్నత భావ ప్రచారం చెయ్యాలి. కవిత్వం భావ ప్రచార సాధనమని పూర్వ కవులే గుర్తించారు. ఏ భావాలను ప్రచారం చెయ్యాలన్నదని కాలం నిర్ణయిస్తుంది. కవిత్వం భావ ప్రచార సాధనంటే ఆధునిక కాలంలోని సంప్రదాయవాదులు అభ్యంతరం చెప్పవలసిన పనిలేదు. ఏ. శివరామ కారంత్ అనే కన్నడ రచయిత తాను మరణించే లోపల ఈ ప్రపంచాన్ని మరింత అందంగా మలచడమే తన రచనోద్దేశంగా పేర్కొన్నారు. పి.సి. గుప్త అనే విమర్శకుడు కళ జీవితాన్ని సౌందర్యాత్మకం చెయ్యాలనే కోరికతో మొదలవుతుందన్నారు. ఈ అభిప్రాయాలు కవిత్వ ప్రయోజనం విషయంలో ఆధునికులకు విభిన్నమైన ఆలోచనునున్నట్లు తెలుస్తుంది.

"ఆత్మ కోసం సాహిత్యం, రాజు కోసం సాహిత్యం. ఆనందం కోసం సాహిత్యం అనేది సంప్రదాయ దృక్పథం. సాహిత్యం కోసం సాహిత్యం. అందం ఆనందం కోసం సాహిత్యం. సౌందర్యంకోసం సాహిత్యం అనేది ఆధునిక ముసుగులోని సాంప్రదాయిక దృక్పథం. కళ ప్రజలకోసం. మనవతామహితమైన వర్గరహిత సమాజ ధ్యేయం కోసం సాహిత్యం నిబద్ధం కావాలి" అంటారు. త్రిపురనేని మధుసూదనరావు (సాహిత్యంలో వస్తుశిల్పాలు). ఇది ఆధునిక సాహిత్య చైతన్యం లోంచి పుట్టిన ఆలోచన. అందువల్ల సాహిత్యం నుంచి ప్రాచీనులు ఆశించిన ప్రయోజనం వేరు. ఆధునికులు ఆశిస్తున్న ప్రయోజనం వేరు అని అర్థం చేసుకోవాలి.

ఆధునిక కాలంలో సామాజిక ఉద్యమాలు వస్తున్న కొలదీ సాహిత్య ప్రయోజనం విషయంలో ఆలోచనలు మారాయి. సంఘ సంస్కరణోద్యమ సాహిత్యం శాస్త్రీయాలోచనల్ని ప్రచారం చేసింది. సంస్కరణ భావాలను వెదజల్లింది. మూఢ నమ్మకాలను, మూఢాచారాలను ఖండించింది. భారత జాతీయోద్యమం. దేశీయత దేశభక్తి, స్వపరిపాలన వంటి భావాలను ప్రచారం చేసింది. అభ్యుదయ విప్లవ సాహిత్యాలు వర్గరహిత సమాజ నిర్మాణాన్ని లక్ష్యంగా ప్రచారం చేశాయి. దళిత సాహిత్యం కులరహిత సమాజాన్ని, స్త్రీవాద సాహిత్యం పురుషాధిక్యత లేని సమాజాన్ని ప్రచారం చేశాయి.

"సాహిత్యం కేవలం మనోరంజనానికే పరిమితంగా వున్నంత వరకు జోలపాటలు పాడి నిద్రపుచ్చటానికి ప్రయత్నించినంత వరకు క్రియాశక్తి అవసరము వుండదు. అది ఒక ఉన్మాదం లాంటింది. కాని మనము సాహిత్యం కేవలం మనోరంజనానికి విలాసానికి అనుకోవటం లేదు. మన గీటురాయి మీద సాహిత్యానికి మెరుగు పెట్టాలి. దానిలో ఉన్నత భావాలు స్వతంత్రాలోచనలు, సౌందర్యారాధన, ఆత్మవికాసం, నిండి వుంటాయి". (ప్రేమ్‌చంద్-సాహిత్య వ్యాసాలు)

మానవ సంబంధాలలో ఆరోగ్యపరమైన మార్పు తేవడం ఉత్తమ కవిత్వ ప్రయోజనం. మనిషి సంస్కారాన్ని ఉన్నతీకరించడం మంచి కవిత్వ లక్ష్యం. కవిత్వం సామాజిక స్పృహను సామాజిక చైతన్యాన్ని పాఠకులలో కలిగించాలి, వాళ్ళను కర్తవ్యోన్ముఖుల్ని చెయ్యాలి. మనిషిని స్వావలంబుని చెయ్యడం గొప్ప కావ్య ప్రయోజనం. మహాప్రస్థానం చదివితే మనకొక నూతన ప్రపంచం కనిపిస్తుంది. జీవితం మీద విశ్వాసం కుదురుతుంది. కవిత్వ / కావ్య ప్రయోజనమదే.

3.7. కావ్య స్వరూపం:

ప్రాచీన సాహిత్యంలో పురాణేతిహాసాలు కావ్యప్రబంధాలు విభిన్న ప్రక్రియలుగా వచ్చాయి. ఆధునిక సాహిత్యంలో మహాకావ్యాల జోరు తగ్గింది. స్వాతంత్ర్యానంతరం ఇంకాబాగా తగ్గిపోయింది. ఆధునిక కవిత్వంలో ప్రాచీన కవిత్వంలోలాగా పద్దెనిమిది పర్వాలుండవు. పద్దెనిమి పాదాలుంటాయి. అందుకనే ఒక ఆధునిక కవి అన్నారు. "ఎన్ని గజాలు రాశామన్నది కాదు, ఎన్ని నిజాలు చెప్పామన్నది ప్రధానం" అని. అభ్యుదయ సాహిత్యంలోనూ వచన కథాకావ్యాలు రావాలని కుందుర్తి ఆంజనేయులు బాగా ప్రచారం చేశారు. అయినా ఆయన రాసిన 'తెలంగాణ', ఆరుద్ర 'త్వమేవాహం' సోమసుందర్ 'వజ్రాయుధం' వంటి కావ్యాలు ఎక్కువ రాలేదు. ఇటీవలి కాలంలో నగ్నముని 'కొయ్యగుర్రం', శేషేంద్రశర్మ 'నాదేశం నా ప్రజలు', సి. నారాయణరెడ్డి 'విశ్వంభర', 'మట్టిమనిషి ఆకాశం', కె.శివారెడ్డి 'ఆసుపత్రిగీతం', ఛాయారాజ్ 'శ్రీకాకుళం' వంటి దీర్ఘకావ్యాలు సుమారుగా వచ్చాయి. ఇవి ఆధునిక కావ్యాలు. ప్రాచీనకాలం కవులు చెప్పిన కావ్య స్వరూప లక్షణాలు వీటిని సరిపడవు. వీటిలో పాత్రలు, రసం వంటి ప్రాచీన కవ్య విశేషాలుండవు. అందువల్ల ఇప్పుడు మనం తెలుసుకునే కావ్య స్వరూపం భారతీయలంకారికులు చెప్పిన సంప్రదాయ కావ్య స్వరూపమే. మొదట భామహుడు చెప్పిన కావ్య స్వరూపం తెలుసుకుందాం.

"సర్గబంధోమహాకావ్యం మహతాం చమహచ్చయత్
అగ్రామ్య శబ్ద మర్థంచ సాలంకారం సదాశ్రయం
మంత్ర దూత ప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయైశ్చయత్
పంచభిః సంధిభిర్యుక్తం నాతివ్యాఖ్యేయే మృద్ధిమత్
చతుర్వర్గాభిధానే పి భూయసార్థో పదేశకృత్
యుక్తం లోకస్వభావేన రసైశ్చసకమైః పృథన్" – (కావ్యాలంకారం)

మహాకావ్యం సర్గలలో బంధింపబడి ఉంటుంది. గొప్ప విషయాన్ని నిరూపించేదిగా ఉంటుంది. గ్రామ్యాలు కాని శబ్దార్థాలతో, అలంకారాలతో కూడుకొని మంచిని ఆశ్రయించి ఉంటుంది. మంత్రం, దూతం, ప్రయాణం, యుద్ధం, నాయకాభ్యుదయం అనే అయిదు వర్ణనలు కావ్యంలో ఉంటాయి. పంచసంధులుంటాయి. అతివ్యాఖ్యానాన్ని కోరనిదై ఉంటుంది కావ్యం. అది సమగ్రతను కలిగి ఉంటుంది. ధర్మార్థకామ మోక్షాలనే చతుర్విధ పురుషార్థాలను ప్రతిపాదిస్తుంది.

ఉపదేశం, లోక స్వభావంలతో కూడిన కావ్యం సకల రసాలతో అలరారుతుంది. భామహుని తర్వాత దండి మరింత విస్తృతంగా కావ్య స్వరూపాన్ని చెప్పాడు. కావ్యదర్శంలో

"సర్గబంధో మహాకావ్యముచ్య తౌతస్య లక్షణం
ఆశీర్న మస్క్రియా వస్తు నిర్దేశోహిపి తన్ముఖం
ఇతిహాసకథోద్భూత మితరదాసదాశ్రయం
చతుర్వర్గఫలాయత్తం చతురోదాత్తనాయకం
నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయం వర్ణనైః
ఉద్యాన సలిల క్రీడా, మధుపానరతోత్సవైః
విప్రలంభ వివాశ్చ కుమారోదయ వర్ణనైః
మంత్రదూత ప్రయాణాజినాయకాభ్యుదయై రపి
అలంకృతర సంక్షిప్తం రసభావ నిరంతరం
సర్గే నతి విస్తే ర్ణైః శ్రవ్య వృత్తైః సుసంధిభిః
సర్వభిన్న వృత్తాం తైరుపేతం లోకరంజనం
కావ్యం కల్పోత్తరస్థాయి జాయతే సదలంకృతి
న్యూనమప్యత్రయైః కైశ్చిదంగైః కావ్యం నదుష్యతి
యద్యుపాత్తేషు సంపత్తి రారాధయతి తద్విధః"

సంధి బంధమైనది మహాకావ్యమౌతుంది. దాని లక్షణం చెప్పబడుతున్నది. కావ్యం ఆశీస్సుతోగాని, నమస్కారంతోగాని, వస్తువును నిర్దేశిస్తూగాని ప్రారంభం కావాలి. ఇతిహాస ప్రసిద్ధమైన కథమీదగాని, ఇతరత్రా ఉత్కృష్టమైన కథపైన గాని ఆధారపడి ఉండాలి. ధర్మార్థకామమోక్షాలనే చతుర్విధ పురుషార్థాలను ప్రతిపాదించాలి. చతురుడు ఉదాత్తుడు అయిన నాయకుని ఆశ్రయించి ఉండాలి. నగరం సముద్రం, పర్వతం, ఋతువులు, సూర్యచంద్రోయాలు, ఉద్యానవనం, జలక్రీడ, మధుపానం, రతోత్సవం, విప్రలంభం, వివాహం, పుత్రజననం, మంత్రం, దూతం, ప్రయాణం, యుద్ధం, నాయకాభ్యుదయం అనే పద్దెనిమిది (అష్టాదశ) వర్ణనలు ఉండాలి. కావ్యం అలంకృతం కావాలి. అసంక్షిప్తమై రసభావాలు ఎడతెగకుండా పరిమిత విస్తీర్ణం గల సర్గలతో కూడి, శ్రవ్యవృత్తాలతో సుసంధులతో ఒప్పారాలి. ఇందులో కొన్ని విషయాలు లేకున్నా మహాకావ్య గుణసంపత్తి సహృదయులను రంజింప జేసినట్లైతే కావ్యానికి దోషం అంటదు.

ఇంకా అనేక మంది ఆలంకారికులు అనేక అదనపు అంశాలను కలిపి కావ్య స్వరూపాన్ని నిర్వచించారు. విశ్వనాథుడు సాహిత్య దర్పణంలో నాయుకుడు దేవజాతికిగాని క్షత్రియ జాతికి గాని చెందినవాడు కావాలన్నాడు. ఒకే వంశంలో పుట్టిన పలువురైనా నాయకులు కావచ్చన్నాడు. శృంగార వీర రసాలలో ఒకటి అంగి (ప్రధాన) రసంగాను, తక్కినవి అంగ (సహాయక) రసాలుగానూ ఉండాలన్నాడు. కావ్యవిభాగాలైన సర్గలు ఎనిమిది నుండి ముప్పై లోపల ఉండాలన్నాడు. కావ్య వర్ణనల్ని ఇరవై నాల్గింటికి పెంచారు. వీటిలో వేట మొదలైనవి ఉన్నాయి. విద్యానాథుడు ముప్పై రెండు వర్ణనల్ని పేర్కొన్నాడు. వీటిలో రాణి,

దేశగ్రామ ఆశ్రయాదులున్నాయి.

ప్రాచీనాలంరికులు పేర్కొనిన కార్యవర్ణనలు కథకు సంబంధించిన స్థలకాల పాత్ర క్రియావర్ణనలే. అంటే కథ ఎక్కడ జరుగుతున్నది, ఎప్పుడు జరుగుతున్నది, ఎవరి మధ్య జరుగుతున్నది. ఏమి జరుగుతున్నది అనే నాలుగు అంశాలను కావ్య వర్ణనలు వివరిస్తాయి. కావ్యం ఒక నాయకుని చుట్టూ తిరుగుతుంది. నాయకుడున్నాడు గనుక నాయిక, ప్రతినాయకుడు ఉంటారు.

ఈ రకమైన కావ్య స్వరూపం ఆధునిక కాలంలో వచ్చిన సంప్రదాయ కావ్యాలకు, చారిత్రక కావ్యాలకు వర్తిస్తుంది. ఆధునిక జీవితాన్ని ఆధునిక దృక్పథంతో చిత్రించే కావ్యాలు ఈ స్వరూపంలో ఒరగవు.

భారతీయ ఆలంకారికులు – అలంకార శాస్త్రాలు

భరతుడు	:	నాట్యశాస్త్రం (క్రీ.పూ. 4వ శతాబ్దం)
భామహుడు	:	కావ్యాలంకారం (క్రీ.శ.6వ శతాబ్దం)
దండి	:	కావ్యాదర్శం (క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దం)
వామనుడు	:	కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తి (క్రీ.శ. 8వ శతాబ్దం)
ఉద్భటుడు	:	అలంకార సారసంగ్రహం (క్రీ.శ.8వ శతాబ్దం)
ఆనంద వర్ధనుడు	:	ధ్వన్యాలోకం (క్రీ.శ. 840–870)
రాజశేఖరుడు	:	కావ్యమిహాసం (క్రీ.శ. 870–950)
కుంతకుడు	:	వక్రోక్తి జీవితం (క్రీ.శ10వ శతాబ్దం)
ధనంజయుడు	:	దశరూపకం (క్రీ.శ. 900–1000)
భట్టతౌతుడు	:	కావ్యకౌతుకం (క్రీ.శ. 950–980)
అభినవ గుప్తుడు	:	ధ్వన్యాలోకలోచనం (క్రీ.శ.11వ శతాబ్దం)
మహిమభట్టు	:	వ్యక్తివివేకం (క్రీ.శ. 1020–1060)
క్షేమేంద్రుడు	:	ఔచిత్య విచారచర్చ (క్రీ.శ. 1000–1063)
భోజుడు	:	సరస్వతీ కంఠాభరణం (క్రీ.శ 1000–1050)
మమ్మటుడు	:	కావ్యప్రకాశం (క్రీ.శ 1050–1150)
విద్యానాథుడు	:	ప్రతాపరుద్ర యశో భూషణం (క్రీ.శ.1296–1325)
విశ్వానాథుడు	:	సాహిత్యదర్పణం (క్రీ.శ. 14వ శతాబ్దం)
జగన్నాథుడు	:	రసగంగాధరం (క్రీ.శ.1620–1660)

3.8. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) కవికి కావ్యానికి ఉండే సంబంధాన్ని మీ మాటల్లో రాయండి?

2) కావ్యాన్ని కవిత్వాన్ని ప్రాచ్యపాశ్చాత్య ఆలంకారికులు నిర్వచించిన తీరును విశ్లేషించండి?

3) కావ్యం శరీరం, ఆత్మ, జీవితాలను గురించి భారతీయ అలంకారికుల అభిప్రాయాలను సమీక్షించండి?

4) కావ్య హేతువులను గురించి రాయండి?

5) కావ్య ప్రయోజనాన్ని గురించి ఆలోచించండి?

6) భారతీయ సంప్రదాయంలో కావ్య స్వరూపాన్ని తెలపండి?

7) కావ్యం అంటే తెలియజేసి కవిత్వ స్వరూప స్వభావాలను వివరించండి?

8) కావ్యం - కవిత్వం అంటే వివరించండి?

3.9. ఆధార గ్రంథాలు:

1) లక్ష్మీకాంతం, పింగళి : సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష

2) నరసింహం, కె.వి.ఆర్ : సాహిత్య దర్శనము

3) సూర్యనారాయణశాస్త్రి, సన్నిధానం (వ్యాఖ్యాత) : కావ్యాలంకార సంగ్రహము

4) నారాయణరెడ్డి సి. : ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము, సంప్రదాయములు, ప్రయోజనములు.

- ఆచార్య రాచపాళెం చంద్రశేఖర్ రెడ్డి.

పాఠం - 4

ఉత్తమ విమర్శకుడు - లక్షణాలు

4.0. ఉత్తమ విమర్శకుడి లక్షణాలు:

సాహిత్య విమర్శ అంటే సాహిత్యంలోని గుణ దోషాలను తెలుసుకోవడమని అర్థం. ఈ విధంగా మంచి చెడులను నిర్ణయించే వాడిని విమర్శకుడు అంటాం. ఈ విమర్శ కావ్యాల్లోని కళలు, రసము, ధ్వని, అలంకారము, శైలి, శిల్పం, రచనా ప్రక్రియ తదితరమైన వాటిల్లో అన్నీ కాని, కొన్ని కాని విమర్శ చేయాలి. సంపూర్ణంగా విమర్శ చేసేవాడయితే సంపూర్ణ విమర్శ అవుతుంది. ఏవో కొన్ని విషయాలు మాత్రమే విమర్శ చేస్తే అసంపూర్ణ విమర్శ అవుతుంది. సంపూర్ణ విమర్శ చేయడానికి విమర్శకుడు సర్వజ్ఞాన సంపన్నుడు కావాలి. అపుడే సంపూర్ణంగా విమర్శ చేయగలుగుతాడు.

విషయ క్రమం:

4.1. కవి విమర్శకుడు

4.2. ఉత్తమ విమర్శకుడు

4.3. విమర్శకుడు నేర్పరి

4.4. రచనల పట్ల కుతూహలం

4.5. రచనలతో విస్తృత పరిచయం

4.6. మంచి చెడ్డలను నిర్ణయించే సమర్థత

4.7. సహృదయత

4.8. బహుముఖ ప్రజ్ఞ

4.9. విశాలదృక్పథం

4.10. రాగద్వేషాల కతీతం

4.11. ఋజువర్తనం

4.12. ధైర్యసాహసాలు

4.13. సునిసిత బుద్ధి

4.14. సూక్ష్మ దృష్టి

4.15. మిత భాషిత్వం

4.16. సమకాలీన దృక్పథం

4.17. ఆవేశరాహిత్యం

4.18. ప్రాపంచికానుభవం

4.19. పరిశ్రమించే సామర్థ్యం

4.20. ఓర్పు-నేర్పు

4.21. సులక్షణ వచన రచనా శైలి

4.22. నమూనా ప్రశ్నలు

4.23. ఆధార గ్రంథాలు

4.1. కవి – విమర్శకుడు:

కవికి విమర్శకునికి విడదీయలేని బంధం ఉంది. ఇద్దరూ సమ ఉజ్జీలుగా ఉంటారు. ఆయా సందర్భాల్లో కవి విమర్శకుడిగా విమర్శకుడే కవిగా సాక్షాత్కరిస్తారు. విమర్శ కన్నా కవి అధికుడైతే కవిగా కీర్తింపబడతాడు. కవి కన్నా విమర్శకుడు పెద్ద వాడైతే విమర్శకుడిగా గౌరవం లభిస్తుంది. రెండూ సమాన ప్రతిపత్తిగల వాడయితే కవి విమర్శకుడిగా సమాజంలో నిలబడతాడు. అందువల్ల కవి – విమర్శకుడు వేరు వేరయినా యిద్దరూ సమానమే. కావ్యం గొప్పదనం తెలియడానికి ఉత్తమ విమర్శకుడు అవసరం. ఉత్తమ విమర్శనం రావడానికి అత్యుత్తమ కావ్యం కూడా అవసరమే. అందువల్ల కవి విమర్శకుడు సమాజానికి రెండు కళ్ళు లాంటివారు. ఇక్కడ మరో విషయం గుర్తుంచుకోవాలి. బాటకయినా, కత్తిపీటకయినా గోడ చేరువ కావాలన్నట్టు కవి, విమర్శకుడి కయినా ఉత్తమ పాఠకుడి అవసరం ఉంది. పాఠకుడే లేకుంటే ఏదీ భాసించదు. అందుకే పాఠకుడు ప్రాణం లాంటి వాడు.

4.2. ఉత్తమ విమర్శకుడు:

కావ్యం సమాజహితము, ఉపదేశము ఆనందము కలిగించే విధంగా కవి కూర్చుతాడు. ఆ కావ్యంలోని మంచి చెడులను నిష్పక్ష పాతంగా వివరించేవాడు విమర్శకుడు. కావ్య ప్రమాణాలను నిర్ణయించేవాడయిన విమర్శకుడు ఆ కావ్య సౌందర్యాన్ని కొండను అద్దంలో చూపించే విధంగా విశ్లేషించాలి. పైపై మెరుగులు కాకుండా సార్వకాలికమైన సార్వజనీనతను స్థాపించే వాడుగా ఉండాలి. ఆ విమర్శను చదివి కావ్యం చదవాలనే కోరిక జనింపజేసే విధంగా సమాజాన్ని నడిపించే వాడే ఉత్తమ విమర్శకుడు. ఒక కావ్య సౌందర్యం విమర్శతో వికసించాలి.

4.3. విమర్శకుడు-నేర్పరి:

విమర్శకుడు సకల విద్యాపారంగతుడై సూక్ష్మ విషయాన్ని కూడా వివరించగల నేర్పరి అయితే కావ్యంతో పాటు విమర్శ కూడా రాణిస్తుంది. అందుకే ఉత్తమ విమర్శకుడు "నాన్ మూలం లిఖ్యతే కించిన్నానపేక్షిత ముచ్యతే" (మూలంలో లేనిది లిఖించను, అవసరం లేనిది చేర్చను) అని పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు నిర్ధారించారు. అందువల్ల నేర్చరి అయిన ఉత్తమ విమర్శకుడికి రచనల పట్ల కుతూహలం, రచనలతో విస్తృత పరిచయం, అవగాహన, దార్శనిక దృష్టి, మంచి చెడ్డలను నిర్ణయించే సమర్థత, సహృదయత, బహుముఖ ప్రజ్ఞ, విశాల దృక్పథం రాగద్వేషాలకతీతం, ఋజు వర్తనుడిగా, ధైర్య సాహసాలుగల వాడిగా, సునిశిత బుద్ధి. సూక్ష్మ దృష్టి, మిత భాషిత్వం, సమకాలీన దృక్పథం, ఆవేశ రాహిత్యం, ప్రాపంచికానుభవం, పరిశ్రమించే సామర్థ్యం, ఓర్పు, నేర్పు సులక్షణమైన వచన రచనా శైలి మొదలయినవి ఉండాలని అటువంటి వాడే నేర్పరి అయి విమర్శకూర్పరి అవుతాడు.

4.4. రచనల పట్ల కుతూహలం:

విమర్శకుడిగా ఎదగాలంటే ముందుగా అతనికి వివిధ రచనలపట్ల కుతూహలం ఉండాలి. ఆయా రచనలను బాగా చదవాలి. ఆసక్తితో ఇష్టం ఏర్పరచుకోవాలి. కాలానుగుణంగా వచ్చే వివిధ ప్రక్రియలను కూలంకషంగా అధ్యయనం చేయాలి. సాహిత్యంలో వచ్చే అన్ని రంగాలనూ చదివి మంచి చెడ్డలను బేరీజు వేస్తూ ఒక ప్రణాళిక ప్రకారం విమర్శ చేయగలిగేవాడే ఉత్తమ విమర్శకుడవుతాడు.

4.5. రచనలతో విస్తృతి పరిచయం - అవగాహన:

ఉత్తమ విమర్శకుడికి కేవలం కుతూహలం ఉంటే చాలదు. విశ్వవ్యాప్తంగా వచ్చే రచనలతో పరిచయం ఉండాలి. పైగా ఆయా సమీప భాషలతో ఉండే ధోరణులను విశ్లేషించగలిగే మంచి పరిచయం అవసరం. ఎందుకంటే ఒక మంచి రచనను విమర్శించవలసి వస్తే ఇతర రచనలు చదివినందువల్ల తులనాత్మక జ్ఞానం ఏర్పడుతుంది. అందువల్ల వివిధ విమర్శనారీతుల్ని నూతన పోకడలను పరిచయం చేసే అవకాశం కలుగుతుంది. అప్పుడు విమర్శకుల దృష్టిలోనూ ఉత్తముడిగా కీర్తింపబడతాడు. పైగా ఆయా రచయితలతో ఉన్న పరిచయం వల్ల విభిన్న సంస్కృతులు, వివిధ ఆచారాలు ఆయా సాహిత్య విలువలను పరిచయం చేయవచ్చు. అందువలన మంచి అవగాహన కలిగి అత్యుత్తమ విమర్శకు దోహదకారి అవుతాడు.

4.6. మంచి చెడ్డలను నిర్ణయించే సమర్థత:

విమర్శ అంటే మంచి చెడులను బేరీజు వేయగల సమర్థత. మంచిని మంచిగా చెప్పాలి. చెడును చెడుగానే చెప్పాలి. దేనికదే ఉదాహరణలతో వివరించే స్థాయి కావాలి. అంతమాత్రం చేత పొగడ్తలను, తెగడ్తలను కొనసాగించడమూ సరికాదు. అంటే నిర్మొగమాటంగా చెప్పే సమర్థత అవసరం. ఉదాహరణకు కందుకూరి వీరేశలింగం రచించిన రాజశేఖర చరిత్ర తెలుగువారి ఆచార వ్యవహారాలకు దర్పణం పడుతుంది. ఆకాలం నాటి పరిస్థితులకు అది అద్దం వంటిది. ఐతే కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి వివేక చంద్రికా విమర్శనమని రాజశేఖర చరిత్రకు పై విమర్శన రాశాడు. కాని ఈ విమర్శలో అన్నీ దోషాలే చెప్పాడు. అందువల్ల అది విమర్శగా నిలిచింది.

అందువల్ల విమర్శ అంటే వ్యక్తిగత దూషణలు లేకుండా ఉండాలి. పొగిడినా తెగిడినా మృదువుగా ఉండాలి. పైగా ఏకపక్షంగా ఉండకూడదు.

4.7. సహృదయత:

విమర్శకుడిలో ఉండవలసిన లక్షణాల్లో సహృదయత చాల ముఖ్యం. ఏదో ఒక సిద్ధాంతానికో, ఇతరుల అభిప్రాయానికో కట్టుబడి ఉండకూడదు. కవి హృదయాన్ని ఆవిష్కరించే విధంగా ఉండాలి. కావ్యతత్త్వం తెలుసుకుని అంతర్లీనమైన సౌందర్యాన్ని ఆవిష్కరించాలి. ఇది ప్రయత్నం మీద అనుభవం మీద చేకూరుతుంది. సూక్ష్మమైన విషయాన్నయినా వీక్షించగలిగే జ్ఞాననేత్రం కావాలి అప్పుడే కవిత్వంలో దివ్య దర్శనం అవుతుంది. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే కవి లౌకిక, అలౌకిక సౌందర్యాన్ని దర్శించి దానిని కావ్యంలో ప్రతిబింబింపజేసి దాన్ని విమర్శకుడు 'లోనారసి' దర్శించి ఆవిష్కరించినపుడే కావ్య ప్రయోజనం సిద్ధిస్తుంది. అంత సునిసితమైన పరిజ్ఞానంగల మేధతో పాటు సహృదయతతో ఆవిష్కరించగల వాడైనపుడే కావ్య ప్రయోజనం సిద్ధిస్తుంది.

4.8. బహుముఖ ప్రజ్ఞ:

విమర్శకుడు ఎంతటి వాడయినా బహుముఖ శాస్త్రాల పరిచయం అవసరం. సాధారణంగా కవి బహుముఖ ప్రజ్ఞ

కలవాడయి ఉంటాడు. అందుకే 'నానృషికురుతే కావ్యమని లోకంలో ఉంది. ఋషియైన వాడే కావ్య రచన చేయగలడు. అంత విజ్ఞాన జ్ఞాన సంపన్నుడయిన కవిని ఆవిష్కరించే విమర్శకుడూ అంతటి ప్రజ్ఞాశాలి కావాలి. ఇతివృత్తం నుంచి శిల్పం, ఛందో వ్యాకరణాది సమస్త విషయాలనూ పాత్రల ఔచిత్యాన్ని వెలికి తీసి నకషీ పట్టేవాడుగా ఉండాలి. కవి వివిధ శాస్త్ర పండితుడైతే ఆ విమర్శకుడు అంతకు మించిన శాస్త్ర కళ పరిజ్ఞానం కలవాడయితేనే కావ్యంతో పాటు విమర్శ భాసిస్తుంది. కొన్ని సందర్భాల్లో కవికి తన హృదయం తెలియకపోవచ్చు. దాన్ని కవి అభిప్రాయాన్ని అద్భుతంగా ఆవిష్కరించిన వాఖ్యాత వల్ల కవి కావ్య సౌందర్యం ఇనుమడిస్తుంది. ఉదాహరణకు మల్లినాథసూరి కాళిదాసు రచనలను అన్ని వర్గాల పాఠకులకు సులభ గ్రాహ్యమయేలా వాఖ్యానం చేశాడు. దీని వల్ల కవి, వ్యాఖ్యాత యిద్దరికీ మంచి పేరు ప్రతిష్ఠలు కలిగాయి.

4.9. విశాల దృక్పథం:

విమర్శకునికి విశాల దృష్టి చాలా అవసరం. అతని స్వంత అభిప్రాయాలను మాత్రమే చెప్పే సంకుచిత భావాలు ఉండకూడదు. అహంభావ దృష్టిని విడనాడాలి. నచ్చిన విషయాలను, నచ్చని విషయాలను సమదృష్టితో చూడాలి. చిన్న తప్పులను భూతద్దం వేసి చూపకూడదు. పైగా కావ్యం కన్నా తన విమర్శే మిన్నగా ఉందనే సంకుచిత భావం నుంచి బయటికి రావాలి. పైగా కవి కన్నా తనధికుడవనే అహం నుంచి బయటికి వచ్చినపుడే విమర్శ రాణిస్తుంది.

4.10. రాగద్వేషాల కతీతం:

విమర్శలో రాగద్వేషాలకు తావులేదు. తన పరభేదం లేని వాడుగా ఉండాలి. నచ్చిన పుస్తకాన్ని ఒక విధంగాను, నచ్చని పుస్తకాన్ని మరో విధంగానూ చూడకూడదు. కుల మత భేదం అసలు పనికిరాదు. సమదృష్టి కలవాడే ఉత్తమ విమర్శకుడు. పైగా సంప్రదాయం గొప్పదనో, ఆధునికతలో పసలేదనో అభాండాలు వేసి సమాజాన్ని వక్రమార్గంలో నడిపించకూడదు. తన అభిప్రాయాలను సమాజంపై బలవంతంగా మోపకూడదు.

4.11. ఋజు వర్తనం:

విమర్శకుడికి ఋజు వర్తనం ఎంతో అవసరం. వాస్తవ విషయాలను ఆవిష్కరించే వాడుగా ఉండాలి. అవాస్తవాలను, కల్పనలను చొప్పించకూడదు. పాఠకలోకాన్ని అపమార్గంలో నడిపించడం వల్ల తరతరాల్లో చెడు అభిప్రాయం ఏర్పడుతుంది. పాఠకులు ఏమీ తెలియని వాళ్ళనీ, తానేదో కొత్తగా ప్రవేశపెట్టే విషయాలు గొప్పవనే విధంగా తనను తాను మోసం చేస్తూ సమాజాన్ని మోసగించకూడదు. విమర్శకుడెపుడూ నీతి నియమాలు కలిగి సన్మార్గంలో ఇతరుల్ని, సమాజాన్ని నడిపించగల నాయకుడిగా ఎదగాలి. అది ఋత్వానికి దారి తీస్తుంది. అటువంటి విమర్శ లోకంలో నిలుస్తుంది.

4.12. ధైర్య సాహసాలు:

ఉత్తమ విమర్శకుడికి ధైర్యసాహసాలు ఎప్పుడూ కావాలి. మంచి చెడ్డల్ని పరామర్శించేటప్పుడు ప్రతి విమర్శలొచ్చినా ధైర్యంగా, స్థిరంగా నిలబడి వాదించగలవాడిగా ఉండాలి. తప్పును కప్పిపుచ్చే ప్రయత్నం చేయకూడదు. కావ్య గుణ దోషాలు ఎంతటి కవికయినా కొన్ని సందర్భాలలో ఉంటాయి. అలాంటప్పుడు పేరున్న కవి గదా అని దోష నిరూపణ చేయడానికి జంకకూడదు. లేని దోషాన్ని ఆరోపించి "తాత్కాలిక లబ్ధి పొందకూడదు". "సత్యాన్వేషణకు, సత్యశోధనకు ఎంతటి అవాంతరాలనయినా తట్టుకోగలవాడు" ఉత్తమ విమర్శకుడు.

4.13. సునిశిత బుద్ధి:

ఉత్తమ విమర్శకుడు సునిశిత బుద్ధి కలవాడై ఉండాలి. గ్రంథాలను పరిశీలించేటప్పుడు సునిసితమైన బుద్ధితో విమర్శించాలి. గ్రంథానికి సంబంధించి సర్వ విషయ గ్రహణ సంపన్నుడు కావాలి. గ్రంథాన్ని చదివినంతనే మంచి చెడ్డల్ని బేరీజు వేయగల మేధస్సు కావాలి. సునిసితమైన అంశాన్ని నిశితంగా విమర్శించగలగాలి. అంత మాత్రం చేత సున్నితమైన విషయాన్ని సౌమ్యంగా చెప్పాలే తప్ప బాధించే విధంగా చేయకూడదు.

4.14. సూక్ష్మ దృష్టి:

'విమర్శకుడికి సూక్ష్మ దృష్టి ఉన్నప్పుడే విమర్శ సంపూర్ణంగా సమగ్రంగా ఉంటుంది. రచనల్లోని స్థూల విషయాలను, అసంపూర్ణ విషయాలను, కవి దృష్టికి రాని అంశాలను వివరించేటంతటి సూక్ష్మ జ్ఞానము కావాలి. కొన్ని సందర్భాల్లో కావ్యంలోని అతి సూక్ష్మమైన అంశాలు అత్యంతమైనవిగా కావచ్చు. అటువంటప్పుడు అలాంటి మంచి విషయాన్ని వెలికితీసి వాటికి గొప్పదనాన్ని తేవాలి. అంటే దేనినీ తేలికగా వదల కూడదు. కవిలోని అంతర్గతమైనవీ, అంతర్లీనమైనవి ఆవిష్కరించగల సూక్ష్మదృష్టి విమర్శకుడికి ఎప్పుడూ అవసరమే.

4.15. మిత భాషిత్వం:

విమర్శకుడు తనకు అవకాశం లభించింది కదా అని వివిధ రచనలను, మంచి చెడ్డలను ఒకే మూసలో బేరీజు వేయకూడదు. అదే పనిగా యితర విషయాలను చెప్పి అసలు విషయాన్ని వదలడం ఎన్నటికీ మంచిదికాదు. అంటే అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషాలు చోటు చేసుకోకుండా ఉండాలి. వదరుబోతు కాకూడదనే భావం గుర్తుంచుకోవాలి. మిత భాషిత్వం అన్నిటా శ్రేయోదాయం. అధికమైన మాటల్లో దోషముండకనూనదనే పూర్వ ప్రవచనాన్ని ప్రతి విమర్శకుడూ ఆదర్శంగా తీసుకోవాలి.

4.16. సమకాలీన దృక్పథం:

విమర్శకుడికి సమకాలీన దృక్పథం అవసరం. సాహిత్య పద్ధతులు కాలానుగుణంగా మారుతూ ఉంటాయి. దేశీయమైన పద్ధతుల్లోనూ గణనీయమైన మార్పులు కన్పిస్తాయి. సాహిత్య విలువలు, ప్రయోజనాలను దృష్టిలో ఉంచుకుని సమాలీన సమాజంలో వచ్చే మార్పులను అంచనా వేయగలవాడిగా ఉండాలి. కేవలం ఒక కాలానికి ప్రతినిధిగా ముద్ర వేసుకుని, గిరి గీసుకుని కూర్చోకూడదు. సాహిత్యం ఏకాలానిదయినా సందేశం అధునాతనమన్న నిత్య సత్యాన్ని మరువకూడదు. సమకాలీన సామాజిక ఆర్థిక, మత, రాజకీయ, సాంస్కృతిక పరిస్థితులను అవగాహన చేసుకుని సమ సమాజక్షేమం కోసం సామాజిక స్పృహతో విమర్శ సాగించాలి.

4.17. ఆవేశరాహిత్యం:

ఆవేశం అన్ని అనర్థాలకూ దారి తీస్తుందనే విషయం నగ్న సత్యం. ఆవేశంలో బుద్ధి నశిస్తుంది. అది అనర్థాలకు దారి తీస్తుంది. ఉచితానుచితం కోల్పోతాడు. కావ్య ప్రయోజనాన్ని ఆవిష్కరించేవాడు ఆవేశం వల్ల అనర్థాలను కొని తెచ్చుకుంటాడు. అందువల్ల నిలకడ గుణంకావాలి. నెమ్మది, నిలకడ వల్ల వక్తిత్వ వికాసం వృద్ధి చెందుతుంది. ప్రేమ సర్వాన్ని జయిస్తుంది. సౌమ్యతగల వాడు ప్రపంచాన్నే జయించగలడు, విమర్శకుడూ నిలకడగల్గినట్లయితే కావ్యం ఉన్నతంగా నిలబడగలుగుతుంది. ఆవేశంవల్ల తొందరగా పూర్తయినా నిలకడ వల్ల ఆలస్యం జరిగినా మేలు కలుగుతుంది. సమయానికొక అభిప్రాయం వ్యక్తం చేయకూడదు.

4.18. ప్రాపంచికానుభవం:

విమర్శకునికి కేవలం తన ప్రాంతం, తన భాషలోని గ్రంథాల పరిచయం మాత్రమే కాదు వివిధ లోక జనవ్యవహారంతో పాటు అనుభవమూ అవసరమే. దీని వల్ల కావ్య విమర్శలో ప్రస్తావితమయే విషయాలు నిలకడగా స్థిరపడతాయి. బహుజనుల బహు బుధుల సేవించి 'విబుధవరుల వలన విన్నంత కన్నంత తెలియ వచ్చినంత తేట షరతు' ననే విధంగా ఉన్నప్పుడు ప్రాపంచిక అనుభవం ఏర్పడుతుంది. దీనివల్ల విశ్వవ్యాప్త విషయాలు ఆవిష్కరించడంతో పాటు పాఠకుడికి సరికొత్త విషయ పరిజ్ఞానం కలిగించినవాడవుతాడు. అది భవితకు మేలుగా పరిణమిస్తుంది.

4.19. పరిశ్రమించే సామర్థ్యం:

విమర్శ నిరంతరం కొనసాగే మంచి ప్రక్రియ. దానిని విమర్శకుడు శ్రమతో పరిశ్రమించాలి. సామర్థ్యంతో ఆవిష్కరించాలి. రచయితలు, కవులతో పోల్చితే విమర్శకులు చాలా తక్కువ. అయితే పరిశ్రమించగల విమర్శకుడే నిరంతరం గ్రంథ పఠనంతో పాటు నిత్య విమర్శన కూడా చేయగల సామర్థ్యం అవసరం. ఇక్కడ బద్దకం పనికిరాదు. వేగమూ కావాలి. నిలకడ గుణం తోడవాలి. ప్రశాంతంగా ఆలోచన చేసే సామర్థ్యమూ కావాలి.

4.20. ఓర్పు – నేర్పు:

విమర్శకుడిలో సహనం చాలా అవసరం. ఓర్పుగా నేర్పుతో కావ్య పరామర్శ చేయాలి. కావ్య పఠనం ఓర్పుతో జరగాలి. కష్టపడేతత్త్వం ఉన్నవాడు విజ్ఞానం గ్రహించాలనే తపన గలవాడు, సద్విషయ ఆవిష్కరణ చేయగల నేర్పు గలవాడు తనదయిన ధోరణితో విమర్శను తీర్చిదిద్దుతాడు. దీని వల్ల ఆశించిన ఫలితం సునాయాసమవుతుంది.

4.21. సులక్షణ వచన రచనా శైలి:

విమర్శకుడిలో ఎన్ని సుగుణాలున్నా సులభమైన, సులక్షణమైన వచన రచనా శైలి ఉన్నప్పుడు అది పాఠకుడికి సులభంగా చేరువ అవుతుంది. విమర్శకుడూ పండితుడైతన ప్రకార్షనూ, కఠిన పద రచననూ కొనసాగిస్తే ఆశించిన ప్రయోజనం నెరవేరదు. సాహిత్య విమర్శ సామాన్యుడికి చేరాలంటే సులభమైన సరళమైన వచన రచనా శైలి అవసరం. దీనివల్ల పాఠకుల సంఖ్య పెరుగుతుంది. విమర్శ అధిక శాతం పాఠకులకు చేరువ అవుతుంది. అది ప్రతిభ అంటే 'శక్తి, వ్యుత్పత్తి' అనే పాండిత్యం, అభ్యాసం అనే అలవాటు ఉత్తమ, విమర్శకుడిగా నిలబెడుతుంది. సమాజాని ప్రక్షాళనం చేసి నడిపిస్తుంది.

ఈ విధంగా ఉత్తమ విమర్శకుడు సాహిత్య లోకంలో కవితో పాటు ఆదర్శంగా వర్ధిల్లుతాడు. పాఠకుల ప్రశంసలతో పాటు సామాజిక అభివృద్ధికి సాహిత్య వికాసానికి తోడ్పడతాడు. దీనివల్ల ఉత్తమోత్తమ సాహిత్యం సాహిత్య విమర్శ పడుగు పేకల్లా పెనవేసుకుని సమాజాన్ని పరిరక్షించగలుగుతుంది. భావితరాలకు మార్గదర్శకమవుతుంది. ఉత్తమ విమర్శకుడు కవితో పాటు కవికాలం వర్ధిల్లుతాడు.

4.22. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) ఉత్తమ విమర్శకుని లక్షణాలను వివరించండి?

2) విమర్శను నిర్వచనం చేసి ఉత్తమ విమర్శకుడెలా ఉండాలో తెలియజేయండి?

4.23. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగువ్యాస పరిణామము – ఆచార్య కొలకలూరి ఇనాక్

2) విమర్శ వివేచన – ఆచార్య వెలమల సిమ్మన్న

3) తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ – డా॥ పాటిబండ్ల మాధవ శర్మ

4) సాహిత్య దర్శనము – ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహం

– ఆచార్య జె. ప్రతాపరెడ్డి.

పాఠం - 5

విమర్శ - సూక్ష్మ విభజన

5.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠంలో మనం విమర్శ నిర్వచనం, వర్గీకరణ, సూక్ష్మ విభజన వంటి వాటి గురించి వివరంగా తెలుసుకుంటాము.

విషయ క్రమం:

5.1. విమర్శ-నిర్వచనం

5.2. విమర్శ-వర్గీకరణ

5.3. ప్రాచీన విమర్శ

5.4. ఆధునిక విమర్శ

5.5. సద్విమర్శ

5.6. అసద్విమర్శ

5.7. సమగ్ర విమర్శ

5.8. అసమగ్ర విమర్శ

5.9. పౌరాణిక విమర్శ

5.10. చారిత్రక విమర్శ

5.11. నైతిక విమర్శ

5.12. సాంఘిక విమర్శ

5.13. మనో వైజ్ఞానిక విమర్శ

5.14. విమర్శనాత్మక విమర్శ

5.15. అభినందనాత్మక విమర్శ

5.16. తులనాత్మక విమర్శ

5.17. నిర్ణయాత్మక విమర్శ

5.18. గ్రంథ విమర్శ

5.19. కవిజీవిత విమర్శ

5.20. పునర్విత విమర్శ

5.21. కాల్పనిక విమర్శ

5.22. నమూనా ప్రశ్నలు

5.23. ఆధార గ్రంథాలు

5.1. విమర్శ-నిర్వచనం:

'విమర్శ' అనే పదానికి విమర్శనం, పరామర్శ, సమీక్ష, చర్చ, విచారణ, అవలోకనం, అవలోచనం, పరామరిస, పరామరిక, సంఖ్య, సమూహ అనే పదాలు పర్యాయ పదాలుగా ఉంటున్నాయి. 'విమర్శ' అనే పదం 'మృశ్' అనే ధాతువు నుంచి ఏర్పడింది. మృశ్ అనే ధాతువుకు స్పృశించు, తాకు అనే అర్థాలు చెప్పబడ్డాయి. ఏదైనా ఒక వస్తువును స్పృశించడం మూలంగా అందులోని మంచి చెడ్డలు – మృదుత్వం, కాఠిన్యం, రూపురేఖలు లాంటివి మనకు అవగతమవుతాయి. అలా అవగతమైన విషయాలను మనం ఇతరులకు చెబుతాం. ఇలాగే సాహిత్యాన్ని కూడా స్పృశించి, తాకి లేదా పరిశీలించి అందులోని మంచి చెడ్డల్ని వివరించి చెప్పడమే విమర్శగా పేరుపొందింది.

5.2. విమర్శ-వర్గీకరణ:

ఏదైనా ఒక వస్తువును లేదా ఒక విషయాన్ని మనం చూసినప్పుడు దానికి సంబంధించిన మంచి చెడ్డలు మనకు స్ఫురిస్తాయి. ఇలా మంచి చెడ్డలు మనకు స్ఫురించడం వలన పూర్వ వాసనల్ని బట్టి జరుగుతూ ఉంటాయి. ఈ పూర్వవాసనలు వ్యక్తిగతమైన కుటుంబ పరమైన, సామాజిక పరమైన వాటి ప్రభావాల కారణంగా సంభవించేవిగా ఉంటాయి. ఇలాగే సాహిత్య విషయంలో కూడా ఒక రచయిత లేదా ఒక కవి వ్రాసిన రచనల్ని లేదా కావ్యాల్ని మనం చూసినప్పుడు లేదా చదివినప్పుడు వాటిలోని మంచి చెడ్డలు మనకు స్ఫూరిస్తాయి. అలాంటి మంచి చెడ్డల్ని వివరించి చెప్పడమే విమర్శ లేదా సాహిత్య విమర్శ అవుతుంది. ఒక రచయిత లేదా కవి తన రచనను లేదా కావ్యాన్ని రచించడానికి సంకల్పించుకొన్నప్పుడే ఒక రకంగా విమర్శ మొదలవుతుంది. ఒక రచనను చేయడానికి సంకల్పించుకొన్న రచయితకు ముందుగా ఏ రచనను చేపట్టాలి? ఎందుకు చేపట్టాలి? ఎలా చేపట్టాలి? అనే ప్రశ్నలు పుట్టుకొస్తాయి. వీటికి సమాధానాల్ని ఆ రచయిత తన మనసులోనే తాను తర్జన భర్జనలు చేసుకొని, ఇతరులతో చర్చించి ఒక నిర్ణయానికి వస్తాడు. తన రచనా వ్యాసంగాన్ని చేపడతారు. రచయిత తాను రచన చేస్తున్నప్పుడు అనుక్షణం తన రచనకు సంబంధించిన అనేక రకాలైన విషయాలను గూర్చి ఆలోచిస్తూ, అందులోని మంచి చెడ్డల్ని అంచనా వేసుకొంటూ, మార్పులు చేర్పులు చేస్తూ తన రచనను కొనసాగిస్తూ వింటాడు. ఏ రచనకు సంబంధించైనా సరే తొలి విమర్శ రచయితతోనే ప్రారంభం అవుతుంది. ఆ తరువాత అతని సన్నిహితులైన మిత్రుల మూలంగా కొంత విమర్శ కొనసాగుతుంది. ఆపైన కావ్య అవతారికలు, కావ్య పీఠికలు, పండితుల చర్చలు, గోష్ఠులు, పత్రికా వ్యాసాలు, గ్రంథ సమీక్షలు లాంటి వివిధ రూపాల్లో విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఇలా వివిధ రూపాల్లో, వివిధ దశల్లో కొనసాగే విమర్శను మనం స్థూలంగా, సూక్ష్మంగా విభజించి పరిశీలన చేయొచ్చు.

విమర్శ అది వెలువడిన కాలాన్ని బట్టి స్థూలంగా మనం రెండు రకాలుగా వర్గీకరించుకోవచ్చు. అవి: 1) ప్రాచీన విమర్శ 2) ఆధునిక విమర్శ అనేది. దీనికంటే భిన్నంగా విమర్శను మనం దాని స్వరూప స్వభావాల్ని బట్టి మరో రెండు రకాలుగా కూడా వర్గీకరించుకోవచ్చు. అవి: 1. సద్విమర్శ 2. అసద్విమర్శ అనేవి. ఇలాగే విమర్శను దాని స్వరూప స్వభావాల్ని బట్టే మరో రెండు రకాలుగా కూడా మనం వర్గీకరించుకోవచ్చు. అవి. 1. సమగ్ర విమర్శ 2. అసమగ్ర విమర్శ అనేవి. వీటికంటే భిన్నంగా విమర్శను మనం సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంగా-ఆలంకారిక విమర్శ, పౌరాణిక విమర్శ, చారిత్రక విమర్శ, నైతిక విమర్శ, సాంఘిక విమర్శ, మనో వైజ్ఞానిక విమర్శ, వివరణాత్మక విమర్శ, అభినందనాత్మక విమర్శ, తులనాత్మక విమర్శ, నిర్ణయాత్మక విమర్శ, గ్రాంథ విమర్శ, కవిజీవిత విమర్శ, పునర్నవ విమర్శ, కాల్పనిక విమర్శ అని వివిధ రకాలైన విమర్శలుగా

వర్గీకరించుకోవచ్చు. ఈ వివిధ రకాలైన విమర్శల్ని వాటి తీరుతెన్నుల్ని గూర్చి మనం ఇక్కడ కొంత వివరంగా తెలుసుకొందాం. ఇక్కడ మనం ముందుగా సాహిత్య విమర్శలోని స్థూల విభజనను గూర్చి, ఆ తరువాత సాహిత్య విమర్శలోని సూక్ష్మ విభజనను గూర్చి తెలుసుకోబోతూ ఉన్నాం.

5.3. ప్రాచీన విమర్శ:

ఈ విమర్శనే సాంప్రదాయిక విమర్శ అని మనం వ్యవహరిస్తూ ఉన్నాం. ప్రాచీన విమర్శ అంతా కవి, కావ్యం, కావ్య లక్షణాలు, లక్ష్యలక్షణ సమన్వయం పైన్నే కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఒకే రకంగా అలంకారిక విమర్శ, పౌరాణిక విమర్శ, చారిత్రక విమర్శ, నైతిక విమర్శలాంటి విమర్శలు ప్రాచీన లేదా సాంప్రదాయిక విమర్శ కిందికి వస్తాయి. ప్రాచీన విమర్శలో కావ్యలక్షణాలకే ఎక్కువగా ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడి ఉంటుంది. ప్రాచీనకాలంలో వెలువడిన కావ్యాల అవతారికలు, పీఠికలు, వ్యాఖ్యానాలు, టీకలు, టిప్పణలు లాంటివి ఈ కోవలోకి వస్తాయి. సంస్కృత సాహిత్యాన్ని, సంస్కృత విమర్శను ఆధారం చేసుకొని ఈ విమర్శ అంతా కొనసాగింది.

ప్రాచీన విమర్శ అంతా విధేయాత్మకంగా కొనసాగిన విమర్శగా మనకు కనిపిస్తుంది. ఆలంకారికులు, లాక్షణికులు తమ అలంకార శాస్త్ర గ్రంథాల్లో తమ లక్షణ గ్రంథాల్లో తమ వేటిని ప్రమాణాలుగా నిర్ధారించారో వాటినే పరిగణనలోకి తీసుకొని, కొలమానాలుగా స్వీకరించి ప్రాచీన విమర్శ అంతా కొనసాగింది. ఇందులో కవుల, విమర్శకుల స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకు ఏ మాత్రం తావుండదు. ఈ విమర్శలంతా కవి, కావ్యం, కావ్యలక్షణాలు కావ్యాంగాలైన వస్తువు, పాత్రలు శిల్పం, అలంకారాలు, ఛందస్సు, రసం లాంటి అంశాలపై ఎక్కువగా దృష్టిని కేంద్రీకరించి కొనసాగిన విమర్శగా మనకు కనిపిస్తుంది. తెలుగులో పురాణాలకు, ఇతిహాసాలకు, ప్రబంధాలకు, శతకాలకు, నాటకాలకు సంబంధించిన విమర్శ అంతా ఈ కోవలోకే వస్తుంది. వీటి లక్ష్యలక్షణ సమన్వయంగానే ఈ విమర్శ అంతా కొనసాగిందిగా ఈ విమర్శ మనకు కనిపిస్తుంది. ప్రాచీన విమర్శ అంతా తొలుత గ్రాంథిక భాషలోనే కొనసాగింది. ఆ పైన సరళ గ్రాంథిక భాషలోనూ, ఆ తరువాత వ్యవహారిక భాషలోనూ కొనసాగింది. ప్రాచీన విమర్శ అంతా కళ కోసమే అనే దృక్పథంతో కొనసాగిన విమర్శగా మనకు దర్శనమిస్తుంది. భక్తి, వేదాంతం, యోగం లాంటి అంశాల విశ్లేషణలతో కూడా ఈ విమర్శ కొంత కొనసాగిందిగా మనకు కనిపిస్తుంది.

5.4. ఆధునిక విమర్శ:

ఆధునిక సాహిత్యం వెలువడడం మొదలైన తర్వాత వ్యాప్తిలోకి వచ్చిన విమర్శగా ఆధునిక విమర్శ మొదలైంది. ఈ విమర్శ ప్రాచీన విమర్శ లేదా సాంప్రదాయిక విమర్శ కన్నా భిన్నమైన విమర్శగా మనకు కనిపిస్తుంది. మనో వైజ్ఞానిక విమర్శ. అభినందనాత్మక విమర్శ, తులనాత్మక విమర్శ, నిర్ణయాత్మక విమర్శ, గ్రంథ విమర, కవి జీవిత విమర్శ, పునర్వవ విమర్శ, కాల్పనిక విమర్శ లాంటి విమర్శనా పద్ధతులు ఆధునిక విమర్శనా విభాగంలో చేరేవిగా ఉంటాయి. ఆధునిక విమర్శ అంతా కొత్త సిద్ధాంతాల ప్రతిపాదనలతోనూ, ప్రయోగ వాదాల విశ్లేషణలతోనూ కొనసాగిన విమర్శగా ఉంటుంది. ఆంగ్ల సాహిత్యాన్ని, ఆంగ్ల సాహిత్య, విమర్శను ఆధారం చేసుకొని ఈ విమర్శ ప్రధానంగా కొనసాగేదిగా ఉంటుంది.

ఆధునిక విమర్శ చాలా మటుకు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని కోరుకొనే విమర్శగా కొనసాగింది. ఆంగ్ల సాహిత్యాన్ని ఆంగ్ల సాహిత్య విమర్శను దృష్టిలో ఉంచుకొని ఈ విమర్శ కొనసాగినా దీనికంటే భిన్నంగా స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని ఆశ్రయించి చాలా విమర్శకుల స్వతంత్ర అభిప్రాయాలకు అనుగుణంగా ఈ విమర్శ కొనసాగింది. పాశ్చాత్య సాహిత్యాల్లో లేని కొన్ని భారతీయ

సాహిత్య ధోరణుల్ని విశ్లేషించి చూపే సందర్భంల్లో ఈ విమర్శ ఎక్కువగా స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని ప్రదర్శించే విమర్శగా కొనసాగింది. దేశభక్తి, సంఘసంస్కరణ స్త్రీవాద, దళితవాద, మైనారిటీవాద, ముస్లిం వాద ధోరణులకు చెందిన సాహిత్యాల్ని వివరించేటప్పుడు ఈ ఆధునిక విమర్శ దేశీయమైన స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని కోరుకొనే ధోరణిలో ఈ ఆధునిక విమర్శ కొనసాగింది.

ఈ ఆధునిక విమర్శ కళ కళకోసమే అనే దృక్పథంతో కాకుండా కళ ప్రయోజనం కోసం అదీ సామాజిక ప్రయోజనం కోసం అనే దృక్పథంలో ప్రధానంగా కొనసాగిన విమర్శ. ఆధునిక విమర్శ ఒక రకంగా Marxism మొదలైన తర్వాతే బాగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది. ఈ విమర్శ అంతా తెలుగులో వ్యావహారిక భాషలోనే కొనసాగింది.

5.5. సద్విమర్శ:

ఈ విమర్శ కవి, విమర్శకుల రాగద్వేషాలకు అతీతమైందిగా కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శ పక్షపాత ధోరణిని తిరస్కరించి కొనసాగే విమర్శగా ఉంటుంది. విమర్శకులు సహజంగా ఏదో ఒక కవిని, రచయితని ఏదో ఒక సాహిత్య ప్రక్రియను ఇష్టపడేవాళ్ళుగా ఉంటారు. ఆ కవినే, ఆ రచయితనే, ఆ సాహిత్య ప్రక్రియనే ఉదాత్తమైనదిగా భావించి వాళ్ళు తమ విమర్శను కొనసాగిస్తూ ఉంటారు. కొన్ని సందర్భాల్లో కులాభిమానంతోనో, వర్ణాభిమానంతోనో, జాత్యాభిమానంతోనో, మతాభిమానంతోనో, ప్రాంతాభిమానంతోనో ఒక కవిని లేదా రచయితను అమితంగా ప్రేమిస్తూ విమర్శను కొనసాగిస్తూ ఉంటారు. ఇదంతా మంచి విమర్శ కాదు.

వీటికి భిన్నంగా రాగద్వేషాలకు, ఇష్టాఇష్టాలకు అతీతంగా చేసే విమర్శే సద్విమర్శ అవుతుంది. ఈ విమర్శలో పక్షపాత దృష్టి ఉండదు. ఉత్తమమైన ఎల్లప్పుడూ ఆదరణీయమైన విమర్శగా ఈ సద్విమర్శ ఉంటుంది. ఉత్తమమైన ప్రవృత్తి కలిగిన విమర్శకుడు ఈ కోవకు చెందిన మంచి విమర్శను సద్విమర్శను చేస్తూ ఉంటాడు. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలో మొగమాటాలకు తావుండదు. నిక్కచ్చిగా కుండబద్దలు గొట్టినట్లుగా మంచి చెడ్డల్ని వివరించేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. అనవసరమైన పొగడ్తలకు కానీ, అనవసరమై తెగడ్తలకు కానీ ఈ సద్విమర్శలో తావుండదు. లక్షణ కర్తలు, అలంకారికులు తమ లక్షణ గ్రంథాల్లోనూ, ఆలంకార శాస్త్ర గ్రంథాల్లోనూ ప్రతిపాదించిన లక్షణాలకు, సిద్ధాంతాలకు, సూత్రాలకు కట్టుబడి ఈ విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఉత్తమ ప్రమాణాలను పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ ఉంటుంది.

సద్విమర్శ సాహిత్యంలోని మంచి చెడ్డల్ని చర్చించి మంచిని గూర్చి వివరించి పాఠకులకు సాహిత్యంతోటి పరిచయాన్ని, సాహిత్యంపై ఆసక్తిని రేకెత్తించేదిగా ఉంటుంది. అంతేకాదు సాహిత్యంలోని మెళకువల్ని గూర్చి వివరిస్తూ సాహిత్యాభిమానుల అభ్యుదయానికి ఈ విమర్శ దోహదం చేసేదిగా ఉంటుంది. కొత్త కొత్త రచనలకు శ్రీకారం చుట్టేదిగా ఉంటుంది. ఇది కలకాలం నిలబడగలిగిన విమర్శగా ఉంటుంది.

5.6. అసద్విమర్శ:

ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ రాగద్వేషాలతో కూడుకొని ఉండి మంచిని చెడుగానూ, చెడును మంచిగానూ చిత్రీకరించేదిగా ఉంటుంది. వ్యక్తుల లేదా విమర్శకుల ఇష్టాఇష్టాలకు ఈ విమర్శలో తావుటుంది. ఒక జాతి, కుల, మత, తెగ, ప్రాంతాల వ్యక్తుల్ని ప్రోత్సహిస్తూ వాళ్ళ రచనలను పొగడ్తలతో ఆకాశానికెత్తేదిగా ఉంటుంది. ఇంకొక జాతి, కుల, మత, తెగ ప్రాంతాల వ్యక్తుల్ని వాళ్ళ రచనల్ని అధఃపాతాళానికి తొక్కి వాళ్ళకు అన్యాయం చేసేదిగా ఉంటుంది. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ ఆయా

జాతి, కుల, మత, తెగల, ప్రాంతాల వ్యక్తుల ప్రాబల్యం అంత వరకే కొనసాగి ఆ తరువాత నీరుగారి పోయేదిగా ఉంటుంది. అసద్విమర్శలో కేవలం వ్యక్తిగతమైన రాగద్వేషాలకే అధిక ప్రాధాన్యం ఉండటంతో సాహిత్య విలువలకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చేదిగా ఈ విమర్శ ఉండదు. అందువల్ల ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ ఆశాశ్వితమైందిగా ఉంటుంది.

కుడవులైన వాళ్ళకు విమర్శకులైన వాళ్ళు ఈ తరహా విమర్శను ప్రోత్సహించే వాళ్ళుగా ఉంటారు. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ పాఠకలోకాన్ని పక్కదారి పట్టించేదిగా ఉంటుంది. మంచి విషయాల్ని చెడుగాను, చెడు విషయాల్ని మంచిగానూ చూపెట్టే విమర్శగా ఈ అసద్విమర్శ ఉంటుంది. ఆలంకారికులు, లాక్షణికులు తన అలంకార శాస్త్ర గంథాల్లోనూ, లక్షణ గ్రంథాల్లోనూ ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతాలను, సూత్రాలను, లక్షణాలను ప్రక్కన పెట్టి కేవలం వ్యక్తిగతమైన దురభిమానంతో తిమ్మిని బొమ్మిని చేసేదిగా ఈ అసద్విమర్శ ఉంటుంది. సాహిత్య ప్రపంచంలో తక్కువ విలువల్ని సృజించి, గౌరవించి చివరకు మూసించి సాహిత్య క్షీణతకు అసద్విమర్శ పాల్పడేదిగా ఉంటుంది. సాహిత్యంలో కలుషితమైన వాతావరణాన్ని సృష్టించి సాహిత్య విమర్శను పతన స్థితికి దిగజార్చే విమర్శగా ఈ అసద్విమర్శ ఉంటుంది.

5.7. సమగ్ర విమర్శ:

ఒక కావ్యానికి లేదా ఒక రచనకు సంబంధించిన అన్ని విషయాలను లేదా ఒక కవికి లేదా ఒక రచయితకు సంబంధించిన అన్ని విషయాలను పరిగణలోకి తీసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఈ సమగ్ర విమర్శ ఉంటుంది. ఒక కావ్యాన్ని తీసుకొంటే అందులోని ఇతివృత్తాన్ని, పాత్రల్ని, ఛందస్సుల్ని, అలంకారాల్ని, రసాన్ని, సందేశాన్ని అందులోని విశేషాంశాలను ఒక్కటేమిటి ఆ కావ్యానికి సంబంధించిన సమస్త విషయాలను దృష్టిలో ఉంచుకొని వాటి మంచి చెడ్డల్ని పరామర్శించి విడమర్చి చెప్పేదిగా ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ ఉంటుంది.

ప్రాచీన కాలంలోని టీకలు, టిప్పణులు, వ్యాఖ్యానాలు ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలుగా ఉంటున్నాయి. ఒక కావ్యానికి సంబంధించిన సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన సమస్త విషయాలను వివరించేవిగా ఈ టీకలు, టిప్పణులు, వ్యాఖ్యానాలు ఉంటాయి. సమగ్ర విమర్శ ఎప్పుడూ ఆదరణీయమైందిగానే ఉంటుంది. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ సాహిత్య అభివృద్ధి, సాహిత్య సృజనకు, విమర్శనా సాహిత్యానికి దోహదం చేసేదిగా ఉంటుంది.

ప్రాచీన కాలంలో వెలువడిన విమర్శలో కొంతమటుకు ఈ సమగ్ర విమర్శ కోవలోకే వస్తాయి. ఒకే కావ్యాన్ని సమగ్రంగా పరిశీలించి అందులోని వివిధ విషయాల్ని వివరిస్తూ తీర్పునిచ్చేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. వివిధ విమర్శనా విధానాల్లోని అలంకారిక విమర్శ, పౌరాణిక విమర్శ, గ్రంథ విమర్శ లాంటి విమర్శలు సమగ్రమైన విమర్శల కోవలోకి వచ్చి చేరుతాయి. సమగ్ర విమర్శ ఎల్లప్పుడు కవికి, కావ్యానికి న్యాయం చేకూర్చే విమర్శగా ఉంటుంది.

5.8. అసమగ్ర విమర్శ:

ఒక కావ్యంలోని లేదా రచనలోని ఏదో ఒక విషయానికి లేదా ఒక కవికి రచయితకు సంబంధించిన ఏదో ఒక రచనను దృష్టిలో ఉంచుకొని అందులోని ఏదో ఒక అంశానికి మాత్రమే పరిమితమై కొనసాగే విమర్శ అసమగ్రమైన విమర్శగా ఉంటుంది. అసమగ్ర విమర్శ పాక్షిక దృక్పథాన్ని కలిగి ఉన్న విమర్శగా ఉంటుంది. కావ్య అవతారికలు కావ్య పీఠికలు, లఘుటిప్పణులు, లఘుటీకలు, లఘు వ్యాఖ్యానాలు, లఘువ్యాసాలు లాంటివి అసమగ్ర విమర్శలలోకి చేరుతాయి. లభినందనాత్మక విమర్శ, కవి జీవిత విమర్శ లాంటి విమర్శలు అన్ని విషయాలను పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగేవిగా ఉండవు. అందువల్ల ఇవి అసమగ్ర విమర్శ కోవలోకి చెందినవిగా ఉంటాయి.

అభినందనాత్మక, కవిజీవిత విమర్శలాంటి విమర్శలు కవిని, కావ్యాన్ని, కవి జీవిత విశేషాలను మాత్రమే అధికంగా పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగటం మూలంగా వీటిలో పాక్షిక దృక్పథం ఉంటుంది. అందువల్ల ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలు కావ్యన లక్షణాలను, కావ్య సిద్ధాంతాలను, పూర్వ విమర్శకుల అభిప్రాయాల్ని పరిగణనలోకి తీసుకోకుండా కొనసాగేవిగా ఉంటాయి. అందువల్ల ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలు అసమగ్ర విమర్శలుగా ఉంటాయి. అసమగ్ర విమర్శ అంత ఆదరణీయమైన విమర్శకాదు. నన్నయ అక్షరరమ్యత, తిక్కన నాటకీయత లాంటి విమర్శలో నన్నయ అనువాద విధానం, నన్నయ కథాకతనం, నన్నయ సూక్తి' నిధత్వం లాంటి అంశాలను పట్టించుకోవు. తిక్కన నాటికీయతలో కేవలం తిక్కన నాటకీయతను గూర్చి మాత్రమే పట్టించుకొని తిక్కన అనువాదం, శైలి లాంటి విషయాలను వొదిలేసేదిగా ఉంటుంది. కాబట్టి నన్నయ అక్షరరమ్యత, తిక్కన నాటకీయతలాంటి విమర్శనలు సమగ్రమైన విమర్శలుగా ఉండవు.

కవులు, రచయితలు ఆవేశానికి లోనై ఏదో ఒక అంశాన్ని తమకు నచ్చిన విషయాలను గూర్చి మాత్రమే వివరించే, ప్రసంగాలు లాంటివి కూడా అసమగ్రమైన విమర్శలుగానే ఉంటాయి. అసమగ్ర విమర్శ వల్ల ఇటు సాహిత్యానికి కానీ, అటు విమర్శనా సాహిత్యానికి కానీ ఏమీ ఒరిగేది లేదు. కొంతమేర ప్రయోజనం జరగవచ్చు.

ఆలంకారిక విమర్శ: ఆలంకారికులు అలంకారశాస్త్ర గ్రంథాల్లో చెప్పిన విషయాలను లేదా ఆ క్షణికాలు లక్షణ గ్రంథాల్లో ప్రస్తావించిన విషయాలను దృష్టిలో ఉంచుకొని కొనసాగే విమర్శను అలంకారిక విమర్శ అని పేర్కొంటారు. ఈ విమర్శ సాంప్రదాయక విమర్శ (Traditional criticism) అనే పేరు కూడా వ్యవహారంలో ఉంది. ఈ విమర్శనే ఇంకా అస్వతంత్ర విమర్శ (Deductive Criticism) అని, నిర్ణయాత్మక విమర్శ (Judicial Criticism) అని, అలంకార శాస్త్ర విమర్శ (Rhetorical Criticism) అని వ్యవహరిస్తారు.

ఈ విమర్శలో ఆలంకారికులు, లాక్షణికులు, పూర్వ విమర్శకులు ప్రతిపాదించిన కావ్యలక్షణాలు, సూత్రాలు సిద్ధాంతాలే ప్రమాణం, వాటికి లోబడి ఉన్న సాహిత్యాన్నే ప్రామాణికమైన సాహిత్యంగా తక్కిన సాహిత్యాన్ని అప్రామాణికమైన సాహిత్యంగా పరిగణిస్తూ ఉంటారు. ఇటు దేశీయమైన సంస్కృత అలంకారికులు, లాక్షణికులు, అటు విదేశీయమైన ఆంగ్ల సాహితీవేత్తలు ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతాలను, సూత్రాలను, పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఆలంకారిక విమర్శ ఉంటుంది. ఇది పూర్తిగా విధేయమైన విమర్శగా ఉంటుంది. కవుల, రచయితల, విమర్శకులకు ఎంత మాత్రం స్వేచ్ఛా స్వాతంత్రాలుండి చేసిన విమర్శగా ఈ విమర్శ ఉండదు. ఇది అతి ప్రాచీనమైన సిద్ధాంతాలకు సూత్రాలకు కట్టుబడి ఉండటం మూలంగా కాలానుగుణంగా వచ్చిన మార్పుల్ని క్రొంగొత్త ధోరణుల్ని ఆదరించేదిగా ఈ విమర్శ ఉండదు. అందువల్ల ఈ విమర్శ అంతా పాత చింతకాయ పచ్చడిలా ప్రాచీన సిద్ధాంతాలకు, సూత్రాలకు, విలువలకు ప్రధాన్యతనిచ్చేదిగా ఉంటూ నవ్యతను ఆదరించదు.

దేశ కాల పరిస్థితుల్ని బట్టి ఎన్నో మార్పులు చేర్పులు సాహిత్య విషయంగా జరుగుతూ ఉంటాయి. కొత్త కొత్త సాహిత్యం సాహిత్య ప్రక్రియలు పట్టుకొస్తూ ఉంటాయి. కాబట్టి వీటిని కూడా దృష్టిలో ఉంచుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఉత్తమ విమర్శ ఉండాలి. ఈ విషయంలో ఆలంకారిక విమర్శ నవ్యసాహిత్యానికి కొంత అపకారం చేసేదిగా తింటుంది. కొన్ని పరిధులు పరిమితులకు లోబడి ఆలంకారిక విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉండటం వల్ల సర్వత్రా ఇది ఉపకరించేదిగా ఉండదు.

5.9. పౌరాణిక విమర్శ:

ఈ విమర్శ ఒక పురాణంలోని లేదా కావ్యంలోని మౌళికమైన సాంస్కృతిక రసాల్ని లేదా నమూనాను నిరూపించే

ప్రయత్నం చేస్తుంది. ఈ విమర్శలో సామూహిక అవ్యక్తచేతనకు (Collective Unconcious) ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. కళా విమర్శలో లేదా ఈ విమర్శనా విధానంలో సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన, సమగ్రమైన కావ్యపరిశీలన చేసే అంశం ప్రధానమైందిగా ఉంటుంది. అయితే ఇది కేవలం కళా పరిశీలనకు మాత్రమే నిబద్ధం కాకుండా కళతో సంబంధం లేని ఇతర విషయాలను కూడా పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శకు ఆంగ్లంలో Archytypal Criticism అనీ, Totamic Criticism అనీ Mytsological Criticism అని వివిధ, పేర్లు వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి.

పౌరాణిక విమర్శకు ఆధునిక విమర్శనా రీతుల్లో ఒక ప్రత్యేకమైన స్థానం ఉంది. ఈ విమర్శనా విధానంలోని ఒక్కోరకమైన అంశం పరిశీలనలో ఒక్కోరకమైన విమర్శనా రీతులతో సంబంధం ఉంటుంది. అట్లని ఈ విమర్శనా విధానం కలగాపులమైన విమర్శగా ఉండదు.

పౌరాణిక విమర్శ కేవలం పురాణాలకు, ఇతిహాసాలకు మాత్రమే పరిమితమై కొనసాగే విమర్శకాదు. ఇతర కావ్యాలకు, ఇతర రచనలకు కూడా ఇది వర్తించేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శనా విధానంలో సాంస్కృతిక అంశాలకు, మానసిక అంశాలకు ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. కళా విషయంలో ఈ విమర్శ కవి, రచయితకు సంబంధించిన భావుకతని కూడా పరిగణనలోకి తీసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఉండటం మూలంగా కళా విమర్శకు, మనో వైజ్ఞానిక విమర్శలకు ఇది అవకాశం కలిగించేదిగా ఉంటుంది.

ఈ విమర్శనా విధానంలో విమర్శకుడి సామర్థ్యం వ్యక్తం అవుతుందేకానీ, సత్య స్వరూపం వ్యక్తం కాదనీ, సాహిత్య విలువల్ని ఓ విమర్శనా విధానం నిరూపించలేదనీ కొందరు విమర్శకులు ఈ విమర్శ పట్ల కొంత అసంతృప్తిని వ్యక్తం చేశారు. రచనల పట్ల మనకు ఆకర్షణ ఎందుకు కలుగుతుంది అనే కారణాలను ఇది విశ్లేషించి చూపెడుతుందే తప్ప ఇతర విషయాలను ఇది పట్టించుకోదు అనే విమర్శ ఈ విమర్శనా విధానంలో వెలువడింది.

5.10. చారిత్రక విమర్శ:

ఒక రచనలోని వివిధ విషయాలను లేదా ఒక కవికి సంబంధించిన వివిధ విషయాలను కాలక్రమ దృష్టితో పూర్వాపర సంబంధాల్ని బట్టి నిరూపించేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. ఆంగ్లంలో ఈ విమర్శకు Historical criticism అని పేరుంది. సాహిత్యం సమాజానికి అద్దం పడుతుంది. సమకాలీన సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక, నైతిక స్థితిగతుల్ని కవి లేదా రచయిత తన కావ్యంలో కానీ తన రచనలో కానీ ప్రతిబింబించేట్లు చేస్తాడు. వీటిని గురించి పరిశీలించాలంటే ఆ రచనాకాలం, ఆ కవి కాలం లాంటి విషయాలు, ఆనాటి చారిత్రక అంశాలు లాంటివి అవసరమైనవిగా ఉంటాయి. కాబట్టి వాటిని పరిశీలించి వాటి స్థితిగతుల్ని వివరించాల్సిన అవసరం ఉంటుంది. కొన్ని సందర్భాల్లో కవి కాలం, కవి రచనా కాలం లాంటివి తెలియకపోవచ్చు. అలాంటి వాటిని నిర్ధారించడానికి ఆ రచనలోని సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక, నైతిక అంశాలు, ఆ రచనలోని శైలిలాంటి అంశాలే ఆధారభూతాలవుతూ ఉంటాయి.

చారిత్రక విమర్శ ఒక రచనలోని సాంఘిక అంశాల్ని వివరించడానికి, కవి, రచయిత కాలాదుల్ని నిర్ధారణ చేయడానికి దోహదం చేసేదిగా ఉంటుంది. రచనలోని వివిధ విషయాలను వాటి ఔచిత్యాల్ని, అనౌచిత్యాల్ని నిర్ధారించడానికి కూడా ఈ చారిత్రక విమర్శ ఉపకరించేదిగా ఉంటుంది. ఒక రకంగా ఈ చారిత్రక విమర్శ అందులోని వివిధ విషయాల ఆధారంగా కవికాలాదుల్ని నిర్ధారించడానికి, కవి కాలాదుల ఆధారంగా ఒక రచనలో చిత్రితమైన విషయాలు ఉచితానుచితాల్ని తేల్చి

చెప్పడానికి ఉపకరించేదిగా ఉంటుంది.

ఈ చారిత్రక విమర్శ గ్రంథ పరిష్కరణకు కూడా ఉపకరించేదిగా ఉంటుంది. అంతేకాకుండా ఈ చారిత్రక విమర్శ కవి జీవిత విమర్శకు ఆధారభూతమైందిగా కూడా ఉంటుంది. చారిత్రక విమర్శ, కవి జీవిత విమర్శ ఇవి రెండూ పరస్పరం ఒక దానిపైన మరొకటి ఆధారపడినవిగా ఉంటాయి.

5.11. నైతిక విమర్శ:

ఈ విమర్శ కూడా చాలా ప్రధానమైన విమర్శే. ప్లేటో లాంటి ప్రాచీన తత్వవేత్తలు కూడా ఈ విమర్శను ఆదరించారు. ఈ విమర్శ అతి ప్రాచీనమైన విమర్శగా అలరారుతూ ఉంది. ఈ విమర్శలో మానవ జీవితంలోని నైతిక విలువలకే అగ్ర తాంబూలం ఇవ్వబడి ఉంటుంది. మనిషి వ్యక్తిత్వం, ఔన్నత్యం, సాంఘిక విలువలు, నీతి, న్యాయం, ధర్మం లాంటి అంశాల ప్రాతినిధ్యంలో ఈ విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శ నైతికాలైన ఆదర్శాలను ఆధారం చేసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శను ఆంగ్లంలో Ethical cristicism అని వ్యవహరిస్తారు.

భారతీయ జీవిత విధానంలో ధర్మార్థకామ మోక్షాలకి అతి ప్రాచీన కాలం నుంచి ప్రాధాన్యం ఉంది. వీటిని సాధించడమే ఉత్తమ పురుషుడి ధ్యేయమై ఉండాలి. భారతీయ జీవిత విధానం. ఏకపత్నీ వ్రతం, ఆడినమాటను తప్పకుండా పాటించడం, అభయాన్నిచ్చిన వాళ్ళను కాపాడటం, తనకు లేకున్నా ఇతరులకు పెట్టడం, దానధర్మాలు చెయ్యడం. స్త్రీని గౌరవించడం లాంటి అంశాలు మానవ విలువలుగా, నైతిక విలువలుగా పాటింపబడుతూ వస్తున్నాయి. దయాగుణం, దానగుణం, ఆర్తత్రాణ పరాయణత్వం, పాతివ్రత్యం–ఇలా ఇంకా ఎన్నో అంశాలు ఉత్తమమైన, ఉదాత్తమైన మానవ విలువలుగా 'నైతికం' అనే పదం కిందికి వచ్చిచేరుతూ ఉంటాయి. ఈ 'నీతి లేదా నైతికం' అనే పదం బహుళార్థ ప్రతిపాదికమైందిగా ఉంటుంది. ఇది ఆయా దశకాల పరిస్థితుల్ని బట్టి ఆధారపడేదిగా కూడా ఉంటుంది. ఒక దేశంలోని, ఒక కాలంలోని మంచి ఇంకొక దేశంలో ఇంకొక కాలంలో చెడ్డ అవుతుంది. ఒక దేశంలోని ఒక కాలంలోని చెడ్డ ఇంకొక దేశంలో ఇంకొక కాలంలో మంచి అవుతూ ఉండొచ్చు.

సాహిత్యములో సాహిత్య విలువలకు, శిల్ప పరామర్శకు కాకుండా సాహిత్యంలో ప్రతిపాదితమైన నైతిక విలువలకే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఇచ్చి సాహిత్యాన్ని అంచనా వేసే విమర్శగా నైతిక విమర్శ ఉంటుంది. మానవ జీవితంలోని ఉచ్ఛనీచాల్లో ఉచ్ఛాన్ని ప్రోత్సహించి నీచాన్ని నిరసించేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. మన పురాణ, ఇతిహాసాల్లోని శ్రీ కృష్ణుడు, ధర్మరాజు, అర్జునుడు, భీముడు, శ్రీరామచంద్రుడు, ఆంజనేయులు, హరిశ్చంద్రుడు, శిబిచక్రవర్తి, కర్ణుడు, సత్యభామ, సీత, ద్రౌపది, సావిత్రిలాంటి వాళ్ళను ఆదర్శవంతమైన వ్యక్తులుగానూ, దుర్యోధనుడు, కీచకుడు, సైందవుడు, బకాసురుడు, శూర్పణఖలాంటి వ్యక్తుల్ని అనాదర్శవంతమైన వ్యక్తులుగానూ ఈ కోవకు చెందిన విమర్శే నిర్ధారించింది.

5.12. సాంఘిక విమర్శ:

ఈ విమర్శ ప్రాచీన కాలం నుంచి ఉన్నా ఇటీవలి కాలంలోనే బాగా ప్రచారంలోకి వచ్చిన విమర్శగా మనకు కనిపిస్తుంది. పురాణాల్లోనూ, ఇతిహాసాల్లోనూ, కావ్యాల్లోనూ, శతకాల్లోనూ ప్రతిఫలించిన సాంఘిక అంశాల్ని వివరించే సంప్రదాయం ప్రాచీన కాలంలో వెలువడిన విమర్శలో మనకు కొంత కనిపిస్తుంది. నన్నయ భారత రచనకు దోహదం చేసిన నాటి సాంఘిక పరిస్థితుల వివరణ, రాయలనాటి రసిక జనజీవనం లాంటి విషయాలు ఆయా కాలాల్లోని సాంఘిక స్థితిగతుల్ని

వివరించేవిగా ఉంటూ కొంతమటుకు సాంఘిక విమర్శ ఉనికిని మనకు తెలియజేసేవిగా ఉంటున్నాయి.

కానీ ఇటీవలి కాలంలో Carl Marx Marxisim ను వ్యాప్తిలోకి తీసుకువచ్చిన తర్వాత ప్రాచీన సాంఘిక విమర్శలో ఎన్నో మార్పులు సంభవించాయి. సాహిత్యం అనందం కోసం కాదు సాహిత్యం సామాజిక ప్రయోజనంకోసం అనే వాదన బలపడింది. కార్ల్‌మార్క్స్ తన మార్క్సిజంలో ప్రతిపాదించిన గతి తార్కిక భౌతికవాదం, చారిత్రక భౌతికవాదం లాంటి వాదాల, సిద్ధాంతాల, సాంఘిక విలువల ఆధారంగా ఈ సమాజాన్ని మనం విశ్లేషించి చూడాలనే వాదన బలపడింది. బూర్జువా వ్యవస్థ నిరసనం, కార్మిక వర్గ అభ్యుదయ కాంక్షలు ప్రబలాయి. శ్రామికుడి ప్రక్షాన నిలబడి రచయితలు రచనలు చేయాలనే దృక్పథం ప్రబలింది. సాహిత్యంలో అభ్యుదయ దృక్పథం, విప్లవ దృక్పథాలు ప్రబలాయి.

ఈ ధోరణుల్ని విలువల్ని ఆధారంగా చేసుకొని సాహిత్య విలువల్ని అంచనా వేసే విధానంగా సాంఘిక విమర్శ మారింది, ఈ విమర్శకే మార్క్సు విమర్శ (Marxistic criticism) అనే పేరొచ్చింది.

ఈ విమర్శనా విధానంలో 'ఒక కవి లేదా రచయిత తన రచనల్లో తన కాలం నాటి సామాజిక స్థితిగతుల్ని అభ్యుదయ దృక్పథంతో ఏ మేరకు చిత్రించాడు? ఏ వర్గానికి ప్రాతినిధ్యం ఇచ్చాడు? బూర్జువా వర్గానికా? శ్రామిక వర్గానికా? బూర్జువా వర్గానికి ప్రాతినిధ్యం ఇచ్చి ఉంటే ఆ కవి లేదా రచయిత రచనలు ఆదరణీయమైనవి కాక, శ్రామిక వర్గానికి ప్రాతినిధ్యం ఇచ్చి ఉంటే ఆ కవి, ఆ రచయిత, ఆ రచనలు ఆదరణీయమైనవి అనే అభిప్రాయాలను ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ వ్యక్తం చేసేదిగా ఉంటుంది. ఈ మార్క్సు విమర్శ బూర్జువా వ్యవస్థకి ప్రాధాన్యం ఇచ్చిన ప్రాచీన సాహిత్యాల్ని, ప్రాచీన సాహిత్య విమర్శల్ని నిరసిస్తుంది. సామాజిక అభ్యుదయాన్ని ఆకాంక్షిస్తూ వెలువడిన రచనల్ని, విమర్శల్ని అభిలషించేదిగా ఉంటుంది. సాహిత్యాన్ని ఒక భోగవస్తువుగా పరిగణించడాన్ని ఈ విమర్శ ఒప్పుకోదు.

5.13. మనో వైజ్ఞానిక విమర్శ:

ఈ విమర్శ ఆధునిక విమర్శ కోవలోకి చేరుతుంది. ఇటీవలి కాలంలో అత్యంత ప్రాచుర్యం పొందిన విమర్శగా ఈ విమర్శ ఉంది. ప్రాచీనకాలంలో మనిషి బాహ్యవిషయాలకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇచ్చేవాడు కానీ ఆధునిక కాలంలో దీనితో పాటు, మనిషి మేధస్సుకు, ఆలోచనలకు, మనిషి ప్రవర్తనలకు, మనిషి మనస్సుకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చి మనిషిని అంచనా వేసే స్థితిగతులు నెలకొన్నాయి. ఫ్రాయిడ్, అడ్లర్, యాంగ్, బెర్గ్‌సన్ లాంటి శాస్త్రవేత్తలు మనిషిని, అతని మనసును, అందులో పొడచూపే ఆలోచనలను, భావాలను విశ్లేషించి చూపి మనోవైజ్ఞానిక శాస్త్రాన్ని రూపొందించారు. ఈ మనో విజ్ఞానాన్ని ఆసరాగా చేసుకొని కొనసాగే విమర్శను మనోవైజ్ఞానిక విమర్శ (Psychological Criticism) అనే పేరు వ్యాప్తిలోకి వచ్చింది. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలో మనిషి, అతని ఆలోచనలు, వాస్తవాలు, కలలు, కల్పనలు, ఊహలు లాంటి మానవీయ అంశాలు, వాటికి గల కారణాలు లాంటి ఎన్నో అంశాలకు ప్రాధాన్యాన్నిచ్చే ధోరణి ఎక్కువగా ఉంటుంది. మానవ మస్తిష్కంలో అజ్ఞాతంగా దాగి ఉన్న శక్తులు సృజనాత్మక రచనల్లో ఎలా ప్రభావాల్ని చూపిస్తూ ఉంటాయో అనే విషయాల విశ్లేషణలతో ఈ మనోవైజ్ఞానిక విమర్శ కొత్తపుంతల్ని తొక్కింది. రచయిత అంతరంగిక ప్రవృత్తులు, వాటి ప్రభావం సాహిత్యంపైన ఎలా పనిచేస్తూ ఉంటాయో అనే విషయాన్ని ఈ విమర్శ విడమర్చి చెప్పేదిగా ఉంటుంది. సృజనాత్మకమైన రచనల్లో మానవ ప్రవర్తనకు (Human Behaviour) ఉండే ప్రాధాన్యాన్ని ఈ విమర్శ విడమర్చి చెప్పి వాటి ఫలితాల్ని అంచనా వేసేదిగా ఉంటుంది.

మనో విశ్లేషణ సిద్ధాంతాల్ని (Psycho analitical Theories) ప్రధానంగా దృష్టిలో ఉంచుకొని ఈ విమర్శ కొనసాగుతుంది. మానవ ప్రవృత్తుల్లోని ఆత్మాధిక్యతాభావం (Superiority complex) ఆత్మన్యూనతాభావం (Inferiority complex) లాంటి అంశాల్ని ఆధారం చేసుకొని వెలువడిన రచనల్ని, అస్తిత్వవాదం (existentialism) అధివాస్తవికతా వాదం (surrialism) లాంటి వాదాల్ని ఆధారం చేసుకొని వెలువడిన రచనల్ని ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ అంచనావేసి వాటి తీరుతెన్నుల్ని వివరించేదిగా ఈ విమర్శ కొనసాగుతుంది. తెలుగులో ప్రధానంగా మనోవైజ్ఞానిక దృక్పథంతో వెలువడిన నవలల్ని, కథానికల్ని, కవితల్ని విశ్లేషించి చూపెట్టేదిగా మనోవైజ్ఞానిక విమర్శ ప్రధానంగా కొనసాగింది. తెలుగులో వెలువడిన అస్తిత్వవాద, మనస్తత్వ నవలల్ని, కథల్ని కూడా ఈ విమర్శ విశ్లేషించి చూపెట్టింది. అంతేకాకుండా తెలుగులో వెలువడిన అధివాస్తవికతా వాద కవితల్ని కూడా ఈ మనోవైజ్ఞానిక విమర్శ పరిగణనలోకి తీసుకొని విశ్లేషించి చూపెట్టింది.

5.14. వివరణాత్మక విమర్శ:

ఈ విమర్శనే మనం వ్యాఖ్యానాత్మక విమర్శలనీ, వర్ణనాత్మక విమర్శ అనీ వ్యవహరిస్తూ ఉన్నాయి. వివరణాత్మక విమర్శను ఆంగ్లంలో Explanatory Criticism, వ్యాఖ్యానాత్మక విమర్శను Interpretative అని, వర్ణనాత్మక విమర్శను Discriptive Criticism అని మనం వ్యవహరించుకోడానికి అవకాశం ఉంది.

ఈ విమర్శ ముఖ్యంగా మన ముందున్న విషయాల్ని లేదా సాహిత్యాన్ని వివరించి చెప్పేదిగా ఉంటుంది. ఇందులో విశ్లేషణ అధికంగా ఉంటుంది. వ్యాఖ్యానం చేయడం ఇందులో ప్రధానమైన అంశంగా కూడా ఉంటుంది. వివిధ రచనల్లోని వివిధ విషయాలను విశ్లేషించి చూపి వాటి ఆశయాల్ని సిద్ధాంతాల్ని, గమ్యాల్ని వివరించి చెప్పేదిగా వివరణాత్మక విమర్శ ఉంటుంది. ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పడం లేనిది లేనట్లుగా చెప్పడం ఈ విమర్శ ధ్యేయంగా ఉంటుంది. సిద్ధాంతీకరించడం, లక్షణ నిర్ధేశం చేయడంలాంటి విషయాల జోలికి ఈ విమర్శ వెళ్ళదు, కేవలం రచనల్ని గూర్చి, అందులోని విశేషాల్ని గూర్చి, లోతుపాతుల్ని గూర్చి విడమర్చి చెప్పడమే ఈ విమర్శనా విధానంగా ఉంటుంది.

ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ అతి ప్రాచీన కాలం నుంచీ వ్యాప్తిలో ఉంది. ఈ విమర్శ సామాన్యమైన పాఠకులకి సాహిత్యంలోని మంచిచెడ్డల్ని, లోతుపాతుల్ని వివరించి, వ్యాఖ్యానం చేసి చెప్పడం వల్ల ఇది ఎంతో ఆదరణీయమైన విమర్శగా కొనసాగింది. కొన్ని సందర్భాల్లో పండితులకు కూడా ఈ విమర్శ ఆదరణీయమైందిగానే కొనసాగింది. ఈ విమర్శ ఇటు సంస్కృతంలోనూ, తెలుగులోనూ అటు ఆంగ్లంలోనూ ప్రాచీన కాలం నుంచీ బహుళ ప్రచారంలో ఉంది. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలో కేవలం విమర్శకులకే కాకుండా కవులకు, రచయితలకు తావుంటుంది. కవులు రచయితలైన వాళ్ళు తమతమ కావ్యాల్లోని, కవితల్లోని, రచనల్లోని వివరాలను ఆయా కావ్యాల్లోనే కవితల్లోనే, రచనల్లోనే చెప్పుకోడానికి అవకాశం ఉంటుంది. ప్రాచీన కావ్యాల్లోని కావ్య అవతారికలు, పీఠికలు, అక్కడక్కడా ఉన్న పద్యాలు, వ్యాఖ్యానాలు, పీఠికలు, టిప్పణులు, వ్యాసాలు, చర్చలు, గోష్ఠులు, ఉపన్యాసాలు, గ్రంథావిష్కరణ సభలు, సమావేశాల్లో వ్యక్తీకరింపబడిన కవుల రచయితల, విమర్శకుల అభిప్రాయాలన్నీ ఈ వివరణాత్మక విమర్శ కోవలోకి వస్తాయి.

సంస్కృతంలో మల్లినాథసూరి చేసిన వ్యాఖ్యలు, నారాయణీయం, శ్రీధరీయం, వీరరాఘవీయం, నీలకంఠీయం లాంటి రచనలు; తెలుగులో వెలువడిన వస్తు చరిత్ర వ్యాఖ్య, శృంగారనైషథం వ్యాఖ్య, ఆముక్త మాల్యద వ్యాఖ్య, విజయవిలాసం వ్యాఖ్య లాంటి వ్యాఖ్యానాలు, భారత భాగవత రామాయణాలకు వచ్చిన వ్యాఖ్యలు ఈ కోవకు చెందిన విమర్శకు కొన్ని ఉదాహరణలుగా నిలుస్తున్నాయి.

5.15. అభినందనాత్మక విమర్శ:

ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ ఆలంకారికుల, లాక్షణికుల, పండితుల, విమర్శకుల దృక్కోణాలననుసరించి చేసే విమర్శగా అంటే విధాయాత్మకమైన విమర్శగా ఉండదు. విమర్శకుడు ఒక రచనపట్ల, ఒక రచయితపట్ల తనకున్న వ్యక్తిగత అభిమానాన్ని తానే నేరుగా, స్వయంగా వ్యక్తం చేసేదిగా ఉంటుంది. కొన్ని సందర్భాల్లో కవి లేదా రచయిత తనను గురించి తానే స్వయంగా చెప్పుకొనేదిగా కూడా ఉంటుంది. ఒక కవి లేదా రచయిత తన రచన తనకు ఎలా ఇష్టమో విడమర్చి చెప్పేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. ఇలాగే ఇతరులు కూడా ఒక కావ్యం లేదా ఒక రచన తనకు ఎలా నచ్చిందో చెప్పడం కూడా ఈ విమర్శ కిందికే వస్తుంది. ఆంగ్లంలో ఈ విమర్శను Impressionistic criticism అని పిలుస్తారు. ఒక కావ్యానికి లేదా రచనకు లేదా ఒక కవికి లేదా రచయితకు సంబంధించిన కళాత్మక విలువల్ని గూర్చికానీ, అందులోని సౌందర్యాన్ని గూర్చికానీ ఈ విమర్శ ప్రస్తావించదు. కేవలం అభినందనాత్మకంగా కానీ, పొగడ్తల రూపంలో కానీ ఈ విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉంటుంది.

ఈ విమర్శలో అలంకారశాస్త్ర గ్రంథాలకు కానీ, లక్షణ గ్రంథాలకు కానీ, పూర్వకావ్యాలకు కానీ, పూర్వ విమర్శలకు కానీ ఏ మాత్రం తావుండదు. విమర్శకుడి లేదా రచయిత వ్యక్తిగతమైన ఇష్టాఇష్టాలకు లేదా అభిప్రాయాలకు ఈ విమర్శలో ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. ఈ విమర్శ విమర్శకుల లేదా రచయితల సృజనతను గురించిన ఆత్మ వ్యక్తీకరణగా మాత్రమే ఉంటుంది. ఒక రకంగా చెప్పాలంటే ఈ విమర్శ ఆత్మాశ్రయ ధోరణి కలిగి ఉంటుంది. ఒకే రచనలోని మంచి చెడ్డల్ని అంచనా వేసేదిగా, నిర్ణయించేదిగా, నిర్ధారణ చేసేదిగా ఈ విమర్శ ఏ మాత్రమూ ఉండదు. ఒక రచనకు ఈ విమర్శ విలువకట్టదు. ఈ విమర్శలో ఒంటెద్దు పోకడ కనిపిస్తుందే కానీ సమతూకం (Balance) ఉండదు. ఇది పాక్షికమైన విమర్శగా ఉంటుంది. సంపూర్ణమైన, సమగ్రమైన విమర్శగా ఇది ఉండదు. ఇది కేవలం పొగడ్తలకే పరిమితమైందిగా ఉంటుంది.

ఈ విమర్శ రచనల్లోని ప్రాథమిక అంశాలను మాత్రమే పరిగణలోకి తీసుకొని కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. అంటే రచనా స్వరూపాల్ని, స్వభావాల్ని, వాటి ఫలితాలను మాత్రమే పరిగణనలోకి తీసుకొనేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శ కల్పనలకు, ఊహలకు, ఆవేశాలకు, ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చేదిగా ఉంటుంది. ఇది సృజనాత్మక ధోరణిని కలిగి ఉంటుంది. సాహిత్యంలో సౌందర్యం, ఆనందం అనేవి మాత్రమే ప్రధానమైన అంశాలు అనే విషయాలను మాత్రమే ఈ విమర్శ చెప్పేదిగా ఉంటుంది. అంటే కళ కళ కొసమే అనే వాదాన్ని ఈ విమర్శ బలపరిచేదిగా ఉంటుంది. సర్వసాధారణంగా కవులు, రచయితలు స్వీయాత్మకంగా వ్రాసుకొన్న ఆయా వర్గాల పీఠికలు, ఇతరులు మెచ్చుకోలుగా వ్రాసిన పీఠికలు, గ్రంథ సమీక్షలు, పత్రికా వ్యాసాలు, గ్రంథావిష్కరణ సభల్లో చేసిన ఉపన్యాసాలు ఈ కోవకు చెందినవిగా ఉంటాయి. అభినందనాత్మక విమర్శ ఒకప్పుడు బాగా ప్రచారంలో ఉండిన విమర్శే. కానీ దానికున్న ఆత్మాశ్రయ ధోరణి వల్ల, పాక్షిక దృక్పథం వల్ల ప్రస్తుతం ఈ విమర్శ అంతగా ప్రచారంలో లేదు.

5.16. తులనాత్మక విమర్శ:

ఈ విమర్శ ఆధునిక కాలంలో బాగా వ్యాప్తిలోకి వచ్చిన విమర్శ. భిన్న దేశాలకు రాకపోకలు బాగా కొనసాగాక భిన్న సాహిత్యాలకు బాగా పరిచయం కలిగాక ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ వ్యాప్తిలోకి వచ్చింది. ఆంగ్ల సాహిత్య పరిచయం, ప్రభావం అధికం అయిన కొద్దీ ఈ విమర్శ బాగా విస్తరించి వ్యాపించింది. ఈ విమర్శ నేడు అగ్రస్థానంలో ఉంది. ఈ విమర్శకు ఆంగ్లంలో comparative criticism అని పేరుంది. ఒక రచయిత రచనను గూర్చిన పరామర్శ చేయాల్సి వస్తే దాన్ని ఇతరుల

మంచి రచనలతో పోల్చి చెప్పడం తులనాత్మక విమర్శలో ప్రధానమైన అంశంగా ఉంటుంది. ఇలా పోల్చిచూసి చెప్పడంలో ఒకే భాషలో వెలువడిన మంచి రచనలతో కానీ లేదా ఇతర భాషల్లో వెలువడిన మంచి రచనలతో కానీ పోల్చి చూసి ఆ రచనలోని మంచి చెడ్డల్ని అంచనా వేయడం జరుగుతుంది. ఇలా పోల్చిచూసి చెప్పడం అనేది ఆయా రచనల్లో సామాన్యమైన లక్షణాలున్నప్పుడే జరుగుతుంది. ఇలాగే సామాన్యమైన లక్షణాలున్న ఒక కవిని లేదా రచయితను మరో కవిత లేదా రచయితతో వాళ్ళ సాహిత్యాలతో పోల్చి చూడడం కూడా తులనాత్మక విమర్శే అవుతుంది. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శ చేయడానికి ఒక కవి లేదా రచయిత రచనలతోనే కాకుండా మొత్తం సాహిత్యంతో బాగా పరిచయం ఉండాలి. అంతేకాకుండా ప్రపంచంలోని వివిధ సాహిత్యాలతో కూడా పరిచయం ఉండాలి.

మనిషి మనిషికీ కొన్ని పోలికలు, తేడాలు ఉన్నట్లే మనిషి ఆలోచనా విధానాల్లోనూ సామ్యాలు, భేదాలు ఉంటాయి. వీటిని పరిగణనలోకి తీసుకొని ఈ కోవకు చెందిన విమర్శను నిర్వహించాల్సిన అవసరం ఉంటుంది. ఈ విమర్శలో ఒకే సాహిత్య ప్రక్రియకు చెందిన భిన్న రచనల్ని పోల్చిచూడ్డం అంటే పురాణాన్ని పురాణంతో, కావ్యాన్ని కావ్యంతో, శతకాన్ని శతకంతో పోల్చి చూడ్డం ప్రధానంగా జరుగుతూ ఉంటుంది. ఇతర భాషల్లో ఈ ప్రక్రియలుంటే వాటితో కొన్ని వీటిని పోల్చిచూడ్డం కూడా తులనాత్మక విమర్శలో ఉంటుంది.

తెలుగు – సంస్కృతం, తెలుగు – ఆంగ్లం, తెలుగు – తమిళం, తెలుగు – కన్నడం, తెలుగు – మళయాళం, తెలుగు – హిందీ భాషల్లో వెలువడిన సాహిత్యాల్ని సర్వసాధారణంగా పోల్చిచూసి తులనాత్మక అధ్యనంచేసి విమర్శల్ని కొనసాగించడం తెలుగు సాహిత్య విమర్శలో బాగా ప్రచారంలో ఉంది.

తెలుగులో మను వసు చరిత్రల తులనాత్మక పరిశీలన, ఆంగ్ల కాల్పనిక కవుల రచనల్ని భావ కవుల రచనలతో పోల్చి చూడ్డం, హిందీ భక్త కవులైన కబీర్‌దాస్, సూరదాస్, మీరా లాంటి కవుల్ని కవయిత్రుల రచనల్ని పోతన, వ్యాసయ్య, అన్నమయ్య, క్షేత్రయ్య, త్యాగయ్యల్లాంటి తెలుగు భక్త కవులతో పోల్చి చూసి చేసిన విమర్శలన్నీ తులనాత్మక విమర్శ కిందికి వస్తాయి.

5.17. నిర్ణయాత్మక విమర్శ:

ఈ విమర్శకే ఆంగ్లంలో Judicial criticism అని, Evaluative criticism అనే పేర్లున్నాయి. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శనా విధానంలో కొన్ని సిద్దాంతాల్ని, సూత్రాల్ని ఆధారం చేసుకొని ఒక కావ్యాన్ని లేదా ఒక రచనను లేదా ఒక కవిని లేదా ఒక రచయితను అంచనావేసి తీర్పు చెప్పే, విలువ కట్టే ప్రయత్నం చేయబడుతుంది. ఈ విమర్శనా విధానం ఒక రకంగా ఆలంకారిక విమర్శను పోలిన విమర్శగా ఉంటుంది. ఆలంకారిక విమర్శలోలాగే ఆలంకారికులు, లాక్షణికులు ప్రతిపాదించిన మంచి సిద్ధాంతాల్ని, లక్షణాల్ని, సూత్రాల్ని ఆధారం చేసుకొని ఒక రచనలోని మంచి చెడ్డల్ని గూర్చి తీర్పునిచ్చేదిగా ఉంటుంది. ఇది విధేయాత్మకమైన విమర్శగానే ఉంటుంది. లక్ష్య లక్షణ సమన్వితమైన రచనలకు మాత్రమే ఇందులో ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడుతుంది.

ఈ విమర్శ అభినందనాత్మక విమర్శ కంటే భిన్నమైంది. ఈ విమర్శనా విధానంలో కవుల, రచయితల వ్యక్తిగతమైన ఇష్టాయిష్టాలకు ఎంతమాత్రం తావుండదు. ఇది అత్యంత ప్రాచీనమైన విమర్శనా విధానం దేశ కాల పరిస్థితులకు అనుకూలంగా ఈ విమర్శ మారేదిగా ఉండదు. అందువల్ల ఈ విమర్శలో కొన్ని పరిధి పరిమితులు ఉంటాయి అనే విషయం మనకు స్పష్టం

అవుతుంది. దేశకాల పరిస్థితుల్ని బట్టి మార్పు చెందుతూ ఉండే సాహిత్యాన్ని ఈ విమర్శ ఒప్పుకోదు. పాత విలువలకు, పాత సిద్ధాంతాలకు, పాత సూత్రాలకు, పాత అభిప్రాయాలకు మాత్రమే ఈ విమర్శ ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చేదిగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శ ఆధునికతను ఒప్పుకోదు ఈ లక్షణం సాహిత్య విమర్శలో ఒక అవరోధంగా ఉంటుంది. ఎందుకంటే పాత విలువలు, సంప్రదాయాలు, పాత అభిప్రాయాలే ఎప్పుడూ గొప్పవిగా కానీ, నుంచివిగా కానీ ఉండవు. వాటిల్లో కూడా కొన్ని లోటుపాట్లు, లోపాలు ఉంటాయి.

ఒకప్పుడు సాహిత్యం అనందంకోసం, బ్రహ్మానందం కోసమే అనే అభిప్రాయం ప్రబలంగా ఉండేది. కానీ నేడు సాహిత్యం ప్రయోజనం కోసం సామాజిక ప్రగతికోసం లేదా సామాజిక అభ్యుదయం కోసం పాటుపడేదిగా ఉండాలనే అభిప్రాయం ప్రబలంగా, సర్వత్రా ఉంది. అందువల్ల పాతదే మేలు కొత్తది పనికిరాదు అనే అభిప్రాయం ఇక్కడ పొసగదు, ప్రాచీన సాహిత్యం అంతా పనికిరానిదని తీర్పు చెప్పడం కూడా పనికి రాని విషయమే. కాబట్టి సద్విమర్శ దేశకాల పరిస్థితుల్ని బట్టి మార్పు చెందేదిగా ఉంటూ అంటే Flexibility ని కలిగి ఉండి ఏది మంచిది ఏది చెడు అని నిర్ణయించేదిగా మాత్రమే ఉండాలి. నిర్ణయాత్మక విమర్శలాగా ఏదో కొన్ని ప్రమాణాల్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని ఇదే మంచి ఇదే చెడు అని శాసించేదిగా ఉండకూడదు. సద్విమర్శ పూర్తిగా విధేయాత్మకమైన విమర్శగా ఉండకూడదు.

నిర్ణయాత్మక విమర్శ సాహిత్యంలో 'మూస పద్ధతిని' (Sterio type system) ప్రోత్సహించేదిగా ఉంటుంది. ఒక రచనకు మాతృకల్ని అనేకం సృష్టించడానికి అవకాశాన్ని కల్పిస్తుంది. ఎందుకంటే ఇది లక్ష్య లక్షణ సమన్వితమైందిగా ఉంటుంది. అనుకరణల్ని ఈ విమర్శ ప్రోత్సహించేదిగా ఉంటుంది. తెలుగు సాహిత్యంలో ఈ విమర్శనా విధానం వల్ల పల్లవ సుచరిత్రలు పుట్టుకొచ్చాయి. ఇవి ప్రబంధ సాహిత్య ప్రక్రియకే స్వస్తి పలికాయి.

5.18. గ్రంథ విమర్శ:

ఈ విమర్శను ఆంగ్లంలో Textual Criticism అని వ్యవహరిస్తూ ఉన్నారు. దీనికి ఇంకా రూపవిమర్శ (Formalistic Criticism) అనీ, సత్య మిమాంసా విమర్శ (Ontalogical Criticism) అని పేర్లున్నాయి. ఈ విమర్శ అంతా గ్రంథాన్ని (Text) ఆధారం చేసుకొని మాత్రమే కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఏదైనా ఒక గ్రంథాన్ని అందులోని వివిధ విషయాలను మాత్రమే పరిగణనలోకి తీసుకొని దాని మంచిచెడ్డల్ని గూర్చి పరామర్శించేదిగా ఈ విమర్శ కొనసాగుతుంది. ఇతర విషయాలకి ఈ విమర్శలో ఏ మాత్రం తావుండదు. ఈ విమర్శలో కవి జీవితం, చారిత్రక అంశాలు, సాంఘిక అంశాలు, మనో వైజ్ఞానిక విషయాల్లాంటి ఇతరత్రా ప్రతిపాదితమైన అంశాలకు ఏ మాత్రం తావుండదు.

ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలో విమర్శకూడ రచనా నిర్మాణ సామాగ్రిని – వస్తువు, భావం, శైలి అనే వాటిని, వాటి నిర్మాణ క్రమాన్ని మాత్రమే దృష్టిలో ఉంచుకొని తన విమర్శను కొనసాగించేవాడుగా మాత్రమే ఉంటాడు. ఒక రచనలోని ఇతివృత్తం, పాత్రలు, సన్నివేశాలు, సంఘటనలు, ఛందస్సు, అలంకారాలు, భావాలు, పదాలు, భాషలాంటి రచనా అంశాలను చాలా సూక్ష్మ దృష్టితో అధ్యయనం చేసి లేదా పరిశీలించి చెప్పడం మాత్రమే ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలో ప్రధానంగా ఉంటుంది. రచనలోని రచయిత ఉద్దేశం ఏంటో, రచనలోని వాస్తవమైన అర్థాలేంటో వివరించి చెప్పడం మాత్రమే ఈ విమర్శ ఉద్దేశంగా ఉంటుంది.

ఈ విమర్శలోని ప్రధానమైన దృక్పథం ఒక రకంగా ప్రాచీనకాలం నుంచీ వ్యాప్తిలో ఉన్నా ఒక రచనలో పొందుపరచబడిన

వివిధ విషయాలను విమర్శకుడి సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంగా పరిశీలన చేసి క్రొంగొత్త వాస్తవాల్ని కావ్య అవతారికలు, పీఠికలు, వివరించి చెప్పే విమర్శగా ఈ గ్రంథ విమర్శ ఉంటుంది. గ్రంథ సమీక్షలు, గ్రంథ పరిష్కరణలు కూడా ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలుగానే ఉంటాయి. ఒక గ్రంథానికి సంబంధించిన పాఠాల్ని, పాఠాంతరాల్ని నిర్ణయించి రచయిత ఉద్దేశాన్ని బహిర్గతం చేసేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది. లోపించిన పాఠాల్ని (Text ను) పూరించేదిగా అంటే పాఠపూరణల్ని చేసేదిగా, కొత్త వ్యాఖ్యానాల్ని చేసేదిగా ఈ విమర్శ ఉంటుంది.

5.19. కవి జీవిత విమర్శ:

ఈ విమర్శ ప్రధానంగా కవి లేదా రచయిత జీవితాన్ని, వ్యక్తిత్వాన్ని అతని జీవిత నేపథ్యాన్ని పరిగణలోకి తీసుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శకు ఆంగ్లంలో Biographical Criticism అనే పేరుంది. ఇది ఒక రకంగా చారిత్రక విమర్శను పోలిన విమర్శగా ఉంటుంది. చారిత్రక విమర్శలో చారిత్రక విషయాల్ని ఒక రచనకు సంబంధించిన నేపథ్య అంశాలుగా స్వీకరించి పరిశీలన చెయ్యడం జరగుతుంది. ఇలాగే ఈ విమర్శలో కవి జీవితాన్ని ఒక రచనకు సంబంధించిన నేపథ్య అంశాలుగా స్వీకరించి పరిశీలన చెయ్యడం ప్రధానంగా ఉంటుంది. ఇంతేకాకుండా కవి జీవించిన కాలం నాటి సాంఘిక స్థితిగతుల్ని కూడా పరిగణలోకి తీసుకోవడం ఈ విమర్శనా విధానంలో ఉంటుంది.

ఈ విమర్శనా విధానంలో కేవలం కవి, రచయిత జీవిత విశేషాలనే కాకుండా, అతని కుటుంబ సభ్యుల, బంధువుల, మిత్రుల లాంటి వ్యక్తుల జీవిత విశేషాలను కూడా పరిగణలోకి తీసుకొని ఈ విమర్శ కొనసాగేదిగా ఉంటుంది. ఈ కవి జీవిత విమర్శనా విధానంలో కవి లేదా రచయిత వ్యక్తిత్వం ఎలాంటిది? అతని జీవన శైలి, సమకాలీన సాంఘిక అంశాలు అతని రచనలో ఏ మాత్రం చోటు చేసుకొన్నాయి? ఎంత మాత్రం ప్రభావితం చేశాయి? అనే అంశాలను విశ్లేషించి చూపించే విధానం ఉంటుంది. ఇలాగే అతనికి సన్నిహితులైన వాళ్ళ విషయంలో కూడా.

కవి జీవిత విమర్శనా విధానంలో ఒక ఇబ్బంది ఉంది. ఆది ఏంటంటే ఈ విమర్శనా విధానంలో కేవలం కవి జీవితానికి అతని కుటుంబ సభ్యుల, బంధువుల, మిత్రుల జీవిత విశేషాలకి, జీవన శైలులకి, వాళ్ళ సమకాలీన సాంఘిక అంశాలకు మాత్రమే ప్రాధాన్యం ఇచ్చి విమర్శను చేసే పద్ధతి ఉంది. దీనివల్ల కావ్య లక్షణాలు, ఆలంకారికుల, లాక్షణికుల, పూర్వ విమర్శకుల సిద్ధాంతాలకు, సూత్రాలకు, అభిప్రాయాలకు ఏ మాత్రం తావుండదు. అందువల్ల ఈ విమర్శ పాక్షికమైన విమర్శగానే ఉంటుంది.

5.20. పునర్నవ విమర్శ:

ఈ విమర్శకు ఆంగ్లంలో (Neo Classical Criticism) అని, New Classical Criticism అని పేర్లున్నాయి. తెలుగులో నవ్య సంప్రదాయ విమర్శ అని కూడా దీన్ని వ్యవహరిస్తూ ఉన్నారు. ఆంగ్ల సాహిత్యంలో Neo Classicism అనే ఒక సాహిత్య ఉద్యమం ఒకప్పుడు వ్యాప్తిలో ఉండేది. ఆ సాహిత్య ధోరణుల్ని విశ్లేషించి చూపించడానికే ఈ విమర్శనా విధానం ఆంగ్ల సాహిత్య విమర్శలో పొడచూపింది. ఈ విమర్శ ప్రతీక వాదంతోనూ (Symbolism), సంగీత శాస్త్ర సిద్ధాంతాలతోనూ సంబంధాల్ని కలిగి కొనసాగే విమర్శగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శలో కవి జీవిత విమర్శలో లాగే కవి జీవితానికి, వ్యక్తిత్వానికి కొంత ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడి ఉంటుంది.

ఈ అంశాలతో పాటు ఈ విమర్శలో ఇంకా విశ్వజనీనత (Universality) వాస్తవాశ్రయ ధర్మం, విషయ స్పష్టత,

భావానికి వాక్కుకే మధ్య సమన్వయం వంటి విషయాలు పరిగణలోకి తీసుకోబడే అంశాలుగా ఉంటాయి. అంతేకాకుండా కవి, రచయితకు ఉండే కళాకౌశలం కూడా ఈ విమర్శలో ప్రధానమైన అంశంగానే ఉంటుంది. ఈ విమర్శ ఆలంకారిక విమర్శకంటే కొంచెం భిన్నమైంది. కళా విమర్శకంటే కూడా కొంచెం భిన్నమైంది. ప్రాచీన విలువల్ని ఆధారం చేసుకొని వెలువడిన ఆధునిక విమర్శగా ఇది ఉంటుంది.

ఈ పునర్వి విమర్శ అటు ప్రాచీనతను చాలామటుకు ఇటు ఆధునికతను కొంతవరకు ఒప్పుకొని కొనసాగే విమర్శగా ఉంటుంది. తెలుగులో విశ్వనాథ సత్యనారాయణ అతని శిష్యులు నవ్య సంప్రదాయ సాహిత్యాన్ని నవ్య సంప్రదాయ విమర్శను ప్రోత్సహించిన వాళ్ళుగా మనకు కనిపిస్తారు. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ శిష్యుల్లో లేదా శిష్యతుల్యుల్లో డా॥ తుమ్మపూడి కోటేశ్వరరావు, డా॥ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం, డా॥ కోవెల సంపత్కుమారాచార్య, డా॥ కోవెల సుప్రసన్నాచార్య లాంటి వాళ్ళు నవ్య సంప్రదాయాన్ని, నవ్య సంప్రదాయ విమర్శను తెలుగులో కొనసాగించిన వాళ్ళుగా మనకు కనిపిస్తున్నారు.

5.21. కాల్పనిక విమర్శ:

ఈ విమర్శనే ఆంగ్లంలో Romantic Criticism అనే పేరుంది. ఈ విమర్శ ఆంగ్లంలో వెలిసిన Romantic Poetry లాంటి సాహిత్యాలను విశ్లేషించి చూపెట్టడానికి ఆవిర్భవించిన ఆధునిక సాహిత్య విమర్శగా ఉంటుంది. ఈ విమర్శ Romanticism లోని ప్రధానమైన అంశాలైన కల్పనలకు, ఊహలకు, భావుకతలకు అధిక ప్రాధాన్యం ఇచ్చేదిగా ఉంటుంది. కవుల, రచయితల వ్యక్తిగత అభిప్రాయాలకు, అనుభవాలకు, అనుభూతులకు ఈ విమర్శనా విధానంలో ఎక్కువగా తావుంటుంది. ఈ విమర్శనా విధానంలో ఎక్కువగా ఆత్మాశ్రయ ధోరణికి (Subjectivity) ప్రాధాన్యం ఇచ్చేదిగా ఉంటుంది.

ఈ విమర్శ ఆలంకారిక విమర్శకంటే, పునర్వవ విమర్శకంటే భిన్నమైందిగా ఉంటుంది. ఇది వీటిలాగా విధేయాత్మకమైందిగా ఉండదు. స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాల్ని కోరుకొనే విమర్శగా ఇది ఉంటుంది. ఈ విమర్శనా విధానంలో వాస్తవికా వాద దృక్పథానికి (Realism) తావుండదు. ఈ విమర్శ ఆంగ్లంలో ప్రధానంగా కాల్పనిక కవిత్వాన్ని తెలుగులో భావ కవిత్వాన్ని విశ్లేషించి చూపే విమర్శగా కొనసాగింది. ఆంగ్ల కాల్పనిక కవుల ప్రభావం తెలుగు, భావకవులపైన ఎక్కువగా ఉండటం మూలంగా తెలుగు భావ కవిత్వాన్ని కూడా విశ్లేషించి చూపే విమర్శగా ఈ కాల్పనిక విమర్శ కొనసాగింది. ఆంగ్ల కాల్పనిక కవులు, తెలుగు భావకవుల సున్నితమైన మనస్తత్వాన్ని, వాళ్ళ ప్రకృతి ప్రియత్వాన్ని, ప్రేమతత్వాన్ని ప్రణయతత్వాన్ని, స్మృతి ప్రాధాన్యాన్ని ఆత్మాశ్రయత్వాన్ని, స్వేచ్ఛా ప్రియత్వాన్ని, తెలుగు భావకవుల భక్తితత్వాన్ని, నిరాశా నిస్పృహల్ని వివరించి చెప్పేదిగా, విశ్లేషించి చూపేదిగా ఈ కాల్పనిక విమర్శ కొనసాగింది.

సామాజిక దృక్పథం, సామాజిక స్పృహకు ప్రాధాన్యం ఏర్పడి రచనలు వెలువడిన తరువాత ఈ విమర్శ ప్రాబల్యం బాగా తగ్గిపోయింది.

ఇలా విభిన్నమైన విమర్శనా విధానాలు సాహిత్య విమర్శకోసం ఆవిర్భవించి ఎంతో వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శిస్తూ ఉన్నాయి. వీటిల్లో ఒకదానితో మరొకటి ఏదో ఒక రకంగా సంబంధాన్ని కలిగి ఉన్న విమర్శలుగా చాలా సందర్భాల్లో మనకు కనిపిస్తాయి. మనం ఇక్కడ చేసిన స్థూల విభజనలోనూ, సూక్ష్మ విభజనలోనూ కొన్ని సామ్యాలున్న, కొన్ని భేదాలున్న విమర్శలు మనకు కనిపిస్తున్న ఒకదానితో మరొకటి కలగలిసి ఉండటాన్ని ఒకదాని ప్రభావం ఇంకొక దానిమీద ఏదో ఒక రకంగా ఉండటాన్ని మనం చూడగలం. ఇలా వివిధ రకాలైన విమర్శలు, విమర్శనా విధానాలు, పద్ధతులు లేదా భేదాలు అటు ఆంగ్ల

సాహిత్యంలోనూ, ఇటు సంస్కృత తెలుగు సాహిత్యాల్లోనూ అలరారుతూ ఉండి సాహిత్య విమర్శల్ని కొనసాగిస్తూ ఆయా కవుల్ని, కావ్యాల్ని, ఆయా రచయితల్ని, రచనల్ని మనకు పరిచయం చేస్తూ, వివరించి చెబుతూ, విశ్లేషించి చూపెడుతూ సాహిత్య సృజనకు, సాహిత్య వికాసానికి దోహదం చేస్తూ విమర్శనా సాహిత్యాన్ని సృజిస్తూ విమర్శనా సాహిత్యాభివృద్ధికి దోహదం చేస్తూ ఉన్నాయి.

5.22. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) విమర్శ అంటే ఏమిటో తెలిపి, అందులోని సూక్ష్మవిభాగాల్ని వివరించండి?
2) విమర్శ అంటే ఏంటో తెలిపి, వివిధ విమర్శనా రీతుల్ని వివరించండి?
3) విమర్శ అంటే ఏంటో తెలిపి, ప్రాచీన విమర్శనా రీతుల్ని వివరించండి?
4) విమర్శ అంటే ఏంటో తెలిపి, ఆధునిక విమర్శనా విధానాల్ని గూర్చి తెలుపండి?
5) విమర్శను స్థూలంగా, సూక్ష్మంగా వర్గీకరించి వివరించండి?

5.23. ఆధార గ్రంథాలు:

1) బ్రహ్మానంద, హెచ్.ఎస్. తెలుగు సాహిత్య విమర్శ – పాశ్చాత్య ప్రభావం, అక్షర ప్రసార ప్రచురణ, అనంతపురం 1954.
2) రామారావు, ఎస్.వి. – తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ, ద్వితీయ ముద్రణ, హైదరాబాదు, 1989.
3) లక్ష్మీకాంతం, పింగళి – సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష, మాలిక్ పబ్లిషర్స్, తిరుపతి, 1966.
4) వెంకట రామనరసింహం, కాకర్ల – సాహిత్య దర్శనం, క్వాలిటీ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ, 1979.
5) వెంకటావధాని, దివాకర్ల – సాహిత్య సోపానాలు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1978.
6) William Henry Hudson – An Introduction to the Study of Literature George G. Harrap & Co. Ltd. London, 2nd Edn. 1958.

– ఆచార్య ఎస్.జి.డి. చంద్రశేఖర్

పాఠం - 6

అలంకారిక విమర్శ, స్వతంత్ర విమర్శ

6.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠంలో విమర్శ అంటే ఏమిటి? దాని స్వభావమేమిటి? అలంకారిక, స్వతంత్ర విమర్శ స్వరూప స్వభావాలు, వాటి పర్యవసానాల చర్చలుంటాయి.

విషయ క్రమం:

6.1. **విమర్శ**

6.2. **విమర్శ – నిర్వచనాలు**

6.3. **సాహిత్యం – విమర్శ**

6.3.1. అలంకారిక విమర్శ

6.3.2. స్వతంత్ర విమర్శ

6.4. **సాహిత్యం – కవిత్వాంశాలు**

6.4.1. నైతిక విమర్శ

6.4.2. మనస్తత్వ విమర్శ

6.4.3. సాంఘిక విమర్శ

6.4.4. కళా విమర్శ

6.5.5. పౌరాణిక విమర్శ

6.5. **సారాంశము**

6.6. **నమూనా ప్రశ్నలు**

6.7. **ఆధార గ్రంథాలు**

6.1. విమర్శ:

“వి” ఉపసర్గకు ‘మృశ్’ ధాతువు చేరి ‘విమర్శ’ అనే పదమేర్పడింది. విమర్శ అనే పదంలోని ధాతువుకు ఆలోచించుట, పరిశీలించుట అనే అర్థాలున్నాయి. విమర్శ అనే పదాన్ని సాహితీపరంగా మన ప్రాచీనాలంకారికులు ప్రయోగించినట్లు కనబడదు. ఆధునిక కాలంలోనే సాహితీపరంగా ‘విమర్శ’ అనే పదం మనకు కనబడుతుంది.

ఆధునిక కాలంలో ఆంగ్ల భాషా సంపర్కం చేత విమర్శ బహుముఖాలుగా వ్యాప్తి చెందింది. పూర్వకాలంలోని విమర్శకు ఇన్ని శాఖోపశాఖలు లేవు. ఆ రోజుల్లో వ్యాఖ్య, వివరణ, మీమాంస అనే పదాలు వ్యాప్తిలో ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. పూర్వాలంకారికులు చాలా గ్రంథాలకు ఈ అర్థంలోనే వ్యాఖ్యానాలు చేసేవారు. వ్యాఖ్యానం అంటే కేవలం శ్లోకంలోని అర్థ వివరణలకు మాత్రమే కట్టుబడి ఉండేది. విమర్శకు ఇదే మొదటి సోపానం. వస్తు స్వభావానికి అతీతంగా వస్తువును గూర్చి

చర్చించడం పూర్వుల మతానికి విరుద్ధం. కాబట్టి శ్లోకార్థ వివరణనే కూలంకషంగా చర్చించే దిశగా చాలా గ్రంథాలకు వ్యాఖ్యానాలు రాసినారు. ఇవే టీకలు. ఈ విధంగా శ్లోకార్థాన్ని చర్చించిన తర్వాత అందులోని లోతుల్ని గూర్చి ఆలోచించే బాధ్యతను సహృదయ పాఠకులకే వదిలినట్లు తెలుస్తుంది. ఇలాంటి వ్యాఖ్యల్లో సమగ్ర వ్యాఖ్యలతో పాటు అలంకారం, శయ్య, రీతి, ఎంకం మొదలైన భాషా విశేషాలు కూడా చోటు చేసుకొని ఉండేవి. పురాణ ఇతిహాస కావ్యాలకు కూడా ఇలాంటి వ్యాఖ్యానాలుండేవి. ఈ విధంగా వ్యాఖ్యానాలు రాసిన వారిలో మల్లినాథుడు ప్రసిద్ధుడుగా పండితులు అంగీకరించారు. ఇతడు నైషదీయ చరితానికి వ్యాఖ్య రాసినట్లు ప్రతీతి. నైషదీయ చరితానికి నారాయణీయమనే వ్యాఖ్యానం కూడా ప్రమాణమే. భాగవతానికి ముప్పదికి పైగా వ్యాఖ్యానాలు వచ్చాయి. అందులో భాగవతాన్ని అద్వైతపరంగా చూపిన శ్రీధరీయ వ్యాఖ్య, విశిష్టాద్వైత పరంగా చూపిన రాఘవీయ వ్యాఖ్యలూ ప్రసిద్ధాలే. రామాయణానికి వచ్చిన వ్యాఖ్యల్లో గోవిందరాజు రాసిన వ్యాఖ్య మిక్కిలి ప్రసిద్ధం. అలాగే నీలకంఠీయమనే వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధం. పైవన్నీ సంస్కృత వ్యాఖ్యానాలే. అలాగే పురాణేతిహాసాలకే కాక అలంకార గ్రంథాలకు కూడా వ్యాఖ్యానాలు వచ్చాయి. అందులో అభినవ గుప్తుడు ధ్వన్యాలోకానికి 'లోచనం' పేరుతోనూ, నాట్య శాస్త్రానికి 'అభినవ భారతి' పేరుతోనూ వ్యాఖ్యానాలు రాశాడు. ఈ వ్యాఖ్యానాలు వల్లనే అభినవ గుప్తునికి అలంకారికుల్లో విశిష్ట స్థానం ఏర్పడింది.

సోమనాథుడనే కవి తెలుగులో మొట్టమొదట వసుచరిత్రకు వ్యాఖ్యానం రాశాడు. వసుచరిత్రకు రాసిన వ్యాఖ్యానం లభ్యమైన వాటిలో మొదటిది. తర్వాత శేషాద్రి రమణ కవులు కూడా వసు చరిత్రకు వ్యాఖ్యానాలు రాశారు. వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు శృంగార నైషధానికి ఆముక్త మాల్యదకు రాసిన వ్యాఖ్యానాలు ఎక్కువ మంది పండితుల ఆమోదాల్ని పొందాయి. విజయ విలాస కావ్యానికి తాపీ ధర్మారావు రాసిన సహృదయోల్లాస వ్యాఖ్యానం నేటికీ పాఠకులకు శిరోధార్యంగా ఉంది.

పై వ్యాఖ్యానాలన్నీ కూడా నేటి పరిభాషలో చెప్పాలంటే విమర్శన గ్రంథాలే. అందులోనూ ప్రతి అంశానికీ సంబంధించిన కూలంకష వివరణలు పుష్కలంగా ఉన్నాయి.

క్రౌంచ వధను చూసిన వాల్మీకి శ్లోకం వాగ్రూపాన్ని దాల్చిన తర్వాతనే అది ఒక శ్లోకమనీ, అది సాహిత్యమని వాల్మీకికి అవగతమైనదనడంలోని అంతరార్థం ఇదే. వాల్మీకి తొలి కవికి ప్రతీక. అతని శ్లోకం మానవుని కరుణ రసాత్మకమైన ఆక్రోశం. దానిని అనుశీలన చేసిన వాల్మీకి తొలి విమర్శకుడు. రామాయణ కావ్యాన్ని రాస్తున్నప్పుడు ఆయన చేసింది సాహిత్య సృష్టే. ఈ సృష్టి లోకోత్తరంగా వికసించడానికి ఆయనకు సాయపడింది. ఆయనలో మేల్కొన్న విమర్శనాత్మక శక్తి. ఆ సృజన శక్తిలో విమర్శ ఒక భాగం అయితేనే కానీ సాహిత్యం రసవంతం అవదని ఆదికవి మనకు నిరూపించాడు. (సాహిత్యం-విమర్శ: వడలి మందేశ్వరరావు) ప్రస్తుతం విమర్శ, సాహిత్య విమర్శలను గురించి చెప్పుకుందాం.

6.2. విమర్శ- నిర్వచనాలు:

"Criticism may be regarded as having two different functions that of interpretation and that of Judgement"

- Hudson

"ఒక గ్రంథాన్ని తీసుకొని దాని లోపాల్ని ఔచిత్యానుచిత్యాల్ని భావగంభీరతను, అలంకార రచనా పాటవాన్ని, ధ్వని విశేషాల్ని, శయ్యా సౌభాగ్యాల్ని, వస్తు నిర్మాణ సౌష్టవాన్ని, పాత్ర పోషణ, రస పోషణ, సన్నివేశ కల్పనాదులు మొదలైన విషయాల్ని కూలంకషంగా చర్చించి సాహిత్యంలో ఆ గ్రంథ స్థానాన్ని నిరూపించడమే విమర్శ".

"Criticism as I understand it, is the endeavour to discriminate between experiences and to evaluate them".

- I.A. Richards

అనుభూతి విశేషాల్ని వివేచించి వాటి విలువలను నిర్ణయించడానికి చేసే ప్రయత్నమే విమర్శ.

విమర్శ కూడా కవిత్వం, నాటకం, నవల, కథ మొదలైన ప్రక్రియల లాగానే ఒక రకమైన సాహిత్య ప్రక్రియ. సృజనాత్మకతకు ఇందులో అవకాశం లేదు. అలాగని స్వతంత్ర ప్రక్రియా కాదు. ఏదో ఒక సాహిత్య రచనను ఆధారం చేసుకొని తన అస్థిత్వాన్ని కాపాడుకొనేది విమర్శ.

6.3. సాహిత్యం - విమర్శ:

సాహిత్యం- విమర్శ అనేది వేరు వేరు ప్రక్రియలుగా అనుకొన్నా, సాహిత్యంలో విమర్శ, విమర్శలో సాహిత్యం అనివార్యంగా అవిభాజ్య భాగాలుగా ఉంటాయి. సాహిత్య విమర్శ ఎంతో కొంత ప్రాచీన కాలం నుంచి ఉన్నా, అదొక ప్రత్యేక ప్రక్రియగా ఆవిర్భవించింది ఆధునిక కాలంలోనే. ఇది అచ్చు యంత్రం ప్రభావం. పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావం. మనకు అపారమైన సాహిత్య సిద్ధాంత గ్రంథాలున్నాయి. వాటినే అలంకార శాస్త్రాలంటున్నాం. సాహిత్య సిద్ధాంతం వేరు, సాహిత్య విమర్శ వేరు. సాహిత్య సిద్ధాంతం సాహిత్యం ఎలా ఉండాలో చెబుతుంది. సాహిత్య విమర్శ సాహిత్య ఎలా వుందో చెబుతుంది.

అందువల్ల 'సాహిత్య విమర్శ' అంటే ఏమిటో నిర్వచించుకుందాం. సాహిత్య విమర్శ సాహిత్య విమర్శకుని వ్యాపారం. సాహిత్యం రచయిత సామాజికానుభవానికి సృజనాత్మక రూపమైతే, సాహిత్య విమర్శ విమర్శకుని సాహిత్యానుభవానికి విశ్లేషణాత్మక రూపం, అంటే సాహిత్య పఠనం విమర్శకునిలో కలిగించిన కదలికలకు ప్రకంపనాలకు అభివ్యక్తి సాహిత్య విమర్శ. ఎప్పటి సాహిత్యాన్ని చదివినా, ఎవరి సాహిత్యాన్ని చదివినా, ఎలాంటి సాహిత్యాన్ని చదివినా చదివిన వ్యక్తిలో ఆ చదువు కొన్ని అనుభూతుల్ని కలిగిస్తుంది. ఆలోచనల్ని రేపుతుంది. అనుభవాలను మిగిలిస్తుంది. ప్రశ్నల్ని పుట్టిస్తుంది. సమాధానాలను చెబుతుంది. ఏ అనుభూతినీ ఏ ఆలోచననూ కలిగించని రచన రచన కాదు. రచయిత సమాజాన్ని దర్శించి విశ్లేషించి సూత్రీకరించి భావ చిత్రాల పాత్రల ద్వారా చిత్రిస్తాడు. పాఠకుడైన విమర్శకుడు దానిని చదివి దానిని విశ్లేషిస్తే సాహిత్య విమర్శ అవుతుంది. అయితే పాశ్చాత్య విమర్శకులు సాహిత్య విమర్శను Judgement తీర్పుగా భావించారు. "In its strict sense of the word criticism means judgement" అన్నారు - W.H. Hudson. ఇదే భావాన్ని Worsebold "Criticism is the excercise of judgement in the province of art and literature" అని నిర్వచించారు. (Judgement in Literature) కళా సాహిత్య సామ్రాజ్యంలో తీర్పు విధించడమే విమర్శ అని అర్థం, విమర్శకులు తీర్పరులైతే సాహిత్య విమర్శ తీర్పు అవుతుంది.

ఒక రచనను చదివిన తర్వాత ఆ రచనలో కనిపించే జీవితం, ఆ జీవితాన్ని రచయితే అర్థం చేసుకున్న తీరు. దానిని చిత్రించిన తీరు-వీటిని విమర్శకుడు విశ్లేషిస్తాడు. అంటే రచయిత తీసుకున్న జీవితం ఏది? దానిని ఆయనెలా అర్థం చేసుకున్నాడు? అందులోని శాస్త్రీయత ఎంత? అశాస్త్రీయత ఎంత? ఆ జీవితాన్ని చిత్రించడంలో కళా రూపాన్ని ఎలా వాడుకున్నాడు? వస్తువుకు రూపానికి మధ్య సమన్వయం సాధించాడా? లేదా? రూపంలోని కళాత్మక గుణం పరిపూర్ణంగా సిద్ధించిందా లేదా మొదలైన అంశాలను చర్చిస్తాడు. చర్చించి ఆ రచనలోని వస్తు రూపాలకు సంబంధించిన అనుకూల

అనుకూల పార్శ్వాలను స్పష్టం చేస్తాడు. రచనలో రచయిత సాఫల్య వైఫల్యాలను అంచనా కడతాడు. వాటికి కారణాలను చెబుతాడు. దీనినే 'గుణ దోష విచారణ' అంటారు. ఇదే తీర్పు. కవుల్ని శాసన కర్తలు అన్నాడు మాథ్యూ అర్నాల్డ్. విమర్శకులు తీర్పరులు. అందువల్ల సాహిత్య విమర్శ అంటే సాహిత్య రచన మీద పాఠకుడైన విమర్శకుడు చెప్పే తీర్పు.

విమర్శ అనేది పూర్తిగా ఆధునికమైంది. ఆంగ్లేయుల వైద్య విధానం భారతదేశమంతటికి విస్తరించి భారతీయుల ఆలోచనలో మార్పు తెస్తున్న కాలంలో సాహిత్య విమర్శ కూడా కొత్త రూపాన్ని పొందింది. ఈ దశలోనే కవుల కుల, ప్రాంతాలను గూర్చిన చర్చ, కవుల కాలాన్ని గూర్చిన చర్చ, శబ్దార్థ చర్చ. వ్యాకరణ విషయాల చర్చ సాహిత్య విమర్శగానే చలామణి అయ్యాయి. తర్వాత ఒక సాహిత్య గ్రంథాన్ని కథ. సన్నివేశాలు, దేశకాల, పాత్రల స్వరూప స్వభావ గుణాలతో పాటు కూలంకషంగా తెలియజేసే స్థాయికి విమర్శ ఎదిగింది. 1914వ సంవత్సరంలో కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు రాసిన 'కవిత్వ తత్త్వ విచారం' అనే గ్రంథంలో ఆధునిక విమర్శ ప్రారంభమైంది. అప్పటి నుండి ఇప్పటి వరకు సాహిత్య విమర్శ కొత్త పుంతలు తొక్కుతూ విస్తరిస్తూ వుంది.

విమర్శ స్థూలంగా రెండు రకాలు:

1. అలంకారిక విమర్శ (Judicial or deductive criticism)
2. స్వతంత్ర విమర్శ (Inductive criticism)

6.3.1. అలంకారిక విమర్శ:

ఇది చాలా ప్రాచీనమైంది. అలంకారిక నిబంధనల్ని ఆధారంగా తీసుకొని గ్రంథాన్ని విమర్శించడమే అలంకారిక విమర్శ. అలంకారిక నియమాలకు లోబడి రాయబద్ధ గ్రంథం మంచి గ్రంథమని ఆ నియమాలను అతిక్రమించి రాయబద్ధ గ్రంథం మంచి గ్రంథం కాదని అలంకారికులు నిర్ణయిస్తారు. పాశ్చాత్య దేశాల్లో కూడా ఈ అలంకారిక విమర్శ ప్రచారంలో ఒకప్పుడుండేది. ఈ పాశ్చాత్యులకు అరిస్టాటిల్ రాసిన పోయెటిక్స్ (Poetics) అనే గ్రంథం ప్రమాణం. అంతేకాక హోమర్, డేంటే, వర్జిల్ మొదలగు మహాకవులు గ్రీకు, లాటిన్ భాషల్లో రాసిన ఇతిహాసాలపై గూడా పాశ్చాత్యులకు ప్రామాణికత వుండేదని తెలుస్తుంది. మన దేశంలో అలంకార గ్రంథాలతో పాటు భారత రామాయణాది మహా కావ్యాలు గూడా ప్రమాణ గ్రంథాలే. సాహిత్యానికి సంబంధించిన అన్ని విషయాల్లోనూ అలంకారిక నిబంధనలున్నాయి. ఉదాహరణకు ఛందస్సు, అలంకారం, రీతి, శయ్య, పాకం మొదలైన అంశాలు. వీటితో పాటు రచనకు తీసుకొన్న వస్తువు నుంచి పద ప్రయోగం వరకు గూడా అన్ని విషయాల్లోనూ పరిమితులే నాటక విషయాల్లో ఈ నియమ నిబంధనలు మరీ ఎక్కువ.

విమర్శ అంటే గుణ దోష విచారణమని ఇది వరకే తెలుసుకున్నాం. అలంకార విమర్శకు విమర్శలోని గుణగణాల్ని వెల్లడించడంలో దాదాపు అగ్రస్థానముందని పండితుల అభిప్రాయం. కవికి ఉండే వివిధ శాస్త్ర పరిజ్ఞానాన్ని అంచనా వేయడానికి వ్యాఖ్యాత గొప్ప పండితుడై ఉండాలి. కవిని మించిన శాస్త్ర పరిజ్ఞానం కూడా అవసరం. వ్యాఖ్యాత గ్రంథంలో కనిపించే దోష విచారణ చేసే సమయంలో మిక్కిలి జాగ్రత్త వహించాలి. తనకు తోచినవన్నీ దోషాలని నిర్ధారించకుండా తన అభిప్రాయాల్ని వెల్లడించి వివిధ శాస్త్రాల సహాయంతో ఏవి దోషాలు కావో, ఏవి అవుతాయో నిరూపించాలి.

ఛందో వ్యాకరణాలంకారాల్ని ప్రధాన సాధనాలుగా తీసికొని అలంకారిక విమర్శకులు విమర్శ చేసే వారు. శాస్త్ర పఠనంతో తృప్తి పడకుండా వ్యాఖ్యాత ప్రాచీన వాఙ్మయమంతా మధించి, కావ్యం అమరత్వానికి కారణ భూతాలైన గుణ

విశేషాల్ని కూడా గ్రహించాలి. ఇతి వృత్తం, రసం, నాయికా నాయకులు, కావ్య గుణాలు, కావ్య దోషాలు, అలంకారాలు, వర్ణనలు, ఔచిత్యం మొదలైన అంశాల్ని ఆధారం చేసుకొని అలంకారిక విమర్శ సాగుతుంది. అలంకార శాస్త్ర వాక్యాల్ని ప్రమాణంగా తీసుకొని వాటికి అనుకూలమైన రచనల్ని పొగడటం, నాటికి భిన్నమైన రచనల్ని తెగడటమే అలంకారిక విమర్శ ఉద్దేశ్యం. అలంకారిక విమర్శన పద్ధతి పాశ్చాత్య దేశాల్లో కూడా ఉంది. ఆంగ్ల భాషలో కూడా కొందరు విమర్శకులు గ్రీకు, లాటిన్ భాషా లక్షణాల్ని ఆధారం చేసుకొని షేక్స్పియర్ నాటకాల్ని విమర్శించి లక్షణ విరుద్ధాలైన అంశాల్ని తిరస్కరించారు. ఏ కావ్యం కూడా ఎప్పుడూ లక్షణ విధేయంగా ఉండే అవకాశం తక్కువ. కాబట్టి లక్షణ కర్తలు తమ ఆజ్ఞలకు కట్టుబడే కావ్య రచనల్ని కోరకూడదు. కవి ఆత్మీయతకు సంబంధించిన ప్రేమ, ఈర్ష్య, అసూయ, క్రోధం మొదలైన గుణాల్ని విమర్శకులు సహృదయతతో గమనించాలి. కవి పుట్టి పెరిగిన సంఘం, ఆ సంఘానికి సంబంధించిన సంప్రదాయాలు కావ్యంలో ప్రతిబింబించడం సహజం. కాబట్టి ఆ కాలం నాటి సాంఘిక పరిస్థితుల్ని విమర్శకుడు గమనించాలి..

6.3.2. స్వతంత్ర విమర్శ:

స్వతంత్ర విమర్శ ముఖ్యంగా ఆది భౌతిక శాస్త్ర పరిశీలన విధానాన్ని అనుసరించి వుంటుందని పండితుల అభిప్రాయం. వృక్ష శాస్త్రజ్ఞునికి శాస్త్రీయంగా ఉమ్మెత్త పూవు, గులాబీ ఒకటే. భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞునికి మసిబొగ్గు-రత్నాలు సమానమే. అంటే వాని శాస్త్ర దృష్టికి ఆ పదార్థంలోని భేదాలు గోచరింపవు, వస్తువు విలువ రీత్యా, స్వభావ రీత్యా ఏ పదార్థానికి ఆ పదార్థమే ప్రధానం, సాహిత్య విషయంలో గూడా ఈ దృక్పథాన్నే అనుసరించాలని స్వతంత్ర విమర్శకుల అభిప్రాయం. స్వతంత్ర విమర్శలో విషయ పరిశీలనమే ప్రధానం. ఒక గ్రంథాన్ని పరిశీలించి, దాన్ని విలువల్ని నిర్ణయించి తీర్పు (Judgement) చెప్పే అధికారం ఈ విమర్శకునికి వుండదు. ఈ గ్రంథాన్ని వేరే గ్రంథంతో పోల్చకూడదు. ఏ గ్రంధానికి ఆ గ్రంథమే ప్రమాణం. ఏ కవికి ఆ కవే ప్రమాణం. అలంకారిక నియమాల ప్రకారం ఇక్కడ విమర్శ చేయకూడదు.

ఆంగ్ల భాషలో మోల్టన్ (Molton) ఈ స్వతంత్ర మార్గాన్ని అనుసరించాడు. ఈ కోవకు చెందిన విమర్శలు కొన్ని వచ్చినా, మోల్టన్ ఆశించిన ఫలితాన్ని మాత్రం ఇది సాధించలేకపోయింది. వాస్తవానికి ఇందులో కొన్ని లోపాలున్నాయి. సాహిత్యం శాస్త్రం కాదు. అది ఒక కళ. సాహితీపరమైన ఈ సూత్రాన్ని ఈ విమర్శకులు విమర్శించినట్లు తెలుస్తుంది. భౌతికమైన వస్తు జాలాన్ని పరీక్షించే సమయంలో శాస్త్రజ్ఞునికి అలంకార మమకారాలతో అవసరం లేదు. అసలు మానవత అన్న మాటకే అక్కడ స్థానముండదు. అలాంటపుడు ఆత్మీయతా ముద్ర (భావన) కు గూర్చిన పై సంగమ సంగీతం శాస్త్రం వస్తుతత్వాన్ని యధాతథంగా వ్యక్తీకరిస్తుంది. దాని ప్రయోజనమదే. ఇందులో సాహిత్యం కళ కాబట్టి ఒక వస్తువునకు మానవ హృదయంపై గల ప్రభావాన్ని కళ వ్యక్తీకరిస్తుంది. కవిత్వం కూడా కళే కాబట్టి వస్తువుకు మానవ హృదయంపై వున్న ప్రభావాన్ని అది ప్రదర్శిస్తుంది. అంటే కళ లేదా కళా సృష్టిలో మానవ హృదయానికి వున్న ప్రాధాన్యం మరిదేనికీ లేదని తెలుస్తుంది. మానవతా సంబంధాలు ఎప్పుడు ఏర్పడతాయో అప్పుడే కళలో కూడా తరతమ భేదాలు ఏర్పడ్డాయనవచ్చు. మానవతా ముద్ర లేని కళే అసంభవం. మానవ జీవితానికి ప్రతిబింబమని చెప్పుకొంటున్న సాహితీ విషయంతో ఇది సత్యం. కాబట్టి ఒక కావ్యాన్ని విమర్శించే సమయంలో శాస్త్ర సదృశ్యా సంగతమైన విమర్శకాక కళా సంబంధమైన మంచి చెడ్డల్ని నిర్ణయించే అధికారం మాత్రం విమర్శకునికి వుంటుంది.

6.4. సాహిత్యం – కవిత్వాంశాలు:

1. కవిలేక కవిత్వం ఆత్మీయతకు సంబంధించింది. కవికి సహజంగా వున్నటువంటి ప్రేమ, ఈర్ష్య, అసూయ, క్రోధం మొదలగు గుణాలు ఇందులో చేరుతుంటాయి. ఈ గుణాలన్నీ కవి కావ్యంలో చేరడం కూడా సహజమే.

2. కవి పుట్టి పెరిగిన సమాజం, దాని సంప్రదాయం కావ్యంలో ప్రతిబింబిస్తాయి. ఇది సాంఘిక ధర్మం.

3. ఇంకొకటి విశ్వజనీనత, ఇది దేశ కాలాతీతమైన ధర్మం. ఇందులో సత్యం, అహింస, సర్వసమానత్వం మొ॥ ఉత్తమోత్తమ ధర్మాల ప్రసక్తి వుంటుంది. కవి యొక్క ఆత్మీయతా గుణాలు, సాంఘికత అనే రెండు అంశాలు కూడా బలీయమైనవే. వాక్చాతుర్యం గల వాళ్ళు మాత్రం తీసుకున్న గుణాల్ని నిర్భయంగా రచనల్లో వ్యక్తీకరించగలరు. కానీ ఇందులో కూడా తనకు కలిగిన భావాల్ని యధాతథంగా వ్యక్తీకరింపక ఆత్మవంచనకు పాల్పడే వాళ్ళు అరుదుగా కన్పిస్తారు. తమకు కలగని అనుభూతుల్ని వ్యక్తీకరించిన వాళ్ళూ లేకపోలేదు. అంటే వైయక్తికాలైన యిష్టాయిష్టాన్ని వ్యక్తీకరించే కవికంటేన సాంఘికాలైన సంస్కార సంప్రదాయాల్ని చిత్రించే కవి గొప్పవాడని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు. సాంఘికత్వం కంటే విశ్వజనీనత మిన్న. కాబట్టి కవి క్రాంత దర్శి, ఋషితుల్యుడు కాగలుగుతున్నాడు.

కవిత్వ సృష్టి, దాని బాగోగులు, తరతమ భేదాలు నిర్ణయించే అధికారం ప్రతి ఒక్కరికి వుంటుంది. ఆ విధంగా ఒక రచనను అంచనా వేయలేనినాడు ఆ రచనవల్ల అనర్థాలు కలిగే అవకాశం లేకపోలేదు. సమాజానికి ఒక రచన ద్వారా తప్పుడు సంకేతాలు పోకూడదు. కాబట్టి సాహిత్య విషయంలో కవి ఆత్మీయత, సాంఘికత, విశ్వజనీనతను దృష్టిలో పెట్టుకొనే విమర్శకుడు ప్రవర్తించాలి. స్వతంత్ర విమర్శలో పైవాటికి స్థానం లేదు. అయినా ఈ స్వతంత్ర విమర్శ వల్ల కొన్ని ప్రయోజనాలు లేకపోలేదు. ఒక కవి పూర్వ సంప్రదాయాల్ని తిరస్కరించి కొత్త రచన చేయవచ్చు అనుకుందాం. అలాంటప్పుడు అలంకారిక నియమానుసారంగా ఆ గ్రంథాన్ని సమీక్షించి, తదను గుణమైన నియమాలందులో లేవనే పాకుతో అది మంచి గ్రంథం కాదని పరిహసించడం సమంజసం కాదు. గ్రంథకర్త యొక్క దేశం, కాలం, సంస్కారం మొదలైన అంశాల్ని పరిశోధించి విమర్శించాలి. కవి ఏ సాహితీ ప్రక్రియ నాధారంగా కావ్యాన్ని రాశాడో ఆ ప్రక్రియా పరిశోధన విమర్శకునికి అవసరం. కవి ఆ ప్రక్రియానుసరణంలో వున్న లోపాల్ని మాత్రం ఖచ్చితంగా చెప్పొచ్చు. ఇలాంటి విషయాల్లోనే స్వతంత్ర విమర్శ ప్రశస్తమైందిగా కనిపిస్తుంది. కానీ ఈ మార్గం కూడా సార్వత్రికం కాదని, సర్వ సాధారణంగా అలంకారిక మార్గమే అనుసరణీయమని కె.వి.ఆర్. నరసింహంగారి అభిప్రాయం.

ఒక మనిషి తన జీవిత విధానంలో ఏదో ఒక ప్రమాణాన్ని (సిద్ధాంతాన్ని) అంగీకరించి, దాని పరిధిలో జీవించడం కద్దు. కాబట్టి సాహితీ విషయంలో కూడా అలాంటి ఖచ్చితంగా వుండి తీరుతుంది. అందులోనూ అలంకారికులు కూడా తమ కాలాల్లోని గ్రంథాల్ని పరిశోధించి వాటి అధ్యయనానికి కొన్ని నియమాల్ని ఏర్పరచుకున్నారు. విశృంఖలంగా ఎవరికి తోచిన రీతిగా వాళ్ళు వ్యవహరింపలేదు. కాబట్టి గ్రంథ అధ్యయనానికి అలంకారిక నియమాలూ, స్వతంత్ర నియమాలు రెండూ ఆవశ్యకాలే. గ్రంథ స్వభావాన్ని బట్టి వాటి అధ్యయనానికి అవలంభించవలసిన మార్గాన్ని ఎన్నుకోవడం సరియైన పద్ధతి.

కాబట్టి ఈ అలంకారిక స్వతంత్ర విమర్శల్ని సూక్ష్మంగా ఆధునిక విమర్శను క్రింది భాగాలుగా చేసుకోవచ్చు.

1. నైతిక విమర్శ (The Moral approach literature and moral ideals)
2. మనస్తత్వ విమర్శ (The Psychological approach literature in the light of psychological theam)
3. సాంఘిక విమర్శ (The Sociological approach, literature and social ideals)

4. కళాత్మక విమర్శ (The Formalistic approach, literature as aesthetic structure)

5. పౌరాణిక విమర్శ (The Archetyspol approach, literature in the light of myth)

ఈ విమర్శ పద్ధతులన్నీ శాస్త్రం లేక గ్రంథ అధ్యయన సౌలభ్యం కోసం చెప్పబడినవే కానీ వీటిలో ఒకదానికొకదానికి పరస్పర సంబంధాలు గానీ, ప్రత్యేకతలు గానీ లేవు. విమర్శకులు పై వాటిలోని ఐదింటిని గానీ లేదా కొన్ని మార్గాల్ని కానీ అనుసరింపవచ్చు. కాకపోతే సమగ్రమైన విమర్శలో ఐదు మార్గాలు ఖచ్చితంగా వాటి ప్రాధాన్యాన్ని బట్టి దర్శనమిస్తూనే ఉంటాయి. వాటిని గూర్చి తెలుసుకుందాం.

6.4.1. నైతిక విమర్శ:

నైతికమైన ఆదర్శాల్ని ఆధారం చేసుకొని సాహిత్యాన్ని విమర్శిస్తే అది నైతిక విమర్శ అవుతుంది. జీవితంలో మానవుడు ఏయే అంశాల్ని ఉత్తమోత్తమంగా ప్రధానంగా భావిస్తాడో ఆ అంశాలు ఇందులో ఉంటాయి. ప్రాచీన కాలంలో "ప్లేటో, హురేస్, సర్ ఫిలిప్ సిడ్నీ, రస్కిన్, జాన్సన్ మొదలగు పాశ్చాత్య విమర్శకులు ఈ మార్గాన్ని అవలంభించినారు. ఆధునికుల్లో టాల్‌స్టాయ్, టి.యస్. ఇలియట్, మేథ్యూ ఆర్నాల్డ్ మొదలగు వారి పద్ధతిని అనుసరించారు. భారతీయ అలంకారికులు నైతిక దృక్పథాన్ని అభిమానించారు. కాబట్టి ముమ్మటుడు మొదలగువారు నైతిక విమర్శకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చారనిపిస్తోంది. "పుణ్య శ్లోకస్య చరిత ముదాహరణ మర్హతి" అనే వ్యాకరణ వ్యాకం కూడా ప్రాచీనులకు ఉన్న నైతిక దృష్టికి ఉదాహరణ.

ఒక గ్రంథంలో కవి వ్యక్తీకరించిన భావంలోని వస్తువును వీరు ప్రధానంగా గణిస్తారు. విషయ ప్రాధాన్యమున్న విమర్శ ఇది. వీరిని నవ్య మానవతా వాదులు (Neo- Humanists) అని కూడా అంటారు. Literature is a criticism of life అనే సాహిత్య నిర్వచనంలో మేథ్యూ ఆర్నాల్డ్ ఈ నైతిక విమర్శ పద్ధతినంతా సూత్రీకరించి యున్నాడని పండితుల ఊహ. నైతిక విమర్శకులు కవితా శిల్పానికి ప్రాధాన్యాన్ని ఇవ్వరు. భావ ప్రాధాన్యత. ఉన్నత జీవిత దృక్పథం, కవి వ్యక్తీకరించిన భావాల్లో మానవ జీవితంపై వాటి ప్రభావం, ఆ భావాలు మనిషిని ఉన్నత పథానికి తీసుకొని పోతుందా? లేదా నైతికంగా దిగజారుస్తుందా? అనే ప్రశ్నలకు వీళ్ళు ఆ కావ్యంలో సమాధానాల్ని ఆశిస్తారు. జీవితంలోని నైతిక విలువలే వీరికి ప్రధాన లక్ష్యం. మానవునికి నైతిక విలువలతో పాటు హేతువాద పరమైన బుద్ధి వుంటుంది. ఈ రెండూ మానవునికి, మృగానికి గల భేదాన్ని నిరూపిస్తాయి. మానవునకు స్వాతంత్ర్య విషయంలో విశృంఖలత్వాన్ని వీరు ఖండిస్తారు. పాశవిక ప్రవృత్తుల్ని మానవునికనుగుణంగా మలచుకోవలసిన ఆవశ్యకత మానవునికుంది అని వీరి భావన. మానవతా వాదానికి క్రమ స్థితి క్రమశిక్షణ, సంయమనం అనేవి ముఖ్య ధర్మాలు, కావ్యం ఖచ్చితంగా ఈ మూడు ధర్మాల్ని వ్యక్తీకరించాలి. ఇది నైతిక విమర్శవాదుల సిద్ధాంతం.

ఒక గ్రంథాన్ని సాహిత్యంలో దాని స్థానాన్ని నిర్ణయించడానికి దాని సాహితీ ప్రమాణాలు సమర్థనీయాలే. కానీ ఒక మహా కావ్యాన్ని సాహితీ ప్రమాణాల ఆధారంగానే కాకుండా దానికున్న నైతిక ప్రమాణాలను ఆధారంగా తీసుకున్నపుడే సాహిత్య విమర్శ సంపూర్ణమౌతుందని T.S. ఇలియట్ అభిప్రాయం. "Literary Criticism should be completed by criticism from a difinite ethical and theological stant print" – (Religion and literature - by T.S. Eliat)

ఇరవయ్యవ శతాబ్దంలో పాల్ ఎల్‌మార్ (Paul Elmar More) నైతిక విమర్శకు ఆచార్యుడు. ఇతడు అమెరికా నివాసి ఇర్వింగ్ బాబిట్ (Irving Babbit) కూడా ఇతనినే అనుసరించాడు. పాల్ ఎల్‌మార్ నైతిక విలువలకు మతానికి

ముడిపెడితే, మత నిరపేక్షమైన నీతి ఉపదేశానికి బాబిట్ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చాడు. ప్రకృతి కాల్పనిక వాదుల్ని వీరిద్దరూ ఖండించారు. సాహిత్యంలో మానవతావాదాన్ని చొప్పించాలని వీరి ప్రయత్నం. కానీ ఇది తర్వాత మత సంబంధమైన మానవతా వాదంగా రూపాంతరం చెందింది. వీరి నిరపేక్షమైన మానవతా వాదాన్ని T.S. ఇలియట్ నిరసించి కేవలం నైతిక వాదాన్ని పరాకాష్ఠకు తీసుకొనిపోయాడు.

"A Poetry of revolt against moral ideas, is a poetry revolt against life. A poetry of indifference towards moral ideas is a poetry of indifference towards life" అనేది T.S. ఇలియట్ అభిప్రాయం.

6.4.2. మనస్తత్వ విమర్శ:

ఆధునిక యుగంలో మనస్తత్వ శాస్త్రం చాలా విధాలుగా అభివృద్ధి పొందింది. సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్, సి.జె. యూంగ్, అడ్లర్ దీనికి ముఖ్యులు. ప్రకృతి లేక స్వాభావిక వాదం మానవుని అస్వతంత్రునిగా, బాహ్య పరిస్థితులకు పాశవిక ప్రవృత్తులకు దాసుడిగా, వారసుడిగా చిత్రిస్తుంది. ఫ్రాయిడ్ ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతాలు స్వాభావిక వాదానికి శాస్త్రీయమైన పరిభాషను కల్పించాయి. ఇతని సిద్ధాంతం ప్రకారం మానవుడు మానసిక రుజాగ్రస్థుడే కానీ దుష్టుడు కాడు. ప్రకృతి సిద్ధాలైన పాశవిక ప్రవత్తులతో మోసగింపబడిన మానవుడు దోషి కాడని ప్రకృతి వాదుల సిద్ధాంతం. మనస్తత్వ శాస్త్రం స్వయం వ్యక్తమైన కామ ప్రవృత్తినే కాక విపరీత మార్గంలో వ్యక్తమయ్యే కామ ప్రవృత్తిని కూడా సమర్థిస్తుంది. ఈ చిత్త వైపరీత్యానికి అవ్యక్తి చైతన్య ప్రభావమే కారణమని మానసిక శాస్త్రవేత్తల అభిప్రాయం. విమర్శకులు చాలా మంది ప్రాచీన గ్రంథాల్లోని పాత్రల మనోధర్మ వైపరీత్యాల్ని ఫ్రాయిడ్ సిద్ధాంతాలతోనే సమన్వయించారు. హామ్లెట్ మనస్తత్వాన్ని ఫ్రాయిడ్ ప్రతిపాదించిన "Oedipus complex" సిద్ధాంతాన్ననుసరించి డా॥ ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ మొదలగు విద్వాంసులు వ్యాఖ్యానించారు. అడ్లర్ Inferiority complex, యూంగ్ పండితుని Collective unconcious అనే సిద్ధాంతాలు నవ్య సాహితీవేత్తల్ని ప్రభావితం చేశాయి. The principals of literary criticism అనే గ్రంథంలో I.A. Richard అనే విమర్శకుడు మనస్తత్వ శాస్త్రం ఆధారంగా విమర్శ చేయడం సముచితమని అత్యావశ్యకమనే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు. దీని వల్ల మూడు లాభాలున్నాయి.

1. సృజనాత్మకమైన కళా విధానాన్ని వివరించడానికి మంచి భాష ఇందులో లభిస్తుంది.
2. కవి జీవితానికి అతని గ్రంథానికి గల సంబంధం తెలుస్తుంది. రుజాగ్రస్థునికి అతని స్వప్నాలకు ఎలాంటి సంబంధముంటుందో అలాంటి సంబంధమే కళాకారునికి కళకు వుంటుందని, ఆ కళను బట్టి కళాకారుని మనస్తత్వాన్ని తెలుసుకోవడానికి ఇందులో అవకాశముందని మనస్తత్వ శాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయం.
3. ఈ మనస్తత్వ విజ్ఞానాన్ని ఆధారం చేసుకొని కల్పిత పాత్రల (Fictitions characters) మనస్తత్వాన్ని వివరించవచ్చుని వీరి అభిప్రాయం.

మరో విశేషమేమంటే సాహిత్య జగత్తుకు, స్వప్న జగత్తుకు భేదముంది కాబట్టి మనస్తత్వ శాస్త్ర సిద్ధాంతాలననుసరించి చేసే విమర్శ అంత నిర్దుష్టం కాదని పండితుల అభిప్రాయం. ఎందుకంటే సుప్తావస్థలో నున్న మానవునికి స్వప్న విషయాలు తన ఆధీనంలో వుండవు. సాహిత్యం అలాంటిది కాదు. కవికి తను సృష్టించే రచనపై సంపూర్ణాధికారం వుంటుంది. కవి తన కావ్యంలోని పాత్రల్ని ఇష్టం వచ్చినట్లు మలచగలడు. కావ్య జగత్తు కవి ఆధీనంలో వుంటుంది. దీన్ని ప్రధాన భేదంగా పరిగణించవలసిన అవసరం వుంది.

6.4.3. సాంఘిక విమర్శ:

దేశ కాల సంఘం పరిస్థితులు, అవి కవిపై చూపే ప్రభావాన్ని వివరించడాన్నే సాంఘిక విమర్శ అనవచ్చు. కవి ఎంతటి స్వతంత్ర బుద్ధివున్న వాడైనా, ఎంతటి వ్యక్తిత్వం వున్న వాడైనా దేశ కాల పరిస్థితుల ప్రభావం అతనిపై తప్పక ఉంటుంది. కవి గానీ, కళాకారుడు గానీ ఆకస్మికంగా ఆకాశం నుండి ఊడిపడడు గదా! వాళ్ళూ సంఘ జీవులే. కాబట్టి అతడు పుట్టి పెరిగిన సమాజ వాతావరణం తప్పక అతని రచనల్లో ప్రతిఫలిస్తుంది. అవి ఒక చోట స్పష్టా స్పష్టంగానూ, ప్రత్యక్ష పరోక్షంగానూ కవి రచనపై ప్రభావాన్ని చూపుతాయి.

ఈ విమర్శకు ఫ్రాన్సు దేశస్థుడైన టియిన్ (Taine) ప్రథముడు "Literature with consequence of the moment the race and the melieu" కాలం, సంఘం, పరిసరాలు వాటి ఫలమే వాఙ్మయం అనేది ఇతని సిద్ధాంతం. టియిన్ చెప్పిన పై మూడు అంశాలను ఉత్పత్తి విధానం (Methods of Production) అనే నాల్గవ అంశాన్ని మార్క్స్. ఏంగెల్స్‌లు చేర్చడం వలన ఒక విశిష్టమైన సాంఘిక విధానం ఉత్పన్నమైందని పండితుల అభిప్రాయం. దీన్నే Marxist criticism (మార్క్సిస్ట్ విమర్శ) అని కూడా అంటారు. దీనికి ప్రాతిపదిక గతితార్కిక భౌతిక వాదం.

ఈ వాదం కూడా నిర్దిష్టమవడానికి వీలు లేదు. దేశ కాలాదుల ప్రభావం కవిపై వుండడమనేది వాస్తవమే. కానీ ఆ దేశ కాలాదులపై తమ ప్రభావాన్ని చూపిన కవులు కూడా వున్నారని Harry levin ఇలా అంటాడు. "The relations between literature and society are reciprocal literature is not only the effect of social causes. It is also the cause of social effects". సాహిత్యానికి సమాజానికి ఎప్పుడూ అవినాభావ సంబంధముంటుంది. కాబట్టి ఆ సమాజంలో సాంఘిక, అసాంఘిక అంశాలన్నీ సాహిత్యంలో వస్తు రూపాలౌతాయి.

6.4.4. కళా విమర్శ:

కళా విమర్శకు Aesthetic criticism, ontological criticism, Textual criticism, New Criticism అనే పేర్లున్నాయి. ఆధునిక కాలంలో దీనికి మిక్కిలి ప్రాచుర్యం వుంది. కళను కళా దృష్టితోనే విమర్శించాలి గానీ మత, సాంఘిక, రాజకీయ నైతిక భావ వ్యక్తీకరణ సాధనంగా పరిగణించి విమర్శించకూడదని ఈ కళా విమర్శకుల అభిప్రాయం. నవ్య మనవతావాదుల నైతిక దృష్టిని వీరు ఆదరించారు. సాహిత్యానికి సంబంధించిన పూర్వ సంప్రదాయాలను గానీ, కవి జీవిత విశేషాలను గానీ వీరు తీసుకోరు. కావ్య విమర్శకు అవి అనవసరాలని వీరి అభిప్రాయం. కవి ఆత్మీయతకు కావ్యానికి సంబంధం కొలబద్ధ కాదని వీరి సిద్ధాంతం. కవి జీవిత విశేషాలు కావ్యంలో ప్రతిబింబించినా అవి యధాతథాలుగా వ్యక్తం కావని, ఆ ప్రక్రియా సంబంధమైన సంప్రదాయాల్ని బట్టి అవి మారుతుంటాయని వీరి అభిప్రాయం.

కావ్యంలో కవి ప్రతిపాదించిన జీవితం యదార్థానుభవం (Truth to experience) పై ఆధారపడి, పొందిక (Coherence) పరిపక్వత (Maturity) కలిగి వుండాలని అలాంటి కావ్యాన్నే విమర్శకుడు మంచి కావ్యంగా పరిగణించాలని T.S. ఇలియట్ లాంటి పండితుల అభిమతం. కావ్యంలో కవి ప్రతిపాదించిన జీవితం విమర్శకు అనుగుణంగా వుండాలనేది వీరి ప్రతిపాదన. కానీ కళా విమర్శకులు దీన్ని విపరీతమైన స్థితిగా భావించారు. కవితా ప్రపంచంలో కవిదే అగ్ర స్థానం. విమర్శకునిది ద్వితీయ స్థానం. కాబట్టి విమర్శకుని అభిరుచికి అనుగుణంగా కవి కావ్య రచన చేయాలనడమే విపరీత సిద్ధాంతమని వీరి వాదం. 'పొందిక' (Coherence) అనే లక్షణం కళకే కాదు హేతువాదానికి కూడా అన్వయించుకోవచ్చు. పరిపక్వత అనేది మనస్సుకు సంబంధించిన లక్షణం. ఈ పరిపక్వతా విషయంలో భిన్నాభిప్రాయాలుండవచ్చు. అనుభవ

విషయం కళా నిర్మాణానికి సంబంధించింది కాదు. ఇది కళా నిర్మాణానికి పూర్వమందున్న విషయాల్ని సమీక్షిస్తుంది. ఇది కేవలం కళను వాస్తవికతతో సరిపోల్చి చూసే ప్రయత్నమే.

కళా విమర్శ స్వరూప స్వభావాల్ని గూర్చి కె.వి.ఆర్. నరసింహంగారు “Theory and Literature” అనే గ్రంథం ఆధారంగా ఇలా వివరించారు. “పాఠకుని కవితానుభవానికి కావ్యమొక కారణం లేదా సంభావ్య కారణం” అంతేకాదు పాఠకానుభూతిని ఆది ఒక నిర్ణీత సుసంఘటిత మార్గంలో అదుపులో వుంచుతుంది. కాబట్టే ఆ అనుభూతిని కావ్యానుభవంగా వర్ణించడం సముచితంగా వుంది. దీన్నే కావ్య సమీక్ష అంటారు. కావ్య నిర్మాణంలో కళాత్మకంగా (సౌందర్యపరంగా) విలువగల గుణాలుంటాయి, సంబంధాలుంటాయి. సమర్థుడైన పాఠకుడు మాత్రమే వాటిని తెలుసు కోగలగుతారు. నిర్మాణాత్మకంగా సౌందర్య సంపాదకాలైన ఏయే గుణాలు, ఏయే సంబంధాలు కావ్యంలో సముపస్థితాలై వుంటాయో, ఆ గుణాలు, ఆ సంబంధాలు, ఆ అనుభవాలు, సంపూర్ణావగాహన కావ్య సమీక్ష అనబడుతుంది. ఇది కళా విమర్శకుల సిద్ధాంతం.

అంతర విశ్లేషణాన్ని (Internal Analysis) మాత్రమే అపేక్షించే ఈ పద్ధతిలో నైతిక, ఆధ్యాత్మికాంశాలతో సంబంధం లేదు. కావ్య నిర్మాణానికి ప్రధాన కారణం, లేక మూల సూత్రమేది? దాని క్రమ స్థితికి గల కారణాలను కళా విమర్శకులు అన్వేషిస్తారు. వీరి దృష్టిలో ఆకృతి–విషయం (Form and Content) అనే కావ్యంలోని ద్వివిధాంశాల్ని వీరంగీకరింపరు. వీరి దృష్టిలో కావ్యానికి సర్వస్వం ఆకృతియే. విజయవంతమైన కళా నిర్మాణంలో కళా సంబంధమైన సామాగ్రి అంతా ఆకృతి నుంచే ఉద్భవిస్తుందని వీరి సిద్ధాంతం. ఉదాహరణకు ఒక నవలలోని సన్నివేశాలు కథా వస్తువులోని భాగాలే కాదా! ఆ సన్నివేశాల కూర్పు లేక ఏర్పాటు అన్నీ కూడా ఆకృతికి సంబంధించిన విషయాలే కదా! అని వీరి అభిప్రాయం.

వాస్తవంగా ఆలోచించినట్లయితే కవి కావ్యంలో సృష్టికి ప్రతి సృష్టియైన విషయాల్ని వర్ణించనూగలడు. వాటిని వెంటనే నాశనమూ చేయగలడు. అతనికి అవశ్యం కానిదేదీ లేదు. కాబట్టి మన భారతీయ అలంకారికులు కవికి బ్రహ్మత్వాన్ని ఆపాదించారు. కావ్య సృష్టిలో అతడు సర్వ స్వతంత్రుడు. కావ్యమంతా అతని అభిష్టానుసారంగానే నడుస్తుంది. ఆనంద వర్ధనుడు చెప్పిన శ్లోకంలో ఈ భావం వ్యక్తమౌతుంది. చూడండి.

“అపారే కావ్య సంసారే కవిరేవ ప్రజాపతిః ।

యథా స్మై రోచతే విశ్వం తథేదం పరివర్తతే ॥

...

వ్యవహార యతి యథేష్టం సుకవిః కావ్యే స్వతంత్ర తమా ॥

6.5.5. పౌరాణిక విమర్శ:

‘Archetype’ అనే ఆంగ్ల పదానికి ‘మౌళిక రూపం’ లేక నమూనా (Original Modal) అని అర్థం. ఒక కళా నిర్మాణంలో గల మౌళిక సాంస్కృతిక రూపాన్ని (Basic Cultural Pattern) నిరూపించడానికి ఈ విమర్శ ప్రయత్నిస్తుంది. పురాణ గాథల ప్రభావం ప్రజలపై ఎక్కువగా వుండటం మూలన జేమ్స్, జాయిస్, వై.బి. ఈట్స్ మొదలగు ఆధునికులు పురాణ గాథలకు తీసుకొని మనోజ్ఞమైన రచనల్ని చేశారు. గిల్బర్ట్ ముర్రే (Gilbert Murray) పౌరాణిక విమర్శ పద్ధతిలో కావ్యాలను విమర్శించాడు. దీనిలోని ఒక్కొక్క అంశం ఒక్కొక్క విమర్శనా విధానంతో సంబంధముంది కాబట్టి విమర్శల్లో దీనికొక్క ప్రత్యేక స్థానముందనవచ్చు. కళా విమర్శకుల్లాగా ఈ విమర్శకు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైన, సమగ్ర కావ్య పరిశీలన అవసరం. కానీ కేవల

కళా పరిశీలనా పరిధిలో నిబద్ధం కాదు. కళతో సంబంధం లేని ఇతర విషయాల్ని కూడా స్పృశిస్తుంది. కళా విషయంలో భావుకుని మనస్తత్వాన్ని పరిశీలిస్తుంది. కాబట్టి మనస్తత్వ విమర్శతోమా దీనికి సంబంధముంటుంది. సాంఘిక విమర్శలాగా ఇది మౌళిక సంస్కృతీ రూపాన్ని గూడా చర్చిస్తుంది. కానీ సాంఘిక విమర్శలోని రచయితలకూ. సంఘానికీ ఉన్న జన్య జనక సంబంధాన్ని మాత్రం ఉపేక్షిస్తుంది. సాంఘికంగా, సాంస్కృతికంగా ఒక జాతి పూర్వ స్థితిని మాత్రం ఈ పౌరాణిక విమర్శ పరిశీలిస్తుంది.

ఈ విమర్శకు సి.జె. యాంగ్ అనే మనస్తత్వకారుడు స్థాపించిన 'సామూహిక అవ్యక్త చేతన' (Collective unconscious) సిద్ధాంతం మూలాధార మానసిక విశ్లేషణను అనుసరించి చేతన మూడు విధాలు. 1) చేతన (Conscious) 2) పూర్వ చేతన (Pre-conscious) 3) అవ్యక్త చేతన (Unconscious). జాగ్రదావస్థలోని అనుభవాలన్నీ చేతనకు సంబంధించేవి. తాత్కాలికంగా మరచినా తలచుకున్న వెంటనే గుర్తుకు వచ్చేవి పూర్వచేతనా సంబంధాలు, ఆ వ్యక్త చేతనలోని విషయాలు వ్యక్తికి కూడా వ్యక్తం కానివి. ఇవి రెండు రకాలు. 1. వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతన, 2. సామూహిక అవ్యక్త చేతన. వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతనకంటే సామూహిక అవ్యక్త చేతన గొప్పది. మానవుడు తన అనుభవానికి సంబంధించిన విషయాలన్నీ వ్యక్తీకరింపలేడు. అప్పుడు వ్యక్తీకరించలేక అణగదొక్కబడిన భావాలన్నీ వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతనలోకి జారిపోతాయి. ఇవి వెంటనే స్మరణకు రావు. ఈ వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతనలోని చాలా పొరలు (Layers) వున్నాయని, దానిలోని పైపై పొరలకు సంబంధించినవి వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతనే అని-ఇంకా లోపలికి వ్యాపించి వుండేవి సామూహిక అవ్యక్త చేతన అని యూంగ్ అభిప్రాయం. సామూహిక అవ్యక్త చేతన ఒక జాతికి సంబంధించింది. అనాదిగా అనువంశికంగా వస్తున్న నిరుద్ధ భావాలకు ఇది ఆలవాలం. ఒక వ్యక్తిలోనే వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతన సామూహిక అవ్యక్త చేతన వుండొచ్చు. దానిలో పైపైన ఉండేది వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతన. లోపల అంతరాంతరాల్లో వుండేది సామూహిక అవ్యక్త చేతన. ఈ సామూహిక అవ్యక్త చేతన సమకూర్చే ప్రాచీనాలైన ఆలోచన రూపాలనే Archetype (మౌళిక రూపాలు) అని అంటారు. ఈ మౌళిక రూపాలనే ఈ పౌరాణిక విమర్శ వివరిస్తుంది. "The forms of archaic thought, provided by the collective unconscious, are Archetypes"- contemporary schools of psychology by Robert. S.Wood worth & Merry Sheehan.

చేతన (Conscious)

1. (వ్యక్త) చేతన (Conscious) 2. పూర్వ చేతన (Pre-Conscious) 3. అవ్యక్త చేతన (Un-Conscious)

వ్యక్తిగత అవ్యక్త చేతన సామూహిక అవ్యక్త చేతన

ఈ మౌళిక రూపాలు పురాణ గాథలు, జానపద గేయాలు స్వప్నాలు మొదలగువానిలో సంకేత రూపాల్లో (Symbols) వుంటాయి. సంకేతాలంటే-జీవిత ప్రయోజన సాధనకు సహజ ప్రవృత్తులు (Instincts) అవసరం. వీనికి శక్తిని లిబిడో (ప్రాణశక్తి) సమకూరుస్తుంది. తర్వాత మిగిలియున్న లిబిడో అవ్యక్త చేతనలో చేరుతుంది. కొంత కాలం అక్కడనే

వుండిన తర్వాత ఆ లిబిడో మౌళిక రూపాలకు ఆ ఉత్తేజాన్ని కల్పిస్తుంది. ఆ మౌళిక రూపాలు లిబిడో ప్రవాహ ప్రభావంతో అనేక విధాలుగా రూపాంతరం చెందుతాయి. అవి సంకేతాలు, రూపాంతరం పొందటానికి అవసరమైన సామాగ్రి వ్యక్త చేతనలోని అనుభవాల నుండి తీసుకోబడుతుంది. ఆ లిబిడో శక్తి ఈ రకంగా సంకేతాలుగా రూపాంతరం చెంది సంస్కృతి రూపాన్ని పొందుతుంది. కర్మ కాండలు, కథలు, పుక్కిటి పురాణాలు, జానపద గేయాలు, నాటకం మొదలగువన్ని ఈ రూపాంతరీకరణ ఫలితంగా ఏర్పడినవే. పురాణ గాథల్లో కనిపించే సంకేతాలు ఏ మౌళికాంశాలకు సంబంధించిన అంశాల్లో తెలుసుకోవడమే పౌరాణిక విమర్శ ప్రధాన లక్ష్యం.

యూంగ్ పండితుని సామూహిక అవ్యక్త చేతనలాగా ఫ్రేజర్ (Frazer) కూడా మానవ శాస్త్రంలో చేసిన పరిశోధన పౌరాణిక విమర్శపై ప్రభావాన్ని చూపింది. మానవ శాస్త్రాలలోని పరిణామ వాదాన్ని గూర్చి, వివిధ ప్రాంతాల్లోని మత వ్యవస్థల్ని గూర్చి 'The Golden bow' అనే గ్రంథాన్ని రాశాడు. ఇందులో ఇతిహాస యుగానికి ముందున్న (Pre historic age) పురాణ గాథల పుట్టుకను గూర్చి వివరించాడు. ఈ గ్రంథం చాలా మంది ఆధునిక విమర్శకులకు శిరోధార్యమైంది.

గిల్బర్ట్ ముర్రే (Gilbert Murray) అనే విమర్శకుడు గ్రీకు విషాద రూపాకాల్లోని ఓరెస్ట్ (Orest) అనే పాత్రకు షేక్స్పియర్ గారి 'హేమ్లెట్' పాత్రకు గల భేదాల్ని పరిశీలించి, ఈ రెండు పాత్రలు ఒకే మౌళిక రూపానికి సంకేతాలని నిరూపించాడు. కానీ ఈ రెండు పాత్రల్ని సృజించిన కవులు వేరు, భాష వేరు, వాళ్ళ ప్రాంతాలు వేరు. ఒక సంఘానికి, ఒక దేశానికి సంబంధించిన వాళ్ళూ కాదు. సంస్కృతి స్వభావాలలోనూ తేడా వుంది. రచనా విధానం, కథా ప్రణాళిక లోనూ భేదముంది. అయినా నిశితంగా పరిశీలిస్తే రెండు పాత్రలకూ కొంత సాదృశ్యం కనిపిస్తుందని పండితులు భావించారు. ఆ భేదం ఆ కథల ఆవిర్భావానికి, ఆ రెండు కథల మూల కథలకు సంబంధించింది. ఎలాగంటే కొన్ని వేల సంవత్సరాలకు పూర్వం ఆ రెండు కథలకు మూలమైన కథ ఆవిర్భవించి వుంటుందని ఆ నోటా ఈ నోటా పడి ఆ కథలు మార్పులకు గూడా లోనై యుండవచ్చు. ఆ కథల ఆధారంతో భిన్న కాలాల్లో భిన్న దేశాలకు చెందిన కవులు రూపకాలు రాశారు. వారి కల్పనల వల్ల గూడా కథలో మార్పులు వచ్చి వుండవచ్చు. ఇలా మార్పులకు లోనైన కథల ఆధారంగా మూలకథను నిరూపించడం కష్ట సాధ్యమే. ఈ పౌరాణిక విమర్శ అలాంటి అసాధ్యమైన కార్యాల్ని సుసాధ్యం చేయడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. అంటే మౌళిక రూపాలు మానవ జాతికంతటికీ సమానమే. వాటికి దేశకాల భేదముండదు. కానీ సంకేత రూపంలో వెలువడ్డ పురాణ గాథలకు మార్పులు అనివార్యం.

పురాణగాథకు 'Forces in Modern British Literature' అన్న గ్రంథమిచ్చిన నిర్వచనమిది "A message from ourselves to ourselves, a secret language which enables us to treat inner as if outer event", 'పురాణ గాథ' అంటే మనకు మనమే పంపుకొనే సందేశం. అంతరంగా వున్న సన్నివేశాలు బాహ్యంగా చూడగలిగే శక్తినిచ్చే రహస్యమైన భాష అని అర్థం.

సాహిత్య గ్రంథాల్లోని రహస్య సాంకేతిక భాషను సుగమం చేసి, దానిలోని పరమార్థాన్ని వ్యక్తీకరించడానికి పౌరాణిక విమర్శ ప్రయత్నిస్తుందని అర్థం.

ఈ విమర్శ మార్గాన్ని పాశ్చాత్యులు కొందరు అంగీకరించరు. కొందరు నిరసించారు. పౌరాణిక విమర్శలోని రచనలు పాఠకులను ఆకర్షించడానికి గల కారణాల్ని మాత్రమే వివరిస్తాయని, సాహిత్య విలువలు నిరూపించలేవని కొందరి అభిప్రాయం.

అంతేగాక ఇందులో విమర్శకుని కల్పనా సామర్థ్యం వ్యక్తమౌతుందే కాని, సత్య స్వరూపం వ్యక్తం కాదని మరి కొందరి వాదం. అది విమర్శకుని వ్యక్తిత్వంపై ఆధారపడి ఉంటుందే కానీ ఈ విమర్శా మార్గంలో లోపం లేదనే వారూ వున్నారు.

6.5. ముగింపు:

మనం ఇంతవరకు అలంకారిక స్వతంత్ర విమర్శ పద్ధతుల్ని, వీటిలోని శాఖల్ని చర్చించుకున్నాం. ఈ విమర్శనా పద్ధతుల్లో ఒకదానితో ఒకదానికున్న సంబంధాన్ని కూడా కలిగి వుంటాయి. పౌరాణిక విమర్శ, ఒక్కొక్క అంశంలో అన్ని విమర్శనా పద్ధతులతోనూ సంబంధం ఉంటుందని తెలుసుకున్నాం. అలాగే చారిత్రక విమర్శ సాంఘిక విమర్శలోనే ఆవిర్భవిస్తుంది. చారిత్రక విమర్శ (ఉదాహరణకు ఒక కవి జీవిత చరిత్ర) మనస్తత్వ విమర్శతోనూ ఏకీభవిస్తుంది.

విమర్శ లాభ నష్టాలు:

సాహిత్య పఠనమంటే ఆ గ్రంథాలతో సజీవ సంబంధాన్ని కల్గి వుండటం, ఉదాహరణకు మహాభారతంలోని గుణగణాల్ని పరిశీలించాలంటే ఆ గ్రంథాన్ని ఖచ్చితంగా పఠించాలేగానీ దానిపై వచ్చిన విమర్శను కాదు. అలాంటప్పుడు విమర్శతో పనిలేదు గదా! అనే ప్రశ్న కూడా కలుగుతుంది. విమర్శ అన్న వెంటనే కాస్తో కూస్తో జ్ఞానమున్న ప్రతి ఒక్కరికీ కలిగే సందేహమిదే. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పాలంటే కొంత సూక్ష్మదృష్టి అవసరం. సాహిత్య పఠనంలో పాఠకునికి ఆ గ్రంథంతో ప్రత్యక్ష సంబంధమేనన్నది సర్వాంగీకారమే. కానీ ఒక గ్రంథాన్ని చదివిన వెంటనే పాఠకునికి ఆ గ్రంథంలోని లోతుపాతులు, మర్మాలు సమగ్రంగా అర్థం కావచ్చు, కాకపోవచ్చు. ఎందుకంటే ప్రతి పాఠకునికి అన్ని విషయాలు తప్పనిసరిగా అర్థం చేసుకోవాలనే నిబంధన లేదు కదా! మహా కవుల కావ్యాల్లో నిగూఢంగా నిక్షిప్తమైన అంశాలుండవచ్చు. అలాంటి కళా మర్మాలు అర్థం కావాలంటే కవితా కళామర్మజ్ఞుల సహాయం అవసరమై వుంటుంది. మేమే సర్వజ్ఞులమన్న భావన జిజ్ఞాసువులకు తగదు. కాబట్టి తమకు తెలియని విషయాలు ఇతరుల నుండి నేర్చుకోవడంలో తప్పులేదు. సద్విమర్శకునికి కవితా కళా మర్మాలపై (రహస్యాలు) అవగాహన, నిశిత పరిశీలనా దృష్టి వుంటుంది. సామాన్య పాఠకునికి అర్థం కాని విషయాలు అతనికి తెలిసే అవకాశముంది. అలాంటి సద్విమర్శకులు మార్గదర్శకంగా వుంటే సామాన్య పాఠకులకు సాహితీ పఠనం సులభ మౌతుంది. కాబట్టి విమర్శ వల్ల పాఠకులకు కలిగేది లాభమే కానీ నష్టం కాదు.

కవి హృదయాన్ని నిష్పాక్షికంగా వ్యక్తీకరించేది సద్విమర్శ. కవి హృదయాన్ని గ్రహించకుండా కావ్యానికి విపరీత అర్థాన్ని కల్పిస్తే అది దుర్విమర్శ. సద్విమర్శ వల్ల ఎంత ప్రయోజనముందో దుర్విమర్శ వల్ల అంత నష్టమూ ఉంది. ఒక విమర్శ గ్రంథాన్ని చదివిన పాఠకునికి మూలగ్రంథ పఠనం పట్ల ఆసక్తి పెరగాలి. సద్విమర్శ గ్రంథానికి సార్థకత ఇదే. అలాకాకుండా గ్రంథం పట్ల ఏహ్యాభావం పెరిగితే విమర్శ గ్రంథాలకు సార్థకత ఉండదు. విమర్శకులు–పాఠకులు ఈ విషయాల్ని ఖచ్చితంగా గుర్తుంచుకోవాలి.

6.6. నమూనా ప్రశ్నలు:

లఘువ్యాస రూప ప్రశ్నలు:

1) అలంకార విమర్శ

2) స్వతంత్ర విమర్శ

3) పౌరాణిక విమర్శ

4) చారిత్రక విమర్శ

వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) సాహిత్య విమర్శను విశ్లేషించి అలంకార స్వతంత్ర విమర్శల్ని వివరించండి?

2) అలంకార స్వతంత్ర విమర్శల్ని, వాటి పద్ధతుల్ని గూర్చి వ్రాయండి?

6.7. ఆధార గ్రంథాలు:

1) సాహిత్య దర్శనం – ఆచార్య కాకర్ల వెంకట రామ నరసింహం.

2) సాహిత్యం–విమర్శ – వడలి మందేశ్వరరావు.

3) అభ్యుదయ సాహిత్య విమర్శ (విశేష సంచిక) – విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్.

4) సాహిత్య వ్యాసాలు – కొడవటిగంటి కుటుంబరావు.

– డా॥ జి. బాలసుబ్రమణ్యం.

పాఠం - 7

లలితకళలు

7.0. ఉద్దేశ్యం:

విద్యార్థికి కళల గురించి, లలిత కళల గురించి మరియు లలిత కళల్లో కవిత్వ స్థానం గురించి అవగాహన కలిగించటం.

విషయ క్రమం:

7.1. కళలు – నిర్వచనం

7.2. కళల – పుట్టుక

7.3. కళలు – విభజన

7.3.1. ఔపయోగిక కళలు

7.3.2. లలిత కళలు

7.4. లలితకళలు – విభజన

7.4.1. శ్రవ్య కళలు

7.4.2. దృశ్య కళలు

7.4.3. ఉభయకళ

7.5. లలితకళలు – లక్షణాలు

7.5.1. మనోహరత్వం

7.5.2. విశ్వజనీనత

7.5.3. అనుకరణం

7.6. లలితకళలు – ప్రాశస్త్యం

7.6.1. సంగీతం

7.6.2. కవిత్వం

7.6.3. చిత్రలేఖనం

7.6.4. శిల్పం

7.6.5. నాట్యం

7.7. లలితకళల్లో కవిత్వస్థానం

7.7.1. సౌందర్య చలనం

7.7.2. భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష

7.7.3. రూప చిత్రణ

7.7.4. చిత్త ధృతి కలిగించటం

7.8. సారాంశం

7.9. ముఖ్య పదకోశం

7.10. నమూనా ప్రశ్నలు

7.11. ఆధార గ్రంథాలు

7.1. కళలు – నిర్వచనం:

లలితకళలు అనే పదం ఆంగ్లంలోని "Fine Arts" అనే పదానికి సమానార్థకంగా వాడబడుతుంది. "Ars" అనే గ్రీకు పదం నుంచి "Arts" అనే పదం పుట్టింది. Arts అనగా ప్రకృతికానిది అని అర్థం. ఏదైనా ఒక పనిని నేర్పుగా చేయడాన్ని 'కళ' అనవచ్చు. హృదయానికి ఆనందాన్ని కలుగజేసేది కళ. సృష్టికి ప్రతి సృష్టి చేసి మానవ హృదయాన్ని కదిలించి మైమరపింపజేయగల శక్తిని కలిగున్నది కళ. అందం గొలిపేదే కళ అవుతుంది.

కళలు మానవ సంస్కృతికి ప్రతిబింబాలు. ఏదేశం కళలకు నిలయమవుతుందో ఆ దేశం నాగరికమైనట్లు భావించాలి. కళల మీద ఆధారపడి దేశ గౌరవం, ఔన్నత్యం, జాతి పురోభివృద్ధి ఆధారపడి ఉంటాయి. భారతదేశం కళలకు పుట్టినిల్లుగా ప్రాచీన కాలం నుంచి విరాజిల్లుతుంది.

7.2. కళలు – పుట్టుక:

మానవుడు ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని తనివితీరా చూచి తన్మయత్వం చెందుతాడు. తనకు కలిగిన ఆనందాన్ని అతడు వ్యక్తం చేయడానికి ఎప్పుడైతే ప్రారంభించాడో అప్పుడే కళలుపుట్టాయి. పరవశించి ఆనందంతో కూనిరాగాలు తీయగా సంగీతం పుట్టింది. భక్తి పారవశ్యంతోను, పిల్లల్ని నిద్రపుచ్చుటానికి, శారీరక శ్రమ చేసే సమయంలో పాటల అవసరం ఏర్పడి "సంగీత కళ" వచ్చింది. తన మనసులో కలిగిన భావాల్ని అందమైన మాటల పొందికతో వ్యక్తీకరించగా "కవిత్వం" అయ్యింది. దేవుడిని స్తుతించడానికి, భావస్ఫూర్తి కోసం, ఛందోమయ భారతిని, శబ్దార్థాలంకారాలను మానవుడు ఆశ్రయించడంతో కవిత్వం ప్రాణం పోసుకొంది. అలాగే రకరకాల బొమ్మలు వేయగా "చిత్రలేఖనం", విగ్రహాలను చెక్కగా "శిల్పం" అయ్యాయి. తాను చూసిన అందమైనవాటిని తిరిగి పునః సృష్టించి చిత్రాలుగా, శిల్పాలుగా తీర్చిదిద్ది వాటికి చిరస్థాయిత్వం కల్పించాడు. అంతేగాక తాను ఇంట్లో ఉపయోగించే వస్తువులను కూడా వివిధ ఆకృతులతో, రంగులతో, బొమ్మలతో చేయడంతో "చిత్రకళ" పుట్టింది. అలాగే దేవాలయాల కారణంగా "విగ్రహశిల్పం", గృహ నిర్మాణంలో "సౌదశిల్పం" జనించాయి. మనిషి ఆనందం ఎక్కువై పరవశంతో చిందులు తొక్కాడు. అదే నాట్యమైంది. మిగిలిన లలితకళలు నాలుగిటికంటే సహజంగా ఆవిర్భవించింది నాట్య కళ.

మానవుడి జీవితంలో రెండు పార్శ్వాలు ఉంటాయి. ఒకటి అతడు భౌతికంగా సుఖమయ జీవనం ఏర్పాటుచేసుకొని నాగరికుడిగా ఎదగడం, రెండవది అతడి ఆధ్యాత్మిక సాధన. ఆదిమానవుడిగా అడవులలో జంతువుల్లో జంతువుగా జీవించిన అతడు యుగాలు కష్టపడి ఎంతో జ్ఞానాన్ని సంపాదించాడు. తన మానవత్వాన్ని నిరూపించుకోవటమేకాక దివ్యత్వాన్ని అందుకున్నాడు, ఆత్మానుసంధానం పొంది తానే బ్రహ్మంగా, బ్రహ్మమే తానుగా అద్వైత సిద్ధి సాధించాడు. ఇలా మనిషి అభివృద్ధి సాధించే క్రమంలో అతడి విలాసమైన జీవితానికి కళలు, ఆధ్యాత్మిక జీవితానికి విద్యలు ఉపయోగపడ్డాయి. మానవుడి లౌకిక నాగరికత కళల ద్వారా, ఆత్మిక పారలౌకిక జ్ఞానం విద్యల ద్వారా సాధించబడ్డాయి. ఎరుకను కలిగించేది విద్య, అందం గొలిపేది కళ

అని చెప్పవచ్చు. విద్య శాస్త్ర రూపం పొందింది. విద్యను అభ్యసించేటప్పుడు శాస్త్రమయితే, ఆ శాస్త్రాన్ని ఉపయోగించేటప్పుడు కౌశలంతో కూడిన ఆ పనులు కళలవుతాయి.

అంటే ఉదాహరణకు ఒక వైద్యుడు విద్య నభ్యసించేటప్పుడు అది శాస్త్రమే. అతడు ఆ శాస్త్రాన్ని ఉపయోగించి రోగులకు చికిత్స చేసేటప్పుడు అది కళ అవుతుంది. అలాగా ప్రతి పనిని నైపుణ్యంతో చేస్తే దానిని కళగానే మనవారు భావించారు. అందుకే 64 కళలని చెప్పారు. అందులో దొంగతనాన్ని కూడా చోరకళగా చేర్చటం కనిపిస్తుంది. మనవారేకాదు పాశ్చాత్యులు కూడా అలాగే భావించారు. కనుకనే ఫ్రెంచి భాషలో "Murder as an Art" అనే గ్రంథం వచ్చి ఉంటుంది.

7.3. కళలు-విభజన:

కళలు ముఖ్యంగా రెండు రకాలు. అవి:

1. ఔపయోగిక కళలు 2. లలిత కళలు

7.3.1. ఔపయోగిక కళలు:

నిత్య జీవితంలో ఉపయోగించే వస్తువులను తయారుచేసే వృత్తి విద్యలన్నీ ఔపయోగిక కళలే. వీటిని వ్యవహార కళలు అని కూడా అంటారు.

ఉదా: కమ్మరి, కుమ్మరి, వడ్రంగి, కంసాలి మొదలైనవి.

Good Heart Rendell అనే అతడు ఔపయోగిక కళల గురించి "Fine Arts are those which must please and may serve and useful arts are those which must serve and may please" అని చెప్పాడు.

7.3.2. లలిత కళలు:

హృదయానికి ఆనందాన్ని కలిగించేవి లలిత కళలు. సంగీతం, కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, శిల్పం, నాట్యం - ఈ ఐదింటిని లలితకళలంటారు. క్రియాలాలిత్యం కలవి కనుక లలితకళలన్నారు. ఇవి రసానంద జనకాలు కనుక సరస కళలయ్యాయి. జయదేవుడు తన గీతగోవిందంలో వీటికే విలాసకళలని పేరుపెట్టాడు.

"యది హరిస్మరణే సరసం మనో
యది విలాసకలాను కుతూహలమ్
మధుర కోమల కాంత పదావలీమ్
శృణు తదా జయదేవ సరస్వతీమ్"

ఇక్కడ విలాస శబ్దం సరస శబ్దానికి సమానార్థకంగా ప్రయోగించారేమో! రసాస్వాదనను కలిగించే మనో విలాసాన్ని, ఉల్లాసాన్ని లోకానికి కలిగిస్తాయి. కనుక విలాసకళలని ఉండవచ్చు. వీటినే చిత్రకళలు అని కూడా వ్యవహరిస్తారు. చిత్రణా సామర్థం కలివి కనుక చిత్రకళలన్నారు.

సరసత్వం కవిత్వ, సంగీత కళలలో, చిత్రణ చిత్రలేఖనంలో, లాలిత్యం విగ్రహశిల్పంలో ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. ఈ నాలుగే లలితకళలు, నాట్యం కాదనే వాదన ఉంది. నాట్య మంటే నాటక ప్రదర్శనం. ఆ ప్రదర్శన సంగీత కవిత్వాలను ఆశ్రయించుకొని ఉంటుంది. సంగీత సాహిత్య సహాయం లేకుండా నాట్యం లేదు. కాబట్టి దీనిని లలితకళగా స్వీకరించ

కూడదని కొందరి అభి ప్రాయం. అందుకే నాట్యాన్ని సమాహార కళగా భావించారు.

7.4. లలితకళలు -విభజన:

లలిత కళలు మూడు రకాలు. అవి:

1) శ్రవ్య కళలు 2) దృశ్య కళలు 3) ఉభయకళ

7.4.1. శ్రవ్య కళలు:

వినిి ఆనందించే కళలు కనుక వీటిని "శ్రవ్య కళలు" అన్నారు. వీటినే "చరకళలు" అని కూడా అన్నారు. సంగీతం, కవిత్వం శ్రవ్యకళలవుతాయి. వీటిలో వర్ణించే వస్తువు చలరూపం కలిగి వుంటుంది. కాబట్టి చరకళలయ్యాయి.

7.4.2. దృశ్య కళలు:

చూచి ఆనందించేవి "దృశ్య కళలు". ఇవి చిత్రలేఖనం, శిల్పం. చిత్రలేఖనం, శిల్పంలో వర్ణించబడిన వస్తువు నిశ్చలంగా ఉంటుంది. కనుక వీటిని "స్థిర కళలు" అన్నారు.

7.4.3. ఉభయకళ:

విని, చూచి అందించేది. అది నాట్యం. ఇది సమాహారకళ.

7.5. లలితకళలు-లక్షణాలు:

లలితకళలు ముఖ్యంగా మూడు లక్షణాలు కలిగి ఉంటాయి. అవి:

1) మనోహరత్వం 2) విశ్వజనీనత 3) అనుకరణం

7.5.1. మనోహరత్వం:

మనోహరత్వం లలితకళల ముఖ్య లక్షణం. ప్రకృతిలో సహజంగా కొన్ని చాలా అందంగా ఉంటాయి. దానిని అనుకరిస్తూ మనిషి అంత అందంగానూ వస్తువుల్ని తయారుచేశాడు. మొదట్లో మనిషి తన అవసరాలకు ప్రకృతి మీదనే ఆధారపడ్డాడు. ఆ తర్వాత తనకు అవసరమైన వస్తువులను ప్రకృతిని ఉపయోగించి తానే తయారు చేసుకున్నాడు. ఉదాహరణకు మొదట్లో కొండగుహల్లో, చెట్టు తొర్రలలో నివసించినవాడు ఇప్పుడు ఎంతో అందమైన సౌధాలను నిర్మిస్తున్నాడు కదా. ఈ రోజుల్లో మనం ఉపయోగించే అనేక వస్తువులు అంటే కుర్చీలు, బల్లలు, పాత్రలు, దుస్తులు, ఆభరణాలు గమనిస్తే అన్నీ అందంగా ఉండాలనే తాపత్రయం కనిపిస్తుంది. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ప్రసిద్ధి చెందేటంత గొప్పగా నిర్మాణాలు కనిపిస్తాయి. ఉదాహరణకు తాజ్ మహల్. ఆ తాజ్ మహల్ మనోహరత్వం కారణంగానే దేశ విదేశీయులని ఆకర్షిస్తుంది, అనేకమంది సందర్శకులు నిత్యం దర్శించి వెళుతుంటారు.

7.5.2. విశ్వజనీనత:

లలిత కళల వలన విశ్వంలోని ప్రతి ఒక్కరు ఆనందిస్తారు. ఒక చిత్రాన్నో, శిల్పాన్నో చూసినవారు భాషకు, ప్రాంతానికి సంబంధం లేకుండా ఆనందించటం చూస్తాం. అలాగే అర్థం కాకపోయినా ఇతర భాషా గీతాలు విన్నప్పుడు ఆ సంగీతానికి మైమరపు కలగటం సహజంగా కనిపిస్తుంది. అంటే లలితకళలనేవి ఏ ఒక్కరి సొత్తు కాదు, విశ్వజనులది. ఇక్కడ ఇంకో విషయం కూడ గమనించాలి. లోకంలో అందమైన భార్యాభర్తల జంటని చూసినప్పుడు జీవిత భాగస్వామి లేనివారు వారిని

చూసి అసూయ పడవచ్చు. కానీ అందమైన చిత్రంగానో, శిల్పంగానో ఒక జంటను మలిస్తే అది చూసి ఎవరూ బాధపడరు, అసూయ చెందరు. చూసిన అందరు ఎంత అందమైన జంట అని అబ్బురంతో ఆనందపడతారు.

7.5.3. అనుకరణం:

లోకోత్తర సుందరమైన దృశ్యాలను, వస్తువులను అనుకరిస్తూ ఉన్నదున్నట్లుగా చేసినప్పుడు అది ఎంతో ఆనందాన్ని కలిగిస్తుంది. ఒక అందమైన వ్యక్తిని చూసి ఆనందించటం కంటే అదే అందమైన వ్యక్తి చిత్రపటాన్ని చూసినప్పుడు ఎక్కువ ఆనందిస్తాం. ఆ చిత్రకారుడిని ప్రశంసించకుండా ఉండలేం. ఒక్కో సందర్భంలో నిజమైన వస్తువులకి, ప్రతిగా సృష్టించబడిన వాటికి అసలు భేదమే కనుక్కోలేనంతగా ఉంటాయి. ఉదాహరణకు ఒక బండిపై పండ్లు పెట్టబడి ఉంటే అవి పండ్లే అని ముందుకు దాటిపోయిన తర్వాత అవి సహజమైనవి కాదు, కృత్రిమమైనవని తెలిసినప్పుడు వెనక్కి వచ్చి మరీ వాటిని పట్టుకొని, చూసి పరీక్షించటం సహజంగా జరుగుతుంది. అవి నిజమైనవే అనేటంత భ్రమకలిగించేటంత సహజంగా చేయటం అనుకరణ.

ఏ కళలో అనుకరణ ఎక్కువగా ఉంటుందో, ఏది మనిషిని భ్రమింప చేస్తుందో అది ఉత్తను కళ అవుతుంది. దీనికి ఉదాహరణగా ఒక సందర్భం చెప్పుకోవచ్చు. కళాపిపాసి అయిన ఒక రాజు చిత్రకళ పోటీని పెట్టగా తమ చిత్రపటాలతో కొందరు పోటీలో పాల్గొన్నారు. మొదటి చిత్రకారుడు చిత్రించిన పువ్వులపై తుమ్మెదలు వచ్చి వాలాయి. రెండవ చిత్రకారుడు చిత్రించిన ద్రాక్ష పండ్లపై పక్షి వచ్చి వాలింది. మూడవ చిత్రకారుడి చిత్రపటం చూసి రాజుగారి కుక్క మొరిగింది. నాల్గవ చిత్రకారుడిని నీ పటం ఏది అంటే రాజుగారినే చూడమన్నాడు. రాజుగారు చిత్రం చూడాలని తెర తొలగించబోయాడు. కానీ ఆ తెరే అతడి చిత్రం, ఇక్కడ సహజమైన అనుకరణ కారణంగా కీటకాలను, పక్షులను, జంతువులను భ్రమింపచేసిన దాని కంటే మనిషినే భ్రమింపజేయడం ఎక్కువ కాబట్టి నాలుగవ వాడికే బహుమతి అని వేరే చెప్పనవసరం లేదు.

సాహిత్యంలోనూ ఈ అనుకరణ వర్ణనల రూపంలో ఉంటుంది. కవి తన వర్ణనలతో వర్ణనా వస్తువుని పాఠకుడి మనోనేత్రం ముందు ఉంచుతాడు. తన మనసుతో చూడగలిగిన పాఠకుడు రూప సౌందర్యానికి ముగ్ధుడై ఆనందపరవశు డవుతాడు. అలాగే నాట్యంలో ఇంకా అనుకరణ ఎక్కువగా ఉంటుంది. నటుడు పూర్తిగా పాత్రను అనుకరించి తానే ఆ పాత్ర అని భ్రమింపజేస్తాడు, మనం ఏవైతే చూసి అసహ్యించుకుంటామో అటువంటి వాటికి కళారూపం కలిగినప్పుడు వాటిని అసహ్యించుకోం, చూసి ఆనందిస్తాం.

ఉదా: ఎండిన వృక్షం, అస్థిపంజరం, కరువు ప్రాంతం మొదలైనవి.

7.6. లలితకళలు-ప్రాశస్త్యం:

భారతీయ సంస్కృతిలో కళలు అంతర్భాగం. ప్రాచీన కాలంలోనే 64 కళల గురించి వాత్సాయనుడి కామసూత్రాలలోను, భరతుడి నాట్యశాస్త్రంలోను రచించబడింది. ఆ అరవైనాలుగు కళలలో సంగీతం, కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, శిల్పం, నాట్యం లలితకళలు. ఈ లలితకళలు మాత్రమే మిగిలిన కళలకంటే ఎక్కువ ఆనందాన్ని కలిగిస్తాయి. లలితకళల వలన కలిగే ఆనందం అలౌకికమైనది. అది అనుభవిస్తేనే తెలిసేటటువంటిది.

7.6.1. సంగీతం:

సంగీతం శ్రవ్యకళ. విని ఆనందించేటటువంటిది. సంగీతంలో ధ్వని, లయ ముఖ్యమైనవి. సంగీతం "గాత్ర సంగీతం",

"జంత్రవాద్య సంగీతం" అని రెండు రకాలు. గొంతుతో పాడేది గాత్ర సంగీతం. వీణ, మృదంగం, వయొలిన్, సితారా, తబలా, పియానో, గిటార్, వేణువు, సన్నాయి, మాండొలిన్ వంటి వాద్యాలను ఉపయోగించేది వాద్యసంగీతం.

"శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి గానరసం ఫణి" అని సంగీతం గురించి చెప్పారు. అంటే శిశువులను, పశువులను, పాములను కూడా సంగీతం ఆనందింపజేస్తుంది. ఏడుస్తున్న పసివాడు పాట వినగానే ఏడుపు ఆపివేస్తే, వేణుగానం విన్న ఆవులు అధికంగా పాలు ఇస్తాయి, సంగీతానికి పాములు కూడా నాట్యం ఆడతాయి. మధురాతి మధురమైన సంగీతం వినగానే హృదయం ఆనందంలో మునిగి పోవటం సర్వసామాన్యమే. భగవద్గీతలో కూడా శ్రీకృష్ణుడు "వేదానాం సామవేదోస్మి" అని చెప్పాడు. సామవేదమంటేనే సంగీత ప్రధానమైనదని. సంగీతాన్ని 'గాంధర్వం' అని కూడా అంటారు. గంధర్వుల విద్య సంగీతం కనుక ఎవరైనా బాగా పాడితే 'గంధర్వ గానం' అంటారు.

మన వాగ్గేయకారులైన త్యాగయ్య, క్షేత్రయ్య, అన్నమయ్య వంటివారు తమ సంగీతంతో, గానంతోనే భగవంతుడిని పొందగలిగారు. తాన్ సేన్, మీరా, కబీర్ మొదలైనవారు భక్తిపారవశ్యంతో ఆలపించినవారే.

సంగీతంలో రెండు భాగాలున్నాయి. అవి:

1. శాస్త్రీయ సంగీతం 2. లలిత సంగీతం

భారతీయ సంగీతంలో హిందుస్థానీ, కర్ణాటక సంగీత రీతులున్నాయి. ఆధునిక కాలంలో జానపద సంగీతం, పాశ్చాత్య సంగీతం అనేవి సంగీతంలో చోటుచేసుకున్నాయి. ఆధునిక కాలంలో రవిశంకర్, బిస్మిల్లాఖాన్, ఈమని శంకరశాస్త్రి, చిట్టిబాబు, ఎం.ఎస్. సుబ్బలక్ష్మి, మంగళంపల్లి బాల మురళీకృష్ణ వంటి సంగీత విద్వాంసులు అనేకమందున్నారు.

7.6.2. కవిత్వం:

కవిత్వం మిగిలిన కళలలాగా కాక అనేకళలను తనలో ఇముడ్చుకున్న లలితకళ. దీని పరిధి ఎంతో విస్తృతమైంది. కవిత్వం విని ఆనందించే శ్రావ్యకళ. భాష, భావం రెండు కవిత్వానికి ప్రధానమే. లోకంలోని రమణీయ వస్తువుల్ని వర్ణించడమే కవిత్వం అని ఒకప్పుడు అనుకొని అదే చేసేవారు. కానీ ఆధునిక కవిత్వంలో కాదేది కవితకనర్హం అనే భావనతో అన్నిటిపై కవిత్వం చెబుతున్నారు.

వాల్మీకి, వ్యాసుడు, కాళిదాసు, భవభూతి, భాసుడు మొదలైనవారు సంస్కృత భాషలో మంచి కవులు. తిక్క నన్నయ, తిక్కన, ఎర్రన, శ్రీనాథుడు, పెద్దన, చేమకూర వెంకటకవి, కందుకూరి, గురజాడ, రాయప్రోలు, దేవులపల్లి, శ్రీశ్రీ మొదలైనవారు తెలుగు భాషలో ఎంతో గొప్ప కవిత్వాన్ని సృష్టించారు. అన్ని భాషలలోనూ కవిత్వ సృష్టి చేసి ఆయా భాషా కవులు ప్రజలకు రసానందాన్ని అందిస్తున్నారు.

7.6.3. చిత్రలేఖనం:

కుంచె రంగులతో ఒక కాగితంపై కానీ, వస్త్రంపై కానీ, గోడపై కానీ వివిధ రూపాలను చిత్రించడాన్ని చిత్రలేఖనం అంటారు. చిత్రలేఖనం దృశ్య కళ చిత్రాలు రెండు రకాలు. అవి వర్ణ చిత్రాలు, రేఖా చిత్రాలు రంగులతో చిత్రించేవి వర్ణచిత్రాలు. కేవలం గీతల ద్వారా చిత్రించేవి రేఖాచిత్రాలు. చిత్రాలను ప్రాచీన కాలంలో గుహాలయాలలో చిత్రించేవారు. వాటిని కుడ్య చిత్రాలు అంటారు. నేటికీ దేవాలయాలలో ఈ కుడ్యచిత్రాలను చూడవచ్చు.

మన దేశంలో అజంతా, లేపాక్షిలలో పూర్వచిత్రకళా వైభవాన్ని దర్శించవచ్చు. లియోనార్డో డావిన్సీ, పికాసో, రవివర్మ

వంటివారు గొప్ప చిత్రకారులు. భారతీయ చిత్రకారులలో ఆంధ్రుల స్థానం ప్రత్యేకమైంది. ఆంధ్రుల చరిత్ర, సంస్కృతి వీరి చిత్రాలలో కనిపిస్తుంది. లేపాక్షి, అమరావతి, నాగార్జున కొండ మొదలైన ప్రదేశాలలో ఆంధ్రుల చిత్రకళను దర్శించవచ్చు. దామెర్ల రామారావు, అడివి బాపిరాజు, సూర్యదేవర సంజీవదేవ్ వంటివారు ఆధునిక చిత్రకారులకు మార్గదర్శకులు. వీరు తమ జీవితాన్ని కళలకే అంకితం చేశారు. వరదా వెంకట రత్నం, వరహాగిరి వెంకట భగీరథి, సి.ఎన్. వెంకటరావు, చామకూర భాష్యకార్లు రావు, అంకాల వెంకట సుబ్బారావు, కౌతా రామమోహనశాస్త్రి, ఆనందమోహనశాస్త్రి, మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి, మాధవపెద్ది గోపాలకృష్ణ గోఖలే, హెచ్. వి. రాంగోపాల్, దామెర్ల బదరీ నారాయణరావు, అంట్యాకుల పైడిరాజు మొదలైన వారు తెలుగు చిత్రకారులలో కొందరు.

7.6.4. శిల్పం:

శిల్పం దృశ్యకళ. రాతిని బొమ్మలుగా చెక్కడం శిల్పం. శిలతో శిల్ప నిర్మాణం చేయడం అద్భుత విషయం. శిల్పం చెక్కడానికి రాళ్ళు, సుత్తి, ఉలి మొదలైన పరికరాలుండాలి. రాళ్ళ మీదనే కాక మట్టి, కొయ్య, ప్లాస్టిక్, లోహాలు మొదలైన వాటి మీద కూడా మూర్తి చిత్రణం, రూప చిత్రణం చెయ్యడం శిల్పం. శిల్పం గోడలమీద చెక్కిన శిల్పాలు, శిలల్ని లోహాల్ని విడిగా చెక్కిన శిల్పాలు అని రెండు రకాలు. అజంతా, ఎల్లోరా, హరప్పా, హంపి, బేలూరు, హళేబీడు, మహాబలిపురం అమరావతి, రామప్ప, సాంచీ, కోణార్క్, ఖజురహోలలోని శిల్ప సంపద భారతీయ శిల్పానికి నిదర్శనంగా నిలిచింది దేవాలయ నిర్మాణాలలో, భవన నిర్మాణాలతో తమ నైపుణ్యాన్ని అద్భుతంగా ప్రదర్శించారు. రాళ్ళతోనే రాగాలు పలికించగలిగినవారు భారతీయ శిల్పులు.

7.6.5. నాట్యం:

నాట్యం అభినయ ప్రధానమైన కళ. అభినయం ఆంగికం, వాచికం , ఆహార్యం, సాత్త్వికం అని నాలుగు రకాలు. నాట్యంలో రూపం, సంగీతం, సాహిత్యం అన్నీ ఉంటాయి. కనుక ఇది సమాహారకళ. శరీర అవయవాలను కదిలిస్తూ హావభావాల్ని వెలయిస్తూ, ఆనందం కలిగించే రీతిలో గానం చేస్తూ అభినయించడాన్ని నాట్యం అంటారు. నాట్యానికి నాట్యశాస్త్రం సంగీత శాస్త్రం, సాహిత్యం అవసరం. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య నాట్య సంప్రదాయాలున్నాయి. భారతదేశంలో భరతనాట్యం, మణిపురి, కథక్, ఒడిస్సీ, కూచిపూడి నాట్యాలు ప్రఖ్యాతి వహించాయి. ఆంధ్రదేశంలో కూచిపూడి నాట్యం జనించి ప్రపంచవ్యాప్తంగా ప్రశంసింపబడింది. భారతదేశంలో ఎందరో నాట్యకళాకారులు తమ కళాచాతుర్యంతో రసజ్ఞులని అలరిస్తున్నారు.

వేదాంతం సత్యనారాయణశర్మ, ప్రహ్లాదశర్మ, కోరాద నరసింహారావు, నటరాజ రామకృష్ణ, యామినీ కృష్ణమూర్తి, శోభానాయుడు వంటి నాట్యకళాకారులు అనేకమంది తమ అభినయంతో ఆంధ్రులను అలరించారు.

7.7. లలితకళల్లో కవిత్వ స్థానం:

శ్రవ్య, దృశ్యకళలలో శ్రవ్యకళలు, దృశ్యకళల కంటే అధికమైనవిగా అంగీకరించబడ్డాయి. అలాగే లలితకళలు ఐదింటిలో ఏది గొప్పది అనే వాదం వచ్చినప్పుడు కొందరు కవిత్వాన్ని కళగానే అంగీకరించలేదు. కానీ ఎక్కువమంది లలితకళలన్నిటిలోకీ కవిత్వమే ఉత్తమోత్తమమైన కళ అని నిరూపించారు. అలా నిరూపించటానికి కొన్ని అంశాలను పరిశీలించారు. అవి: చిత్తద్రుతి కలిగించటం, ఇతరకళలలో ప్రాధాన్యత ఉండటం, పాత్రచిత్రణా సామర్థ్యం కలిగుండటం, రూపం సాక్షాత్కరింప జేయగలగటం, సౌందర్య చలనముండటం, భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష తక్కువగా ఉండటం.

7.7.1. సౌందర్య చలనం:

కళలన్నీ సౌందర్యాన్ని కలిగించేవే. అయితే ఏ కళలో ఆ సౌందర్యం చలిస్తుందో అది గొప్పకళ అని చెప్పారు. చలనం సౌందర్యానికి మోహనత్వాన్ని ఇస్తుంది. ఉదాహరణకు నిశ్చలంగా నీటితో నిండిన చెరువు విచ్చిన తామరపూలతో నిండి ఉన్నప్పుడు చూడటానికి ఎంతో బాగుంటుంది. అలా చూసే సమయంలో అనుకోకుండా గాలి వీచి ఆ గాలికి చిన్న చిన్న అలలు వచ్చి ఆ అలలు కదులుతుంటే తామరలు కూడా ఊగుతుంటే అప్పుడు అది ఇంకా అందంగా ఉంటుంది. అలాగే అందమైన నర్తకి అభినయానికి తగిన అలంకరణ చేసుకొని ఉన్నప్పుడు బాగుంటుంది. అదే అభినయం చేస్తూ పాదాలు, హస్తాలు కదిలిస్తూ రంగస్థలం పై నాట్యం చేస్తుంటుందో ఇంకా మనోహరంగా ఉంటుందికదా. కాబట్టి చలనం అనేది సౌందర్యాన్ని పెంచుతుంది.

ఈ చలనం శ్రవ్యకళలలోనేగాని, దృశ్యకళలలో ఉండదు. చిత్రలేఖనం, శిల్పం స్థిరకళలు కనుక చిత్రకారుడో, శిల్పో ఏ అవస్థలో ఆ రూపాన్ని చిత్రిస్తే అదే అవస్థలో ఆచిత్రం, శిల్పం ఉంటాయి, కానీ వాటిలో చలనముండదు. అంటే ఏకసమయ, ఏకావస్థ, ఏక భంగిమనే చూడగలుగుతారు. ఇక చరకళైన సంగీతంలో ఆ చలనం ప్రవాహగతిలో సాగుతుంది. గానానికి గాయకుడికి మంచి గాత్రం ఉండటం అవసరం. మంచి గాత్రం గల గాయకుడి నోటి నుండి గానం వెలువడినపుడు అందులోని మాధుర్యమే దాని సౌందర్యం, రాగాలాపన, స్వర ప్రస్తర, విలంబ ద్రుతతాళగతులలో నాదం వెల్లివిరియటం దాని చలనం. ఈ చలనమే నాద మాధుర్యానికి మోహనత్వం కలిగిస్తుంది.

కవిత్వంలో కూడా స్పష్టమైన చలనం ఉంటుంది. కథాత్మకమైన కావ్యమైతే ఆ కథాగమనం, అందులోని పాత్రల వర్ణనలు, వారి మానసిక భావాల వర్ణనలు చలనం కలిగి ఉంటాయి. కావ్యం లో కథ లేకపోయినా కవి తాను కవిత్వం చెబుతూ తాను ఎంచుకున్న వస్తువును అనేక రకాలుగా వర్ణిస్తాడు. ఆ వర్ణనల ద్వారా ఆ వస్తుచునాన్ని చూడగలం. మేఘసందేశంలోని మేఘ వర్ణనలో చలన లక్షణం ఉంది కదా! ఒకవేళ వర్ణించే వస్తువు అందమైనది కాకపోయినా, భావుకుడైన కవి దృష్టిలో ఎంత అందంగా ఊహించబడిందో అదంతా కవిత్వంలో కనిపిస్తుంది. మొదట ఏ మాత్రం అందంగా లేనిది ఎంతో రమ్యంగా ఆ తరువాత కనిపిస్తుంది. ఈ సౌందర్యం కూడా వినీ, చదివేవారి సహృదయత ననుసరించి ఇంకా ఇనుమడిస్తుంది. ఒక్కొసారి వర్ణించటానికి ఏ వస్తువు లేకపోయినా కవి భావనే వర్ణనగా బహిర్గతమైనపుడు ఆ వర్ణన భావ సౌందర్య చలనమే అవుతుంది.

7.7.2. భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష:

ఏ కళ నిర్మించటానికి భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష తక్కువగా ఉంటుందో అది ఉత్తమకళ. భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష అంటే భౌతికమైన వస్తువుల వ్యయం. స్థిర కళలైన చిత్రలేఖనం, శిల్పం రూపొందించటానికి ఎన్నో వస్తువుల అవసరమవుతాయి. చిత్రలేఖనానికి కాగితమో వస్త్రమో కావాలి, కుంచెలు, రంగులు కావాలి. శిల్పం తయారు చేయడానికి శిలో, మైనమో, చెక్కో, ప్లాస్టర్ ఆఫ్ పారిసో, ముట్టో ఏదో ఒకటి కావాలి. చెక్కడానికి ఉలి, సుత్తి మొదలైన సాధనాలు కావాలి. ఇంకా చిత్రలేఖనం ద్విదిశాత్మకం (టూ డైమెన్షన్స్), శిల్పం త్రిదిశాత్మకం (త్రి డైమెన్షన్స్). శ్రవ్యకళలో సంగీతానికి కొంత ద్రవ్యం అవసరం. వాద్య పరికరాల వంటివి కావాలి. వాద్యపరికరాలు లేకున్నా గాయకుడి గాత్రం కావాలి. మానవ శరీరం భౌతికమే, కాబట్టి భౌతిక ద్రవ్యాన్ని అపేక్షించే కళే సంగీతం కూడా. అదే కవిత్వ సృష్టికి ఏ భౌతిక ద్రవ్యం అవసరం లేదు. కవి భావనలోనే కవిత్వం పుడుతుంది.

భావనా ద్రవ్యంతో కవి మనసులోనే రచించబడేది కవిత్వం. దానితోనే కవి తృప్తిచెందుతాడు. అయితే ఆ కవిత్వాన్ని ఇంకొకరికి వినిపించాలన్నప్పుడు కంఠస్వరం, ప్రచారం చేయాలనుకున్నప్పుడు కాగితం, కలం అవసరమవుతాయి. అంటే లోకం కోసమే వస్తువులు అవసరంగానీ కవిత్వ సృష్టికి ఏ వస్తువు అవసరమే లేదు. కాబట్టి భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష అసలులేని కళ కవిత్వం మాత్రమే.

7.7.3. రూప చిత్రణ:

ప్రత్యక్ష రూప చిత్రణ స్థిరకళలలో ఉంటుంది. విగ్రహ శిల్పంలో నిర్మింపబడిన మానవమూర్తిగాని, మానవేతర మూర్తిగాని ఎంత పరిమాణంలో ఉంటే అంత పరిమాణంలో చూపించవచ్చు. చిత్రలేఖనంలో అలాంటి అవయవ పరిమాణం ప్రత్యక్షంగా కనిపించకపోయినా వాస్తవికమనిపించే మూర్తి నిర్మాణం సాధ్యమే. ఆ మూర్తి మనవంక చూస్తున్నట్లు, మనతో మాట్లాడబోతున్నట్లు స్ఫురింపజేసే శక్తి ఈ చిత్రకళకు విగ్రహ శిల్పం కంటే ఎక్కువగా ఉంటుంది. అంతే కాకుండా చిత్రలేఖనంలో నానావర్ణశోభితమైన ప్రకృతి దృశ్యాలనెన్నో చిత్రించవచ్చు. శిల మీద అలాంటి ప్రయత్నం ఫలించదు.

చరకళయైన సంగీతంలో రూపచిత్రణ లేనేలేదు. మారీచుడిని సంహరించేటప్పటి, శివ ధనుర్భంగం చేసేటప్పటి రాముడి కౌమార సుందర మూర్తిని చూసి విశ్వామిత్రుడు ఎంతగానో ఆనందించినట్లుగా

అలకలలాడగగని అరాణ్ముని ఎటు పొంగెనో ॥అ॥
చెలువు మీరగను మారీచుని మదమణచేవేళ ॥అ॥
మునికనుసైగ దెలిపి శివ ధనువును విరిచే సమయ
మున త్యాగరాజు వినుతుని మోమున రంజిల్లు ॥అ॥

అని త్యాగరాజు పాటపాడేటప్పుడు స్ఫురించే బాల రాముడి ముద్దు మొగం కవిత్వ సృష్టేగాని, సంగీత సృష్టి కాదు. సాహిత్యంతో కలిసే సంగీతం మిశ్రకళ అవుతుంది. సాహిత్యం లేకపోతే అది శుద్ధగానమే. దీనినే Pure Music అంటారు. కవిత్వంలో కూడా కేవలం భావవర్ణనగల కవిత్వం శుద్ధ కవిత్వం, ఏదైనా వర్ణ్యవస్తువునుగాని, కథనుగాని స్వీకరించిన కవిత్వం మిశ్రకవిత్వం.

కవిత్వంలో మూర్తి దర్శనం కళ్ళకు కాక మనోనేత్రానికి దర్శితమవుతుంది. మనోగోచరమైన ఆ మూర్తి వాస్తవికం కాదు, ఆదర్శం. దానిని భావించి చూడడానికి భావుకులు మాత్రమే అర్హులుగాని తదితరులు సమర్థులు కారు. భావనా గోచరాలైన రూపాలు చిత్రలేఖనంలో కాక కవిత్వంలో ఊరక మనకు దర్శనమివ్వటమే కాకుండా, మనతో భాషిస్తాయి కూడా. ఒక్కోసారి ఆ మూర్తులను చిత్రకారుడు కూడా కవి చిత్రించినట్లు చిత్రించలేడు. మనుచరిత్రలో

"చూచిఝళంఝళత్కటక సూచిత వేగ పదారవిందయై
లేచి కుచంబులుందుఋము లేనడు మల్లలనాడ నయ్యెడం
బూచిన యొక్కపోక నునుబోదియఁ జేరి విలోకన ప్రభా
వీచికలం దదీయ పదవీకలశాంబుధి వెల్లి గొల్పుచున్"

అని వర్ణింపబడిన వరూధిని మూర్తిని ఏ చిత్రకారుడు చిత్రించగలడు? "ఎక్కడివాడో? యక్ష తనయేందు వసంత

జయంత కంతులం జక్కదనంబున గెలువు జాలినవాడు" – అని ఆశ్చర్యంతో తనలో తాననుకొన్న వరూధిని మాటలు ఏ చిత్రపటంతో వినగలం? చిత్రపటమూర్తి మనతో మాట్లాడటానికి ప్రయత్నించినట్లే వుంటుంది గాని ఆ మాటలు పలకటం కాని, వాటిని మనం వినటంగాని తటస్థించదు. ఒక్కమాటలే కాదు, ఆ మూర్తి చేష్టలు అంతే. ఈ అర్థాన్నే నన్నెచోడుడి కుమార సంభవంలోను చూడవచ్చు.

"కలకల నవ్వునట్లు తమకంబునఁ గన్గవవిచ్చి భ్రూలతల్

పొలయగఁ జూచునట్లు తని వోనఁగఁదెల్వియుఁ గౌఁగిలింపఁ జే

తులు పచరించునట్లు తమితో రతికేళికి నిప్పళించున

ట్లెలమి నటించుచుండె సతికీశ్వరు రూపెదుటన్ బ్రసన్నమై"

కవిత్వం ఏదో ఒక మూర్తిని చిత్రించడమే కాదు, అనేక ప్రాణాలతో కూడిన ఒక కథను వస్తువుగా స్వీకరించి సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేస్తుంది. ఈ సామర్థ్యం మిగిలిన ఏ కళకు లేదు.

7.7.4. చిత్త ధృతి కలిగించటం:

కళలన్నిటి ప్రయోజనం భావనాత్మకమైన ఆనందసిద్ధి కలిగించటం. ఆనందావస్థలో బాహ్యజగత్తును విస్మరించి అనిర్వచనీయమైన పరవశత్వం కలిగించటమే కళల పరమావధి. ఆనందం కలిగించటంలో సంగీతానికిగల శక్తి మరో కళకు లేదు. ప్రాచీనాలంకార శాస్త్రాలలో హృదయ ద్రవీకరణ శక్తికి 'మాధుర్యం' అని పేరుపెట్టారు. సంగీతం ఆద్యంతం ఈ మాధుర్య గుణమయం. ఆ గుణం గొప్పతనం ఆ కళ పరిసర విస్మృతిని కలిగించి జీవుడిని ఆనంద ప్రవాహంలో ఓలలాడిస్తుంది.

కవిత్వంలో కూడా ఇలాంటి ఆనందమే కలుగుతుంది గాని, ఆ అనుభవానికి సహృదయుడిలో కొంత భావనాబలం, బుద్ధి ప్రాధి, కొంత వైదుష్యం కలిగి ఉండటం అవసరం. వీటి సహాయంతో పుట్టే ఆనందం సంగీతంలోలాగా ఆపాత మధురం మాత్రమే కాదు, దానిలాగా క్షణభంగురం కాదు. కవిత్వాన్ని ఆనందించాలంటే పూర్వజన్మ సంస్కారం కూడా ఉండాలి. ఈ సంస్కారం సంగీతాన్ని ఆస్వాదించటానికి అవసరం లేదు. అరిస్టాటిల్ కూడా ఒకచోట "ఉత్తమమైన కళారసాస్వాదనము పరిణత మానవత్వము గల వారికే చెల్లును గాని ఎల్లరకు చెల్లదని" సిద్ధాంతీకరించాడు. ఒక్కొక్క చోట ఏ బుద్ధి ప్రయత్నం లేకుండానే సంగీతం ఆనందాన్నందిస్తుంది. కాని ప్రపంచంలో ఉత్తమ కవిత్వమనిపించుకొన్నదంతా ఆలోచనామృతమేగాని ఆపాత మధురం కాదు. అది కలిగించే ఆనందం కూడా క్షణభంగురం కాదు.

కవితారచన ఒక అలౌకిక జగత్తును సృష్టించి, ఆత్మలను ఆ జగత్తులో సంచరింపజేస్తుంది. ఈ సంచారం కావ్యం చదువుతూ ఉన్నంతసేపు మాత్రమే కాక పఠనానంతరం కూడా కొనసాగుతూనే ఉంటుంది. కావ్యపఠనం వలన ఎలాంటి ఆనందం కలుగుతుందో ఆ అర్థాన్ని స్మరించినప్పుడల్లా కూడా అలాంటి ఆనందమే కలుగుతుంది. అంటే చిత్తధృతి కవిత్వంలోనే ఎక్కువగా ఉంటుంది.

లలితకళల్లో ఇంకో సమానధర్మం అని శ్రుతిలయబద్ధములవటం సృష్టంతా కూడా శ్రుతిలయబద్ధమైనదే. జగత్తు యొక్క యథార్థ స్వరూపం కళలలో కనిపిస్తుంది. కళలకు మూలధర్మాలైన శ్రుతిలయలు కళాదర్శన శ్రవణ సమయాలలో మనకు సంక్రమించి చిత్త విక్షేపాలన్నీ అణచి ఏకాగ్రతను కలిగించి మన ప్రయత్నం లేకుండానే యోగధారణావస్థకు తీసుకొని వెళతాయి. ఏకాగ్రత లేని సమయంలో మనసు కళలను ఆస్వాదించలేదు. శృతిలయలు సంగీతంలో అందరికీ స్పష్టంగా

తెలుస్తాయి. ఈ శృతిలయలు కవిత్వంలో ఛందోరూపంలో, వాక్యగత శబ్ద విన్యాస రూపంలో వ్యక్తమవుతాయి. ఇంకొక విశేషమేమంటే స్థిర కళలైన చిత్రలేఖనం, శిల్పం కనులు లేనివారికి పనికిరావు. వారు ఆ కళలను ఆస్వాదించలేరు. అలాగే సంగీతం వినలేని వారికి ఆనందాన్ని ఇవ్వలేదు. అదే కవిత్వం కనులు లేని వారు విని, వినలేని వారు చదివి ఆస్వాదించగలరు. అది కవిత్వానికున్న విశిష్టత.

ఈ విధంగా లలితకళలన్నిటిలోకి కవిత్వం ఉత్తమోత్తమైనదని సర్వులు అంగీకరించారు. కళలన్నీ గొప్పవే కళాకారులందరూ సోదరులే. అయితే ఈ నాలుగింటిలో కావ్యకళయే గొప్పదని "Lane Cooper, Poetry is the most vital and the lasting achievement of man" అని చెప్పారు. ఇది శబ్ద శక్తి గొప్పదనమని James Cousins అనే కళా విమర్శకుడు ఈ క్రింది విధంగా ప్రశంసించారు.

"A word in itself, above all world well -- chosen and transfigured by poetry, is the most energetic, the most universal of all artistic symbols equipped with this talisman of its own creation, poetry reflects all the images of the world of senses like sculpture and painting, reflects in all it's variations, which music cannot reach, variations which come in rapid succession which painting cannot follow, while it remains as sharply turned and full of grace as sculpture. Nor is that all. It expresses what is inaccessible to all other arts. I mean thought, because thought has no colour".

7.8. సారాంశం:

ఆలంకారికులు చెప్పిన అరవై నాలుగు కళలలోను లలిత కళలు ప్రత్యేకమైనవి. సంగీతం, కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, శిల్పం, నాట్యం లలిత కళలు. ఈ ఐదు కళల్లోను సంగీతం, కవిత్వం శ్రవ్య కళలు. చిత్రలేఖనం, శిల్పం దృశ్య కళలు, నాట్యం ఉభయ కళ. ఐదు కళల్లోను కవిత్వం ఉత్తమోత్తమైన కళ.

7.9. ముఖ్య పదకోశం:

లలిత కళలు, సంగీతం, కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, శిల్పం, నాట్యం, మనోహరత్వం, విశ్వజనీనత, అనుకరణ, చిత్త ధృతి, భౌతిక ద్రవ్యాపేక్ష, రూప చిత్రణ, ఉత్తమోత్తమము.

7.10. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) లలితకళల గురించి రాయండి?

2) లలితకళల్లో కవిత్వ స్థానాన్ని నిర్ణయించండి?

7.11. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సిద్ధాంతాలు – ఆచార్య వెలమల సిమ్మన్న.

2) సాహిత్య సోపానములు – డా॥ దివాకర్ల వెంకటావధాని.

3) సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష – పింగళి లక్ష్మీకాంతం.

– ఆచార్య ఇరపని మాధవి

పాఠం - 8

రస సిద్ధాంతము

8.0. ఉద్దేశ్యం:

విద్యార్థికి కళల గురించి, లలిత కళల గురించి మరియు లలితకళల్లో కవిత్వ స్థానం గురించి అవగాహన కలిగించటం.

విషయ క్రమం:

8.1. పరిచయం

8.2. రసశబ్ద అర్థ విచారం

8.3. రసం - నిర్వచనం

8.4. రసానందం అంటే ఏమిటి ?

8.5. రస సూత్రం - వివరణ

8.6. రసం - భావాలు - విభజన

8.6.1. విభావం

8.6.2. అనుభావం

8.6.3. వ్యభిచారి భావం

8.6.4. సాత్త్విక భావం

8.7. నమూనా ప్రశ్నలు

8.8. ఆధార గ్రంథాలు

8.1. పరిచయం:

భారతీయ కావ్యసిద్ధాంతాల్లో, ప్రప్రథమమైంది రస సిద్ధాంతం. కావ్యానికి ఆత్మ ఏది అనే విషయంపై ప్రాచ్య ఆలంకారికులు శతాబ్దాల తరబడి ఎన్నెన్నో చర్చలు చేశారు. వీటిలో ప్రధానమైన సిద్ధాంతాలు ఆరు వున్నాయి. అవి: 1. రసం 2. అలంకారం 3. రీతి 4. ధ్వని 5. వక్రోక్తి 6. ఔచిత్యం. ఈ ఆరింటిలో రస సిద్ధాంతమే ఉత్తమమైందిగా అలంకారికులు నిర్ణించారు.

విశ్వసాహితీ జగత్తులో భారతీయాలంకారికులు కావ్యమీమాంసకు ప్రసాదించిన విశిష్ట వివేచన సిద్ధాంతం రస సిద్ధాంతం. రస సిద్ధాంతం ప్రవక్త భరతుడు. ఇతడు క్రీ.పూ. 3వ శతాబ్దానికి చెందినవాడని మానవల్లి రామకృష్ణ కవి చెప్పాడు. మనకు తెలిసినంత వరకు మొట్టమొదటి 'నాట్యశాస్త్రం' భరతునిదే. ఇందులో 37 అధ్యాయాలున్నాయి. 6వ అధ్యాయం రసభావ చర్చకు సంబంధించింది.

సమస్త మానవ కోటి జీవన ధ్యేయం, గమ్యం ఆనందానుభూతి. ఈ ఆనంద స్వరూపాన్వేషణలో అతడు ఎన్నెన్నో మజలీల్ని అధిగమించాడు. ఎన్నెన్నో కొత్తపుంతల్ని తొక్కాడు. ఆ నిరంతర ఆనందవేషణ ఫలితమే సౌందర్యం. సౌందర్యారాధన అనేది ఆనంద స్థితికి ప్రథమ సోపానమని ఆలంకారికులు గుర్తించారు.

8.2. రసశబ్ద అర్థవికాసం:

భారతీయ వాఙ్మయంలో ప్రాచీనమైన రస శబ్దం ఒకటి. 'రసం' అనే పదం ఆయా కాలాల్లో అనేక అర్థాల్లో వాడబడింది. ఈ పదం ఋగ్వేదంలో సోమరసం, జలం, పాలు అనే ఆర్థాల్లోనూ, అధర్వణ వేదంలో నది, రుచి అనే అర్థాల్లోనూ, ఉపనిషత్తుల్లో సారం అనే అర్థంలో విడబడింది. ఔషధ శాస్త్రంలో పాదరసం, వేదాంత శాస్త్రంలో ఆత్మ, పదార్థం అనే అర్థాల్లో వాడబడింది.

లోకంలో పానకం వంటి ద్రవ్య విశేషాలు అని అర్థం. అయితే అలంకారికులు చెప్పిన రసం ఏమంటే నాటక, కావ్య –కళా రసం. ఈ రసాన్ని సహృదయుడు అనుభవిస్తాడు.

8.3. రసం – నిర్వచనం:

ఏ భావం పుష్టి చెంది చిరకాలం చిత్తంలో వుంటుందో, ఏది అలౌకికమైన ఆనందాన్ని కలిగిస్తుందో, ఏది హృదయాన్ని ద్రవింపచేస్తుందో అది రసం అని అలంకారికులు చెప్పారు.

ఏదైన ఒక కమనీయ కావ్యంలోని మధురాతి మధురమైన పద్యాలు చదివినపుడు కానీ, ఒక గొప్ప నాటకాన్ని చూసినప్పుడుగానీ లేదా మనోహర గాన మాధుర్యం ఒకడు వినిపించినప్పుడు కానీ మన మనసుకు ఒక విధమైన హాయి కలిగి ఆలౌకికమైన ఆనందాన్ని పొంది, పరవశత్వం చెందుతాం. ఈ అలౌకికమైన ఆనందాన్ని కలిగించే భావ స్వరూపానికే రసం అని పేరు.

8.4. రసానందం అంటే ఏమిటి?

ఆనందంగా పరిణమించిన భావాన్ని సహృదయుడు ఆస్వాదించి, మైమరచిపోవడమే రసానందం అనుభవించడం లేదా రస సిద్ధి పొందడం అని చెప్పవచ్చు.

రసానందం బ్రహ్మానంద సహోదరం. లోకోత్తర చమత్కార భాజనం, విగళిత వేద్యాంతరం, అనిర్వచనీయం, వాచామగోచరం, అని పెక్కు విధాలుగా అలంకారికులు వివరించారు.

8.5. రస సూత్రం – వివరణ:

ఎ) భరతుడు – నాట్యశాస్త్రం: రససూత్రం గూర్చి మొట్టమొదట చెప్పిన భారతీయ అలంకారికుడు భరతుడు.

"విభావావభావ వ్యభిచారీ సంయోగాదస నిష్పత్తిః".

విభావాలు, అనుభవాలు, వ్యభిచారి భావాలు వీటి యొక్క చక్కని కలయిక వల్ల రసం నిష్పన్నమవుతుందని భరతుడు చెప్పాడు.

రస సిద్ధాంతానికి మూలం భరతుడు చెప్పిన ఈ రస సూత్రమే. అయితే భరతుడు ఈ సూత్రంలోని సంయోగ, నిష్పత్తి అనే పదాల అర్థాల్ని గూర్చి ఎక్కడా వివరించలేదు. అందువల్లే అలంకారికులు ఈ పదాల అర్థాల గూర్చి వారి వారి సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా వ్యాఖ్యానించారు.

ఏది ఏమైనప్పటికీ రస సూత్రాన్ని గూర్చి స్పష్టంగా, సుస్పష్టంగా, సంక్షిప్తంగా, సులభంగా, క్లుప్తంగా, నిర్దుష్టంగా నిర్వచించింది. నాటికీ నేటికీ భరతుడు ఒక్కడే.

బి) ధనంజయుడు – దశరూపకం:

భరతుని రససూత్రాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని ధనంజయుడు తన 'దశరూపకం' లో రసాన్ని గూర్చి నిర్వచించాడు.

"విభావై రనుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభి చారిభి:

ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీ భావోరసస్మృతః"

విభావ, అనుభావ, సాత్త్విక, వ్యభిచారి భావాలచేత ఆస్వాద యోగ్యతను పొందింపబడిన (అనుభవించబడిన) భావమే రసం అని చెప్పాడు. పాఠకులు లేక సామాజికుల హృదయాల్లో వున్న స్థాయియే రసం. కావ్య జనితము మనోభావమే స్థాయి భావం. అదే విభావాది 'సాధన సామగ్రి' తో కలిసి రసంగా వెలుగొందుతుంది.

రస సూత్రాన్ని గూర్చి హేమచంద్రుడు 'కావ్యా సుశాసనం' లోనూ విశ్వనాథుడు 'సాహిత్య దర్పణం'లోనూ వివరించారు. అయితే విశ్వనాథుడు, హేమచంద్రులు సాత్విక భావాల్ని చెప్పలేదు. దీనికి కారణం అవి అనుభావ రూపాలవడమే.

సహృదయునిలో వాసన రూపంలో కొన్ని భావాలు దాగి వుంటాయి. ఒక కావ్యాన్ని చదివేటప్పుడు, శబ్దశక్తి చేత అవి ఉద్బిన్నాలై బాగా పోషించబడతాయి. చక్కగా పోషించబడిన ఆ సాత్త్విక భావాలచే రసం అభివ్యక్తమై ఆనందాన్ని కలుగజేస్తుంది. ఈ రసానుభావం అనేది అనుభవ సాక్షికమైంది. దీన్ని సహృదయుడు అచ్చంగా అనుభవిస్తాడు. దీన్ని 'అభివ్యక్తి వాదం' అంటారు. దీన్ని ప్రతిపాదించినవాడు అభినవగుప్తుడు.

మొత్తం మీద తేలిన సారాంశం ఏమంటే రససూత్రంలో 4 భావాలు వుంటాయి. అవి: 1. విభావం 2. అనుభావం 3. వ్యభిచారి భావం / సంచారి భావం 4. సాత్త్విక భావం.

భావం అంటే చిత్త వృత్తి విశేషం. ఇది కావ్యార్థాన్ని సహృదయులచే ఆస్వాదింపచేస్తుంది. ఈ నాలుగు భావాల్లో మొదటి రెండు భావాలు కావ్యంలో వుంటాయి. మిగిలిన రెండు భావాలు ప్రేక్షకులలో వుంటాయి. మొత్తం ఈ నాలుగు భావాల్ని 'రస సాధన సామాగ్రి' అని అంటారు.

విభావం – మనుష్యులు / మానవులు:

అ) మనిషి

ఆ) ప్రకృతిలోని వెన్నెల, సముద్రం, తోట, తుమ్మెద మొ॥

– అనుభావం మానవుల చేష్టలు

– వ్యభిచార భావం – మనసు యొక్క ఉపరితంలోని కదలికలు

– స్థాయి భావం – జీవ సంపుటిలో సంస్కార రూపంలో వాసనా రూపంలో వున్న సూక్ష్మభావాలు.

8.6. రసం – భావాలు – విభజన:

రసం - భావాలు - విభజన

- 1. విభావం
  - ఆలంబన విభావం
  - ఉద్దీపన విభావం
- 2. అనుభావం
  - ప్రయత్న పూర్వక చేష్టలు, సంభాషణాదులు
  - అప్రయత్న పూర్వకంగా కలిగే స్వేదాదులు
- 3. వ్యభిచారం భావం / సంచారి భావం
  - ఇవి ముప్పయి మూడు
- 4. సాత్త్విక భావం
  - ఇవి ఎనిమిది
    1. స్తంభం
    2. స్వేదం
    3. రోమాంచం
    4. స్వరభంగం
    5. వేపథువు
    6. వైవర్ణ్యం
    7. అశ్రువు
    8. ప్రళయం

8.6.1. విభావం:

"విశేషేణ భావ్యతే ఇతి విభావః"

విశేషంగా భావింపజేసేవి విభావమని అర్థం. రతి హాసం మొదలైన స్థాయి భావాల ఉత్పత్తికి కారణమైనవి విభావాలు. అంటే రసోత్పత్తికి కారణమైంది విభావమన్న మాట. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే సహృదయులైన సామాజికుల హృదయంలో వాసనా రూపంలో అంటే బీజప్రాయంగా వున్న రత్యాది భావాలు దేనిచేత అంకుర రూపాన ఆస్వాద్యమానాలవుతాయో అవి విభావాలు.

ఈ విభావాలు చిత్త వృత్తి విశేషాలు కావు. అంచేతనే భరతుడు చెప్పిన 49 భావాల్లో ఇవి చేరలేదు. భరతుడు చెప్పిన భావాలు ఇవి. స్థాయి భావాలు 8, సాత్విక భావాలు 8. వ్యభిచారి భావాలు 33. 8+8+33 = మొత్తం 49.
రసోత్పత్తికి హేతువయ్యే ఈ విభావం మళ్ళీ రెండు విధాలు.

అ) ఆలంబన విభావం

ఆ) ఉద్దీపన విభావం

"విభావః కథ్యతేతత్రరసోత్పాదన కారణం

ఆలంబనోద్దీపనాత్మా సద్విధాపరికీర్తతే"

అ) ఆలంబన విభావం:

ఆలంబనం అంటే ఆధారం. రతి మొదలైన స్థాయి భావాలు దేనిని ఆధారంగా చేసుకొని వుంటాయో అవి ఆలంబన విభావాలు అవుతాయి. ఉదా: రతి అనే స్థాయి భావం నాయికా నాయకుల్ని ఆధారం చేసుకొని వుంటుంది కాబట్టి నాయికా నాయకులు అంటే సీతారాములు మొదలైన వారు ఆలంబన విభావాలు అవుతాయి.

కల్పిత జీవులైన కావ్యగత వ్యక్తులు, వారి వాక్యాలు, దృశ్య కావ్యమైతే నటులు, వారి వాక్యాలు ఆలంబన విభా వాలు. శృంగార రసంలో నాయికా నాయకులు ఆలంబన విభావాలు. ఈ శృంగార రసం నాయికా నాయకుల నాశ్రయించుకొని వుంటుంది. సీత విషయకమైన రాముని రతికి సీత ఆలంబనం. అలాగే రామ సీత రతికి రాముడు ఆలంబనం.
ఉదా॥ సీతారాములు, శకుంతలా, దుష్యంతులు, రతీ మన్మథులు మొదలైనవారు.

ఆ) ఉద్దీపన విభావం:

ఆలంబనంచే ఉత్పన్నమైన స్థాయిని కొంచెం ఉద్దీపింప చేయడం / ప్రేరేపించడం / ఉద్దీపన విభావం అవుతుంది. నాయికా నాయకులను అనుసరించి రసోదయమవుతుంది. కాబట్టి దానిని ఉద్దీపన చేసే ఉద్దీపన విభావం. ఉద్దీపన విభావం అంటే స్థాయి వికాసానికి ఉచితమైన వర్ణనలు మొదలైనవి.

మనసులోని భావాలకు ప్రకృతి పరిసరాలు, ఉద్రేకతను కలిగిస్తాయి. మనసులో ప్రేమ భావం కలిగించేవి – వెన్నెల, తోట, పాట, పువ్వుల్లాంటివి. ప్రణయ భావానికి ఇవి పదును పెడతాయి. అంచేతనే / ఉత్ + దీపనం / ఉద్దీపనం అయింది. అంటే ఉత్తేజం కల్పించేవి అన్నమాట.

రతికి ఉద్యాన వన విహారం, చంద్రోదయాది వర్ణనం, కోకిల కూజిత శ్రవణం, మొదలైన రమ్య రమణీయ సుందర

ప్రకృతి వర్ణనలు ఉద్దీపన విభావం. ఈ ఉద్దీపన విభావాన్నే ఆధునికులు 'రపోచిత వాతావరణం' అని అంటారు. ఆంగ్లంలో Atmosphere అని అంటారు.

'శృంగార తిలకం'లో రుద్రకవి ఈ ఉద్దీపన విభావాన్ని నాలుగు విధాలుగా చెప్పాడు. ఒకటి ఆలంబన గుణాలు, రెండు ఆలంబన చేష్టలు, మూడు ఆలంబన అలంకరణాలు, నాలుగు ఆలంబన తటస్థలు.

8.6.2. అనుభావం:

విభావం కారణం పుట్టేవి కాబట్టి ఇవి అనుభవాలు అయ్యాయి.

విశ్వనాథుడు 'సాహిత్య దర్పణం' లో అనుభావ లక్షణాన్ని ఈ క్రింది విధంగా చెప్పాడు.

"ఉద్బుద్ధం కారణై: స్వైర్బహిర్భావం ప్రకాశయున్

లోకేయు: కార్యరూపః సో అనుభావః కావ్య నాట్యయోః"

తన తన కారణాలచే ఉద్బుద్ధమైన భావాన్ని బయటకు వెల్లడిస్తూ లోకంలో ఏది కార్యరూపంలో వుందో అదే కావ్య నాట్యాల్లో అనుభావం అవుతుంది.

సాధారణంగా లోకంలో కార్య కారణ సంబంధాల్ని బట్టి సంఘటనలు ఏర్పడతాయి. పొగాకు కారణం నిప్పు, నిప్పుకు కార్యం పొగ. అలాగే పగకు కారణం కోపం. కోపానికి కార్యం పగ. ఇలా లోకమంతా కార్యకారణ సంబంధం మీద నడుస్తుంది. కాబట్టి కావ్యంలో విభావం కారణంగా కార్యాలైన అమభావాలు ఏర్పడుతున్నాయి. కనుక విభావం కారణం అనుభావం కార్యం.

పాత్రల మనోభావాల్ని వ్యక్తపరిచే శారీరక చేష్టల్ని అనుభావాలు అంటారు. శ్రవ్య కావ్యంలో ఇవి వర్ణన రూపంలో వుంటాయి. దృశ్య కావ్యంలో ఇవి అభినయ రూపంలో వుంటాయి. ఉదాహరణకు – చిరునవ్వు, క్రీగంటిమాపులు, చిలిపిచేష్టలు, విలాపచేష్టలు మొదలైనవి శృంగార రసానికి అనుభావాలు.

8.6.3. వ్యభిచారి భావాలు / సంచారి భావాలు:

'రస సాధన సామాగ్రి' లో మూడోది వ్యభిచారి భావం. రసోత్పత్తికి సహాయపడిన భావాలు వ్యభిచారి భావాలు. విశేషంగా చరించే భావాలు వ్యభిచారి భావాలు. 'వి + అభితః + చరంతి' – వ్యభిచారిణః ఈ భావాల్ని వ్యభిచారి భావాలని ఎందుకంటారు? వి, అభి అనేవి రెండు ఉపసర్గలు. చర అనేది గత్యర్థకమైన ధాతువు. రసంలో వివిధ రకలుగా సంచరించేవి కాబట్టి ఇవి వ్యభిచారులని పిలువబడుతున్నాయి. ఈ వ్యభిచారి భావాలనే 'సంచారి భావాలు' అని కూడా అంటారు.

"విశేషణ అభితః చరం తీతి వ్యభిచారిణః"

అని వ్యుత్పత్తి. అంటే అంతటా విశేషంగా రసంలో సంచరిస్తుండేవి అని అర్థం.

"విశేషాదాభి ముఖ్యేన చరంతో వ్యభిచారిణః

స్థాయి న్యున్మగ్న నిర్మగ్నాః కల్లోలా ఇవ వారి ధౌ"

సముద్రంలో తరంగాలు పైకి లేస్తూ, కిందకు పడుతూ, ఆ సముద్రానికి ఒక అతిశయాన్ని కలిగిస్తూ అవి తిరిగి సముద్రంలోనే కలుస్తాయి. అదే విధంగా వ్యభిచారి భావాలు కూడా స్థాయి భావాల్లో విశేషంగా సంచరిస్తూ చివరకు రసాత్మను

పొందుతాయి. అంటే ఈ వ్యభిచారి భావాలు స్థాయి భావంలోనే ముసుగుతూ తేలుతూ స్థాయికి పోషకాలై తామూ ఆ స్థాయి రూపాన్నే పొందుతాయి. రసానికి సహకారులవడం అంటే ఇదే.

స్థాయి భావాలకూ, వ్యభిచారి భావాలకూ స్వరూప స్వభావాల్లో చాలా భేదం వుంది. పుట్టినదాదిగ, ప్రతి ప్రాణిలోనూ వాసనా రూపంలో వుండేవి స్థాయి భావాలు. నడుమ నడుమ పుట్టుతూ గిట్టుతూ వుండేవి వ్యభిచారి భావాలు. అంటే రసాస్వాదనం అయ్యే వరకు వుండవన్న మాట. అసలు కొందరిలో ఇవి పుట్టనే పుట్టవు. స్థాయి భావం ఒకప్పుడు వ్యభిచారి భావం కావచ్చు కానీ వ్యభిచారి భావం ఎన్నడూ స్థాయి భావం కాదు.

భట్టుమూర్తి తన 'కావ్యాలంకార సంగ్రహం' లో వ్యభిచారి భావాల్ని 33 విధాలుగా పేర్కొన్నాడు.

"నిర్వేద శ్రమదైన్యజాడ్యములు గ్లాని త్రాసశం కార్తిరు
ద్గ ర్వావేగ ధృతి స్మృతుల్, చపలతో గ్రత్వావహిక్షాత్రపాం
తర్వైక్లబ్యమదోత్సు కత్వ మతినిద్రామోహబోధాంతము
త్సర్వాలస్య వితర్క సుప్త్య సహతా ధ్యాన భ్రమాపస్మృతుల్"

1. నిర్వేదం	2. శ్రమం	3. దైన్యం
4. జాడ్యం	5. గ్లాని	6. త్రాసం
7. శంక	8. ఆర్తి	9. రోషం
10. గర్వం	11. ఆవేగం	12. ధృతి
13. స్మృతి	14. చపలత	15. ఉగ్రత
16. అపహిత్థ	17. త్రప	18. విషాదం
19. వైక్లబ్యం	20. ఉత్సుకత్వం	21. మతి
22. నిద్ర	23. మోహం	24. బోధం
25. మృతి / అంతం	26. మదం	27. ఆలస్యం
28. వితర్కం	29. సుప్తి / స్వప్నం	30. అసూయ
31. చింత	32. ఉన్మాదం	33. అపస్మృతి

8.6.4. సాత్త్వికభావాలు:

భరతుని రససూత్రంలోలేని సాత్త్విక భావాల్ని ధనంజయుడు చెప్పాడు. ఇతడు తన 'దశరూపకం' లో ఇలా చెప్పాడు

"విభావైరానుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభిచారిభిః
ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీ భావోరసః స్మృతః"

అనుభావాల్లోనే అంతర్భూతాలైనవి సాత్త్విక భావాలు. ఇతరులకు కలిగే కష్ట సుఖాల్ని అనే మార్పులు భావించడం వల్ల మనసుకు కలిగే తన్మయత సత్త్వం. సాత్త్విక భావాలు సత్త్వం నుండి పుట్టాయి. సత్త్వ జన్యాలవడంచేత వీటికి సాత్త్వికాలని పేరు

వచ్చింది. ఈ సాత్త్విక భావాలు మనసుకు సంబంధించినవి. ఈ సాత్త్విక భావాలచే రతి, హాసం మొదలైన స్థాయి భావాలు సూచించబడతాయి. ఇవి శరీర జొలపడం చేత సత్వం నుంచి పుట్టడం చేతా అను భావాలు కాక సాత్త్విక భావాలు అయ్యాయి.

వ్యభిచారులు బాహ్యహేతుకాలు, సాత్త్వికాలు ఆబాహ్యహేతుకాలు అంటే బాహ్య కారణాల వల్ల వ్యభిచారి భావాలు పుడతాయి. అంతర కారణాల వల్ల సాత్త్విక భావాలు పుడతాయి.

సాత్త్విక భావాలు – 8

"స్తంభః స్వేదో థరోమాంచః స్వర భంగో థవేపథుః
వైవర్ణ్య మశ్రు ప్రళయ ఇత్యష్టా సాత్త్వికాః స్మృతాః"

– సాహిత్య దర్పణం.

	సాత్త్విక భావం		అర్థం
1.	స్తంభం	–	నిశ్చేష్టత
2.	స్వేదం	–	చెమట పుట్టడం
3.	రోమాంచం	–	పులకరించడం
4.	స్వరభంగం	–	కంఠస్వర గాద్గద్యం
5.	వేపథువు	–	శరీరం వణకడం
6.	వైవర్యం	–	పాలిపోవడం
7.	అశ్రువు	–	కన్నీరు
8.	ప్రళయం	–	స్మృహ తప్పడం / మూర్ఛ

పై విషయాల్ని నిశితంగా విశ్లేషించిన తర్వాత తేలిన సారాంశం ఏమంటే. అన్నింటిలోనూ అంతర్గతంగా 'సాధారణీకరణం' ధర్మం సమానంగా వుంటుంది. దీనిని భారతీయాలంకారికులు అందరూ అంగీకరించారు. అంటే రస సిద్ధాంతానికి ఉద్గమ స్థానం భావ సాధారణీకరణమనడం గుర్తించాం. ఈ భావసాధారణీకరణ ధర్మం, విభావ, అనుభావ, వ్యభిచారి, సాత్త్విక భావం మొదలైన రస సాధన సామగ్రిచే మనలో ఉద్బుద్ధమవుతుంది. ఇంకా వివరంగా చెప్పాలంటే విభావ, అనుభావ, వ్యభిచారి సాత్త్విక భావాలు సామగ్రి హేతువు. సాధారణీకరణం కార్యం. రసం దాని ఫలం.

ఈ విధంగా రస సిద్ధాంత స్వరూప స్వభావాన్ని గూర్చి విపులంగా వివరంగా తెలుసుకున్నాం. సంగ్రహంగా రస సిద్ధాంతం ఇది.

8.7. నమూనా ప్రశ్నలు:

ఈ పాఠం మీద పరీక్షల్లో అడగబోయే ప్రశ్నల్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని ముఖ్యమైన ప్రశ్నలు ఇక్కడ ఇవ్వడం జరిగింది.

1) రస సిద్ధాంతాన్ని విపులీకరించండి?

2) రస సాధన సామగ్రి గూర్చి వివరించండి?

3) రస స్వరూప స్వభావాన్ని గూర్చి తెలియజేయండి?

4) రస భావాన్ని గూర్చి విశదీకరించండి?

8.8. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సిద్ధాంతాలు-సూత్రాలు - డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

2) కావ్యాలోకం - డా॥ నండూరి రామకృష్ణమాచార్య

3) భరత నాట్య శాస్త్రం-అనువాదం - డా॥ పోణంకి శ్రీరామ అప్పారావు

4) రస సిద్ధాంతం - తెలుగు అకాడమి

5) సాహిత్య దర్శనం - ఆచార్య కాకర్ల వేంకట రామ నరసింహం

6) సాహిత్య భావలహరి - ఆచార్య యస్.వి. జోగారావు

7) సాహిత్య సోపానములు - ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

8) సాహిత్య సౌందర్య దర్శనము - చర్ల గణపతిశాస్త్రి

9) సాహిత్య శిల్ప సందర్శనము - వారణాసి వేంకటేశ్వర్లు

10) సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష - ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం

- డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

పాఠం - 9

రస సంఖ్య విచారం

విషయ క్రమం:

9.1. పరిచయం

9.2. భరతుడు – రసాలు

9.3. దండి – రసాలు

9.4. భట్టోద్భటుడు – రసాలు

9.5. శాంతాన్ని రసంగా అంగీకరించిన ఆలంకారికులు

9.6. శాంతాన్ని రసంగా అంగీకరించని ఆలంకారికులు

9.7. శాంత రసం – ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు

9.8. రుద్రటుడు – రసాలు

9.9. విశ్వనాథుడు – రసాలు

9.10. మధుసూదన సరస్వతి – భక్తి

9.11. రూపగోస్వామి – మధుర రసం

9.12. స్నేహం – మరికొందరి అభిప్రాయాలు

9.13. భోజుడు – రసాలు

9.14. భానుదత్తుడు – మాయారసం

9.15. రస సంఖ్యా విచారం – మరికొందరి అభిప్రాయాలు

9.16. నమూనా ప్రశ్నలు

9.17. ఆధార గ్రంథాలు

9.1. పరిచయం:

లోకంలో రసాలు 9 అనడం ప్రసిద్ధం. కాని భరతుడు 8 చెప్పాడని కొందరు, 9 చెప్పాడని మరికొందరు విపులంగా చర్చించారు. అసలు ఈ చర్చకు ప్రధాన కారణం శాంతం రసం అవునా? కాదా? అనేది.

9.2. భరతుడు – రసాలు:

"శృంగార హాస్య కరుణా రౌద్రవీర భయానకాః

భీభత్సాద్భుత సంజ్ఞా చేత్యష్టౌనాట్యే రసాః స్మృతాః ॥"

భరతుడు తన 'నాట్యశాస్త్రంలో 8 రసాల్ని మాత్రమే చెప్పాడు. అతడు శాంతాన్ని రసంగా చెప్పలేదు. భరతుని మతంలో శాంతం రసం కాదు.

భరతడు తాను చెప్పిన ఎనిమిది రసాలకు ఎనిమిది స్థాయి భావాలు చెప్పాడు.

"రతీర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా

జుగుప్సా విస్మయశ్చేతి స్థాయి భావాః ప్రకీర్తితాః"

9.3. దండి - రసాలు:

భరతుడు తర్వాత దండి కూడా 'కావ్యదర్శం' లో 8 రసాలనే పేర్కొన్నాడు.

9.4. భట్టోద్భటుడు - రసాలు:

శాంతాన్ని కలుపుకొని రసాలు 9 అని మొట్టమొదటిసారిగా చెప్పినవాడు భట్టోద్భటుడు.

'శృంగార హాస్యకరుణా రౌద్ర వీర భయానకాః

బీభత్సాద్భుత శాంతాశ్చ నవ నాట్యే రసాః స్మృతాః'

భట్టోద్భటుడు తన 'కావ్యాలంకార సార సంగ్రహం' లో శాంతాన్ని ఒక రసంగా పేర్కొన్నాడు.

భట్టోద్భటుడు నవరసాలకు నవ స్థాయీ భావాలు కూడా చెప్పాడు.

"రతిర్హా సశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌభయం తథా

జుగుప్సా విస్మయ శమాః స్థాయి భావాః ప్రకీర్తి తాః"

9.5. శాంతాన్ని రసంగా అంగీకరించిన ఆలంకారికులు:

ఉద్భటుని తర్వాత ఆనందవర్ధనుడు, భట్టనాయకుడు, అభినవగుప్తుడు, విశ్వనాథుడు, జగన్నాథ పండితరాయలు మొదలైన ఆలంకారికులు శాంతాన్ని ఒక రసంగా ప్రతిపాదించి వివరించారు.

అభినవగుప్తుడు:

అభినవగుప్తుడు శాంతానికి రసత్వం వుందని సమర్థించాడు. శాంతం అనుభవించలేరు అనేది తప్పు అని ఖండించాడు. ఈ రసాన్ని సర్వసాధారణమైన సామాన్య జనులు అనుభవించలేకపోవచ్చు. రాగద్వేషాలకు అతీతమైన మహా పురుషులు ఆస్వాదిస్తారు కదా! నటుడు అభినయించలేకపోవడం వల్ల ఈ భావం రసం కాకపోతుందా? కనీసం శమట ప్రధానమైన వాక్యాలైనా అనగలడు కదా! అటువంటిప్పుడు ఆ శబ్ద శక్తిచే సహృదయ సామాజికుడు శాంతాన్ని చాలా చక్కగా అనుభవించగలడు. ఇలా అభినవగుప్తుడు శాంతరసంపై తన అభిప్రాయాన్ని విపులంగా వెలిబుచ్చాడు.

విశ్వనాథుడు: సాహిత్య దర్పణం-శాంతరసం:

విశ్వనాథుడు అనే అలంకారికుడు తన 'సాహిత్య దర్పణం' లో శాంతాన్ని రసంగా అంగీకరించాడు. శాంత రసం కావ్య నాటకాలు రెండింటిలోనూ వుండవచ్చునని పేర్కొన్నాడు.

జగన్నాథ పండితుడు - రస గంగాధరం:

శ్రవ్య దృశ్య కావ్యాల రెండింటిల్లోనూ శాంతం వుండవచ్చునని అంగీకరించాడు జగన్నాథ పండితుడు.

9.6. శాంతాన్ని రసంగా అంగీకరించని ఆలంకారికులు ధనంజయుడు-దశరూపకం-శాంతం రసం కాదు:

ధనంజయుడు తన 'దశరూపకం' లో శాంతాన్ని ఒక రసంగా అంగీకరించలేదు. శాంతానికి నాటకంలో స్థానం లేదని నొక్కి వక్కాణించాడు. మీదు మిక్కిలి భరతుని మతాన్ని పూర్తిగా సమర్థించాడు.

శాంతానికి స్థాయి భావమైన శమం నిర్వికారచిత్త లక్షణం కలది. అంచేత శాంతం రసంగా పరిణమించడానికి అవకాశం లేదని చెప్పాడు. అంతేకాక శాంతాన్ని అభినయించడం అసాధ్యమనీ పేర్కొన్నాడు. నాటకంలో శాంతం లేకపోయినా శ్రవ్య కావ్యంలో రసంగా వుండవచ్చునని ధనంజయుడు చెప్పాడు.

9.7. శాంతరసం-మరికొందరి అభిప్రాయాలు:

మరికొందరు శాంతాన్ని అంగరసంగానే వుండవచ్చు కానీ అంగీరసంగా వుండడానికి వీలులేదని చెప్పారు.

తెలుగు సాహిత్యంలో పెద్దన 'మనుచరిత్ర', దగ్గుపల్లి దుగ్గన 'నాచికేతూ పాఖ్యానం' శాంతరస ప్రధానాలు. సంస్కృతంలో కృష్ణమిశ్రుడనేకవి 'ప్రబోధ చంద్రోదయం' అనే నాటకాన్ని శాంతరస ప్రధానంగా రాశాడు.

శాంతం రసరాజమని పెక్కుమంది ఆలంకారికులు అంగీకరించలేదు. సర్వజన హృదయాహ్లాదకారి అయిన శృంగారమే రస రాజమని తీర్మానించారు. అయితే శాంత రస ప్రధానమైన గ్రంథాలకు లోకంలో గౌరవం ఎక్కువగానే వుంది. 'మహాభారతం', 'సౌందర నందం', 'బుద్ధచరిత్రం' మొదలైన శ్రవ్యకావ్యాలు, 'ప్రబోధ చంద్రోదయం' లాంటి దృశ్యకావ్యాలు శాంతరస ప్రధానమైనవి. ఈ గ్రంథాలు సమాజంలో ప్రముఖుల మన్ననల్ని ప్రశంసల్ని అందుకొన్నాయి.

9.8. రుద్రటుడు-రసాలు:

రుద్రటుడు అనే ఆలంకారికుడు తన 'కావ్యాలంకారం' అనే గ్రంథంలో ఉద్భటుడు చెప్పిన 9 రసాలకు 'ప్రేయస్సు' అనే దానిని చేర్చి, రసాలు 10 అని చెప్పాడు. దండి, భామహుడు ఇద్దరూ ప్రేయస్సును రసంగా పేర్కొన్నారు. ఈ అభిప్రాయం అభినవగుప్తునకు సమ్మతం కాదు.

మిత్రులు, మాతాపుత్రులు మొదలైనవారి మధ్య వుండే ప్రీతి శృంగార ప్రీతి కంటే భిన్నం కాబట్టి దీనిని ప్రత్యేక రసంగా గ్రహించాలని అభిప్రాయపడ్డాడు. ఈ 'ప్రేయస్సు' రసమే మిత్రుల మధ్య స్నేహంగానూ, పెద్దలకు పిన్నలయెడ వాత్సల్యంగానూ, పూజ్యుల యెడ భక్తిగానూ ప్రకాశిస్తుందని చెప్పాడు.

9.9. విశ్వనాథుడు-రసాలు:

'సాహిత్య దర్పణ' కర్త విశ్వనాథుడు 'వత్సల' రసాన్ని ప్రతిపాదించాడు. 'వత్సల' రసానికి స్థాయి భావం 'వాత్సల్యం' అని పేర్కొన్నాడు. జగన్నాథ పండితరాయలు వత్సల, భక్తి భావాలు రసాలు కావని నొక్కి వక్కాణించాడు. ఇవి భావాలే అని చెప్పాడు. వత్సల రసానికి ఉదాహరణంగా విశ్వనాథుడు 'రఘువంశం' లోని రామలక్ష్మణుల వాత్సల్య భావాన్ని చూపాడు. తర్వాత ఆలంకారికులు ఈ వాదాన్ని అంగీకరించలేదు.

9.10. మధుసూదన సరస్వతి భక్తి:

మధుసూదన సరస్వతి తన 'భక్తిరసాయనం' అనే గ్రంథంలో 'భక్తి' అనే మరో రసాన్ని పేర్కొన్నాడు. భక్తి రసానికి భగవంతుడే ఆలంబనమనీ, భక్తునికి సాధనలో కలుగు దుఃఖ, శంకా, హర్ష నిర్వేదాదులు వ్యభిచారి భావాలనీ చెప్పాడు. ఇతడు భక్తియే ప్రధాన రసం అనీ ఈ రసం నుంచే శృంగారాది రసాలు ఉద్భవిస్తాయని వివరించాడు.

9.11. రూపగోస్వామి - మధుర రసం:

రూపగోస్వామి తన 'ఉజ్జ్వల నీలమణి' అనే గ్రంథంలో 'మధుర రసం' అనే ఒక రసాన్ని గూర్చి చెప్పాడు. దీనికి స్థాయి భావం 'మధురరీతి' అని ప్రతిపాదించాడు. ఇతడు చైతన్య మహాప్రభువు శిష్యుడు. భాగవత మతస్థుడు. శ్రీకృష్ణభక్తుడు. భాగవతంలో శ్రీకృష్ణుని ఆశ్రయించి భక్తి రసాన్ని స్థాపించాడు.

భారతీయాలంకారికుల్లో ఎక్కువ మంది భక్తిని రసంగా అంగీకరించలేదు. మధుసూదన సరస్వతి, రూపగోస్వామి మొదలైన విష్ణుభక్తులు భక్తిని రసంగా ప్రతిపాదించారు.

దేవాది విషయకమైన రతి, భావమే కాని రసం కాదని ధనంజయుడు వాదించాడు. 'భక్తికి' రసాన్ని ఆపాదించడం అంగీకరించలేదు. ప్రీతి, భక్తి, మృగయ, ఆక్షక్రీడలు మొదలైనవి హరోత్సాహాదుల్లో అంతర్భవిస్తాయని వాటిని ప్రత్యేక రసాలుగా చెప్పనక్కరలేదని ఆలంకారికులు ఎక్కువ మంది భక్తిని రసంగా అంగీకరించకపోయినా లోకంలో మాత్రం 'భక్తి రసం' అనే వ్యవహారం వుంది.

9.12. స్నేహం - మరికొందరి అభిప్రాయాలు:

స్నేహం కూడా మరో రసంగా కొందరు పరిగణించారు.

ఖండన: హేమచంద్రుడు-కావ్యానుశాసనం:

హేమచంద్రుడు తన 'కావ్యానుశాసనం' గ్రంథంలో పైన చెప్పిన స్నేహం, వాత్సల్యం, భక్తి రసాలన్నింటిని ఖండించాడు. ఇవి అన్నీ రతి భావాల యొక్క విశేషాలు అని పేర్కొన్నాడు.

సామాన్యులైన వారిలో పరస్పరం కలిగే, రతియే స్నేహం అనీ, పిల్లలకు పెద్దల యందూ, గొప్పవారి యందూ కలిగే రతియే భక్తి అనీ, పెద్దలకు పిల్లల యందు కలిగి రతియే 'వాత్సల్యం' అనీ వివరించాడు. అంచేత ఇవి అన్నీ శృంగార రసంలో అంతర్భాగాలే అవుతాయని చెప్పాడు.

9.13. భోజుడు-రసాలు:

భోజుడు, ప్రేయసి, ఉదాత్తం, ఉద్ధతం మొదలైన రసాల్ని కూడా పేర్కొన్నాడు. అసలు ఎన్ని భావాలు వున్నాయో అన్ని రసాలు వున్నాయని చెప్పాడు. కాబట్టి స్థాయి, సాత్త్విక వ్యభిచారి భావాలన్నీ పరిపోషణం పొంది రసాలు కాగలవని చెప్పాడు.

9.14. భానుదత్తుడు మాయారసం:

భానుదత్తుడు తన 'రస తరంగిణి' లో మాయారసాన్ని గూర్చి చెప్పాడు. శాంతం నివృత్తి రసం. మాయారసం ప్రవృత్తి రసం, మాయా రసానికి స్థాయి భావం 'మిథ్యాజ్ఞానం' అని చెప్పాడు. ఎక్కువ మంది ఆలంకారికులు మాయా రసాన్ని అంగీకరించలేదు. అంతేగాక తీవ్రంగా ఖండించారు.

ఖండన-విశ్వేశ్వరుడు-రస చంద్రిక:

విశ్వేశ్వరుడు తన 'రస చంద్రిక' లో మాయారసాన్ని ఖండించాడు.

9.15. రస సంఖ్యా విచారం-మరికొందరి అభిప్రాయాలు:

ఇంకా మరి కొంతమంది అక్షక్రీడ, ప్రీడ, మృగ, శ్రద్ధ మొదలైనవి కూడా రసాలని పేర్కొన్నారు.

చివరకు కొంతమంది రసాలు అనంతాలని అన్నారు. 'అనంతవై రసాః' అని అన్నారు.

ఆనంద స్వరూపం ఒక్కటే అని తలచి కొందరు రసం ఒక్కటిగా పేర్కొన్నారు.

అసలు ఇన్ని రకాలు లేనే లేవనీ, ఒకటే రసం వున్నదనీ, దానికి స్థాయి భావం 'ఆనందం' అని ప్రతిపాదించారు. 'రసోవైసః' అని రసాన్ని భగవత్స్వరూపంగా కూడా చెప్పడం గమనించదగింది.

పైన చెప్పిన ఆలంకారికుల వాదాలన్నీ క్షుణ్ణంగా పరిశీలించిన తర్వాత తేలిన సారాంశం ఏమంటే రసాలు అనంతాలైనా, అందులో కొన్ని రసభావాలు మాత్రమే స్థాయి భావాలుగా నిలబడి రస ప్రతీతి కల్పిస్తాయి. అంచేత అన్ని భావాలకు రస సిద్ధి లేదన్న విషయం మనం గుర్తుంచుకోవాలి.

9.16. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) రస సంఖ్యా విషయాల్లో ఆలంకారికుల్లో వచ్చిన వాదాల్ని తెలియజేయండి?

2) రస సంఖ్యా విభావాన్ని గూర్చి వివరించండి ?

3) రసాలు ఎన్ని? చర్చించండి ?

9.17. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సిద్ధాంతాలు-సూత్రాలు : డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

2) కావ్యాలోకం : డా॥ నందూరి రామకృష్ణమాచార్య

3) భరత నాట్యశాస్త్రం-అనువాదం : డా॥ పోణంకి శ్రీరామ అప్పారావు

4) రస సిద్ధాంతం : తెలుగు అకాడమి

5) సాహిత్య దర్శనం : ఆచార్య కాకర్ల వేంకటరామ నరసింహం

6) సాహిత్య భావలహరి : ఆచార్య యస్.వి. జోగారావు

7) సాహిత్య సోపానములు : ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

8) సాహిత్య సౌందర్య దర్శనము : శ్రీ చర్ల గణపతిశాస్త్రి

9) సాహిత్య శిల్ప సందర్శనము : శ్రీ వారణాసి వేంకటేశ్వరులు

10) సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష : ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం

- డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

పాఠం - 10

రస నిష్ఠ

విషయ క్రమం:

10.1. పరిచయం

10.2. భరతుడు – రస సూత్రం

10.3. రససూత్రం – వ్యాఖ్యానాలు

10.4. రస సిద్ధాంత కర్తలు – సిద్ధాంతాలు

10.5. రసనిష్ఠ – రస నిష్పత్తివాదాలు

10.5.1. భట్టలొల్లటుడు – ఉత్పత్తివాదం

10.5.2. శ్రీశంకుకుడు – అనుమితవాదం

10.5.3. భట్టనాయకుడు – భుక్తివాదం

10.5.4. అభినవగుప్తుడు – అభివ్యక్తి వాదం

10.6. నమూనా ప్రశ్నలు

10.7. ఆధార గ్రంథాలు

10.1. పరిచయం:

రసాన్ని అనుభవించేవాడు సహృదయుడైన సామాజికుడనీ, శ్రవ్య కావ్య పఠిత అనీ అలంకారికులు నిర్ణయించారు. ఈ విషయంలో పలువురు పలురకాల చర్చలు వాదోపవాదాలు చేశారు. ఈ చర్చలన్నీ జరగడానికి మూలకారణం భరతుడు రస సూత్రం. రసం కావ్యాత్మ కావ్యం నవరస భరితం. లోకోత్తరానంద ప్రాప్తియే కావ్య ప్రయోజనం. రస స్వరూపానికి ఆద్యుడు ఆరాధ్యుడు భరతుడు.

10.2. భరతుడు రస సూత్రం:

'విభావనుభావ వ్యభిచారి సంయోగాత్ రస నిష్పత్తిః'

భరతుడు విభావ, అనుభావ, వ్యభిచారి సంయోగం వల్ల రస నిష్పత్తి జరుగుతుందని చెప్పాడు. భరతుడు / దృశ్యకావ్యం / నాటకాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని రస సిద్ధాంతాన్ని రూపొందించాడు.

ఈ సూత్రంలో వున్న 'సంయోగ', 'నిష్పత్తి' అనే రెండు శబ్దార్థాన్ని వేరు వేరుగా నిర్వచించి, నిరూపించడంలో రకరకాల మతాలు పుట్టడానికి అవకాశం లభించింది. ఈ రస సూత్రాన్ని వారి వారి బుద్ధి విశేషాలతో వ్యాఖ్యానించి తమ తమ సిద్ధాంతాల్ని శాస్త్రకారులు వెలిబుచ్చారు.

10.3. రస సూత్రం – వ్యాఖ్యానాలు:

భరతుని రస సూత్రాన్ని వివరంగా, విపులంగా వ్యాఖ్యానించినవారు పదకొండుమంది వున్నారు. వీరిలో ముఖ్యులు

నలుగురు. వారిలో మొదటి వాడు భట్టలోల్లటుడు. ఇతడు మీమాంసకుడు. రెండోవాడు శ్రీశంకుకుడు. ఇతడు తార్కికవాది. మూడోవాడు భట్టనాయకుడు. ఇతడు సాంఖ్యవాది. నాల్గోవాడు అభినవగుప్తుడు. ఇతడు వేదాంతి. వీరు తమ తమ సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా వ్యాఖ్యానించారు. భారతీయాలంకారికుల్లో, మొట్టమొదటిసారిగా రసం కిం నిష్ఠం అని ప్రశ్న లేవనెత్తినవాడూ, దానిని విపులంగా విశ్లేషించినవాడూ, సమగ్ర చర్చ చేసినవాడూ భట్టలోల్లటుడే.

- భట్టులోల్లటుడు రసం 'పాత్ర' నిష్ఠయని ప్రతిపాదించాడు / నాయికానాయిక నిష్ఠమని
- శ్రీశంకుకుడు రసం 'నట' నిష్ఠమని ప్రతిపాదించాడు.
- భట్ట నాయకుడు రసం 'ప్రేక్షక' నిష్ఠయని ప్రతిపాదించాడు.
- అభినవగుప్తుడు రసం 'సామిజికునిలో వాసనా / సంస్కారం / రూపంలో ఉంటుందని ప్రతిపాదించాడు.

10.4. రస సిద్ధాంత కర్తలు-సిద్ధాంతాలు:

సిద్ధాంత కర్తలు	సిద్ధాంతాలు
1. భట్టలోల్లటుడు	ఉత్పత్తివాదం
2. శ్రీశంకుకుడు	అనుమితివాదం
3. భట్టనాయకుడు	భుక్తివాదం
4. అభినవగుప్తుడు	అభివ్యక్తివాదం / వ్యక్తివాదం

10.5. రస నిష్ఠ-రస నిష్పత్తివాదాలు:

ఈ రస సిద్ధాంత కర్తలు నలుగురు రసం ఎవరిలో వుంది, అంటే రసం యున్నిష్ఠమ్? లేదా కిం నిష్ఠమ్? అనే విషయాలపై విపులంగా వివరంగా చర్చించారు.

10.5.1. భట్టలోల్లటుడు-ఉత్పత్తివాదం:

భరతుని రస సిద్ధాంతాన్ని వ్యాఖ్యానించిన మొట్టమొదటి ఆచార్యుడు భట్టలోల్లటుడు. ఇతడు మీమాంసకుడు. రసం 'పాత్ర' నిష్ఠమని ఇతనివాదం. 'దీన్నే ఉత్పత్తివాదం' అని, 'ఆరోపవాదం' అని కూడా అంటారు. ఇతడు 'రసం' అనుకార్య నిష్ఠం అని చెప్పాడు. 'అనుకార్య నిష్ఠం' అంటే 'నాయక నిష్ఠం అని అర్థం.

మీమాంస వేద సమ్మతమైన దర్శనం. వ్యాకరణం వల్ల శబ్ద జ్ఞానం. న్యాయంవల్ల ప్రమాణ జ్ఞానం, మీమాంస వల్ల కావ్య జ్ఞానం వస్తుంది. అసలు మీమాంసకు ఆధారం వేదాలు. మీమాంసకులు జ్ఞానాన్ని రెండు విధాలుగా వర్గీకరించారు. ఒకటి ప్రత్యక్ష జ్ఞానం. రెండు స్మృతి జ్ఞానం. వస్తు జ్ఞానానికి ప్రమాణం వస్తువే. ఇది ప్రత్యక్ష ప్రమాణం. ఏ వస్తువు ఏ సమయంలో ఏ రీతిని ప్రతీతమవుతుందో అప్పటి ఆ వస్తు బోధయే సత్యజ్ఞానం. ఇది ఈ వస్తువు కాదు అని తర్వాత బోధపడినప్పటికీ ఆ సమయంలో ఆ వస్తువు ఏ రీతి బోధపడుతున్నదో ఆ జ్ఞానం, ప్రత్యక్ష్యానికి విరోధమైన జ్ఞానం అయినా సత్యం అని అనుకోవలసిందే.

తాడు నేల మీద పడివున్నప్పుడు లావుపాటి మోకు అన్పిస్తుంది. అంతేకాక ఆ తాడు సర్ప భ్రాంతి కల్గిస్తుంది. అప్పుడు ఆ సమయంలో మనకి ఆ రెండు వస్తువులకి తేడా వుందని తెలియదు. అంతేకాక రెండింటిలో సంబంధం ఏమివున్నది అని

కూడా తెలియదు. ఒక వస్తువును సదృశ్యంగా అన్యవస్తువు నెంచి, మనం ప్రథమ వస్తువుపై ద్వితీయ వస్తువును ఆరోపిస్తాం. ఇదేవిధంగా వ్యవహరిస్తాం కూడా. అంటే అన్య వస్తువులో తదితర వస్తు ధర్మబుద్ధిని తేవడం ఆరోపం అంటారు. మీమాంసకుల దృష్టిలో భ్రమ భిన్నతత్త్వంగా కన్పించడం లేదు. కాబట్టి తత్కాల జ్ఞానం సత్యమే. అది భ్రాంతి మాత్రం కాదు.

రసం రామాది పాత్రల్లో వుండి ఆ పాత్రల్ని అభినయించే నటునిలో వున్నట్లు ప్రేక్షకునికి అన్పిస్తుంది. కానీ యదార్థంగా రసం పాత్ర యందే వుందని ఇతని వాదం.

భట్టలోల్లటుని వాదం మీమాంసపై ఆధారపడి వున్నది. రజ్జు సర్పదృష్టాంతం వల్ల దీనిని స్పష్టపరచవచ్చు. రస స్థితి అనే కార్యం రామునిలో వున్నది. నటుడు తన నిజ నటనా ప్రతిభ చేత సహృదయ ప్రేక్షకుల్ని ముగ్ధుల్ని ఒనరించి రాముడు అనిపించుకొంటాడు. ఇందులో భ్రాంతికి స్థానం ఏమి కూడా లేదు. కాబట్టి శంకకు ఇసుమంత కూడా తావులేదు. రాముడు, ప్రేక్షకులు, అనే తేడా కూడా లేదు. ఇక్కడి నటుని రామునిగా భావించి సహృదయ ప్రేక్షకులు ఆనందిస్తారు.

భట్టలోల్లటుడు 'సంయోగం' అనే శబ్దాన్ని నిర్వచించాడు. 'సంయోగం' అంటే సంబంధం. ఈ సంబంధం మూడు విధాలు. ఒకటి ఉత్పాద్య ఉత్పాదక భావం, రెండు గమ్య గనుక భావం, మూడు పోష్య పోషక భావం. 'నిష్పత్తి' శబ్దాన్ని గూర్చి కూడా భట్టలోల్లటుడు వివరించాడు. 'నిష్పత్తి' అంటే ఉత్పత్తి, అభివ్యక్తి లేక ప్రతీతి, పుష్టి అనే మూడు అర్థాలు వున్నాయని చెప్పాడు. రస నిష్పత్తి అంటే రసోత్పత్తి. ఇది ఉత్పత్తి వాదాన్ని సూచిస్తుంది. స్థాయి భావంతో విభావాది సంయోగం వల్ల రస నిష్పత్తి ఏర్పడుతుంది. విభావాలు చిత్తంలో స్థాయీ ప్రవృత్తిని అందజేసే కారణ స్వరూపాలు. రత్యాది రూప స్థాయీ భావం నాయకుడైన రామునిలో ఉత్పన్నమవుతుంది. నాయకుని వేషాన్ని ధరించిన నటునిలో రత్యాది రూపస్థాయీ భావం ఉత్పన్నమవుతుంది. వాస్తవిక జీవితం తెలిసినవాడు రాముని ప్రేమానందాన్ని గాంచి ముగ్ధులైనట్లు, నటుని శృంగార రసానుభవాన్ని సహృదయ ప్రేక్షకులు పొందుతారు.

రస సూత్రం మీద మొదటిగా వ్యాఖ్యానం రాసినవాడు భట్టలోల్లటుడు. ఆనాటికి వివరణ పద్ధతిలో సశాస్త్రీయ దృక్పథం రాలేదు. దండిలాంటి ఆనాటి అలంకారికులు కూడా రసాన్ని ఈ విధంగానే వ్యాఖ్యానించారు. అంచేత ఈ వాదం చాలా ప్రాచీనమైంది.

ఇతని వాదంలో దోషం స్పష్టంగా కన్పిస్తుంది. ఎందుకంటే లౌకిక రసం అనుకార్య నిష్ఠం అయినప్పుడు సామాజికునకు ఆనందం ఎలా కలుగుతుంది? రసం అనేది రామాదులకు సంబంధించింది. కాబట్టి వారికే ఆ ఆనందం కలగాలి. తత్సంబంధం లేని సామాజికునికి ఆనందం ఎలా కలుగుతుంది? ఇక్కడ సామాజికుడు రసాన్ని ఏవిధంగా అనుభవిస్తాడు అనేది సరిగా నిరూపించలేదు. కాబట్టి ఈ వాదంలో దోషం చోటుచేసుకుంది.

రసం ఆనంద రూపం. ఇది లోకోత్తరానందానభూతి. సమాజంలో రసాన్ని అనుభవించే వాడు సహృదయుడు మాత్రమే.

10.5.2. శ్రీశంకుకుడు – అనుచితవాదం:

శ్రీశంకుకుడు రస సిద్ధాంత వ్యాఖ్యాతల్లో రెండో వాడు. భట్టలోల్లటుని ఉత్పత్తివాదాన్ని, శ్రీశంకుకుడు ఖండించాడు. శ్రీశంకుకుడు కొత్తగా అనుమితివాదాన్ని స్థాపించాడు. దీనినే 'అనుమానవాదం' అని కూడా అంటారు.

మొదటిసారిగా రససూత్రంలో భరతుడు స్థాయి భావాన్ని చేర్చలేదని గుర్తించి, ఎందుకు చేర్చలేదో సశాస్త్రీయంగా

విపులంగా వివరించిన ఆలంకారికుడు శ్రీశంకుకుడు. ఇతడు తార్కికుడు. కాబట్టి ఇతని వాదం తర్క ప్రధానమైంది. అంచేతనే అతని వాదానికి ఆ పేరు వచ్చింది. తార్కిక మతంలో జ్ఞానానికి అనుమానం ఒక ప్రమాణం. అనుమానం చేతనే లభించిన జ్ఞానం అనుమితం.

శ్రీశంకుకుని మతంలో 'సంయోగ' పదానికి అనుమానం గమ్యగమకభావం లేక జ్ఞాప్య జ్ఞాపక భావం అని అర్థం. 'నిష్పత్తి' పదానికి అనుమతి లేక జ్ఞప్తి అని అర్థం.

అనుమానం అనేది బుద్ధికి సంబంధించింది. అనుమానం ద్వారా రసానుభూతి ఎలా సాధ్యమవుతుంది? ఇక్కడ మనం తప్పనిసరిగా గుర్తుంచుకోవలసిన విషయం ఒకటి వుంది. జాగ్రత్తగా ఆ విషయాన్ని గమనించాలి. శ్రీశంకుకుడు ప్రయోగించిన 'అనుమితి' శబ్దానికి మనం నిత్య వ్యవహారంలో వాడుతున్న 'అనుమాన' శబ్దానికీ అర్థం విషయంలో ఏమీ సంబంధం లేదు.

శ్రీ శంకుకుని అనుమతి లేదా అనుమానం అనే పదాలు తర్క శాస్త్రానికి సంబంధించిన పారిభాషిక పదాలు. నేడు మన వ్యవహారంలో వున్న అర్థం కంటే ఇవి ఎంతో విస్తృతార్థంలో వాడబడుతున్నాయి. అది తెలుసుకోవడానికి తప్పనిసరిగా తర్కశాస్త్ర పరిజ్ఞానం అవసరమవుతుంది.

'యత్ర ధూమః తత్ర వహ్నిః' అనేది దాని దృష్టాంతం. నిప్పెక్కడ వుంటుందో 'పొగ' అక్కడే వుంటుంది. నిప్పు లేకుండా పొగ రాదు కాబట్టి 'నిప్పు' కారణం. 'పొగ' కార్యం. ఈ రెండూ ఒకచోట ప్రత్యక్షంగా వుండకపోవచ్చు. ఈ రెండింటిలో ఏ ఒక్కటివున్నా, రెండోది కన్పించకపోయినా మనం ఊహించుకోవచ్చు. దీన్నే 'అనుమానం' అంటారు. అంటే కొండ అవతల పొగ కన్పిస్తుంది. కాని నిప్పు కనిపించదు. నిప్పు లేకుండా పొగరాదు. కాబట్టి నిప్పు మనకు కన్పించకుండా వుండి వుండాలి అని ఊహించడం 'అనుమానం' అంతేకాని అనుమానమంటే ఇక్కడ సందేహం కాదు. కాబట్టి కారణాల్ని అనుసరించి కార్యం కానీ, కార్యాన్ని బట్టి కారణం కానీ అనుమితి అవుతుంది. మనిషి తన మేధాశక్తిచే, దీన్ని పెంపొందించుకుంటాడు. సర్వశాస్త్రాలకు ఇదే మూలబీజం. ఈ తరశాస్త్ర పరిజ్ఞానంతో శ్రీశంకుకుడు రససూత్రాన్ని వివరించాడు. ఇతని వాదం ప్రకారం అనుమానంచేత రస విష్పత్తి జరుగుతుంది. కాబట్టి రసం అనుమితమౌతుంది. నిష్పత్తి అంటే అనుమితి అని అర్థం.

శ్రీశంకుకుని మతంలో రసం 'అనుకర్త నిష్ఠం' అనుకర్త అంటే రామాది పాత్రలు నటించే నటుడు. రసం నటునిలో వుంటుంది. నటుడు అభినయించే విభావానుభావ వ్యభిచారుల యొక్క సంయోగం వల్ల అంటే గమ్య గమక భావం వల్ల సామాజికుడు నటునిలో రత్యాదుల్ని అనుభవిస్తున్నాడు. కాని నటునిలో రసమున్నది. తార్కిక వ్యాప్తివల్ల నటగత వేష భాషా నాట్యాది నైపుణ్యం వల్ల, సుందరంగా భాసిస్తుంది. నటగతమైన రత్యాది స్థాయి భావమే సామాజికుడు అనుభవించి, ఆనందిస్తున్నాడు.

రసం అంటే అభినయించే నటునిలో మాత్రమే వుంటుంది. రామునిలో వున్న శోకంనో, రతినో, నటుడు అనుమానించి భావించి దాన్ని అభినయముఖంగా ప్రదర్శిస్తున్నాడు. ఈ అభినయించబడిన శోకం లేదా రతి రసం అవుతుందని శ్రీశంకుకుని భావన.

నటుని యొక్క నైపుణ్యం చేత విభావాది భావాలన్నీ తనలో లేకపోయినప్పటికీ వున్నట్లు నటించడంచేత సామాజికుల్లో

రత్యాది భావాలు అనుమానించబడి ఒక విధమైన చమత్కారం పుట్టి, రసానందం అనుభవింపబడుతుందని శ్రీశంకుకుని వాదం.

శ్రీశంకుకుడు ఇలా వాదించి చిత్ర తురగ న్యాయాన్ని ఉదాహరణగా పేర్కొన్నాడు. చిత్ర లేఖనంలో చిత్రించబడిన గుర్రం, లోకంలోని గుర్రం రెండూ ఒకటి కావు. కానీ సామాన్యుడికి ఒకటిగానే కన్పిస్తాయి. కళాకారుడికి మాత్రమే ఆ చిత్ర తురగం, లౌకిక తురగం కంటే భిన్నమైందిగా కళాత్మకంగా తోస్తుంది. అలాగే అభినయం ద్వారా ప్రదర్శించబడేది స్థాయి భావం. దీన్ని ద్వారా రసం నటునిలో వున్న భావం ప్రేక్షకునికి అనుమితమౌతుంది అని శ్రీశంకుకుడు రస సూత్రాన్ని వివరించాడు.

రసం నట నిష్ఠమైతే నృసింహ పాత్రధారి హిరణ్య కశీపుణ్ని రంగస్థలంలో వాస్తవంగా చంపవలసి వస్తుంది. కాబట్టి ఈ వాదం కూడా అంగీకార యోగ్యం కాదు.

ఉత్తమ నటుడు తనలో తాను నవ్వుకుంటూ దుర్భరమైన దుఃఖాన్ని చూపెట్టగలడు. కాబట్టి అనుకార్యునితో వలెనే, నటునిలోనూ, రసానుభావం కలుగదు.

అసలు చమత్కారం ఇచ్చేది ప్రత్యక్ష జ్ఞానం కాని, పరోక్ష జ్ఞానం కాదుగదా! రసం 'సాక్షాత్కరోమి' అనే వచనం లోకంలో వుంది. రసానందాన్ని ప్రత్యక్షంగా పొందుతున్నానని సహృదయుడు చెప్తుండగా ఆనుమాన జ్ఞానంచేత రసం అనుభవిస్తున్నాడనడం స్వభావ విరుద్ధం నటుడు రసాన్ని గ్రోల్చువాడే, కాని గ్రోలేవాడు కాదు.

భట్టలోల్లటుని సిద్ధాంతంలో వున్న లోపాలు, యథాతథంగా శ్రీశంకుకుని సిద్ధాంతంలో కూడా చోటు చేసుకున్నాయి. నాయకాదుల్లో, రసం వున్నప్పటికీ, నటునిలో రసం వున్నప్పటికీ, రసం వల్ల సామాజికునకు ఆనందం ఎలా గలుగుతుందో భట్టలోల్లటుడు, శ్రీశంకుకుడు ఇద్దరూ చెప్పలేదు. అంచేత ఈ ఇద్దరి వాదాలు అంగీకార్యాలు కావు.

10.5.3. భట్టనాయకుడు – భుక్తివాదం:

భరతుని రస సిద్ధాంతాన్ని వివరంగా విపులీకరించిన మూడో ఆలంకారికుడు భట్టనాయకుడు. భట్టలోల్లటుని ఉత్పత్తి వాదాన్ని, శ్రీశంకుకుని అనుమతి వాదాన్ని, భట్టనాయకుడు ఖండించి 'భుక్తివాదం' అనే వాదాన్ని ప్రతిపాదించాడు. ప్రేక్షకుడు / ప్ర + ఈక్షకుడు / రసాన్ని భుజిస్తున్నాడు. కాబట్టి ఇది భుక్తి వాదమని ప్రసిద్ధి పొందింది. భట్టనాయకుడు మీమాంసకుడు, దార్శనికుడు. సాంఖ్య మతామయాయి. రసానికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యానం కోసం భట్టనాయకుడు సాంఖ్యమతాన్ని అనుసరించాడు.

పాత్రధారిలో రసం వుంటే చూస్తున్న సామాజికునికి ఎలా ఆనందం కలుగుతుంది? నటన చేస్తున్నప్పుడు నటునిలో శృంగారాది రసాలు వున్నాయంటే సీతను భార్యగా చూస్తే రాముడనే, నేనని వాడనుకోవాలి. ఇది అసంభవం ఎలాంటి పరిస్థితులల్లోనూ ఇది జరగదు. కాబట్టి భట్టనాయకుడు పై రెండు వాదాల్ని ఖండించాడు.

భట్టనాయకుని రస సిద్ధాంతం ఇంతకు ముందు చెప్పిన రస సిద్ధాంతాల రెండింటి కంటే ఒక అడుగు ముందుకు వేసిందని చెప్పక తప్పదు. ఎందుకంటే భట్టనాయకుడు 'ప్రేక్షకుని' స్వీకరించి అతని హృదయంలో రస స్థితి వుంటుందని చెప్పాడు. రసం కావలసినపుడు ఉత్పన్నమయ్యే వస్తువు కాదు, అంతేగాక రసం ప్రతీతియునూ కాదు. అనుమాన జ్ఞానం వల్ల, ప్రత్యక్ష వస్తు జ్ఞానంవల్ల, కలిగినంత ఆనందం కలగదు. నటునిలో పుట్టిన రసం మరో వ్యక్తిలో అనుమానం వల్ల స్వీకరించడం తగని పని. పాత్రలో రసానుభూతి కలగడం లేదు. ప్రేక్షకుల్లో అనుమానం వల్ల రస ప్రతీతి కలగడం లేదు. కలగడానికి

అవకాశం లేదు. కాబట్టి అనుమానం వల్ల ఆనందం ఎలాంటి పరిస్థితుల్లోనూ కలగదు. ఇందులో సందేహం లేదు. రసానందం ఒక అలౌకికానందం. ఇదే భోగం. రస రహస్యం భోగంలో ఇమిడి వుంది. కాబట్టి ఇదే రసభుక్తి అని భట్టనాయకుని మతం. భరతుడు చెప్పిన రస సూత్రంలోని 'సంయోగ', 'నిష్పత్తి' శబ్దాలను భట్టనాయకుడు ఇలా విపులీకరించాడు.

"తస్మాద్వి భావాదిభిః సంయోగాద్ భోజ్య

భోజక భావ సంబంధా ద్రసస్య నిష్పత్తి ర్భుక్తీరితి సూత్రార్థాః"

సంయోగ శబ్దానికి అర్థం భోజ్య భోజక భావమనీ, నిష్పత్తి శబ్దానికి అర్థం భుక్తి అని భట్టనాయకుడు వివరించాడు.

కావ్యం శబ్దాత్మకం. రస రహస్యం తెలుసుకొనటానికి ముఖ్యంగా శబ్ద వ్యాపారాలు తోడ్పడుతాయి. ఇవి రసావిర్భావక శక్తులు. ఈ వ్యాపారాలు మూడు. 1. అభిధాశక్తి 2. భావనాశక్తి / భావకత్వం 3. భోగం / భోజకత్వం.

శబ్దానికి అభిధా వ్యాపారం / వాచ్యార్థాన్ని బోధిస్తుంది / భావకత్వ వ్యాపారం / రసాదుల్ని భావింపచేస్తుంది / భోజకత్వ వ్యాపారం / రసాదుల్ని భోగింపచేస్తుంది / అనే మూడు వ్యాపారాలు వున్నాయి.

అభిధా వ్యాపారం శబ్దం యొక్క వాచ్యార్థాన్ని బోధిస్తుంది. భావకత్వ వ్యాపారం శబ్దం యొక్క రసాదుల్ని బోధిస్తుంది. భోజకత్వ వ్యాపారం ఈ రసాదుల్ని సహృదయుని చేత భోగింప చేస్తుంది.

అభిధాశక్తి వల్ల కావ్యం లేక నాట్యం యొక్క అర్థాన్ని మనం గ్రహిస్తాం. భావనాశక్తి స్ఫురణశక్తి. లౌకిక జీవితంలో మానవుడు పొందే అనుభవాలకు కార్యకరణ సంబంధం వుంది. కళా రూపంలో మానవుడు పొందే అనుభూతికి భావ్య భావక రూప సంబంధం వుంది. కావ్యాల్లో లేక నాట్యాల్లో విలసిల్లే శక్తియే భావనాశక్తి. ఈ శక్తి వల్ల సహృదయుడు స్వ, పర భేదాల్ని విస్మరిస్తాడు. కళాకారుడు మనుష్య మాత్రుని మనోభావాల్ని చిత్రిస్తున్నాడే కాని నాయకుని భావాలు కాదని, ఈ భావనాశక్తి వల్ల సహృదయుడు తలుస్తాడు. రాముడు, సీత విశిష్ట వ్యక్తులుగా కాక, సామాన్య వ్యక్తులుగా భావింపబడతారు. ఈ భావనా శక్తియే సాధారణీకరణ క్రియ అనబడుతుంది. భావన వల్ల వ్యక్తిలో, పుట్టిన రత్యాది స్థాయి భావాలు సామాన్య రూపాన్ని దాల్చుతాయి. సీతారాముల ప్రేమ సామాన్య దాంపత్య ప్రేమగా పరిణమిస్తుంది. ఈ భావనాశక్తి వల్ల దేశకాల పాత్రాది సంబంధాలు పోయి రసాస్వాదానికి అనుకూల వాతావరణం ఏర్పడుతుంది.

కావ్యాలు కానీ, నాటకాలు కానీ, నాయికా నాయకులకు సంబంధించి భావాల్ని విడిచి సామాన్యమైన కామం, రతి అనే అనుభవాలు కలగడం భావుకత్వ వ్యాపారం, ఈ భావాలు సాధారణ భావాలు మూడో వ్యాపారం భోగం లేక భోజకత్వం. సహృదయుని చేత ఆస్వాదింపబడి రస నిష్పత్తి జరుగుతుంది. దీనిని భోజకత్వ వ్యాపారమంటారు.

భట్టనాయకుని మతంలో రసం 'సామాజిక నిష్ఠం', కావ్యగత నాయకులు అలౌకిక వ్యక్తులు. తదాశ్రితమైన రసం అలౌకికం, అలౌకిక రసం అలౌకిక నాయకాశ్రితమై ఆస్వాదించేవారు సామాజికులు. కావ్యరసం సామాజిక నిష్ఠయని భట్టనాయకుడు భావించాడు.

అసలు శబ్దానికి భావకత్వ, భోజకత్వ వ్యాపారాలు వుండటం అనేది భట్టనాయకుని కేవలం కల్పిత విషయం. శబ్దానికి ఈ మూడు వ్యాపారాలు వుండడం అనేది ప్రామాణిక పండితసమ్మతం కాదు. మీదుమిక్కిలి వీలుపడదు కూడా. తప్పు కూడా.

సామాజికునిలో వాసనా రూపమైన రత్యాది స్థాయిభావాలు లేకపోతే భావకత్వ వ్యాపారం వల్ల లాభం వుండదు కదా.

10.5.4. అభినవగుప్తుడు–అభివ్యక్తి వాదం:

భరతుని రస సిద్ధాంతాన్ని వ్యాఖ్యానించిన వారిలో నాల్గోవాడు అభినవగుప్తుడు. ఈయన అభినవ భరతుడు, రస దర్శనకారుడు. శైవమతానుయాయి. ఈయన మతాన్ని 'అభివ్యక్తివాదం' అంటారు. దీన్ని 'వ్యక్తివాదం' అని కూడా అంటారు.

భట్టలోల్లటుడు చెప్పిన ఉత్పత్తి వాదాన్నీ శ్రీశంకుకుడు చెప్పిన అనుమితివాదాన్నీ, భట్టనాయకుడు చెప్పిన భుక్తి వాదాన్నీ, తీవ్రంగా ఖండించాడు అభినవగుప్తుడు. ఇతడు అభివ్యక్తి వాదం అనే దానిని ప్రతిపాదించాడు. దీన్నే వ్యక్తివాదం అని కూడా అంటారు. వ్యక్తి అన్నా, అభివ్యక్తి అన్నా ఒక్కటే. భరతుని సిద్ధాంతాన్ని శ్రవ్యకావ్యాలకు కూడా అనుసంధిస్తూ అభినవ గుప్తుడు "అభివ్యక్తి వాదం' ప్రవేశపెట్టాడు. రసం వాసనానిష్ఠమని ఇతని సిద్ధాంతం.

రసం సామాజిక నిష్ఠమవడం చేతనే కావ్యం చిరస్థాయిగా సహృదయుల్ని ఆనంద తన్మయత్వంలో ముంచుతుంది. ఈ మతాన్నే భారతీయ ఆలంకారికులు అందరూ ఆమోదించారు. ఈ వాదమే సర్వ సమ్మతమైంది. ఆదర్శమంతమైంది.

బీజం లేనిదే అభివ్యక్తి లేదు ఆ బీజం సామాజికునిలో, వాసనా రూపంలో నిగూఢంగా వుంటుంది. కాబట్టి దాని అభివ్యక్తి వల్ల ఆనందాన్ని అనుభవించేవాడు సామాజికుడే అని అభినవ గుప్తుడు నొక్కి వక్కాణించాడు. ఈ ఆనందమే అభివ్యక్తం కాకపోతే మానవునకు కావ్యపఠనం వల్ల కానీ, నాటకంవల్ల కానీ ప్రయోజనం లేదు.

సహృదయుడికి, వాసనారూపమైన సంస్కారం జన్మసిద్ధంగానే వుంటుంది. వాసన అనేది రసాస్వాదనకు ముఖ్యసాధనం. ఒక కావ్యాన్ని చదివే సమయంలో శబ్ద శక్తిచేత అవి ఉద్భిన్నాలై బాగా పోషించబడతాయి. చక్కగా పోషింపబడిన తర్వాత సాత్త్విక భావాలే రసాభివ్యక్తాలై ఆనందప్రదాలవుతాయి. ఈ రసానుభవం అనేది అనుభవ సాక్షికమైంది. ఇది సహృదయుడు అచ్చంగా అనుభవిస్తాడు. దీన్నే అభివ్యక్తి వాదమంటారు.

మీమాంసకులకు, వైయాకరణులకు రసాస్వాదనం కలగదని ఆనందవర్ధనుడు చెప్పాడు. వాసన లేని వారికి రసాస్వాదనం కలగదని సాహిత్య దర్పణకారుడు కూడా చెప్పాడు. ఈ వాదాన్ని వేదాంతులు కూడా అంగీకరించారు. ఆలంకారికులు ఆమోదించారు.

రస సిద్ధాంత విషయంలో భట్టనాయకునికి, అభినవగుప్తునికి చాలా భేదం వుంది. భట్టనాయకుని మతంలో 'వాసన' అనే ప్రస్తావనేలేదు. అసలు 'వాసన' అనే ప్రస్తావనేలేదు. అసలు 'వాసన' లేకపోతే రసాస్వాదనం కలగదు. కలగడానికి అవకాశం లేదు కూడా.

'అభివ్యక్తి' అంటే వున్న దానిని వెల్లడించడం. సహృదయులు హృదయాల్లో వాసన రూపంగా రత్యాది స్థాయి భావాల్ని విభావాదులు వ్యక్తం చేస్తాయి. అవ్యక్తమైన స్థాయి భావమే రసమౌతుంది.

ప్రతి హృదయంలోనూ స్థాయి భావాలు వాసనా రూపంలో నిరంతరం విలసిల్లుతాయి. పూర్వజన్మ సంస్కారం వల్లా, ఈ జన్మలో కావ్యాద్యనుశీలనం వల్లా, కవి సత్సంగం వల్లా, ఈ భావాలు, మేల్కొల్పబడతాయి. ఈ స్థాయి భావాలు విభావ, అనుభావ, సంచారీభావాల సాయంతో అభివ్యక్తమవుతాయి.

అభివ్యక్తివాదం–గొప్పదనం:

ఇందులో అభివ్యక్తి వాదమే సర్వశాస్త్రి కర్తలకు శిరోధార్యమైన వాదంగానే నేటికీ నిలిచి వుంది. ఆధునిక మనస్తత్వ శాస్త్ర పరిశోధనలు కూడా దీన్నే ఋజువు చేస్తున్నాయి.

మొత్తం మీద తేలిన సారాంశం ఏమంటే నాటకంలోని పాత్ర, పాత్రధారి, ప్రేక్షకుడు / శ్రోత / మూడింటిలో ప్రేక్షకునిలోనే 'రసం' వుంటుందని సుస్పష్టంగా తేలింది.

ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే అసలు నాటకం ప్రేక్షకుని కోసం మాత్రమే రాయబడింది. నటుని కోసమో, పాత్ర కోసమో కాదన్న విషయాన్ని మనం గ్రహించాలి.

అభినవగుప్తుని 'అభివ్యక్తివాదం' ఎంతగానో ప్రశంసనీయమైంది. పూర్వ వ్యాఖ్యాతలందరూ భరతుని నాట్యశాస్త్రాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని తమ తమ వాదాల్ని వెలిబుచ్చారు. అభినవగుప్తుడు అలాకాక, తన వాదాన్ని దృశ్య శ్రావ్య కావ్యాలు రెండింటికి సరిగా సరిపోయే విధంగా ప్రతిపాదించాడు.

భారతీయ దర్శన సాహిత్య సమన్వయం రస విషయంలో సమకూడింది. భారతీయ రస సిద్ధాంతాలన్నీ దర్శనంపై ఆధారపడివున్నాయన్న విషయం మనం మరచిపోకూడదు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే భారతీయ దర్శన శాస్త్రం క్షుణ్ణంగా అవగాహన చేసుకుంటే తప్ప రస సిద్ధాంతం బోధపడదు. ఇది నగ్న సత్యం.

సంగ్రహంగా రసనిష్ఠి ఇది.

10.6. నమూనా ప్రశ్నలు:

ఈ పాఠం మీద పరీక్షల్లో అడగబోయే ప్రశ్నల్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని ముఖ్యమైన ప్రశ్నలు ఇక్కడ పొందుపరచడం జరిగింది.

1) రసనిష్ఠ గూర్చి తెలియజేయండి?

2) రసం కింనిష్ఠ గూర్చి వివరించండి?

3) రసం ఎవరు అనుభవిస్తున్నారో విపులీకరించండి?

4) రస విషయంలో వచ్చిన వాదాల్ని రాయండి?

5) అభినవగుప్తుని సిద్ధాంతం అలంకారికులందరికీ మార్గదర్శం ఎందుకైయిందో విశదీకరించండి?

10.7. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సిద్ధాంతాలు–సూత్రాలు : డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

2) కావ్యాలోకం : డా॥ నండూరి రామకృష్ణమాచార్యులు

3) భరత నాట్యశాస్త్రం అనువాదం : డా॥ పోణంకి శ్రీరామ అప్పారావు

4) రస సిద్ధాంతం : తెలుగు అకాడమి

5) సాహిత్య భావలహరి : ఆచార్య యస్.వి. జోగారావు

6) సాహిత్య దర్శనం : ఆచార్య కాకర్ల వేంకటరామ నరసింహం

7) సాహిత్య సోపానములు : ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

8) సాహిత్య సౌందర్య దర్శనము : శ్రీ చర్ల గణపతిశాస్త్రి

9) సాహిత్య శిల్ప సందర్శనము : శ్రీ వారణాసి వేంకటేశ్వరులు

10) సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష : ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం

– డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

పాఠం - 11

త్రివిధ శబ్ద వృత్తులు

విషయ క్రమం:

11.1. పరిచయం

11.2. శబ్ద వృత్తులు

11.3. త్రివిధ శబ్ద వృత్తులు

11.3.1. అభిదా వృత్తి

11.3.2. లక్షణా వృత్తి

11.3.3. వ్యంజనా వృత్తి

11.4. నమూనా ప్రశ్నలు

11.5. ఆధార గ్రంథాలు

11.1. పరిచయం:

రస సిద్ధాంత పరిణత రూపమే "ధ్వని సిద్ధాంతం". ధ్వని సిద్ధాంత ప్రవక్త ఆనందవర్ధనుడు. ఇతడు రాసిన గ్రంథం "ధ్వన్యాలోకం". ఈ గ్రంథం భారతీయాలంకారశాస్త్ర గ్రంథాల్లో శిరోధారమై పరమ ప్రామాణికమైంది. "ధ్వన్యాలోకం" అనే గ్రంథాన్ని "కావ్యాలోకం", "సహృదయాలోకం" అనే పేర్లతో కూడా పిలుస్తారు. ఈ గ్రంథంలో ఆనందవర్ధనుడు ధ్వన్యభావవాదాల వాదాలన్నింటినీ చాలా తీవ్రంగా ఖండించి ధ్వనియే "కావ్యాత్మ" అని నొక్కివక్కాణించి ఉదాహరణ పూర్వకంగా నిరూపించాడు కూడా.

ఈ ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని మహిమభట్టు 'వ్యక్తి వివేకం' లోనూ, కుంతకుడు "వక్రోక్తి జీవితం" లోనూ, భట్టనాయకుడు "హృదయదర్పణం" లోనూ ఖండించారు. వీరి తర్వాత వచ్చిన ఆలంకారికులు, వీరి వాదాల్ని అంగీకరించలేదు. "ధ్వని" యే 'కావ్యాత్మ" అని అంగీకరించిన వారిలో మమ్మటుడు. విశ్వనాధుడు, జగన్నాథ పండిత రాయలు మున్నగువారు ప్రముఖులు.

అభినవగుప్తుడు "ధ్వన్యాలోకం" కు "లోచనం" అనే వ్యాఖ్యానం రాశాడు. ప్రముఖుల మన్నల్ని ప్రశంసల్ని అందుకున్నాడు. ఇతడు భరతుడు రాసిన "నాట్యశాస్త్రం" కు "అభినవభారతి" అనే పేరుతో వ్యాఖ్యానం కూడా రాశాడు. అభినవగుప్తుడు "లోచనం" వ్యాఖ్యానానికి ముందే "ధ్వన్యాలోకం" కు "చంద్రిక" అనే వ్యాఖ్యానం వున్నట్లు విమర్శకులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. అయితే ఈ గ్రంథం ఇప్పుడు అందుబాటులో లేదు.

ఆనందవర్ధనుడు కాశ్మీరును పరిపాలించిన అవంతివర్మ ఆస్థానంలో వుండేవాడు. ఇతడు "విషమ బాణశీల", "దేవీశతకం", "అర్జున చరితం", "వినిశ్చయ టీకా వివృత్తి", "తత్త్వాలోకం" అనే గ్రంథాలు రాశాడు.

ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని, దాని భేదాల్ని తెలుసుకోవడానికి పూర్వం, శబ్దవృత్తుల్ని గూర్చి తప్పనిసరిగా తెలుసుకోవాలి. ఇవి తెలిస్తే తప్ప ధ్వని సిద్ధాంతం సమగ్రంగా అర్థం కాదు. ఇందులో సందేహం లేదు.

కావ్యానికి శబ్దార్థాలు "శరీరం". ధ్వని "జీవం". అలంకారాలు "సొమ్ములు". గుణములు "గుణములు". అభిధావృత్తులు వృత్తులు. శబ్దానికి అర్థాన్ని బోధించే శక్తికి "వృత్తి" అని పేరు.

11.2. శబ్ద వృత్తులు:

"తిస్రః శబ్ద స్వశక్తీయః" – సాహిత్య దర్పణం

శబ్ద వృత్తులు మూడు. అవి ఇవి:

1) అభిధ 2) లక్షణా 3) వ్యంజన

"అర్థోవాచ్యశ్చ లక్ష్యశ్చ వ్యంగ్యశ్చేతి త్రిధామతః" – సాహిత్య దర్పణం

అభిధా శక్తిచే చెప్పబడే అర్థాన్ని "వాచ్యం" అనీ, లేదా "అభిధేయం" అనీ అంటారు. లక్షణాశక్తిచే చెప్పబడే ఆర్థాన్ని లక్ష్యం" అని అంటారు. వ్యంజనాశక్తిచే చెప్పబడే అర్థానికి "వ్యంగ్యం" అని అంటారు.

వ.సం	శబ్ద వృత్తులు (శక్తి)	శబ్దం	అర్థం
1.	అభిధ వాచకం	వాచ్యం	వాచ్యం (అభిధేయం)
2.	లక్షణ	లక్షకం	లక్ష్యం
3.	వ్యంజన	వ్యంజకం	వ్యంగ్యం

మూడు విధాలైన శబ్దాలకి మూడు విధాలైన అర్థాల్ని బోధించే శక్తులు కూడా మూడే. వాటినే "త్రివిధ శబ్దవృత్తులు" అని అంటారు.

వ్యంజానికి "ధ్వని", "ధ్వనకం", "గమనం", "ద్యోతకం", "ప్రత్యాయనం" అనేవి పర్యాయ పదాలు. మీమాంసకుల్లో ఒక తెగకు చెందివారు శబ్దార్థాల్ని బోధించు అభిదా లక్షణా వ్యంజన శక్తులతో పాటు వాచ్యార్థాన్ని బోధించు తాత్పర్యశక్తి అనే నాల్గో శక్తి కూడా అవసరమని భావించారు. దీన్నే అభిహితాశ్వయవాదులు నిషేదించారు. మీమాంసకుల్లో రెండో తెగవారు తాత్పర్యశక్తిని అంగీకరించరు. వీరిని అన్వితాభిదానులు అని అంటారు. విద్యానాథుడు వ్యంజనాశక్తి కంటే తాత్పర్యశక్తి వేరు కాదని అభిప్రాయపడ్డాడు. ఆనందవర్ధనుడు వైయాకరణుల స్ఫోటవాదాన్ని ఆధారంగా గ్రహించి ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు.

11.3. త్రివిధ శబ్ద వృత్తులు:

11.3.1. అభిధావృత్తి (అభిధాశక్తి):

సంకేతికార్థకమైన అర్థాన్ని బోధించు శబ్దశక్తి లేక "వృత్తి" ని "అభిధ" అని అంటారు. సంకేతితార్థకం అంటే వాచక శబ్దానికి గల ముఖ్యార్థం ప్రధానార్థం. దీన్నే "వ్యాచ్యార్థం" అని అంటారు. ఇది వ్యాకరణం, ఉపమానం, ఆప్తవాక్యం, వ్యవహారం, వివరణం, అన్యపద సాన్నిధ్యం అనే వానిచే నిర్ణయించబడుతుంది. అభిధావృత్తి నాలుగు విధాలు.

త్రివిధ శబ్ద వృత్తులు – పట్టిక

- **1. అభిధావృత్తి**
  - 1) యౌగికం
  - 2) రూఢం
  - 3) యోగ రూఢం
  - 4) యోగిక రూఢం
- **2. లక్షణావృత్తి**
  - 1) జగత్ లక్షణ
  - 2) అజహత్ లక్షణ
  - 3) సారోప లక్షణ
  - 4) సాధ్యావసాయ లక్షణ
- **3. వ్యంజనావృత్తి**
  - 1) శబ్ద శక్తి మూల వ్యంజన
  - 2) అర్థ శక్తి మూల వ్యంజన
  - 3) ఉభయ శక్తి మూల వ్యంజన

అభిధావృత్తి

1) యోగికం   2) రూఢం   3) యోగరూఢం   4) యౌగికరూఢం

1. యౌగికం:

"యోగం" అంటే అవవార్ధం. అవయవార్ధాన్ని మాత్రమే బోధించే శబ్దం "యౌగికం". యోగం కలది "యోగికం". అంటే వ్యుత్పత్యర్ధమే ప్రధానంగా కలదన్నమాట.

ఉదా: పాచకుడు పాకం చేసేవాడు అనే వ్యుత్పత్తియే ఇక్కడ ప్రధానం.

2. రూఢం:

వ్యుత్పత్యర్థంతో సంబంధం లేకుండా కూడా నియతమైన అర్థాన్ని బోధించే శబ్దం "రూఢం" అన్పించుకుంటుంది.

ఉదా: అవవార్ధంతో ఏమాత్రమూ సంబంధం లేకుండానే ఆ పదాలు భోదించవలసిన అర్ధాలని బోధిస్తాయి. కాబట్టి ఇలాంటి పదాలని "రూఢసంజ్ఞ" అని అంటారు.

3. యోగరూఢం:

యోగత్వ, రూఢత్వాలు రెండూ ప్రధానమైనచో అది "యోగరూఢం". అంటే వ్యుత్పత్తి, వాడుక ఇక్కడ ప్రధానమైనవి.

ఉదా: పంకజం, అల్లుడు.

"పంకజం" (బురద) నుండి పుట్టింది అనే వ్యుత్పర్థం వున్ననూ "పంకజం" అనే పదానికి "పద్మం" అనే అర్థమే రూఢం. "అల్లుడు" అనే పదానికి కూతురు మొగుడు అనే అర్థమేకాక, కుటుంబాన్ని విస్తరింపజేయువాడు అనే వ్యుత్పర్ధం వుంది. అంచేత ఇలాంటి పదాలు "యోగరూఢం" అన్పించుకుంటాయి. సర్వసాధారణంగా ఇలాంటి పదాలకూ, రూఢికీ ప్రాధాన్యం వుంది. అయితే వ్యుత్పత్తి కూడా కన్పించుటచే ఈ పదాలు "యోగరూఢం" అయ్యాయి.

4. యౌగికరూఢం:

కొన్ని శబ్దాల్లో వ్యుత్పత్తి వల్ల వచ్చిన అర్ధం వేరుగానూ, రూఢి వల్ల వచ్చిన అర్ధం వేరుగానూ వుంటుంది. ఇలాంటి పదాలు "యౌగికరూడం" అవుతాయి.

ఉదా: ఉద్భిదం. నేలను భేదించుకొని పుట్టింది అనే వ్యుత్పత్తిచే, ఈ పదానికి తరుగుల్మాదికం అని అర్థం. ఇట అవయవార్ధం ప్రధానం అగుట యౌగికత్వం. ఒక యాగంనకు ఉద్భిదం అనే పేరువుంది. ఇక్కడ రూఢికి ప్రాధాన్యం. యౌగికార్థంలో తరుగుల్మాదికమునూ, రూఢిలో యాగవిశేషమూ బోధించుటచే ఈ పదం "యౌగికరూఢం" అవుతుంది.

11.3.2. లక్షణావృత్తి:

"ముఖ్యార్ధ బాధే, తద్యోగేరూఢితో థప్రయోజనాత్

అన్యోర్థోలక్ష్యితేయత్సా లక్షణా రోపిత క్రియా"   – కావ్య ప్రకాశం

శబ్దం యొక్క ముఖ్యార్థానికి బాధ కలిగేటప్పుడు రూఢిచే కానీ, ప్రయోజనంచే కానీ, ముఖ్యార్ధ సంబంధం కల మరో అర్థం దేనిచో బోధింపబడునో ఆ ఆరోపిత శబ్ద వ్యాపారమే “లక్షణ” అనబడుతుంది.

మన అలంకారికలకు “లక్షణావృత్తి”ని గూర్చి ఒక్కొక్కరు ఒక్కోరకంగా తమ తమ అభిప్రాయాల్ని చెప్పారు. అవి ఇవి:

1) కావ్య ప్రకాశం–మమ్మటుడు:

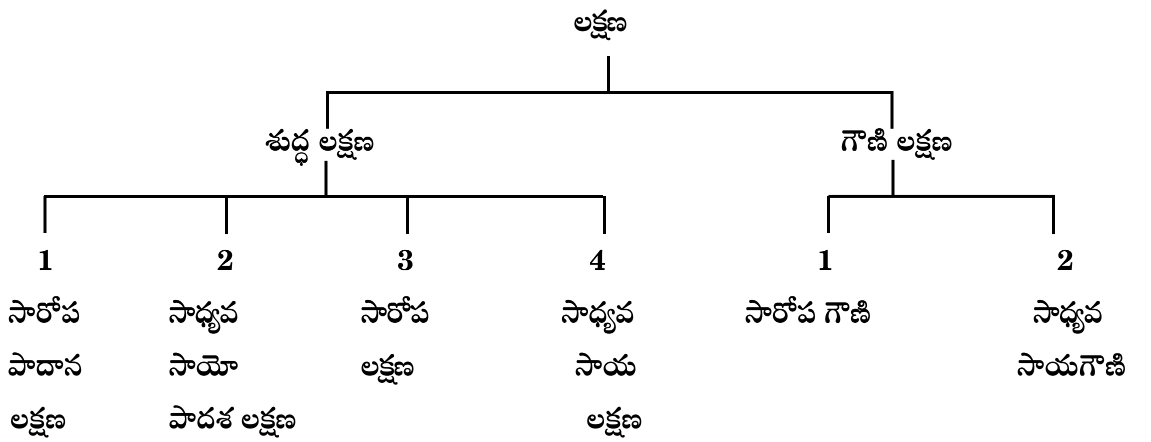

2. వృత్తివార్తికం :

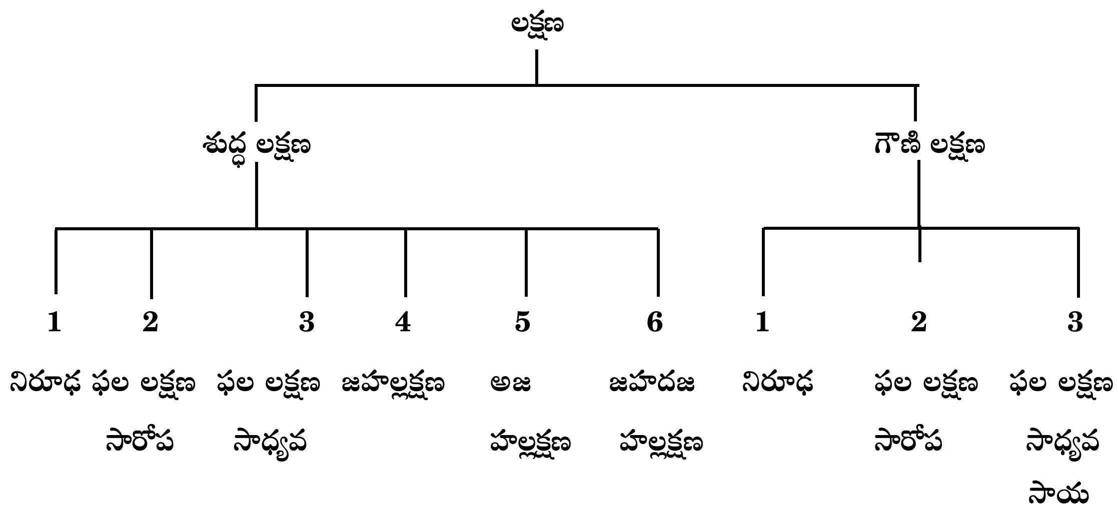

3) రసగంగాధరం–జగన్నాథపండితరాయలు:

- **లక్షణ**
  - **శుద్ధ లక్షణ**
    - **1** జహత్స్వార్థ
    - **2** అజహత్స్వార్థ
    - **3** సారోప
    - **4** సాధ్యవసాయ
  - **గిణి లక్షణ**
    - **1** సారోప
    - **2** సాధ్యపసాయ

4. సాహిత్యం దర్పణం – విశ్వనాథుడు:

- **లక్షణ**
  - **శుద్ధ లక్షణ**
    - **1** ఉపాదన లక్షణ
    - **2** లక్షణ లక్షణ
    - **3** సారోప
    - **4** సాధ్యవసాయ
  - **గౌణి లక్షణ**

ఈ లక్షణావృత్తి సంబంధ నిబంధన, సాదృశ్య నిబంధన అని రెండు విధాలు. సంబంధ మూలకమైన లక్షణ రెండు విధాలు. ఒకటి జహత్ లక్షణ, రెండు అజహత్ లక్షణ. సాదృశ్య మూలకమైన లక్షణ రెండు విధాలు. ఒకటి సారోప లక్షణ రెండు సాధ్యవ సాయ లక్షణ. ఈరకంగా లక్షణ ప్రధానంగా మొత్తం నాలుగు భేదాలుగా వర్గీకరించవచ్చు.

- **శుద్ధ లక్షణ**
  - **1** జహల్లక్షణ
  - **2** అజహల్లక్షణ
  - **3** సారోప లక్షణ
  - **4** సాధ్యవ సాయ లక్షణ

1. జహల్లక్షణ:

తనకున్న అర్థాన్ని కోల్పోయి దానికి సంబంధించిన అర్థం ఎక్కడ బోధించబడుతుందో ఆ వృత్తి "జహల్లక్షణ" అన్పించుకుంటుంది.

ఉదా: "గంగలో గొల్లపల్లె"

"గంగలో గొల్లపల్లె" అనేటప్పుడు "గంగ" అనే పదానికున్న అర్థం విడిచి పెట్టబడి, దానికి సంబంధించిన "తీరం" అనే అర్థం బోధించబడుతుంది. కావున ఇది "జహల్లక్షణ" లక్ష్యం అవుతుంది.

"ప్రతాపరుద్రుని జైత్రయాత్రా సందర్భంలో శత్రు రాజుల పట్టణాలు గట్టిగా ఆక్రోశిస్తున్నాయి".

అనేటప్పుడు పట్టణాలు అచేతనాలు కాబట్టి ఆక్రోశించడం జరగదు కదా! ఇక్కడ పట్టణాలు అనేపదం స్వార్థత్యాగం పొంది అంటే తనకున్న అర్థాన్ని కోల్పోయి పట్టణాల్లోని ప్రజలు అనే వాచ్యార్థానికి సంబంధించిన మరో అర్థాన్ని విడిచిపెట్టే బోధిస్తుంది. "జహత్" అంటే విడిచి పెట్టటం అని అర్థం. తనకున్న అర్థాన్ని లక్షణం వుంది. కావున ఇది "జహల్లక్షణ" అవుతుంది.

2. అజహల్లక్షణ:

స్వార్థత్యాగం లేకుండా దానికి సంబంధించిన అర్థాన్ని బోధించే శబ్దవ్యాపారం "అజహల్లక్షణ" అవుతుంది.

"ప్రతాపరుద్రుని పాద పీఠాన్ని, ప్రకాశిస్తున్న రత్నకాంతుల సముదాయాలు గల కిరీటములు అలంకరిస్తున్నాయి."

ఇక్కడ "కిరీటములు" అనేటప్పుడు తన అర్థాన్ని నిలుపుకొంటూ దానికి సంబంధించిన అంటే కిరీటములు ధరించిన రాజులు అనే అర్థం బోధించబడుతుంది. కాబట్టి ఇది అజహత్. అజహత్ అంటే విడిచి పెట్టని అని అర్థం. జహత్ అంటే విడిచిపెట్టే అని అర్థం.

3. సారోప లక్షణ:

సాదృశ్యం ఆధారంగా ఏర్పడిన లక్షణ "సారోప లక్షణ" (స + ఆరోప లక్షణ), ఉపమేయం, ఉపమానం విడిగా చెప్పబడుతూ ఆరోపించబడి అభిన్నాలని చెప్పబడితే అది "సారోపలక్షణ" అవుతుంది.

"చంద్రుని లోని నల్లని మచ్చని కొందరు సారంగం అంటారు. నేను మాత్రం కాకతి ప్రతాపరుద్రుని కీర్తి సంపదచే ఓడిపోయిన చంద్రుడు ఆ ప్రతాపరుద్రుని లాంఛనమైన వరాహాన్ని ధరిస్తున్నాడని భావిస్తాను."

ఇక్కడ సారంగం ఉపమేయం. వరాహం ఉపమానం. పై ఉదాహరణలో ఉపమేయ ఉపమానాలు రెండూ విడిగా పేర్కొనబడి అభిన్నాలని చెప్పబడింది. సారంగు వరాహం అని ఆరోపించబడి అభేద ప్రతిపత్తి వర్ణించబడింది. కాబట్టి ఇది "సారోప లక్షణ".

4. సాధ్యపసాయ లక్షణ:

ఉపమేయాన్ని కప్పిపుచ్చి ఉపమానంతో అభేదాత్మకంగా చెప్పితే అయితే "సాధ్యవసాయ లక్షణ". (స + అధ్యవ సాయ లక్షణ). ఇది కూడా సాదృశ్య ఆధారంగా ఏర్పడిందే.

"కాకతి ప్రతాపరుద్రుని ఉద్దేశించి "కాకతీయ కులాంబోధి నుండి ఈ చంద్రుడు ఉద్భవించాడు. తన ఉదయం చేత కువలయానికి ఉల్లాసం కల్గిస్తున్నాడు".

ఇక్కడ ప్రతాపరుద్రుడు ఉపమేయం. చంద్రుడు ఉపమానం. ఇక్కడ ఉపమేయాన్ని చెప్పక అంటే కప్పిపుచ్చి ప్రతాపరుద్రుడు అనే చంద్రుడు అని చెప్పక, ఉపమానంతో అభేద ప్రతిపత్తి వర్ణించబడింది. ప్రతాపరుద్రుడను ఉపమేయం

కప్పిపుచ్చబడి కాకతీయ కులాబ్ధి నుండి పుట్టిన చంద్రుడు అనే ఉపమానం మాత్రమే చెప్పబడింది. అంటే ఉపమానంతో అభిన్నంగా వర్ణించబడింది. కావున ఇది "సాధ్యవసాయలక్షణ" అవుతుంది.

సామ్య నిబంధన లక్షణ:

సామ్యనిబంధనా లక్షణలో 1. లక్షిత లక్షణ 2. విపరీత లక్షణ అనే రెండు భేదాలు చోటు చేసుకున్నాయి.

1. లక్షిత లక్షణ:

వాచ్యార్థానికి సంబంధం కలుగక, వాచ్యార్థానికి సాక్షాత్తుగా ఉపపత్తి గల అర్థంకాక పరంపరగా సంబంధించిన మరో అర్థం బోధించే శబ్దశక్తి "లక్షిత లక్షణ".

ఉదా: ద్విరేఫం

రెండు రేఫాలు కలది అని వ్యుత్పత్తి. వ్యవహారంలో రెండు రేఫాలు గల పదం అనే భావం కలుగవచ్చు. ద్విరేఫం అంటే "భ్రమరం" (తుమ్మెద) అనే రూఢియగు అర్థం వుంది. శబ్దాన్ని బట్టి తుమ్మెద అనే అర్థం కలుగదు కదా! అయితే ఇందులో వాచ్యార్థానికి సంబంధం కలుగక, రూఢ్యర్థం అనుసరించి "భ్రమర" మైంది. ఈ విధంగా వాచ్యార్థం కాక పరంపరగా సంబంధం గల మరో అర్థం బోధించబడింది. కావున ఇది "లక్షిత లక్షిణ".

మరో ఉదా॥ రోదరం.

ఉదరంలో రకారం కలది అని వ్యుత్పత్తి. చక్రవాకం ("ర" ఉదకం కలది) అని అర్థం. ఇందులో కూడా పై పదం వలే వాచ్యార్థానికి సంబంధం కలుగక, రూఢ్యర్థంలో ప్రయుక్తమైంది.

2. విపరీత లక్షణ:

వాచ్యార్థానికి విపరీత (విరుద్ధ లక్షణం) లక్షణం కలది "విపరీత లక్షణ".

ఉదాహరణ: వాడుబృహస్పతి

ఇది ఒక పామరుని గూర్చి చెప్పిన వాక్య ప్రయోగం. "వాడుబృహస్పతి" అనే వాక్యం వినగానే బృహస్పతి వలె బుద్ధిశాలి అనే లక్ష్యార్థం తోస్తుంది. అయితే ఇది పామరుని గూర్చి ప్రయోగించబడింది. కాబట్టి వట్టి మూర్ఖుడు అనే విపరీతార్థం స్ఫురిస్తుంది. ఇందులో వాచ్యానికి సంబంధం లేకపోవడం, తర్వాత దానికి విరుద్ధమైన మూర్ఖుడు అనే లక్షణార్థం తోచుటచే ఇది "విపరీత లక్షణ".

మరో ఉదాహరణ అబద్ధాల కోరును చూచి సత్యహరిశ్చంద్రుడను "విపరీత లక్షణ". దీనివల్ల వ్యతిరేక అర్థం గోచరిస్తుంది.

3. వ్యంజనావృత్తి :

అభిదా శక్తి ప్రాకరిణతమైన వాచ్యార్థాన్ని మాత్రమే తెలుపుతుంది. లక్షణా శక్తి వాచ్యార్థానికి బాధ కలిగేటప్పుడు దానితో సంబంధం గల అర్థాంతరాన్ని బోధిస్తుందది. వ్యంజనా శక్తి శబ్దాలకు వాచ్యార్థం పొసగిన పిదప దానికి ఉత్కర్షను కల్గించునట్టి అర్థాంతరాన్ని బోధింప చేస్తుంది. అంటే ప్రకృతార్థాన్ని, దాని కంటే సుందరమైన అప్రకృతార్థాన్ని స్ఫురింపచేసేది వ్యంజన.

ఉదాహరణ:

"పదమెత్తం గల హంసలీల, యధరస్పందంబుసేయన్ శుభా

స్పద మౌరాగ కదంబకంబు శ్రుతి చూపన్ శ్రీ విలాసంబు,

కేర్ కదలింపన్ సుకుమార పల్లవనవైలా లక్ష్మి వీక్షింప

ట్పదియుంబొల్చు, తరంబె కన్నెగొని యాడన్ గేయు వాక్ప్రౌడిమన్"

వ్యంజనా వృత్తి మూడు విధాలు

- **శబ్ద శక్తి మూల వ్యంజన**
- **అర్థ శక్తి మూల వ్యంజన**
- **ఉభయ శక్తి మూల వ్యంజన**

1. శబ్దశక్తి మూల వ్యంజన:

కొన్ని శబ్దాలకు అనేక అర్థాలు బోధించే శక్తి వుంటుంది. దీన్నే "శబ్దశక్తి" అని అంటారు. అది ప్రధానంగా కలది "శబ్దశక్తి మూల వ్యంజన". ఆ శబ్దాలకు పదాల వేరే పర్యాయ పదాల గూర్చినచో వ్యంగ్యార్థం రాదు.

ఉదా: **"నరస భూపాలుని కరమున తనరెడు ఖడ్గము తన సమగ్ర**

ధారాజలమున మునుగు వైరులకు

అనిమిష భావము (రెప్పపాటు కాని) ను గూర్చును". అనేది ప్రకృతార్థం.

నరస భూపాలుని ఖడ్గం తన ధారాజలంలో మునుగు శత్రువునకు అనిమిష భావం అంటే దేవత్వం నందించును అనే వ్యంగ్యార్థం. దీన్నే అప్రకృతార్థం అని అంటారు. ఇందులో "నరసింహుని – నరులకు అనిమిత్వము" అనే పదాలు వ్యంజకాలైనవి. వానిని తొలగించి నరసింహుని వైరులకు అనిమిషత్వం అని ప్రయోగించినచో వ్యంగ్యార్థం లేదు. కాబట్టి ఇది "శబ్దశక్తి మూల వ్యంజన" (వ్యంగ్యం).

మరో ఉదాహరణ: **"కేశవం పతతం దృష్ట్వా భీమంబైన గతాయుషమ్**

రుదన్తి కౌరవా స్సర్వే పాండవా హర్ష మాయుయుః"

2. అర్ధ శక్తి మూల వ్యంజన:

అర్ధశక్తి ప్రభావం కలది "అర్ధశక్తి మూల వ్యంజన". వ్యంజక పదాలకు బదులుగా పర్యాయపదాలు ప్రయోగించిననూ వ్యంగ్యార్థానికి భంగం లేనిదని భావం.

ఉదాహరణ: **"నృసింహభూపా! నీ శత్రువు భార్య పర్వత ప్రదేశముల వసించుచు**

నచ్చటి బోయ కాంతలతో మయూరి యందలి చందురుడు

చల్లనివాడు మయూరి మందమారుతము గూడ చల్లనిదే అని తెలుపును".

దీనివల్ల నరసభూపాలుని శత్రువు భార్య ముగ్ధ అనీ, భర్తృవియోగంచే విరహబాధ పొందుచున్నదనీ, నరసరాజు తన శత్రురాజులనందరినీ జయించెననీ వ్యంగ్యార్థం కలుగుతుంది. కాబట్టి ఇది "అర్థశక్తి మూల వ్యంజన".

మరో ఉదాహరణ:

విరాటపర్వంలో కీచక వధ ఘట్టంలో వున్న పద్యాన్ని దీనికి మంచి ఉదాహరణగా తీసుకోవచ్చు. అది విరాట సభ. కీచకుడు ద్రౌపదిని పరాభవించుట చూచిన భీముడు ఉగ్రుడైయ్యాడు. సమయ భంగమగు ప్రమాదాన్ని గుర్తించి కంకరూపమున వున్న ధర్మరాజు వలలుడైన భీముని వారించాడు.

"వలలుండెక్కడ జూచెనొండెడన సేవ్యక్ష్మాజముల్ పుట్టలే
ఫలితంబై వరశాఖ లొప్పగ, ననల్ప ప్రీతి సందించుచున్
విలసచ్ఛాయన పాశ్రిత ప్రతితికిన్ విశ్రాంతి కావింపగా
గల యీ భుజము వంటకట్టయలకై ఖండింపగా నేటికిన్"

ఇందులోని అర్థం సుగమం. ఇందులోని పదాల్ని తొలగించి తత్సమానార్థమైన పదాలు వచ్చినప్పటికీ వ్యంగ్యం స్థిరంగా వుంటుంది.

3. ఉభయశక్తి మూల వ్యంజన:

ఇందులో "శబ్దశక్తి మూల వ్యంజన", "అర్థశక్తి మూల వ్యంజన" రెండూ వున్నాయి. అంచేతనే ఇది "ఉభయ శక్తి మూల వ్యంజన" అయ్యింది.

"అరిదరికరుడై, సుమనో
వరభరణధురీణుఁడై, యవారితలక్ష్మీ
స్థిరనివాస భాసురుఁడై
నరసింహుడు వొచ్చు ఁద్రిభువనస్తుత మహిమన్"

నరసింహుడు, అరిదరకరుడై = శత్రువులకు భయం కల్గించువాడై. సుమనోవర = పండిత శ్రేష్టుల్ని, భరణధురీణుడై = పోషించు భారం దాల్చినవాడై, రాజ్యలక్ష్మి = రాజ్యపమచే, స్థిరనివాస = స్థిరనివాసంచే, భాసురుడై = ప్రకాశించువాడై, త్రిభువనస్తుత మహిమన్ = ముల్లోకముల పొగడిక మహిమచే, పొల్చున్ = ఒప్పును. ఇది వ్యంగ్యార్థం.

ఇందులోని "అరిదరికరుడు – సుమనోవరభరణ ధురీణుడు, నరసింహుడు" అనేవి పరివృత్తిని ఒప్పుకొనవు. లక్ష్మీ నివాస భాసురుడు అనేది సహించును. ఇలా కొన్ని పదాలు పరివృత్తిని సహించి మరికొన్ని సహింపక వుండునట్లు చెప్పడం "ఉభయశక్తి మూల వ్యంజన".

మరో ఉదాహరణ:

"పార్శ్వ స్థదారో భగవాన్ మేశః
ముఖస్థదారో భగవాన్ విధాతా
ఉరస్థ దారో భగవాన్ రమేశః
శిరస్థ దారో క్వచనత్వ ధన్యః"

పై శ్లోకంలో మొదటి మూడు పాదాలు అర్థశక్తిమూల వ్యంజనానికి సంబంధించినవి. చివరి నాలుగో పాదం శబ్దశక్తి మూల వ్యంజనానికి సంబంధించినది.

సంగ్రహంగా త్రివిధ శబ్దవృత్తులు ఇవి.

11.4. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) త్రివిధ శబ్దవృత్తులు గూర్చి తెలియచేయండి?

2) వ్యంజనావృత్తి గూర్చి వ్రాయండి?

3) లక్షణా వృత్తి గూర్చి వివరించండి?

4) అభిధావృత్తి గూర్చి విపులీకరించండి?

11.5. ఆధార గ్రంథాలు:

1) తెలుగు సాహిత్య విమర్శ-సిద్ధాంతాలు-సూత్రాలు : డా॥ వెల్లమల సిమ్మన్న

2) విమర్శ-వివేచన (అముద్రితం) : డా॥ వెల్లమల సిమ్మన్న

3) విమర్శ-మౌలిక లక్షణాలు : ఆచార్య మూదికొండ వీరభద్రయ్య

4) సాహిత్య దర్శనం : ఆచార్య కాకర్ల వేంకట రామనరసింహం

5) సాహిత్య భావలహరి : ఆచార్య యస్.వి. జోగారావు

6) సాహిత్య సోపానములు : ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని

7) సాహిత్య సౌందర్య దర్శనం : శ్రీ చర్ల గణపతిశాస్త్రి

- డా॥ వెలమల సిమ్మన్న

పాఠం - 12

పురాణం, ఇతిహాసం, ప్రబంధం

విషయ క్రమం:

- **12.1.** పురాణం
- **12.2.** పురాణ సంఖ్య
- **12.3.** పురాణ లక్షణాలు
- **12.4.** తెలుగులో పురాణ సాహిత్యం
  - **12.4.1.** ఇతిహాసం
  - **12.4.2.** ఇతిహాస లక్షణాలు
- **12.5.** ప్రబంధం
- **12.6.** నమూనా ప్రశ్నలు
- **12.7.** ఆధార గ్రంథాలు

12.1. పురాణం:

దేవి భాగవతంలో "హైందవ సంస్కృతి అనే కల్పవృక్షానికి వేదాలు మూలమని, స్మృతులు శాఖలని, పురాణాలు పత్ర పుష్పాలని, ఇతిహాసాలు రసవంతమైన ఫలాలని; పరమేశ్వరుడికి శ్రుతి స్మృతులు నేత్రద్వయమని, పురాణం హృదయమని" చెప్పబడింది. వేద హృదయాన్ని విప్పి చెప్పేవి పురాణాలనుకోవచ్చు. అధర్వణ వేదంలో పురాణ శబ్దం ప్రాచీన కథ, పూర్వ కథ అనే అర్థంలో వ్యవహరించబడింది. శతపథ బ్రాహ్మణంలో, ఉపనిషత్తులలో కూడా ప్రాచీన గాథలు వర్ణించేవిగా పురాణాలు పేర్కోబడ్డాయి.

నిర్వచనం:

"పురాభవమితి పురాణమ్" (ప్రాచీన కాలములో పుట్టినవి) అని శబ్ద కల్పద్రుమంలో, "పురాపూర్వస్మిన్ భూతమితి పురాణమ్" (ప్రాచీన విషయాలను తమలో పొందుపరుచుకొన్నవి) అని అమరకోశంలో, "పురానీయతే ఇతి పురాణమ్" (పురాణ విషయాలలో జీవించేవి) అని వాచస్పతంలో, "పురానవం భవతి పురాణమ్" (ప్రాక్తన విషయాభిరతి కలిగినవి) అని యాస్క నిరుక్తంలో, "పురా + అనక్తి" (పురాతన వస్తు కల్పకాలు) అని బ్రహ్మాండ పురాణంలో, "పురాపి నవమ్ పురాణమ్" (పురాతనములయిన నవ్యాలుగా ఉండేవి) అని భవిష్య పురాణంలో పురాణ శబ్దం నిర్వచించబడింది.

పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు "అలౌకికములును అద్భుతములును అయిన భగవల్లీలా కథనములతో నిండినది పురాణం" అని తమ రేడియో ప్రసంగాలలో తెలిపారు. వేదాలలో అంతగా చెప్పబడని అవతారాల ప్రసక్తి, భగవన్మహిమలు, భగవదారాధనం వంటివి పురాణాలలో చెప్పబడ్డాయి.

12.2. పురాణ సంఖ్య:

మొత్తం పురాణాలు పద్దెనిమిది. పురాణాలను తేలికగా గుర్తించుకోవటానికి పద్మ పురాణంలో ఒక సూత్రం ఉంది.

అది 'మ' ద్వయం 'భ' ద్వయం చైవ 'బ్ర' త్రయం 'వ' చతుష్టయం 'అ' 'నా' 'ప' 'లింగ' 'కూ' 'స్కా' ని పురాణాని పృథక్ పృథక్' అంటే పురాణాల పేర్లననుసరించి 'మ' తో మొదలయ్యేవి రెండు – మత్స్య, మార్కండేయ పురాణాలు. 'భ' తో ప్రారంభమయ్యేవి రెండు – భాగవత, భవిష్య పురాణాలు 'బ్ర'తో ప్రారంభమయ్యేవి మూడు – బ్రహ్మ, బ్రహ్మ వైవర్త, బ్రహ్మాండ పురాణాలు. 'వ' తో మొదలయ్యేవి నాలుగు – వరాహ, వామన, వాయు, విష్ణు పురాణాలు, 'అ' తో ప్రారంభమయ్యేది అగ్ని పురాణం, 'నా' తో ప్రారంభమయ్యేది నారద పురాణం, 'ప' తో మొదలయ్యేది పద్మపురాణం', 'లింగ' తో లింగపురాణం, 'కూ' తో కూర్మ పురాణం, 'సా' తో స్కాంద పురాణం ప్రారంభమవుతాయి.

ఈ పురాణాలను వ్యాసుడు రచించగా నైమిశారణ్యంలో సూతమహర్షి శౌనకాది మునులకు చెప్పాడు. పద్దెనిమిది పురాణాలను శ్రీమహావిష్ణువు శరీరభాగాలతో పోలుస్తారు.

1. బ్రహ్మ పురాణం:

ఇది శ్రీ మహావిష్ణువు శిరస్సుగా భావించబడింది. దీనిలో చతుర్విధ పురుషార్థాలను మానవులు ఎలా సాధించాలో తెలిపే అనేక ఆఖ్యానాలు, ఉపాఖ్యానాలు చెప్పబడ్డాయి. దీనిలో పదివేల శ్లోకాలు, రెండు వందల నలభై ఆరు అధ్యాయాలున్నాయి. హరిశ్చంద్రుడు, సగరుడు, కార్త వీర్యార్జునుడు వంటి చక్రవర్తుల గురించి దధీచి, అత్రేయుడు, మార్కండేయుడు వంటి ఋషుల గురించి చెప్పబడింది. సప్తద్వీపాల వర్ణన, పూరీ జగన్నాథ మహాత్మ్యం, క్షీర సాగర మథనం, ఇంద్రద్యుమ్ముని చరిత్ర, అప్సరసలు శాపవశాన నదులుగా జన్మించడం, నక్షత్రాల జన్మ వృత్తాంతం, గాయత్రీ మంత్ర మహాత్మ్యం వివరించబడింది. స్త్రీ హత్య, గోహత్య, బ్రహ్మహత్య, బంగారం దొంగిలించడం మహా పాపాలుగా ఈ పురాణంలో చెప్పబడింది.

2. పద్మ పురాణం:

ఇది శ్రీ మహా విష్ణువు హృదయంగా భావించబడింది. దీనిలో సృష్టి ఖండం, భూఖండం, స్వర్గఖండం, పాతాళ ఖండం, ఉత్తర ఖండం అనే ఐదు ఖండాలున్నాయి. దీనిలో 641 అధ్యాయాలు, 55000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. భారతదేశంలోని నదుల వర్ణన, పర్వతాల వర్ణన, కార్తీక మాస ప్రాశస్త్యం, దీపావళి మహాత్మ్యం, పాంచభౌతిక వర్ణన, వృత్రాసుర, తారకాసుర వృత్తాంతం, శ్రీమద్రామయం కథలు గంగ, నర్మద మహాత్మ్యాలు, శని గ్రహ పీడా నివారణ మార్గాలు, మధుకైటభ వృత్తాంతం, పద్మ గంధి చరిత్ర, చంద్రవంశ వర్ణన, కాల పరిణామ క్రమ వివరణ, కలియుగ ధర్మాలు, కలియుగంలో స్త్రీ పురుష స్వభావాలు చెప్పబడ్డాయి. ఉసిరి, తులసిల గురించి రాయబడింది. ఉసిరితో భోజనం చేస్తే ఆయుస్సు పెరుగుతుందని, తులసి ఆయురారోగ్యాలను అందిస్తుందని చెప్పబడింది.

3. విష్ణు పురాణం:

ఇది శ్రీ మహావిష్ణువు కుడి భుజంగా భావించబడింది. దీనిలో 20 అధ్యాయాలు, 23000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. ఇందులో జడభరతుడి వృతాంతం, సనకసనందాదుల వృత్తాంతం, మనువు, యయాతి, పరాశరుడు, మాంధాత, శని, యముడు, అశ్వినీ దేవతల గురించి, హిరణ్యాక్ష వధ, నవగ్రహాలు సంచరించే విధానం, కలి పురుషుడి లక్షణాలు, వ్యాసుడు వేదాలను విభజించిన తీరు, 24 తత్త్వాల వివరణ గలవు. విష్ణువుకి శివుడికి భేదం లేదని చెప్పబడింది. కలియుగ లక్షణాలు వివరించబడ్డాయి.

4. వాయు పురాణం:

ఇది విష్ణువు ఎడమ భుజంగా భావించబడింది. పరమశివుడి కొరకు వాయువు చెప్పిన పురాణమిది. ఈ పురాణంలో

ప్రక్రియపాదం, అనుసంగపాదం, ఉపోద్ఘాత పాదం, ఉపసంహార పాదం ఉన్నాయి. దీనిలో మొత్తం 24000 శ్లోకాలుండగా 11000 శ్లోకాలు మాత్రమే లభ్యమవుతున్నాయి. ఇది శివుడి గురించి అయినా ఇందులో విష్ణువు గురించి కూడా చెప్పబడింది. ఋషుల లక్షణాలు, శ్రార్ధ ప్రక్రియ, కైలాస పర్వత వర్ణన, భూగోళానికి, ఖగోళానికి సంబంధించిన అంశాలు, బ్రహ్మాండ రచన, గయక్షేత్ర మహాత్త్యం, శివ మాస పూజా పద్ధతి, జప విధులు, యోగ సిద్ధులు ప్రాణాయామాలలో ఆచరించే విధానాలు, ఉప మన్యువు చరిత్ర, శ్రీకృష్ణుడు శివుడి కొరకు తపస్సు చేయడం, ఓంకారం గొప్పతనం గురించి దీనిలో చెప్పబడింది

5. భాగవత పురాణం:

ఇది మహా విష్ణువు ఊరు భాగంగా చెప్పబడింది. దీనిలో 12 స్కంధాలు, 18000 శ్లోకాలున్నాయి. శ్రీ మహావిష్ణువు అవతారాలు, లీలలు ఉన్నాయి. ప్రథమ స్కంధంలో భగవంతుడి కథలు వినడం, చెప్పడం వల్ల కలిగే ఫలితాలు, నారదుడి జన్మవృత్తాంతం, పాండవుల చరిత్ర, పరీక్షిత్తు కథ ఉన్నాయి. ద్వితీయ స్కంధంలో నారాయణుడి విరాట్ స్వరూప వర్ణన, బ్రహ్మాండ వర్ణన, భగవంతుడి అవతారాల వర్ణన ఉన్నాయి. తృతీయ స్కంధంలో విధాత జననం, సృష్టి రహస్యం, వైకుంఠలోక వర్ణన, హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపుల జన్మవృత్తాంతం, మాతృగర్భంలో జీవోత్పత్తి, మానవుల ఆయుః ప్రమాణం గురించి చెప్పబడింది. చతుర్థ స్కంధంలో దక్ష యజ్ఞ ధ్వంసం, ఋదు చక్రవర్తి, ధృవుడు, పురంజనుడు, సనత్ కుమారుడు, రుద్రగీత గురించి చెప్పబడింది. పంచమ స్కంధంలో ప్రియవ్రతుడు, అగ్నీధ్రుడు, భరతుడు, జడ భరతుడు మొదలైన చరిత్రలు చెప్పబడ్డాయి. అధోలోక నరకాల వర్ణనలున్నాయి. షష్ఠ స్కంధంలో అజమిలోపాఖ్యానం, దక్షుడు, దధీచి మహర్షి, చిత్రకేతుడు, మరుద్గణం, వృత్తాసుర సంహారం గురించి రాయబడ్డాయి.

సప్తమ స్కంధంలో ప్రహ్లాద చరిత్ర, త్రిపురాసుర చరిత్ర ఉన్నాయి. అష్టమ స్కంధంలో క్షీరసాగర మధనం, గజేంద్ర మోక్షం, బలి చక్రవర్తి కథ, వామన మత్స్య అవతారాల గురించి చెప్పబడింది. నవమ స్కంధంలో సుకన్య, నా భాగుడు, హరిశ్చంద్రుడు, మాంధాత, సగరుడు, దుశ్యంతుడు, ఇక్ష్వాక యదు పురు వంశాల వర్ణన, అంబరీషోపాఖ్యానం ఉన్నాయి. దశమస్కంధంలో శ్రీకృష్ణుడి జన్మవృత్తాంతం, కృష్ణుడి లీలలు, రాస క్రీడలు, కంస వధ, రుక్మిణీ కల్యాణం, పౌండ్రక వాసుదేవుడి కథ, కుచేలోపాఖ్యానం చెప్పబడ్డాయి. ఏకాదశ స్కంధంలో అష్టాదశ సిద్ధులు, అష్టాంగ యోగ నియమాలు, సాధుపురుషుల లక్షణాలు వివరించబడ్డాయి. ద్వాదశ స్కంధంలో మార్కండేయ మహర్షి చరిత్ర, కల్కి అవతారం, కలియుగ రాజ వంశ వర్ణనలు చెప్పబడ్డాయి.

6. నారద పురాణం:

ఈ పురాణం మహావిష్ణువు నాభిగా భావించబడింది. దీనిలో పూర్వ ఖండం, ఉత్తర ఖండం అనే రెండు భాగాలున్నాయి. దీనిలో 207 అధ్యాయాలు, 25,000 శ్లోకాలున్నాయి. భక్తి విశిష్టత, అన్నదాన మహాత్త్యం, శివ ధనుస్సు కథ, సాక్షి గోపాలుడి కథ, నీల చక్రమణి వృత్తాంతం, దాసరి కథ, నృసింహ, హయగ్రీవ, రాధ మంత్రోపాసన విధానం, హనుమత్కవచం, కార్తవీర్యార్జున కవచం వివరించబడ్డాయి.

7. మార్కండేయ పురాణం:

ఇది విష్ణువు కుడి పాదంగా భావించబడింది. దీనిలో 134 అధ్యాయాలు, 9,000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. మునుల సందేహాలను తీర్చడం కోసం మార్కండేయ మహర్షి చెప్పింది ఈ పురాణం. దత్తాత్రేయ మహాత్త్యం, కువలయాశ్వుడి చరిత్ర,

జంబుద్వీప వర్ణన, బలరాముడి తీర్థయాత్రలు, మహారౌరవాది నరకం, ఓంకార మహత్యం, గృహస్థాశ్రమ ధర్మం, ధర్మ పక్షుల కథ, కరంధం, అభిక్షిత వృత్తాంతం, శుంభ, నిశుంభ, రక్తబీజుల వధ వంటివి చెప్పబడ్డాయి. దీనిలో మహావిష్ణువు నాలుగు రూపాలైన వాసుదేవ, శేష, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ రూపాల గురించి వివరించబడింది. మదాలస చరిత్ర, దేవీ సప్తశతి దీనిలో ఉన్నాయి.

8. అగ్ని పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహావిష్ణువు ఎడమపాదంగా భావిస్తారు. దీనిలో 383 అధ్యాయాలు, 15400 శ్లోకాలున్నాయి. అగ్నిదేవుడు వశిష్ఠుడికి చెప్పిన పురాణమిది. రామాయణ, మహాభారతాలలో ఉన్న ఎన్నో కథలు దీనిలో చెప్పబడ్డాయి. శకున శాస్త్రం, రత్నాలను పరీక్షించే విధానం, కావ్యాలు నాటకాలకు సంబంధించిన విషయాలు, దేవాలయాలు వాటి నిర్మాణం, స్వప్నాల ఫలితాలు, అనేక వ్రతాలు, విద్యలు, వాస్తు పూజా విధానం, ఆయుర్వేద శాస్త్రానికి సంబంధించిన విషయాలు దీనిలో వివరించబడ్డాయి.

9. భవిష్య పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహావిష్ణువు కుడి మోకాలుగా భావిస్తారు. దీనిలో సావిత్రి దేవి మహాత్యం, రథ సప్తమి, కామాంగి, చంద్రవళి, త్రిలోక సుందరి, జీమూత వాహనుడు వృత్తాంతం, స్త్రీ, పురుషుల శుభ, అశుభ లక్షణాలు, కల్కి అవతార వర్ణన, సాంబుడి కథ, దానం చేసే పద్ధతులు, సూర్య భగవానుడి గొప్పతనం, వినాయక పూజా విధానం, పర్వదినాలు – విశేషాలు, అష్టవిధ వివాహాల గురించి చెప్పబడింది.

10, బ్రహ్మవైవర్త పురాణం:

ఇది శ్రీ మహావిష్ణువు ఎడమ మోకాలుగా భావించబడింది. దీనిలో 276 అధ్యాయాలు, 18,000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. బ్రహ్మ ఖండం, ప్రకృతి ఖండం, గణేశ ఖండం, శ్రీకృష్ణ ఖండం అనే నాలుగు ఖండాలు దీనిలో ఉన్నాయి. దీనిలో వైకుంఠ వర్ణన, పరబ్రహ్మతత్త్వం, ప్రకృతి ఆవిర్భావం, మానసాదేవి చరిత్ర, సావిత్రి చరిత్ర, గణేషుడి చరిత్ర, కైలాస వర్ణన, కృష్ణుడి జన్మ వృత్తాంతం, ప్రద్యుమ్న జననం, శంభుకుడి వధ, ఉష అనిరుద్ధుల పరిణయం, సీతాదేవి పూర్వజన్మ వృత్తాంతం వంటివి చెప్పబడ్డాయి.

11. లింగ పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహా విష్ణువు కుడి చీల మండలంగా భావిస్తారు. అగ్నిలింగ స్వరూపంలో ఉన్న శివుడు ఉపదేశించిందే ఈ లింగ పురాణం. దీనిలో పూర్వార్ధం, ఉత్తరార్ధం అని రెండు భాగాలున్నాయి. శైవులకు పరమ పవిత్రమైనదిది. శివుడి 28 అవతారాల వర్ణన, అష్టాంగ యోగ పద్ధతిలో శివారాధన, త్రిపురాసుర సంహారం, పార్వతీ కల్యాణం, వారణాసి, శ్రీశైల క్షేత్రాల మహాత్యం, శివమానస పూజా విధానం, 16 దానాల వర్ణన, కిరాతార్జునీయం, లింగోద్భవ మహాత్యం,నందీశ్వర చరిత్ర, శరభావతార రహస్యం, అంధకాసుర వృత్తాంతం దీనిలో చెప్పబడ్డాయి.

12. వరాహ పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహావిష్ణువు ఎడమ చీల మండలంగా భావిస్తారు. దీనిలో 215 అధ్యాయాలు, 24000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. మహావిష్ణువు వరాహ రూపంలో భూదేవికి బోధించిన జ్ఞానమే వరాహ పురాణం. దీనిలో ధర్మవ్యాధుడి చరిత్ర,

ఆరోగ్య సూత్రాలు, నచికేతుని వృత్తాంతం, గోకర్ణ క్షేత్ర మహాత్మ్యం, నరక వర్ణన, అశ్వినీ దేవతల జన్మకథ, పుణ్యతీర్థాలలో స్నానమాచరిస్తే కలిగే ఫలితాలు, దోషాలు వాటి ప్రాయశ్చిత్తం, మహిషాసుర సంహారం వంటి విషయాలు వివరించబడ్డాయి.

13. స్కాంద పురాణం:

దీనిని మహావిష్ణువు తల వెంట్రుకలుగా భావిస్తారు. పరమశివుడు తన కుమారుడైన స్కందుడికి చెప్పినదీ పురాణం. అన్ని పురాణాల కంటే పెద్దదిది. మహేశ్వర ఖండం, బ్రహ్మ ఖండం, వైష్ణవ ఖండం, కాశీఖండం, అవంతి ఖండం, నాగర ఖండం, ప్రభాస ఖండం అనే ఏడు ఖండాలుగా ఉందిది. దీనిలో 1,471 అధ్యాయాలు, 81,000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి.

మహేశ్వర ఖండంలో కేదార, కౌమారి, అరుణాచల, ద్రోణాచల మహాత్మ్యాలు వివరించబడ్డాయి. ఇంద్ర జమున నాడీజంఘుల కథలున్నాయి. వైష్ణవ ఖండంలో వెంకటాచలం, అయోధ్య, పూరీ జగన్నాథక్షేత్ర మహాత్మ్యాలు వర్ణించబడ్డాయి. బ్రహ్మ ఖండంలో 'సేతు మహాత్మ్యం, ధర్మారణ్య ఖండం, బ్రహ్మోత్తర ఖండ విషయాలు, శివతాండవం, పంచాక్షరీ మహిమ గురించి చెప్పబడింది. కాశీఖండంలో కాశీ క్షేత్ర వర్ణన, కుజ, గురు, సూర్యలోకాల వివరణ, మణికర్ణిక ప్రభావం గురించి చెప్పబడింది. అవంతి ఖండంలో రేవ ఖండం, ఈశ్వర, పుష్కర, పురుషోత్తమ, చక్ర మార్తాండ తీర్థాలు వంటి ఎన్నో తీర్థాల మహాత్మ్యం చెప్పబడింది. నాగర ఖండంలో విశ్వకర్మోపాఖ్యానం, అటకేశ్వరోపాఖ్యానం, గంగా నర్మద, సరస్వతి నదుల వృత్తాంతం, సప్తఋషుల చరిత్ర, అగస్త్య మహర్షి చరిత్ర మొదలైనవి. ప్రభాసఖండంలో ప్రభాసక్షేత్ర మహాత్మ్యం, దుర్వాసోపాఖ్యానం, గోమతి నది విశిష్టత, కార్తీక మాస వన భోజనాలు, ఆ వన భోజనాలు ఉసిరి చెట్టు క్రింద తినమని, అలాగే సత్యనారాయణ వ్రత మహాత్మ్యం గురించి చెప్పబడింది.

14. వామన పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహా విష్ణువు చర్మంగా భావించబడింది. దీనిలో 95 అధ్యాయాలు, 10000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. విష్ణువు గురించి 12 స్తోత్రాలు, శివుడికి సంబంధించిన 8 స్తోత్రాలు, 4 దేవి స్తోత్రాలు, 1 సుదర్శన చక్ర స్తోత్రాలు ఉన్నాయి. దీనిలో కురుక్షేత్ర మహాత్మ్యం, మురాసుర సంహారం, చిత్రాంగద వివాహం, ప్రళయకాల వర్ణన, వినాయక విజయం చెప్పబడ్డాయి.

15. కూర్మ పురాణం:

దీనిని శ్రీ మహా విష్ణువు పృష్ఠ భాగంగా భావిస్తారు. దీనిలో 99 అధ్యాయాలు, 17000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. కూర్మరూపంలో ఉన్న శ్రీ మహావిష్ణువు మహర్షులకు చెప్పింది ఈ కూర్మపురాణం. లక్ష్మి ఇంద్రజముని, సంవాదం ద్వాదశాదిత్యుల వర్ణన, శివకేశవుల అభేదం, క్షీరసాగర మథనంలో లభించిన వస్తువుల వర్ణన, హాలాహల భక్షణం, జగన్మోహిని అవతారం, 14 లోకాల గురించి చెప్పబడింది.

16. మత్స్య పురాణం:

దీనిని మహావిష్ణువు మెదడుగా భావిస్తారు. దీని 283 అధ్యాయాలు, 14000 శ్లోకాలున్నాయి. మత్స్యావతార వర్ణన, పురూరవ చరిత్ర, కృష్ణాష్టమి మహాత్మ్యం, యమునా నది స్నానఫలం, 49 మంది మరుత్తుల చరిత్ర, క్రియాయోగ వర్ణన, సామదాన భేద దండోపాయాల రహస్యం, వాస్తు శాస్త్రం, సిద్ధాంతాలు, యయాతి చరిత్ర, చంద్రుడు తారను అపహరించిన తీరు, బుధ జననం, కైలాస పర్వత వర్ణన మొదలైనవి చెప్పబడ్డాయి.

17. గరుడ పురాణం:

శ్రీ మహా విష్ణువు మధ్య భాగంగా భావించబడింది. దీనిలో 264 అధ్యాయాలు, 19000 శ్లోకాలు ఉన్నాయి. ఆచార కాండ (కర్మకాండ), ప్రేత కాండ (ధర్మకాండ), బ్రహ్మకాండలున్నాయి. ఆచార కాండలో వైద్యశాస్త్రం, రత్నశాస్త్రం, ఖగోళశాస్త్రం గురించి చెప్పబడ్డాయి. ప్రేతకాండలో మరణించిన తర్వాత జీవుడేమవుతాడు, మరణానికి ముందు శకునాలు, ప్రేతాలు చెప్పిన కథలున్నాయి. బ్రహ్మకాండలో జ్ఞాన సంబంధమైన విషయాలున్నాయి. దీనిని భారతీయ విజ్ఞాన శాస్త్రంగా చెప్పవచ్చు.

18. బ్రహ్మాండ పురాణం:

శ్రీ మహావిష్ణువు ఎముకలుగా ఈ పురాణం భావించబడింది. ప్రక్రియ పాదం, అనుషంగ పాదం, ఉపోద్ఘాత పాదం, ఉపసంహార పాదంగా ఈ పురాణముంది. దీనిలో 156 అధ్యాయాలు, 12000 శ్లోకాలున్నాయి. ఈ పురాణాన్ని వాయుదేవుడు వ్యాసుడికి వివరించాడు. దీనిలో బ్రహ్మదేవుడి పుట్టుక, మరీచి, అత్రీ, అంగిరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, వశిష్ఠుడు వంటి ఋషుల గురించి చెప్పబడింది. సూర్యభగవానుడి మహిమ, కుమారస్వామి జననం, పరశురాముని శివదీక్ష, భృగువు శ్రీమహావిష్ణువుని శపించడం, ఆధ్యాత్మ రామాయణం గురించి చెప్పబడ్డాయి. లలిత సహస్రనామం కూడా దీనిలోనిదే. వాలి, రావణుల యుద్ధం గురించి చెప్పబడింది.

మహా పురాణాలలో చెప్పబడిన అంశాలననుసరించి వాటిని ఆరు రకాలుగా హరిప్రసాద శాస్త్రి గారు వర్గీకరించారు.

1. విజ్ఞాన సర్వస్వాల వంటి పురాణాలు: గరుడ, అగ్ని, నారద పురాణాలు. వీటిలో వైద్య, వ్యాకరణ, నాట్య, సంగీత, సాహిత్య, వేదాంత, జ్యోతిష్య, గణిత, రాజనీతి, సాంఘికనీతి మొదలైన శాస్త్రాలకు సంబంధించిన అనేక విషయాలు విస్తృతంగా చెప్పబడ్డాయి.
2. తీర్థ, వ్రత మహాత్మ్యాలను అధికంగా వర్ణించే పురాణాలు: పద్మ, స్కాంద, భవిష్య, బ్రహ్మాండ పురాణాలు.
3. పూర్వోత్తర భాగాలలో ప్రక్షిప్తాలు చేరి పెరిగిన పురాణాలు: బ్రహ్మ, భాగవతం, బ్రహ్మ వైవర్త పురాణాలు.
4. చారిత్రకాంశాల బాహుళ్యం గల పురాణాలు: బ్రహ్మాండ, వాయుపురాణాలు.
5. మత ప్రాధాన్యం గల పురాణాలు: లింగ, వామన, మార్కండేయ పురాణాలు. లింగ పురాణం లింగపూజా విధి విధానం, శైవమతాన్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. వామన పురాణం శివమత శాఖా విషయ సర్వస్వం వంటిది. మార్కండేయ పురాణం శాక్తేయ ప్రాధాన్యం తెలుపుతుంది.
6. విష్ణు అవతార నామాలను ఆధారం చేసుకొని పెట్టబడిన పేర్లు గల పురాణాలు: మత్స్య, కూర్మ, వరాహ పురాణాలు.

12.3. పురాణ లక్షణాలు:

మార్కండేయ పురాణంలో పురాణానికి పంచ లక్షణాలుండాలని చెప్పబడింది.

"సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వన్తరాణి చ
వంశాను చరితం చైవ పురాణం పంఞ్చ లక్షణమ్"

అంటే సర్గం, ప్రతిసర్గం, వంశం, మన్వంతరం, వంశానుచరితమనే ఐదు లక్షణాలు గలది పురాణం. ఈ శ్లోకం దాదాపు అన్ని పురాణాలలోను, సంస్కృత నిఘంటువు అమరకోశంలోను కనిపిస్తుంది.

1. సర్గం: సర్గం ఆది సృష్టి, ఈ సర్వ ప్రపంచం, అందులోని నానా పదార్థాల ఉత్పత్తినే సర్గ అంటారు. సర్వానికి మూలమైన

ప్రకృతిలో మూల గుణాలు క్షుబ్ధం అయిపోయినప్పుడు మహాతత్త్వం ఉద్భవించింది. ఈ మహాతత్త్వం నుండి సత్త్వరజస్తమోగుణాలనే మూడు గుణాలు అహంకారాలవుతాయి. ఈ త్రివిధాలైన అహంకారాల నుంచి పంచతన్మాత్రలు, ఇంద్రియాలు, పంచభూతాలు పుడతాయి. ఈ ఉత్పత్తి క్రమ విధానమే సర్గం అని పిలువబడుతుంది.

"అవ్యాకృత గుణక్షోభాన్ మహతస్త్రివృత్తో హమ్

భూత మాత్రేంద్రియార్థానాం సంభవః సర్గ ఉచ్యతే"

అని సర్గ యొక్క లక్షణం తెలుపబడింది.

అంటే ఈ జగత్తులోని నానా పదార్థాల ఉత్పత్తి లేక సృష్టి సర్గ అని చెప్పబడింది. ఈ సృష్టిలో శాశ్వతుడు పరమాత్మ సర్గ అని చెప్పబడింది. ఈ సృష్టిలో శాశ్వతుడు పరమాత్మ అయిన భగవంతుడు. ఆయనలో నిక్షిప్తంగా ఉండే ప్రకృతి తత్త్వం యొక్క సత్త్వరజస్తమోగుణాల క్షోభ్యత చేత మహతత్త్వం జనించి దాని నుంచి అహంకార తత్త్వం, ఆ అహంకార తత్త్వం నుంచి పంచతన్మాత్రలు, ఏకాదశ ఇంద్రియాలు పంచ మహాభూతాలు వీటికి అధిష్ఠాతలైన దేవతల ఉత్పత్తి లేక సృష్టిని సర్గ అంటారు.

2. ప్రతి సర్గం: కల్పాంతాన జరిగే ప్రళయం ప్రతిసర్గం. దీనికి విసర్గ అనే పేరు కూడా ఉంది. సర్గం అనే పదానికి వ్యతిరేకమైంది ప్రతి సర్గం. ప్రతి సర్గం అంటే సమస్త ప్రపంచం యొక్క ప్రళయం. విష్ణుపురాణంలో ప్రతిసర్గం అనే లక్షణానికి బదులుగా ప్రతి సంచారం అని చెప్పబడింది. ఈ బ్రహ్మాండం స్వభావరీత్యానే ప్రళయకారి. ఈ ప్రళయం నాలుగు రకాలు. నైమితికం, ప్రాకృతికం, నిత్యం, అత్యంతికాలు.

3. వంశం: రాజ్ఞాం బ్రహ్మప్రసూతానాం వంశం సైకాలకోన్వయః అంటుంది భాగవతం. అంటే బ్రహ్మ ద్వారా ఎవరు రాజులు సృష్టించబడ్డారో వారి యొక్క భూత, భవిష్యద్వర్తమాన కాలంలో గల సంతాన పరంపరను వంశం అంటారు. వాస్తవానికి పురాణాలలో రాజవంశాల వర్ణన మాత్రమేగాక ఋషుల వంశాల వర్ణన కూడా చేయబడింది. దేవతల, దేవర్షి, బ్రహ్మర్షుల గోత్రాను క్రమాన్ని వంశం తెలుపుతుంది.

4. మన్వంతరం: పురాణాలలో చెప్పబడిన ప్రకారం ఈ పదానికి అర్థం విభిన్న కాలాలలో జరిగిన సంఘటనకు గుర్తుగా ఉంటే కాలగణనం. పురాణాలను అనుసరించి మొత్తం 14 మన్వంతరాలున్నాయి. ప్రతి మన్వంతరానికి ఒక అధిపతి ఉంటాడు. ఆయన ఒక మనువు. ఆ మనువు సహాయం వల్లనే పంచ పదార్థాలు ఇంకా అనేక విభజనలుగా ఉత్పత్తిని పొందుతాయి. దేవతలు, మనుపుత్రులు, ఇంద్రుడు, సప్తర్షులు, భగవంతుడి యొక్క అవతారాలు అనే ఆరు విశేషాలతో కూడిన కాలాన్నే మన్వంతరం అని అంటారు.

5. వంశాను చరితం: వంశాను చరితం తేషాం వృత్తం వంశ ధరాశ్చమే అని చెబుతుంది భాగవతం. ఇంతకు ముందు తెల్పినట్లుగా చక్రవర్తుల ఋషుల వంశాలలో ఉత్పన్నం చెంది ఆయా వంశాలకు మూల పురుషులైన రాజుల విశిష్ట వర్ణనమే వంశానుచరితం అనబడుతుంది. ఇందులోనే మనుష్య సంతతిగా వివిధ వంశాలలో జన్మించిన మహర్షులు, రాజుల చరిత్ర కూడా చేర్చబడి ఉంటుంది. మహర్షుల చరిత్రలను తెలుపుతూ వివిధ రాజవంశాల చరిత్రను కూడా ప్రత్యేకంగా పురాణాలు వివరించాయి. వంశాను చరితం సూర్య చంద్రాది వంశాలలో జన్మించిన చక్రవర్తుల చరిత్రలను వివరిస్తుంది. ఈ వంశాను చరితం స్థానంలో 'భూమ్యాదేః సంస్థానమ్' అనే పాఠాంతరం కూడా ఉంది.

"పంచ లక్షణ విశిష్టములైన పురాణములు ప్రపంచోత్పత్తి వికాస క్రమమును ప్రదర్శించుటయే కాక వేదాది ధర్మములు

దేవమానవ సంఘములం దనుష్ఠింపబడిన క్రమమును నిర్దేశించుచు వేద శాస్త్రేతిహాసాదులతో తమ ప్రత్యేకతను నిలుపుకొనినవి" అని జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారు తెలిపారు. పురాణ వాఙ్మయ రాశిలో పంచలక్షణ లక్ష్యలక్షితమైన వస్తువు నూటికి సుమారు మూడు వంతులు మాత్రమే ఉండవచ్చని మహాపురాణం దశలక్షణ సమన్వితమని భాగవతంలో చెప్పబడింది. భాగవతంలో పంచ లక్షణాలే కాకుండా వృత్తి, రక్ష, సంస్థలు, హేతువు, అపాశ్రయం అనే ఐదు లక్షణాలు కూడా అదనంగా పరబ్రహ్మాను సంధాన దృష్టితో నిర్మింపబడినవి. ఇతర పురాణాలకిది వర్తించదు.

మానవ జీవిత సర్వాంశాలను స్పృశించే పురాతన వస్తువేదైనా పురాణమనబడుతుంది. వేదాలలోని కథలను పెంచి ఉపాఖ్యానాలతో నీతిబోధకంగా లోకవృత్తం ప్రతిబింబించేటట్లు రచించటం పురాణ పద్ధతి, పురాణంలోని కథావస్తువంతా ఉపాఖ్యానాల కూర్పు. ఇవి ఏదైన ఒక ధర్మాన్ని గాని, తత్వాన్నిగాని, సత్వాన్ని గాని, నీతినిగాని ఉపదేశిస్తాయి. ఈ ఉపాఖ్యానాలు స్థూలంగానో, సూక్ష్మంగానో లోకవృత్తాన్ని ప్రదర్శిస్తాయి. వేదోక్తాలైన నీతి ధర్మతత్వాది విషయాలనే 'పురాణాల కథోపాఖ్యానాల మూలంగా వివరిస్తూ పాఠకులలో ఆసక్తిని పెంచుతాయి. కనుకనే లాక్షణికులు పురాణాలను మిత్ర సమ్మతాలుగా, అర్థ ప్రధానాలుగా పరిగణించారు. క్రీ.శ. 5, 6 శతాబ్దాలకు పూర్వమే సంస్కృతంలో మహాపురాణాలు వెలువగా క్రీ.శ. 7, 8 శతాబ్దాల నుండి 13వ శతాబ్ది వరకు ఉపపురాణాల ఉత్పత్తి అధికంగా జరిగింది. ఈ సంస్కృత పురాణాలు వివిధ భారతీయ భాషలలోకి అనువదించబడ్డాయి. ఇవికాక ఆయా ప్రాంతీయ భాషలలో కొన్ని స్వతంత్ర పురాణాలు కూడా వెలిశాయి.

12.4. తెలుగులో పురాణ సాహిత్యం:

పాల్కురికి సోమనాథుడు వీరశైవ మత ప్రబోధానికై భక్త్యావేశ ప్రధానమైన బసవపురాణాన్ని గానయోగ్యమైన ద్విపదలో చెప్పాడు. బసవపురాణం పంచలక్షణక్షితం కాకపోయినా శివాంశసంభూతుడైన బసవడి మహాత్మ్యాదులను వర్ణించటం చేత అది శైవపురాణమనదగింది. పాల్కురికి సోమనాథుడి బసవపురాణం వంటి దేశి ద్విపద పురాణానికి ప్రతిగా మహాపురాణ సంప్రదాయ ప్రవర్తకుడై మార్గ చంపూ పద్ధతిలో మార్కండేయ పురాణాన్ని మారన రచించాడు. మారన మార్కండేయ పురాణం ప్రథమాంధ్ర మహాపురాణమని చెప్పబడింది. వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణాన్ని, నంది మల్లయ 'ఘంట సింగనలు' వరాహపురాణాన్ని రచించారు. ఎర్రన నృసింహ పురాణాన్ని రచించాడు. శ్రీనాథుడు భీమేశ్వర పురాణం, కాశీఖండాది పురాణ ఖండానువాదాలు చేశాడు. పోతన భాగవత పురాణాన్ని రచించారు. హరిభట్టు మత్స్య పురాణ, మాహా పురాణాలను, కామినేని మల్లారెడ్డి పద్మపురాణం, పింగళి సూరన గరుడ పురాణం రచించారు. భద్ర కవి లింగన దేవాంగ పురాణం, ఎల్లకర నృసింహ కవి మార్కండేయ పురాణం, భాస్కరాచార్యుడు వైశ్యపురాణం రచించారు.

ఇలాగే విశ్వకర్మ పురాణం, మనువంశ పురాణం, గౌడ పురాణం, సాగర పురాణాలు వచ్చాయి. ఆధునిక యుగంలో శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిగారు భాగవతాన్ని, జనమంచి శేషాద్రి శర్మగారు బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మ పురాణాలు, ముదిగొండ నాగవీరేశ్వరశాస్త్రి గారు శివపురాణం రచించారు. త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరిగారు సూత పురాణం, మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి గారు ఆంధ్రపురాణం రాశారు. ఆధునిక కవులు సమాజంలో మార్పునాశించి పురాణాలు రాశారు.

12.4.1. ఇతిహాసం:

ఒక కాలంలో ఒక రాజవంశానికో, ఒక జాతికో సంబంధించిన చారిత్రకాంశం కలది ఇతిహాసం. పురాణాలలో వలె క్రమంగా వర్ణనలు, కథలు ఇతిహాసాలలోకి ప్రవేశించాయి. ధర్మ ప్రసంగాలు, శాస్త్ర మీమాంసలు, సృష్టి రహస్యాలు, నీతి బోధలు, దైవలీలలు, పురాణాలలోలాగానే ఇతిహాసాలలో వెల్లివిరిశాయి. సంస్కృతంలో రామాయణం, మహాభారతాలు

ఇతిహాసాలుగా పరిగణింపబడుతున్నాయి. ఇతిహాస పురాణాలు రెండూ అర్థ ప్రధానాలే, మిత్ర సమ్మితాలే, విజ్ఞానదాయకాలే. వీటిలో ధర్మబోధ, హితోపదేశం, కర్మ జ్ఞాన భక్తి వైరాగ్యాధిక విచారణ ముఖ్యం. వ్యుత్పత్తిని బట్టి పరిశీలించిన ఇతిహాస పురాణ శబ్దాలు రెండూ ఇంచుమించుగా సమానార్థకాలే. ఇతిహాసం పురాణ భేదంగానే నేడు పరిగణింపబడుచున్నది.

"ఇతి–హాస" అంటే 'ఇలా జరిగిందని చెప్పడం'. ఇది ఒకప్పుడు చరిత్రకు పర్యాయపదంగా వాడారు. అమరకోశంలో "ఇతిహాసం పురావృత్తమ్" అని పేర్కొనబడింది. ముందు జరిగిన కథలనే ఇతిహాసాలంటారు. ఇవి గ్రంథస్థం కాక పూర్వం ఆశు రూపంలో ఉంటాయి. ఇతిహాసాలు పరిక్రియ, పురాకల్పం అని రెండు రకాలు. ఏకనాయకాశ్రితమైనది పరిక్రియ, బహునాయకాశ్రితమైనది పురాకల్పం. రామాయణం పరిక్రియ అయితే మహాభారతం పురాకల్పం.

12.4.2. ఇతిహాసానికి ఈ క్రింది లక్షణాలుంటాయి.

1. చారిత్రక సత్యం
2. శాస్త్ర చర్చ
3. దేవాసుర సంబంధం
4. పారంపర్య ఉపదేశం
5. ఒక సుదీర్ఘ కథ
6. కథ కథనం
7. సందేశం

"ధర్మార్థ కామ మోక్షాణాముపదేశ సమన్వితం
పూర్వావృత్త కథాయుక్త మితిహాసం ప్రచక్ష్యతే"

అని ఇతిహాసం గురించి చెప్పబడింది.

12.5. ప్రబంధం:

ప్రకృష్టమైన బంధం గలది ప్రబంధం. ఆలంకారికుల మతంలో కావ్యాలు నిబద్ధాలు, అనిబద్ధాలు అని రెండు రకాలు. నిబద్ధమంటే 'కూర్పబడింది' అని అర్థం. ఇది పద్యాల కూర్పు కాదు, కథ కూర్పు. కథా నిబంధనం కలది నిబద్ధ కావ్యం. కథా నిబంధనం లేని చాటు పద్యాలు, శతకాలు అనిబద్ధ కావ్యం. నిబద్ధ కావ్యం నిబద్ధం, కథాశ్రయంగా ఉంటుంది అనిబద్ధ కావ్యం భావాశ్రయంగా ఉంటుంది. నిబద్ధ కావ్యాలలో కథా నిబంధనమేకాక ఇతర సంధి సామగ్రి కూడా ఉండాలి. కథలోని ప్రత్యవయవానికి వెలితిలేని ప్రకృష్టమైన బంధముండాలి. కథ శరీరనిర్మాణం సౌష్ఠవంగా ఉండాలి. ప్రకృష్టమైన బంధం కలది ప్రబంధం కనుక నిబద్ధమవటం కంటే ప్రకృష్టమవటం అవసరం. కేవలం కథా నిబంధమైతే అవి పురాణాలవుతాయి కానీ ప్రబంధాలు కాలేవు.

ప్రబంధమంటే ఈ క్రింది లక్షణాలుండాలని పింగళి లక్ష్మీకాంతం గారు ఆలంకారులు చెప్పారు.

1. అష్టాదశ వర్ణనా భూయిష్ఠం
2. ఉదాత్తేతివృత్తం, ఉత్తమ నాయకాశ్రితం

3. ఏక నాయకాశ్రయం
4. రస ప్రాధాన్యం
5. నాటకాలలోలాగా ముఖ సంధి నుండి నిర్వహణ సంధి వరకు క్రమ వికాసం జరగాలి, దీనినే కావ్య శరీరబంధ మంటారు.
6. ఆశ్వాసాలుగా విభజించబడాలి.

ఇవి ఆలంకారికులు చెప్పిన లక్షణాలు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కాలాన్ని ప్రబంధ యుగంగా భావించటం సర్వ విదితమే. అయితే రాయలయుగానికి ముందు వచ్చిన రచనలలో కొంత ప్రబంధ లక్షణాలు కనిపించినప్పటికీ అవి ప్రబంధాలుగా భావించబడలేదు. దానికి కారణాలు అనేకం. నన్నెచోడుడి కుమార సంభవంలో వస్త్వైక్యం లేదు. వర్ణనలలో ప్రబంధ లక్షణాలున్నప్పటికీ ప్రబంధేతివృత్తంగా కాక పురాణేతివృత్తంగా కనిపిస్తుంది. తెలుగు రామాయణాలు పురాణేతిహాసంగానే భావించబడుతున్నవి. భారతం ఇతిహాసం, భాగవతం పురాణం. ఎఱ్ఱన నృసింహపురాణంలో ప్రబంధానికి ప్రాణమనదగిన పాత్ర నిర్మాణం లేదు. శృంగార నైషధం ప్రబంధమే కానీ భాషాంతరీకరణ కావటం వలన రాయలనాటి ప్రబంధానికంటే భిన్నమైంది. హరవిలాసం వస్త్వైక్యం లేదు. శృంగార శాకుంతలం కొంత అనుకరణ, కొంత స్వతంత్రం, విక్రమార్క చరిత్ర, భోజరాజీయాలు పురాణాలు కావు, ప్రబంధాలు కావు. ఇవి ప్రత్యేకమైన చిత్ర కథాత్మకాలు. గౌరన హరిశ్చంద్ర ఏక నాయకాశ్రయం, వస్త్వైక్యం కలది అయినప్పటికీ ఆలంకారిక రీతి లేని కారణంగా అది ప్రబంధం కాదు.

రాయలకాలం నాటి ప్రబంధాల ప్రత్యేకతలు:

రాయల యుగంలో వచ్చిన ప్రబంధాలు స్వతంత్ర రచనలు, అనుకరణలు, అనువాదాలు కావు. పురాణంలో నామమాత్రంగా అస్థిపంజరంలా ఉన్న కథను స్వీకరించి దానిని సర్వావయవాలతో అందంగా తీర్చిదిద్దినట్లుగా రాయటం ప్రబంధ లక్షణం. ఇవి స్వతంత్ర రచనలు. ఆలంకారిక శైలి. అర్థాతిశాయి అయిన శబ్దం, ప్రాయికంగా శృంగారరస ప్రాధాన్యం ప్రబంధ లక్షణాలు.

దీనిని బట్టి కథైక్యం, అష్టాదశ వర్ణనలు కలిగి శృంగార రస ప్రధానమై అర్థాతిశాయి అయిన శబ్దాలుండి ఆలంకారిక సాంకేతికాలకు విధేయమై అనతి విస్తృతిగల ఇతివృత్తంతో భాషాంతరీకరణంకాని స్వతంత్రరచన అయిన తెలుగు కావ్యం ప్రబంధం అని అర్థమవుతుంది.

12.6. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) పురాణ లక్షణాలు తెలిపి, అష్టాదశ పురాణాల గురించి రాయండి?

2) ఇతిహాస, ప్రబంధ లక్షణాలను వివరించండి?

12.7. ఆధార గ్రంథాలు:

1) ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర - పింగళి లక్ష్మీకాంతం

2) తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష (మొదటి భాగం) - జి. నాగయ్య

- ఆచార్య ఇరపని మాధవి

పాఠం - 13

యక్షగానాలు

13.0. లక్ష్యం:

యక్షగానాలను పరిచయం చేయటం, ముఖ్యమైన యక్షగాన రచయితలను గురించి వివరించడం ఈ పాఠం లక్ష్యం.

యక్షగానం నృత్యగాన రూపకోపయుక్తమైన దేశీయ సాహిత్య ప్రక్రియ. యక్షులు చేసేగానం అనే అర్థాన్నిచ్చే ఈ ప్రక్రియ కేవలం గాన ప్రధానమైనదే కాదు. ఇందులో సంగీతానికి, నృత్యానికి, అభినయానికి ప్రాధాన్యమున్నది. తెలుగులో పూర్వనాటక స్వరూపమే యక్షగానం.

పాల్కురికి సోమనాథుడు (క్రీ.శ. 1160-1240) తన పండితారాధ్యచరిత్రలో నాటి దేశి దృశ్యరీతులను, గాన ఫణితులను పట్టికగా చెప్పాడు. "నా దటగంధర్వ యక్ష విద్యాధరాదులై పాడెడు నాడెడువారు" అని పేర్కొన్నాడు. దాసరులు మొదలైనవారు బయలాటలు, దొమ్మరాటలు, ఏలలు, చిందులు, కేళికలు, పుణ్యక్షేత్రాల్లో, ఉత్సవాల్లో ప్రదర్శించేవారని చెప్పాడు. పాల్కురికి సోమనాథుడు ప్రత్యేకించి యక్షగానం అని పేర్కొనకపోవడం వల్ల నాటికి అది ఒక విశిష్ట ప్రక్రియగా రూపుదిద్దుకోలేదని తెలుస్తుంది.

యక్షగానం ఒక విధమైన ప్రత్యేక గాన శైలి అని తెలుస్తుంది. 'యక్షగానం' అనే పదాన్ని మొట్టమొదట ప్రయోగించిన కవి శ్రీనాథుడే (క్రీ.శ. 1381-1446). ఇతడు భీమేశ్వరపురాణంలో (3ఆ. 65) "కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వులు గాంధర్వమున యక్షగాన పరణి" అని చెప్పాడు. దీన్ని బట్టి యక్షగానం ఒక విధమైన గాన ఫణితి అని స్పష్టమవుతుంది.

జక్కులకు యక్షగానానికి గల సంబంధాన్ని పంచాగ్నుల ఆదినారాయణ శాస్త్రిగారు "యక్షగానములు" అనే వ్యాసంలో యక్షగానాలంటే జక్కుల పాటలే అని తెలిపారు. పూర్వకాలం ధనవంతులు సంతానం కొరకు జక్కులను పిలిపించి పాటలు పాడించే ఆచారమున్నట్లు శాస్త్రిగారు వ్రాశారు.

జక్కుల జాతి యక్షగాన ప్రదర్శనలే ప్రధాన వృత్తిగా కలిగి జీవించేవారు. వారి వృత్తికి సంబంధించిన యక్ష శబ్దం క్రమంగా వారికి జాతి వాచకంగా పరిణమించి యుండవచ్చు. యక్షగాన ప్రదర్శకులు కనుకనే వారికి యక్షులు, జక్కులు అని పేరు వచ్చి యుండవచ్చు.

క్రీడాభిరామంలో (క్రీ.శ. 15 శతాబ్దం) 'జక్కుల పురంధ్రి' గాన కళా ప్రావీణ్యం విశేషంగా వర్ణింపబడింది. యక్షకన్యల నృత్య ప్రదర్శనకూడ క్రీడాభిరామంలో ప్రసక్తమైంది. జక్కుల నట్టువజాతి పడచులే యక్షకన్యలని చెప్పవచ్చు.

జక్కుల రేకుపదాలు, జక్కిణినృత్యం ఇవన్నీ జక్కుల పురంధ్రల వల్లనే ప్రసిద్ధమై ఉండవచ్చు. కాబట్టి యక్షపాత్రధారులైన పురుషులు, స్త్రీలు చేసే సంగీత నృత్యరూపకమే యక్షగానం అని తెలుస్తుంది.

తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు సంస్కృతంలో రచించిన సంకీర్తన లక్షణం అనే గ్రంథంలో యక్షగాన లక్షణాన్ని ఈ విధంగా చెప్పాడు.

యక్షగాన పదంబులు న వ్విధమున
సముచితానేక విధతాళ సంగతులను
నవరసాలంక్రియా సవర్ణంబులగుచు
వలరునవి హరి కీర్తనాచార్యుదనియె

తాళబాహుళ్యం కలిగి నవరసాలంకృతమైన పలువిధాలైన పదకవితలతో కూడినవి యక్షగానాలని స్పష్టమవుతుంది.

చిత్రకవి పెద్దన (క్రీ.శ. 16 వ శతాబ్దం) తన లక్షణసార సంగ్రహంలో త్రిపుటరేకు, జంపెరేకు మొదలైన వాటిని పేర్కొని "యక్షగానాది కృతులలో నార్యులిడిన రగడభేదంబులివియో" అని చెప్పాడు. 'ఆర్యులిడిన' అనే ప్రయోగాన్ని బట్టి చిత్రకవి పెద్దన నాటికి యక్షగానాలు వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినట్లు తెలుస్తుంది.

ప్రోలుగంటి చెన్నశౌరి (క్రీ.శ. 1485-1509) 'లాలిత నవరసాలంకృతముగ సౌభరిచరిత' మను జక్కుల కథను చెప్పినట్లు హరిభట్టు ఉత్తరనారసింహపురాణావతారికను బట్టి తెలుస్తుంది. వెల్లంకి తాతంభట్టు (క్రీ. శ. 1500) కవిలోక చింతామణిలో ఉదాహరించిన 'లక్ష్మీకల్యాణము' యక్షగానమై ఉంటుందని యస్వీజోగారావుగారు తలంచారు. ఈ రెండు రచనలు బట్టి క్రీ.శ. 1500 నాటికే యక్షగాన రచన జరిగినట్లు తెలుస్తుంది. కాని ఈ రెండు రచనలు లభించటంలేదు.

13.1. యక్షగాన చరిత్ర:

కేవలం గానాత్మకమైన గేయ రూపంలో ఉండటం యక్షగాన చరిత్రలో మొదటిదశ. ఇది దేశి ఛందస్సులో విడివిడి పాటల సంపుటీకరణంగా కాని కథానాత్మకంగా కాని ఉండవచ్చు. భీమేశ్వర పురాణాన్ని బట్టి గానరూప స్తోత్రమనీ, క్రీడాభిరామాన్నిబట్టి గానరూపక కథా ఖ్యానమని తెలుస్తుంది. తెలుగు యక్షగానాల్లో మొదట వచనభాగం స్వల్పంగా ఉండేది. కథాను సంధానానికి అవసరమైన చిన్న చిన్న వచనాలుండేవి.

యక్షగాన చరిత్ర ద్వితీయదశ కందుకూరి రుద్రకవి (క్రీ.శ. 16వ శతాబ్ది) సుగ్రీవ విజయంతో ప్రారంభమవుతుంది. ఈ కాలంలో పలువురు యక్షగాన రచనలు చేశారు, కాని రుద్రకవి సుగ్రీవ విజయానికే బహుళ వ్యాప్తి కలిగింది. ఈయనే ప్రథమ యక్షగానకర్తగా ప్రఖ్యాతి పొందినాడు.

సుగ్రీవ విజయంలో రగడలే (రేకులు) కాక ద్విపదలు, అర్ధచంద్రికలు, ఏలలు, ధవళములు, శోభనములు, కొన్ని పద్యాలు, చిన్నచిన్న వచనాలు కనిపిస్తాయి. సంవాదం పద్య ద్విపదగేయాలతో జరుగుతుంది. సుగ్రీవ విజయంలో ఆఖ్యాన శైలికంటే సంవాద శైలికే ప్రాధాన్యమీయబడింది. సంభాషణలు ఎక్కువగా దరువుల్లో సాగినాయి. సుగ్రీవ విజయం సంవాదాత్మకంగా ఉండటం చేత ఇది ప్రదర్శనకు యోగ్యంగా ఉంటుంది.

క్రాంజవేంకటాద్రి వాసంతికా పరిణయం, బాలపాపాంబ అక్కమహాదేవి చరిత్ర, కంకంటి పాపరాజు విష్ణుమాయా నాటకం, తేకుమళ్లరంగశాయి జానకీ పరిణయం మొదలైనవి 16వ శతాబ్దంలో రచింపబడిన యక్షగానాల్లో ముఖ్యమైనవి. బాల పాపాంబ ప్రప్రథమ యక్షగాన కవయిత్రి.

కందుకూరి రుద్రయ్యకు వృద్ధాప్యంలో సమకాలికుడైన పింగళి సూరన తన కళాపూర్ణోదయంలో రంభా మాయారంభల కలహసందర్భంలో కొరవంజి యక్షగానాల్లోని సవతుల కయ్యాన్ని అనుకరించాడు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నంలో ప్రద్యుమ్నాది కుమారులు ప్రచ్ఛన్న వేషంతో నట బృందంగా వజ్రనాభుని రాజ్యంలో ప్రవేశించి తమనాటక ప్రదర్శనలతో అక్కడి ప్రజలను,

రాజును మెప్పించినట్లు పింగళి సూరన రచించాడు.

ఈ సందర్భాలను బట్టి పింగళి సూరన నాటికి యక్షగాన ప్రదర్శనలకు పరిపూర్ణమైన రాజసభా గౌరవం కలిగిందని తెలుస్తుంది. మైసూరు ప్రాంతంలో ఎలహంక ప్రభువుగా ప్రసిద్ధి పొందిన, బెంగుళూరు పట్టణాన్ని నిర్మించిన పెదకెంపరాయుడు (క్రీ.శ. 1513–1569) 'గంగాగౌరీవిలాసం' అనే యక్షగానాన్ని తెలుగులో రచించాడు.

గంగాగౌరి విలాసము
సంగతి పదపద్యములకు సరసతమీరన్
రంగద్భాషణములు చెల
గంగా పెదకెంపరాయఘనుడొనరించున్

పెదకెంపరాయని గంగాగౌరీ విలాసంలోని పద్యాలు, పాటలు నిర్దుష్టమై, సొంపై, జాతీయమైన తేటతెనుగులో సాగినవి. భావంలోని వ్యంగ్యం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. అంత్యప్రాస అనుప్రాసలతో లయ అప్రయత్నంగా సాగిపోతుంది. దరువులు జనరంజకంగా ఉంటాయి. కెంపరాయల శాసనాలు, ఈ యక్షగానం అతడు తెలుగు వాడేనని చెప్పటానికి ఆధారంగా ఉన్నాయి. ఈ కెంపరాయని యక్షగానాన్ని చదివిగాని, ప్రదర్శన చూచిగాని అతనికి సమకాలికుడైన పింగళి సూరన తన కళాపూర్ణోదయంలో సవతుల కయ్యపు ఘట్టాన్ని, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నంలో గంగావతరణ యక్షగాన ప్రదర్శన ఘట్టాన్ని ప్రవేశపెట్టి ఉండవచ్చు.

ఈ ద్వితీయ దశలో యక్షగానాలు సంవాదరూపం దాల్చి ప్రదర్శన దశకు చేరుకొన్నట్లు తెలుస్తుంది. తృతీయ దశ యక్షగానాలకు స్వర్ణయుగమని చెప్పవచ్చు. ఈ దశలో అవి వీధినాటకాలతో అభేదం చెందినాయి. తెలుగు యక్షగానాలకు పుట్టినిల్లు రాయలసీమ అయినా వాటికి రాజభోగమూ, రంగభోగమూ లభించింది తంజావూరు నాయక రాజుల (17 వ శతాబ్ది) రాజ్యంలోనేనని చెప్పవచ్చు.

13.2. తంజావూరి పాలకులు – యక్షగానాలు

రాజకవియైన రఘునాథనాయకుడు 'రుక్మిణీకృష్ణవివాహం' అనే యక్షగానాన్ని రచించినట్లు తెలుస్తుంది. కాని అది లభ్యం కావటం లేదు. రఘునాథనాయకుని కుమారుడైన విజయరాఘవ నాయకుని కాలంలో (క్రీ.శ. 1633–1673) యక్షగాన ప్రతిష్ఠ మిన్నుముట్టినది. విజయరాఘవ నాయకుడు 23 యక్షగానాలను రచించినట్లు అతని ప్రహ్లాద చరిత్ర నాటకంలోని పద్యాన్నిబట్టి తెలుస్తుంది. వాటిలో కాళియమర్దనం, కృష్ణవిలాసం, విప్రనారాయణ, రఘునాథాభ్యుదయం, పూతనహరణం, ప్రహ్లాద చరిత్ర అనే ఆరు యక్షగాన నాటకాలే ముద్రితమై బహుళ ప్రచారాన్ని పొందినాయి.

విజయరాఘవుని నాటకాలు గేయధర్మంకంటే రూపకళను ఎక్కువగా సంతరించుకొన్నవి. అతడు ఉద్దేశ పూర్వకంగానే యక్షగానాలకు నాటకాలని పేరుపెట్టాడు. యక్షగానాలను నాటకరీతిలో నడిపించిన కవుల్లో మొదటివాడు విజయరాఘవ నాయకుడు.

యక్షగానాలు వీధి నాటకాల లక్షణాలను గ్రహించి ఈ రెండు అభేదం చెందటం దక్షిణాంధ్రయుగ ప్రత్యేకతగా చెప్పవచ్చు. ఈ యుగంలో విజయరాఘవ నాయకుని రఘునాథాభ్యుదయం, పసుపులేటి రంగాజమ్మ మన్నారు దాసవిలాసనాటకం, మన్నారు దేవుని హేమాబ్జనాయికా స్వయంవరం, కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి విజయరాఘవ

చంద్రికా విహారం, కోనేటి దీక్షితకవి విజయరాఘవకల్యాణం, పురుషోత్తమ దీక్షితుని తంజాపురాన్నదాన మహానాటకం మొదలైనవి ప్రసిద్ధమైనవి.

విజయరాఘవుని రఘునాథాభ్యుదయం శృంగార రస ప్రధానమైన యక్షగానం. చిత్రరేఖ అనే సుందరి రఘునాథ నాయకుని మోహించడం, చిలుక రాయబారం, వారి సమాగమం ఇందులోని కథ. నాయకుని విద్యాగోష్ఠి వినోదాలు, రామభద్రాంబ, శుకవాణి మొదలైన కవయిత్రుల సమస్యా పురాణాలు, రాజకీయాదాయ వ్యయవిచారణ, కమ్మవారి వక్కణ ఇందులోని ఇతరాంశాలు.

యక్షగానాల్లో విజయరాఘవ నాయకుడు సంస్కృత నాటక పద్ధతులను కొద్దిగా మార్పుచేసి ప్రవేశపెట్టాడు. దేవతాస్తోత్రానంతర మేళగాంధ్రచే కైవారం చెప్పించి వారితోనే కథా క్రమాన్ని నాటకోచితంగా ప్రకటింపజేశాడు. ఇవి ఇంచుమించుగా సంస్కృత నాటకంలో నాందీప్రస్తావనలవలె ఉంటాయి. ఇట్లే విజయరాఘవుడు కొన్ని యక్షగానాల్లో చివర భరత వాక్యాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు. పాత్రోచితమగుభాష, సంవాదాత్మకమైన రచన రగడలకు బదులుగా దరువులను కూర్చటం, హాస్యరసపోషణ మొదలైనవి విజయరాఘవనాయకుని యక్షగానాల్లో ఎన్నదగిన రచనా విశేషాలు. విజయ రాఘవుని యక్షగానాలు గేయధర్మం కంటే రూపకళను ఎక్కువగా సంతరించుకొన్నాయి. యక్షగానాలు ప్రదర్శన దశకు చేరుకోవటానికి ముఖ్యకారకుడు విజయ రాఘవ నాయకుడేనని చెప్పవచ్చు.

తంజావూరి నాయక రాజులలో చివరివాడు మన్నారు దేవుడు. హేమాబ్జనాయిక అంటే లక్ష్మీదేవి, రాజగోపాల స్వామి అంటే విష్ణువు. వీరి భక్తుడైన విజయరాఘవ నాయకుడు నిర్వహించిన వీరి వివాహం హేమాబ్జనాయికా స్వయంవరం. ఇందులో మన్నారు దేవుడు విజయ రాఘవ నాయకుని కథాగత పాత్రగా రూపొందించినాడు.

విజయరాఘవ నాయకుడు మృగయా విహారానికేగినప్పుడు అరణ్యం మధ్యలో మదనమంజరి అనే రాకుమారిని చూచి ప్రేమించి వివాహం చేసుకోవడం ఇతివృత్తంగా కోనేటి దీక్షితకవి 'విజయ రాఘవ కల్యాణం' అనే యక్షగానాన్ని రచించాడు. విజయరాఘవుని కొలువులోని కవుల విద్వాంసుల సాహిత్య గోష్ఠి ఇందలి ప్రత్యేకాకర్షణగా కనిపిస్తుంది. రచనలోని అనుప్రాస శోభితమైన కవితలు, పాత్రోచితమైన భాషావిలసితమైన సంవాదాలు, ముత్తయిదువుల ముచ్చట్లు, చెంచుల ప్రసంగాలు విశిష్టంగా ఉంటాయి.

విజయరాఘవుని 'పట్టంపు కవి' నని చెప్పుకొన్న కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి విజయరాఘవ చంద్రికావిహారం అనే యక్షగానాన్ని రచించి విజయరాఘవునికి అంకితమిచ్చాడు. విజయరాఘవ నాయకుడు రాత్రి భోజనానంతరం 'వెన్నెల షికారు'కు వెళ్ళటం, లీలావతి అనే రాకుమారి అతనిని చూచి ప్రేమించటం, చెలికత్తె రాయబారం, లీలావతి విజయరాఘువుల వివాహం ఈ యక్షగానంలోని ఇతివృత్తం. ఇందులో కొత్తదనం ఏమీలేదు.

విజయరాఘవ నాయకుడు నిరతాన్న దాత అని ప్రసిద్ధి. పురుషోత్తమ దీక్షిత కవి 'సత్రమరులు' అనే నామాంతరం కలిగిన తంజాపురాన్న దాన మహానాటకము' అనే యక్షగానాన్ని రచించాడు. ఇది వచన ప్రధానమైన యక్షగానం, ఈ కృతిలో తెలుగువారి ఘుటకాలు విశేషంగా వర్ణించబడినాయి.

రంగాజమ్మ మన్నారు దాసవిలాస నాటకంలో విజయ రాఘవనాయకుడు ఫాల్గుణోత్సవంలో పాల్గొన్నపుడు కాంతి మతి అనే రాకుమారి అతని చూచి ప్రేమించటం. తాతాచార్యులు మధ్యవర్తిగా వ్యవహరించి వారి వివాహం జరిపించడం ఇందులోని ఇతివృత్తం. ఈ నాటకంలో రంగాజమ్మ పాత్రల అవసరాన్ని బట్టి బహువిధాలైన భాషా ప్రయోగాలను చేసింది.

విజయరాఘవుని ఆస్థానకవులు కవయిత్రులు అతనిని కథానాయకునిగా స్వీకరించి యక్షగానాలను రచించటం వారి రాజాధరణకు నిదర్శనం. దేశీయమైన పదరచనలతో యక్షగానాలను ప్రదర్శన యోగ్యంగా ప్రజారంజకంగా రచించడం వారి లౌకిక దృష్టికి నిదర్శనం. రాజపరంగా శృంగారం, ప్రజాపరంగా హాస్యం ప్రతి యక్షగానంలో కనిపిస్తుంది. ప్రతి యక్షగానం రాజ సంబంధంగాను, ప్రజాజీవిత స్పర్శతోను రచింపబడటం ఈ యుగ విశేషంగా చెప్పవచ్చు.

మహారాష్ట్ర రాజులు కూడ నాయక రాజులవలె యక్షగాన నాటకాలను రచించారు. శహాజీ (క్రీ.శ. 1684–1712) స్వయంగా 20 యక్షగానాలకు రచించాడు. ఇతని నాటకాల్లో గ్రంథారంభంలో ద్విపదలో కథా సంగ్రహముంటుంది. పాత్రో చిత భాషతో వచనం ప్రచురంగా ఉంటుంది. కిరాతవిలాసం ద్రౌపదీకల్యాణం, కృష్ణలీలావిలాసం, గంగాపార్వతీ సంవాదం, జలక్రీడలు, పార్వతీ కల్యాణం, రతీ కల్యాణం మొదలైనవి శహాజీ యక్షగానాల్లో ముఖ్యమైనవి.

13.3. ఇతర యక్షగానాలు:

క్రీ.శ. 17వ శతాబ్దంలో దక్షిణ దేశంలో కొన్ని తెలుగు యక్షగానాలు వెలువడినాయి. మైసూరును పాలించిన చిక్కదేవ రాయల చరిత్రను అజ్ఞాతకవి చిక్కదేవరాయలకంకితంగా 'చిక్కదేవరాయ విలాసం' అనే యక్షగానం రచించాడు. పెదకెంపరాయుడు (క్రీ.శ. 1658–1678) 'గంగాగౌరీవిలాసం' అనే యక్షగానం రచించాడు.

మధురలో (క్రీ.శ. 1706–1730) విజయరంగ చొక్కనాథుని సభార్థంగా, నర్తన యోగ్యం, తిరుమలకవి 'తిల్ల గోవిందరాజ నాటకం' అనే యక్షగానాన్ని రచించాడు. అన్నదానం వేంకటాంబ అనే కవయిత్రి (క్రీ.శ. 1712) సేలంలో రామయణ బాలకాండను యక్షగానంగా రచించింది. బయలాచార్యుడు (క్రీ.శ. 1767) గొడగూచికథను యక్షగానంగా రచించాడు. పుదుక్కోట రఘునాథ తొండమాన్ (క్రీ.శ. 1769–1789) ఆస్థానకవియైన నుదురుపాటి వెంకన్న పార్వతీకల్యాణం అనే యక్షగానాన్ని రచించాడు.

క్రీ.శ. 18 వ శతాబ్దిలో తెలంగాణాలో కూడ యక్షగానాలు రచింపబడినాయి. శేషాచలకవి ధర్మపురి రామాయణం, రాపాక శ్రీరామకవి ఆధ్యాత్మ రామాయణం లభించినంతలో తెలంగాణా ప్రాంతమందలి మొదటి యక్షగానాలు. వీరభద్రకవి బసవ మహిమామృత విలాసం, చెల్వూర సన్యాసికవి బసవకల్యాణం అనేవి వీరశైవ యక్షగానాలు. క్రీ.శ. 20 వ శతాబ్దిలో తెలంగాణాలో యక్షగాన కవుల్లో మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడు చెర్విరాల భాగయ్య. ఇతడు 34 యక్షగానాలు రచించాడు. బభ్రువాహన చరిత్ర కృష్ణగారడి, మాయా సుభద్ర, ఆరెమరాటీలు, కాంభోజరాజు కథ, బాలనగమ్మ కథ మొదలైనవి చెర్విరాల భాగయ్య యక్షగానాల్లో బహుళ జనాదరణ పొందినవి. యక్షగానాల్లో కొరవంజి అంటే ఎరుకతె పాత్రను ప్రవేశపెట్టి కొరవంజులనే యక్షగానాలను రచించారు. తెలుగు కొరవంజులలో మొట్టమొదటిది శహాజీ ఆస్థాన కవియైన దర్భాగిరి రాజకవి. (క్రీ.శ. 1684–1712) రచించిన 'రామమోహన కొరవంజి' అనేది. ఇందులో కొరవంజి, ఎఱుకత, సింగి అనే పదాలు సమానార్థకాలుగా ప్రయోగింపబడినాయి. కొరవంజి, యక్షగానం రచనా ప్రక్రియలూ అభిన్నంగా ఉంటాయి. కొరవంజి పాత్రపాధాన్యాన్ని బట్టే యక్షగానానికి కొరవంజి అనే పేరు వస్తుంది. కొరవంజులు నృత్య ప్రధానంగాను, యక్షగానాలు గేయ ప్రాధాన్యంగాను ఉండటం గమనింప దగిన విశేషం.

దేశి కవితా శాఖలన్నిటిలోను గుణాన్ని బట్టి, పరిమాణాన్ని బట్టి, ప్రయోజనాన్ని బట్టి యక్షగానం అగ్రగణ్యమైందని చెప్పవచ్చు.

13.4. సారాంశము:

రూపకోయుక్తమ-నృత్యం గానం, వీటన్నిటి కలయికే యక్షగాన ప్రక్రియ. యక్షగానం అనే పదాన్ని మొట్టమొదట ఉపయోగించినవాడు శ్రీనాథుడు. మూడు దశలలో అంచెలంచెలుగా ఎదిగి, చివరికి యక్షగానం ఒక పరిపూర్ణ ప్రక్రియగా రూపొందింది. రాజకవులైన రఘునాథ నాయకుడు, విజయ రాఘవ నాయకుడు, మన్నారు దేవుడు చిరస్మరణీయములైన యక్షగానాలను రచించారు.

13.5. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) యక్షగానాల ఆవిర్భావాన్ని వివరించండి?

2) తంజావూరు నాయక రాజులు రచించిన యక్షగానాల విశిష్టతను వివరించండి?

13.6. ఆధార గ్రంథాలు:

1) డా॥ యస్.వి. జోగారావు - ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర.

2) ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము - తెలుగు యక్షగానము ఉత్పత్తి పరిణామము సం॥ 3.

- డా॥ కె. కుసుమాబాయి

పాఠం - 14

శతక ప్రక్రియ

14.0. లక్ష్యం:

శతక ప్రక్రియ ఆవిర్భావం, శతకాల విభజన పద్ధతిని వివరించటం ఈ పాఠం లక్ష్యం.

విషయ క్రమం:

14.1. శైవ భక్తి శతకాలు

14.2. వైష్ణవ భక్తి శతకాలు

14.3. దేవ స్తుతి శతకాలు

14.4. వ్యాజస్తుతి శతకాలు

14.5. వేదాంత శతకాలు

14.6. నీతి శతకాలు

14.7. అధిక్షేప శతకాలు

14.8. శృంగార శతకాలు

14.9. హాస్య శతకాలు

14.10. సారాంశము

14.11. నమూనా ప్రశ్నలు

14.12. ఆధార గ్రంథాలు

భావం, భక్తి, ఆత్మానుభూతి ప్రధానంగా గలిగిన శతక ప్రక్రియ సర్వ జనాదరణీయమైన సాహిత్య ప్రక్రియ. ఇది కొందరు భావించినట్లు దేశికవితా ప్రక్రియకాదు. సంస్కృత ప్రాకృత భాషల్లోని శతకమే కొన్ని విశిష్ట లక్షణాలను సంతరించుకొని తెలుగులో రూపుదిద్దుకొన్న ప్రక్రియ శతకం. సంస్కృత ప్రాకృతం శతకాల్లోని సంఖ్యానియమం, మకుటనియమం, ఛందోనియమం, రసనియమం, ఆత్మాశ్రయ కవితాధర్మం అనే లక్షణాలు తెలుగు శతకాల్లో చోటు చేసుకొన్నట్లు డా॥ కె. గోపాల కృష్ణారావుగారు వివరించారు.

సామాన్యంగా శతకం అంటే నూరు పద్యాలుండాలి. కాని శతకాల్లో నూట ఎనిమిది పద్యాలుండటం వాడుక. ఈ సంఖ్యానియమం భక్తి శతకాల్లో ప్రాధాన్యం వహించినది. భగవన్నామ స్తోత్రాల్లో అష్టోత్తశతం నామాలుండటం పరిపాటి. భగవంతుని నామాల వలెనే భగవన్నుతి ప్రధానమైన పద్యాలు కూడ అష్టోత్తశతం ఉండాలనే సంప్రదాయం ఏర్పడి ఉండవచ్చు. మొదట భక్తి శతకాల్లో పాటింపబడిన ఈ సంఖ్యానియమం తర్వాత అన్ని రకాల శతకాలకు సామాన్య లక్షణంగా పరిణమించి ఉండవచ్చు.

సంస్కృత శతక కవులు మకుటనియమాన్ని మొదట పాటించినా అనంతరకాలంలో ఈ నియమాన్ని సడలించారు. కాని తెలుగు శతక కర్తలు మకుట నియమాన్ని విధిగా పాటించారు. ఈ మకుట నియమం వివిధ రీతుల్లో పాటించారు.

అందులో సంబుద్ధ్యంత మకుటాల సంఖ్య ఎక్కువ. మకుటం అన్యాంకితం, ఆత్మాంకితం అని రెండు రకాలు. మకుటాల్లో కొందరు పదమకుటాన్ని, సమాసమకుటాన్ని, అర్ధపాదమకుటాన్ని, పాదమకుటాన్ని, ద్విపాదమకుటాన్ని గ్రహించారు. మరికొందరు పాదాంతంలో కాక పద్యారంభంలో మకుటాన్ని ప్రయోగించారు. చిదంబరశాస్త్రి రచించిన దారుణ శతకంలో ప్రతి పద్యారంభంలో "దారుణమా నీకు నమస్కారం" అనే మకుటమున్నది.

తెలుగు శతకాల్లో సాధారణంగా వృత్త నియమం పాటించబడుతుంది. శతకకవి చంపకమాలతోగాని, సీసంతోగాని, కందంతోగాని, ఆటవెలదితోగాని పద్యాన్ని ప్రారంభిస్తే తుదివరకు ఆ ఛందస్సునే నిర్వహిస్తాడు. ఈ వృత్త నియమాన్ని పాటించిన శతకాలే తెలుగులో అధికంగా ఉన్నాయి.

శతకాల్లోని పద్యాలన్నీ ముక్తకాల వలె ప్రత్యేక భావంతో స్వయం సంపూర్ణంగా ఉంటాయి. ఈ పద్యాలన్నిటికి సంబంధాన్ని కూర్చే కథా సూత్రం ఉండదు.

శతకాలు సంస్కృత ప్రాకృత కన్నడాది భాషల్లో ఉన్నప్పటికీ తెలుగులో వాటికి ప్రత్యేకమైన స్థానం, విస్తృత ప్రచారం ఉన్నది. ప్రతికవీ మొదట భగవదనుగ్రహప్రాప్తి కొరకు, కవితా ధారనలవర్చుకొనడానికి శతకరచనకు ప్రయత్నించడం పరిపాటి.

తెలుగు శతకాలను భక్తి శతకాలనీ, వ్యాజస్తుతి శతకాలనీ, వేదాంత శతకాలనీ, నీతిశతకాలనీ, అధిక్షేపశతకాలనీ, శృంగార శతకాలనీ, హాస్య శతకాలనీ, ప్రకీర్ణశతకాలనీ, వివిధ వస్తుకశతకాలనీ, కథనాత్మక శతకాలనీ స్థూలంగా విభజించవచ్చు.

భక్తి శతకాల్లో శైవభక్తిశతకాలు, వైష్ణవభక్తి శతకాలు ముఖ్యమైనవి.

14.1. శైవ భక్తి శతకాలు:

శతక ప్రక్రియకు ఆద్యులు శివకవులు. శైవమతాచార్యుడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు (క్రీ.శ. 1160) రచించిన శివతత్త్వసారంలో అజా ! రుద్రా ! శివా ! అనే మకుటంగల 489 పద్యాలున్నాయి. శతకమనే పేరు లేకున్నా సంఖ్యానియమం పాటింపకున్నా సర్వవిధాల శివతత్త్వ సారంలోని పద్యాలు శతకాన్నే పోలి ఉంటాయి. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు శివతత్త్వ సారాన్నేగాక శ్రీ గిరిమల్లికార్జున శతకాన్ని కూడ వ్రాశాడని చెప్తారు కాని అదీ అలభ్యం. లభించినంతవరకు శతకాల్లో శివతత్త్వసారమే మొదటిది.

పాల్కురికి సోమనాథుని (క్రీ.శ. 1160-1240) వృషాధిపశతకమే సర్వలక్షణ సంపన్నమైన ప్రథమాంధ్ర శతకం. వృషాధిపశతకంలో 'బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా' అనే మకుటమున్నది. వీరశైవమతస్థాపకుడైన బసవని సంబోధిస్తూ, భక్త్యావేశంతో, అనర్గళమైన కవితాధారతో చెప్పబడిన శతకమిది. ఇందులో పాల్కురికి సోమన దాస్య, సఖ్య వాత్సల్య, మధురభక్తి భావాలను వివిధ రీతుల్లో వ్యక్తీకరించాడు. వివిధ శైవ భక్తుల చరిత్రలను కూడ ఇందులో పేర్కొన్నాడు.

"నా యొడయండ, నావిభుడ, నాహృదయేశ్వర, నామనోరమా
నా యిలవేల్ప, నా వరద, నాగురులింగమ, నాదుజంగమా
నా యదినాథ, నా వరుడ, నన్నుగృపామతి బ్రోవుమయ్యదే
వా యమబృంద వంద్య బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా"

పాల్కురికి సోమన శివకవి శ్రేష్టుడు మహాపండితుడు, అష్టభాషాధురీణుడు. వృషాధిపశతకంలో అతడు సంస్కృతాంధ్ర భాషల్లోనే గాక తమిళ, కన్నడ, మహారాష్ట్ర భాషల్లోను, అచ్చ తెనుగులోను, మణి ప్రవాళశైలిలోను రచించిన పద్యాలు అతనికి గల బహుభాషా పాండిత్యానికి నిదర్శనంగా కనిపిస్తాయి.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య (క్రీ.శ. 1242) రచించిన సర్వేశ్వర శతకం శివభక్తిని ప్రతిపాదించే ఉత్తమ శతకం. ఇందులో 142 పద్యాలున్నాయి. దీనిలో సంఖ్యానియమం పాటింపబడలేదు. యథావాక్కుల అన్నమయ్య గోదావరి జిల్లాలోని పట్టెస క్షేత్రంలోని వీరభద్రస్వామి భక్తుడు. శ్రీశైలానికిపోతూ ఈ శతకాన్ని రచించినట్లు తెలుస్తుంది.

"అతి దక్షుండగు దక్షుడీ జగములో యాగంబు సల్లక్షణ
స్థితిగా జేయుచునుండి నిన్ను మదినుద్దేశింపమింజేసితా
హతుడయ్యెన్ మదినట్టి కార్యములు పొందైయుండునే ?కర్త స
మ్మతితో జేయని దుర్మదుండు మనునే ? భావింపసర్వేశ్వరా !"

ఎంత గొప్పవాడైనా తనపైవాని అనుమతితో చేసిన పని నిర్విఘ్నంగా జరుగుతుంది. శివుని ఆజ్ఞలేకుండా అతి సమర్థుడైన దక్షుడు యజ్ఞంచేసి మరణించాడు కదా అని అర్థాంతరన్యాసాలంకారంలో అన్నమయ్య పేర్కొనడం శివుని శక్తిని, ప్రభావాన్ని నిరూపించడమే. ఇలాంటి లోకజ్ఞతతో కూడిన అంశాలతో భక్తియోగాన్ని, ముక్తి మార్గాన్ని బోధించాడు కవి. స్వతంత్రభావాలు, చక్కని అలంకారాలు కలిగిన సర్వేశ్వర శతకం మనోహరమైన శైలితో శివభక్తి పారమ్యాన్ని ప్రబోధిస్తుంది.

శైవభక్తి శతకాల్లో ధూర్జటి వ్రాసిన కాళహస్తీశ్వర శతకం అగ్రగణ్యమైంది. నిర్వ్యాజభక్తి, ఆత్మవిమర్శనం, ధారాశుద్ధి, భావనాశక్తి కాళహస్తీశ్వర శతకం విశిష్టలక్షణాలుగ చెప్పవచ్చు.

"రాజుల్మత్తులు, వారిసేవ నరకప్రాయంబు, వారిచ్చునం
భోజాక్షీ చతురంత మాన తురగీభూషాదు లాత్మ వ్యధా
బీజంబుల్, తదపేక్షచాలు, పరితృప్తింబోందితిన్, జ్ఞానల
క్ష్మీ జాగ్రత్పరిణామమిమ్ము, దయతో శ్రీకాళహస్తీశ్వరా!"

అని నిర్భయంగా రాజులను, వారిసేవను నిరసించాడు. ప్రతి పద్యంలోను ధూర్జటి లోకానుభవం, చిత్తశుద్ధి స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ఈ గుణాలే ధూర్జటి కవితకు అసాధారణమైన తేజస్సును, శక్తిని ధారా శుద్ధిని చేకూర్చాయి.

ఆయా శైవక్షేత్రాలనుబట్టి అనేకమైన శైవభక్తిశతకాలు రచింపబడినాయి. శతక కవిత్వానికి భిక్షపెట్టిన వారు శివకవులే అయినా కాళహస్తీశ్వర శతకం తర్వాత అంత ప్రసిద్ధి చెందిన శివభక్తి శతకాలు రాలేదు. కుక్కుటేశ్వర శతకం, రామలింగేశ్వర శతకం శివుని సంబోధించేవే కాని అవి నీతి ప్రధానమైన శతకాలు.

అమలాపురం సన్యాసకవి (18 శతాబ్దం) విశ్వనాథశతకం, కంచి ఏకామ్రలింగ శతకం (కర్త తెలియదు), సత్యవోలు సుందరకవి రాజశేఖరశతకం, సుబ్రహ్మణ్య శర్మ భీమేశ్వర శతకం మొదలైనవి శైవభక్తి శతకాల్లో పేర్కొనదగినవి.

14.2. వైష్ణవ భక్తి శతకాలు:

ఆంధ్ర దేశంలో వైష్ణవం ప్రాధాన్యం వహించిన కాలంలో విష్ణుభక్తి శతకాలు వెలువడినాయి. నారాయణుని

దశావతారాలను గురించి, ముఖ్యంగా నృసింహ, రామ, కృష్ణ అవతారాలను గురించి, ఆయా వైష్ణవ క్షేత్రాల్లో వెలసిన దైవం గురించి వెలువడిన శతాకాల సంఖ్య ఎక్కువ.

పోతన నారాయణ శతకాన్ని రచించినట్లు ప్రతీతి. ఇందులో ప్రతి పద్యంలో కవి హృదయం, విష్ణుభక్తి, భావమాధుర్యం, హృద్యమైన సమాసకల్పన పదలాలిత్యం ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తాయి.

"ధరసింహాసనమై నభంబుగొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయములెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండమాగారమై
సిరిభార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీ గంగ సత్పుత్రియై
వరుసన్నీ ఘనరాజసంబ నిజమై వర్థిల్లు నారాయణా!"

ఆ నారాయణుని వైభవాన్ని, దివ్యరూపాన్ని పోతన మహాకవి ఆత్మలో సాక్షాత్కరింపజేసుకొని భక్తి పురస్సరంగా వర్ణించిన తీరు అద్భుతంగా ఉన్నది.

కొలనిపాక వీరనారాయణుని పేర రావూరి సంజీవకవి (క్రీ.శ. 1731) వీరనారాయణ శతకాన్ని రచించాడు. తాడేపల్లి పానకాల రాయకవి (క్రీ.శ. 18 శతాబ్ది) 'మనసాహరిపాదములా శ్రయింపుమా' అనే మకుటంతో మానస బోధ శతకాన్ని వ్రాశాడు. ఈ కవి మంగళగిరి నృసింహ శతకాన్ని కూడా రచించాడు. మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రి (క్రీ.శ. 1874) వరాహనారసింహ శతకాన్ని, ధర్మపురి శేషప్ప (క్రీ.శ. 1800) నృకేసరి, నరసింహశతకాలు, తిరువాయి వేంకటకవి (క్రీ.శ. 1840) యాదగిరీంద్ర శతకం మొదలైనవి నరసింహస్వామి శతకాల్లో ముఖ్యమైనవి.

శ్రీ రాముని ఇష్టదైవంగా కీర్తించిన కవులెందరో ఉన్నారు. అందులో ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకం రసవత్తరమైంది. దీన్ని అయ్యలరాజు తిప్పయ్య రచించాడు. కంచర్ల గోపన్న (క్రీ.శ.1554-87) రచించిన దాశరథీ శతకం బహుళప్రచారం పొందిన శతకం. ఈ శతకం పలువురు శతక కర్తలకు మార్గదర్శకమైంది.

"చక్కెర మానివేము దినజాలిన కైవడి మానవాధముల్
పెక్కురు బక్కదైవముల వేమరుగొల్చెదరట్లు కాదయా
మ్రొక్కిన నీకె మ్రొక్కవలె మోక్షమొసంగిన నీవయీవలెం
దక్కిన మాటలేమిటికి ! దాశరథీ కరుణా పయోనిధీ !"

భద్రాద్రి రామభక్తుడై రామదాసుగా ప్రఖ్యాతి గాంచిన గోపన్న భక్తితో, వైరాగ్యసంపత్తితో అనర్గళధారాశుద్ధితో రచించిన దాశరథీ శతకం రామభక్తి శతకాల్లో విశిష్టమైన స్థానాన్ని ఆక్రమించింది.

కృష్ణభక్తి శతకాల్లో దేవకీనందన శతకం ప్రాచీనమైనది. దీని కర్తపేరు లేదు. కాని దీన్ని జన్నమంత్రి (క్రీ.శ. 15 వ శతాబ్దం) రచించినట్లు తెలుస్తుంది.

"అరయన్ శంతను పుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపై గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపై గుచేలునిపై నందవ్రజస్త్రీలపై
బరగంగల్గు భవత్కృపారసము నాపై గొంత రానిమ్మునీ
చరణాబ్జంబుల నమ్మినాడ హరికృష్ణా దేవకీ నందనా"

ఈ శతకం చక్కని భావాలు కలిగి తేట తెనుగుతో సరళమైన భాషకలిగి జనరంజకంగా ఉంటుంది.

14.3. దేవీస్తుతి శతకాలు:

ఆదిశక్తి స్వరూపిణులైన త్రిమూర్తుల భార్యలను స్తుతిస్తూ అనేక శతకాలు వెలువడినాయి. అందులో సరస్వతీ స్తుతి ప్రధానంగా రచింపబడిన వాటిలో వెండిగంటము, గురునాధకవి రచించిన సరస్వతీ శతకం ముఖ్యమైంది. లక్ష్మీస్తుతి ప్రధానంగా రచింపబడిన శతకాల్లో పరవస్తు మునినాథకవి వ్రాసిన లక్ష్మీశతకం ప్రశస్తమైంది. జగన్మాతను కీర్తించే శతకాల్లో దిట్టకవి రామచంద్రకవి రచించిన మహిషాసురమర్దని శతకం విశిష్టమైంది.

వివిధ దేవతలపై రచింపబడిన శతకాలు కూడ అనేకం ఉన్నాయి. ఝుం ఝూ మారుతం సుబ్బకవి శ్రీ సూర్యనారాయణ శతకం, ఘటికాద్రికవి శనైశ్చరశతకం, పిశుపాటి చిదంబరశాస్త్రి దత్తాత్రేయ శతకం, గుంటుపల్లి రామనకవి మహాగణపతి శతకం, నందివాడ వేంకటరత్నం కామదేవశతకం, మేరాల గోవిందయ్య సుబ్రహ్మణ్య శతకం, బులుసు వేంకటకవుల తిరుపతి శతకం ముఖ్యమైనవి.

బంచుపల్లి రామజోగారావు గురుశతకం, భీమరాయకవి పితృభక్తి శతకం, మాతూరి అప్పారావు మొదలి మాతృశతకం, చర్ల లక్ష్మీనారాయణ భరతమాతృశతకం, సూర్యనారాయణమూర్తి ఆంధ్రవీరకుమార శతకం మొదలైన విధంగా భక్తి శతకాలు ఆ సంఖ్యాకంగా రచింపబడినాయి.

14.4. వ్యాజస్తుతి శతకాలు:

ఇవి భక్తి శతకాలే కాని వీటిలోని భగవన్నుతి కొత్త మార్గాన్ని అవలంబించి ఉంటుంది. పైకి నిందగా కనిపించి పర్యవసానంలో స్తుతిగాను, పైకి స్తుతిగా కనిపించి పర్యవసానంలో నిందగను అభివ్యక్తం కావటం వ్యాజస్తుతి.

వ్యాజస్తుతి శతకాల్లో మొదట పేర్కొనదగినది గోగులపాటి కూర్మనాధుడు (క్రీ.శ. 1750) రచించిన సింహాద్రి నారసింహ శతకం క్రీ.శ. 18వ శతాబ్దంతంలో యవనులు ఆంధ్రదేశమందలి సుప్రసిద్ధ దేవాలయాలను ధ్వంసం చేయడం, మత గ్రంథాలను మంటగలపడం, స్త్రీలను చెరబట్టడం మొదలైన అత్యాచారాలను చేస్తుండేవారు. యవనసేన సింహాద్రి క్షేత్రాన్ని కొల్లగొట్టాలని ప్రయత్నించినప్పుడు కూర్మనాథకవి సింహాద్రి నారసింహుని నిందా స్తుతులచే ప్రబోధించి క్షేత్రాన్ని, ప్రజలను కాపాడమని వేడుకొన్నాడు.

"యవనేశుధాటికి నదలి సర్వస్వమ్ము విడిచి మందిరములు వెడలువారు
వెడలియుదల దాచ వెరవేమిగానక నడవుల నిడుమల బడెడువారు
బడియు నెచ్చట కూడు బట్టగానక తమ శిశువులతో వెతజెందువారు
జెంది దెందముగుంద గాందిశీకత నభిమానార్థులై ఖేదమూనువారు
వైరి యొక్కొక్క భార్యతో నవని ప్రజలు అష్టమహిషులపై పది యాఱువేల
సతులతో నీవు వలసకెచ్చటి కరిగెదు, వైరివరరంహ సింహాద్రి నారసింహ"

యవనుల దురాగతాలకు లోనైన ఆనాటి ప్రజల పరిస్థితిని కళ్లకు కట్టినట్లు తెలిపే పద్యమిది. ప్రజాదుఃఖవ్యధితమైన కవిహృదయాంతరాళం నుండి వెలువడిన ఈ పద్యాలు గొప్ప ఉరవడి, ధారాశుద్ధి కలిగి, ఉపాలంభం మిక్కిలి తీవ్రత ఆవేశపూరితమై స్వామి హృదయాన్ని సూటిగా తాకుతున్నట్లుంటాయి.

కాసుల పురుషోత్తమకవి (క్రీ.శ. 1791) ఆంధ్రనాయకశతకం మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైంది. శ్రీకాకుళంలో వెలసిన ఆంధ్ర విష్ణువుని గురించి చెప్పిన శతకమిది.

"నాగలి రోకలన్నకు నిచ్చి శంఖాది పంచాయుధములీవు పట్టినావు
తాటి టెక్కెంబుగోల్లల బెద్దకెత్తించి గరుడధ్వజంబీవు గట్టినావు
వెలరాని కఱవోని వలువ జ్యేష్ఠునికిచ్చి కనకాంబరమీవు గట్టినావు.
మద్య మగ్రజునకు మత్తిలద్రావించి జున్ను పాల్వెరుగీవు జుర్రినావు
తగవరివె యన్నదమ్ముల ధర్మమీవె తీర్పవలెగాని మతియెందు తీర్పగలడె
చిత్ర చిత్రస్వభావ దాక్షిణ్యభావహత విమత జీవ శ్రీకాకుళాంధ్రదేవ."

పురుషోత్తమకవి రామకృష్ణాద్యవతారమూర్తుల లీలలను నిందా పూర్వకంగా ఉపాలంభించి చివరికి ఆ దేవుని నిందించిన తన తప్పు కావుమని కరుణార్ద్రరీతిలో వేడుకొన్నాడు. ఈ కవి భావనాబలం, ఉపాలంభ విధానం అత్యంత రమ్యంగా ఉంటుంది.

భల్లా పేరయ్య (క్రీ.శ. 18 వ శతాబ్దం పూర్వార్థం) రచించిన భద్రగిరి శతకం కూడ నిందాస్తుతులతో కూడినదే. గోల్కొండ వినాశనానికి ఔరంగజేబుకు తోడ్పడిన ఇబ్రహీముఖాను సేవకుడైన ధంసా అనే తురుష్కుడు భద్రాద్రిని ముట్టడించినపుడు ఆలయం అర్చకులు శ్రీరాముని విగ్రహాలను పడవలపై పోలవరం చేర్చారు. ధంసాకు భయపడి పోలవరంలో దాగిన శ్రీరాముని నిష్ఠురోక్తులతో పేరయ్యకవి ప్రబోధించిన సందర్భంలో రచింపబడిన శతకమిది.

వ్యాజస్తుతి శతకాలన్నీ చారిత్రక నేపథ్యం కలిగినట్టివే. కవి ఆవేదనకు ప్రతీకలుగా నిలిచినట్టివే. ఆ భగవంతునికూడ చైతన్యవంతం చేయగల శక్తిమంతమైనవే. కూర్మనాథకవి శతకంలోని ఉపాలంభాన్ని సహించలేక సింహాద్రి నారసింహుడు కందిరీగల రూపంలో యవనులను తరిమివేశాడట. కృష్ణా వరదలకు శిథిలమైన ఆలయాన్ని చూచి ఆవేదనతో పురుషోత్తమకవి చెప్పిన శతకం వల్ల చల్లపల్లి రాజావారి జోక్యంతో ఆలయం బాగుచేయించబడింది. భద్రగిరిశతకం ప్రేరణ వల్ల పూసపాటి విజయరామరాజు సహాయంతో శ్రీరాముని విగ్రహాలు తిరిగి భద్రగిరి చేరుకొన్నాయి.

14.5. వేదాంత శతకాలు:

భక్తి శతకాల తర్వాత వేదాంత శతకాలు ప్రసిద్ధి గాంచినవి. వీటిని తాత్త్విక శతకాలని కూడ అంటారు. పరమానందయతి శివముకుంద శతకం, సంపంగిమన్న శతకం, దత్తాత్రేయ శతకం వేదాంత శతకాల్లో ఉన్నత స్థానమాక్రమించినవి. 'శివముకుంద పరమానందా' అనే మకుటంతో కంద పద్యాల్లో రచింపబడిన శివముకుంద శతకంలో హరిహరాద్వైతం నిరూపింపబడినది. 'సంపగిమన్నా' మకుటంతో రచింపబడిన శతకం అద్వైత సిద్ధాంతాన్ని తెలియజేస్తుంది.

"సన్యాసులమని శాస్త్రోపన్యాసము సేయనందుఫలమేమి మన
స్సన్యాసము దొరకని యాసన్యాసము కూటికన్న సంపంగిమన్నా"

యోగాభ్యాసం మోక్షప్రాప్తికి ముఖ్యమనీ, అన్నిటికంటె మనస్సన్యాసమే మించినదని దాని వల్లనే వైరాగ్యప్రాప్తి కలుగుతుందని ప్రబోధించే శతకమిది.

తోట నరసింహకవి వ్రాసిన రామరామశతకం, పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి మనశ్శతకం, ఆత్మరామగోవింద శతకం, మల్లనయోగి మల్లన యోగి శతకం, నారాయణ దాసకవి వ్రాసిన నిస్సంశయాత్మక శతకం భక్తివైరాగ్య తత్త్వ ప్రధానమైన శతకాలు. తాడేపల్లి పానకాల రాయకవి (18వ శతాబ్ది) మానసబోధ శతకం, చిత్త బోధశతకం రచించాడు.

"ఇటునటుపాలు ద్రావి పరువెత్తుటకంటెను నిల్చినీరుగ్రో

లుట కడుమేలు మేలనెడు లోక హితోక్తి గణించి చాలమి

క్కుటమగుకర్మ బంధముల గాసిలకచ్యుత చేరమంటివే

సటబడకింకనైన మనసా హరిపాదములాశ్రయింపుమా"

ఈ శతకంలోని దృష్టాంత రామణీయకత ప్రశంసనీయంగా ఉంటుంది. భగవచ్చింతనా పరమై వైరాగ్య బోధకమై, భక్తి భరితమై విరాజిల్లుతుందీ శతకం.

వేమన పద్యాల్లో కూడా నిగూఢమైన వేదాంత రహస్యాలు తత్త్వబోధ కనిపిస్తుంది.

14.6. నీతి శతకాలు:

నీతిశతకాలు లోకానుభవం ఆధారంగా లౌకిక జీవితానికి సంబంధించి ఉంటాయి. నీతి శతకాల్లో జీవిత సత్యాలు, సంఘవిమర్శ, మానవుల నైతిక వర్తనం, సత్యం, దయ, దానం, మొదలైన సుగుణాలు, లోభం, మోహం, విషయవాంఛ మొదలైన దుర్గుణాలు లోకనీతికి సంబంధించినవి ఉంటాయి. రాజనీతికి సంబంధించిన వాటిలో రాజధర్మాలు, సేవక లక్షణాలు, ప్రజారక్షణ మొదలైన అంశాలుంటాయి.

నీతి శతకాల్లో సుమతి శతకం కాలాన్ని బట్టి, గుణాన్ని బట్టి అగ్రగణ్యమైనది. బద్దెన (క్రీ.శ 13 వ శతాబ్ది) సుమతి శతకాన్ని రచించాడు.

తనకోపమె తన శత్రువు

తన శాంతమె తనకు రక్ష దయ చుట్టంబౌ

తన సంతోషమె స్వర్గము

తన దుఃఖమె నరకమండ్రు తథ్యము సుమతీ !

ఇలా అలతి అలతి పదాలతో బాలుర నుండి వృద్ధుల వరకు అశేషజనాదరణ పొందినదీ సుమతి శతకం.

సుమతి శతకం వలెనే బహుళ జనాదరణ పొందిన శతకం భాస్కర శతకం. ఇది అజ్ఞాతకర్తృకం. ఇందులోని ప్రతి పద్యమందు ఒక నీతి దానికి లోకంలోని ఒక దృష్టాంతం చెప్పబడి ఉంటుంది.

నీతి శతకాల్లో చెప్పుకోదగినవి వేంకటనరసింహ కవి రచించిన కుమారీ శతకం, కుమార శతకం, జానపాటి కామశాస్త్రి కృతమైన మానినీ శతకం మొదలైనవి.

14.7. అధిక్షేప శతకాలు:

కొందరు కవులు వ్యక్తి దూషణ ప్రధానమైన శతకాలను వ్రాశారు. సమకాలిక సాంఘిక, రాజకీయ వ్యవస్థలోని లోపాలు, ప్రజలు అనుభవించిన అసంతృప్తి, మానవుల నైతిక పతనం అధిక్షేప శతకాల రచనకు దోహదం చేసిన పరిస్థితులు,

అధిక్షేప శతకకర్తల్లో కవి చౌడప్ప (క్రీ.శ. 17 వ శతాబ్దం) ముఖ్యుడు, అగ్రగణ్యుడు. ఇతడు ఆత్మ సంబుద్ధి పరంగా చెప్పినదే కవి చౌడప్ప శతకం.

కూచిమంచి తిమ్మకవి భర్గ, కుక్కుటేశ్వర శతకాలను రచించాడు. వీటిలో సమకాలిక ప్రభువుల చిత్తవృత్తి, సాంఘిక దురాచారాలు, దుర్జనుల దురాగతాలు అధిక్షేపాత్మకంగా చిత్రింపబడినాయి. అడిదము సూరకవి (క్రీ.శ. 1720-1780) విజయనగర రాజు చిన విజయ రామరాజు ఆస్థానకవి. తనను అనాదరంతో చూచిన చిన విజయరామరాజు అగ్రజుడైన సీతారామరాజును అతని దుశ్చర్యలను తీవ్రంగా ఖండిస్తూ సూరకవి రామలింగేశ శతకాన్ని వ్రాశాడు.

చౌడప్ప, తిమ్మకవి, సూరకవి అడుగుజాడలలో తమను అగౌరవించిన వారిని, సమకాలీన పరిస్థితులను కలిపి అనేకమంది అధిక్షేప శతకాలను రచించారు. అందులో గువ్వల చెన్నడు అపారమైన లోకానుభవం కలిగినవాడు. ఇతడు సాంఘిక దురాచారాలను, దుర్జనుల చిత్తవృత్తిని నిశితంగా విమర్శించారు.

కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగ భౌదమేలు వితరణిమైనన్
జలచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న గువ్వలచెన్నా!

సంపదకలిగిన లోభికంటె వితరణ కలిగిన పేదమేలు. ఎట్లంటే మంచినీటి చెలమ మేలు, ఉప్పునీటి సముద్రం కంటే అని చెప్పటంలో ఎంతో లోకానుభవం దాగి ఉన్నది.

14.8. శృంగార శతకాలు:

క్రీ.శ. 16 వ శతాబ్దం నాటి శృంగార కావ్యాల ప్రభావం శతకాల మీద కూడ కనిపిస్తుంది. రాధాకృష్ణుల శృంగారాన్ని పుసులూరి సోమరాజకవి (17వ శతాబ్దం) "ఇందు శతకం" అనే పేరుతో రచించాడు.

బొడ్డు లక్ష్మీనారాయణకవి హేలాపురంలో వెలసిన వేణుగోపాలునిపేర హేలాపురి శతకాన్ని రచించాడు. ఇందులో విరహణీ శృంగారం ప్రధానంగా ఉంటుంది.

గోపీనాథ వేంకటకవి బ్రహ్మానంద శతకాన్ని రచించాడు. ఇందులో కృష్ణుని క్రీడలు, గోపికల విరహం, కామశాస్త్రానుసారం వర్ణించబడినాయి. గంగాధర కవి కీరవాణి శతకాన్ని రచించాడు. చెంగల్వ రాయకవి మదనగోపాల శతకాన్ని రచించాడు. ఈ రెండు కృష్ణుని శృంగారానికి సంబంధించినవి.

14.9. హాస్య శతకాలు:

సామాన్య వస్తువులైన పొగచుట్ట, పకోడీ, చీపురుపుల్ల, విసనకర్ర మొదలైన వాటికి కావ్య గౌరవాన్ని కలిగించిన శతకాలివి. హాస్య వ్యంగ్య ప్రధానంగా రచించింపబడిన పొగచుట్ట శతకం (కర్త తెలియదు), పకోడీ శతకం (కర్త తెలియదు), సామినేని వేంకటాద్రికవి వ్రాసిన చీపురుపుల్ల శతకం, హరిబ్రహ్మేశ్వర కవులు రచించిన విసనకర్ర శతకం ముఖ్యమైన హాస్యశతకాలు.

వస్తు నిర్దేశం లేకుండ వివిధాంశాల మీద రచింపబడిన శతకాలు తెలుగులో అసంఖ్యాకంగా ఉన్నాయి. కథనాత్మక

శతకాలున్నాయి. రామాయణ భారతభాగవతాదుల కథలను గ్రహించి రచించిన శతకాలున్నాయి. భువనగిరి లక్ష్మీకాంతమ్మ వ్రాసిన భారతకృష్ణ శతకం, వంగూరి ముద్దునరసకవి వ్రాసిన ప్రసన్న రాఘవశతకం, తుర్లపాటి పురుషోత్తమ శర్మ వ్రాసిన భాగవత ప్రథమస్కంధ శతకం మొదలైనవి పౌరాణిక కథా సంబంధ శతకాలు. మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి వ్రాసిన హరిహరేశ్వర శతకం, కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులు వ్రాసిన బిల్వేశ్వర శతకం ఆత్మకథా రూపంలో వెలువడిన శతకాలు.

తెలుగు శతకం వస్తువులోను, రచనా విధానంలోను, విశిష్ట లక్షణాలను సంతరించుకొని కవి ఆత్మీయ భావాలకు వాహికగా అపురూపమైన ప్రక్రియగా తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో ఉన్నతమైన స్థానాన్ని ఆక్రమించింది.

14.10. సారాంశము:

సంస్కృతీ, ప్రాకృత భాషల్లోని శతక ప్రక్రియ కొన్ని విశిష్ట లక్షణాలను సంతరించుకొని తెలుగులో ప్రత్యేక ప్రక్రియగా రూపుదిద్దుకొంది. శతకాలను భక్తి శతకాలని, వ్యాజస్తుతి శతకాలని నీతి శతకాలని, అధిక్షేప శతకాలని, శృంగార శతకాలని, విభజించవచ్చు. సుమతీ శతకం, దాశరధీ శతకం వంటి కొన్ని శతకాలలోని పద్యాలు ఆంధ్ర దేశంలో ఆబాల గోపాలానికి కంఠతోవచ్చు అని అంటే, శతక ప్రక్రియకున్న పలుకుబడి ఏమిటో ఊహించుకోవచ్చు.

14.11. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) శతక ప్రక్రియ ఆవిర్భావాన్ని చర్చించి భక్తి శతకాలపై ఒక వ్యాసాన్ని వ్రాయండి?

2) నీతి, అధిక్షేప, శృంగార శతకాలపై వ్యాసాన్ని వ్రాయండి?

3) హాస్య, వ్యాజ స్తుతి శతకాలపై సోదాహరణమైన వ్యాసాన్ని వ్రాయండి?

14.12. ఆధార గ్రంథాలు:

1) ఆరుద్ర: సమగ్ర ఆంధ్ర చరిత్రము

2) డా॥ జి.నాగయ్య: తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష

- డా॥ కె. కుసుమాబాయి

పాఠం - 15

దశవిధ రూపకాలు

15.1. పరిచయం:

భారతీయాలంకారికులు కావ్యాన్ని స్వరూప, స్వభావ, వస్తు భావాన్ని బట్టి నాలుగు విధాలుగా వర్గీకరించారు. అందులో స్వభావాన్ని బట్టి లేదా ప్రదర్శన ప్రమాణం బట్టి మరల కావ్యాన్ని రెండు విధాలుగా విభజించారు.

శ్రవ్య కావ్యం వినటానికి, చదవటానికి మాత్రమే వుపయోగపడుతుంది.

దృశ్యకావ్యం శ్రవణేంద్రియాలతోపాటు నేత్రేంద్రియాన్ని కూడా అలరిస్తుంది.

వినుటవేరు, చూచుటవేరు. ఒక వృత్తాంతాన్ని చెవులార వినవచ్చు కాని కనులార చూచేటప్పుడు ఒక దృశ్యం సహృదయాలపై చెరిగిపోనట్టి ముద్రవేయటం సహజం. అందువల్ల "కావ్యేషు నాటకం రమ్మమ్" అని పండితులు అన్నారు.

దృశ్యకావ్యం–స్వరూప లక్షణాలు:

"దృశ్యశ్రవ్యత భేదేనపునః కావ్యంద్విధామతమ్

దృశ్యంతత్రాభినేయంత ద్రూపారోపాత్తు రూపకమ్"

దృశ్య శ్రవ్యత భేదం చేత మరల కావ్యం రెండు విధాలు. అందులో దృశ్యం అభినయం, రూపం ఆరోపించుట చేత అది రూప కనువబడుతుంది.

దృశ్యకావ్యానికి రూపమనీ, రూపకమనీ, నాటకమని అంటారు. ఈ మూడు పదాలకి ప్రదర్శనీయమైన కావ్యమని అర్థం.

1. రూపం:

"దృశ్యతయా రూపమ్" దృశ్యత్వం చేతనే ఈ కావ్యం రూపమని పిలువబడుతుంది.

2. రూపకం:

"దృశ్యతయా రూపమ్ ఇతి రూపకమ్" అని వ్యుత్పత్తి అంటే ఈ కావ్యంలోని చిత్రాలన్నీ కంటికి కన్పించేటట్లు చేయుచున్నారు. కనులకు రూపింప చేయుచున్నారు. కాబట్టి రూపకం అని దీనికి పేరు వచ్చింది.

లోకంలో జరిగిన వృత్తాంతానికి ఆధారభూతమైన వ్యక్తుల యొక్క మూర్తుల్ని, వారి స్వభావాల్ని నటులు తమకు ఆరోపించుకొని నటిస్తారు. కావున రూపం రూపకమైంది. దీనికి పాత్రారోహణం (Assumption of Character) అని కూడా అంటారు.

నృత్యం:

ప్రాచీన మానవుడు నోటితో గీతాన్ని మానవుడు కాలితో నృత్యం చేసేటప్పుడు గీతం లోగల తాళానికి అనుగుణంగా చేశాడు. కాని తాళబద్ధంగా కాని ఉత్తచిందులు వేయలేదు. తాళబద్ధమైన పాదన్యాసమే నృత్యం. సమాజంలో నాగరికత పెరిగినకొద్దీ మానవ మనస్సు వికసించినకొద్దీ, మనిషిలో వృత్తం చేయవలెనని కోరిక పుట్టింది. ఆ తర్వాత నృత్యం వృద్ధి పొందింది.

నృత్తం:

హస్త న్యాసం, పాదన్యాసం, నేత్రన్యాసం ఈ మూడింటిని "గాత్ర నిక్షేపవిద్య" అని అంటారు. ఈ మూడు శబ్దార్థ సూచకంగా సైతం వుండాలనే తలపుతో చేసిన మరో ప్రక్రియ నృత్యం. నోటితో గీతం పాడుతు అందులోని శబ్దాల అర్థాన్ని చేతితో, ముఖ భంగిమలతో ప్రదర్శించడం దాని ప్రధానాశయం. అంచేతనే ఈ నృత్యం నృత్తం కంటే గుణాధికమై శాస్త్ర నిబద్ధమైంది. అందచేతనే నృత్తాన్ని మార్గ అని, నృత్యాన్ని "దేశీ" అని అలంకారికులు పేర్కొన్నారు.

అభినయం:

శబ్దార్థ ప్రదర్శనమే కాక భావాశ్రయ ప్రధానమైన వ్యాక్యార్థాన్ని సైతం ప్రదర్శించాలనే కుతూహలంతో మానవుడు మరికొంత ముందుకు వెళ్ళి మనస్సుకు పదునుపెట్టాడు. దాని ఫలితంగా గాత్ర, నిక్షేప విద్య అవస్థానుకృతమై "అభినయం" అనే పేరు గాంచింది. శబ్దార్థాన్ని ప్రదర్శించే నృత్యం, పద్యానికి ప్రతి పదార్థం చెప్పడం లాంటిది. భ్రావాశ్రయమైన అభినయం పద్యంలోని భావాన్ని రసాన్ని వివరించడం వంటిది.

నాట్యం:

నాటకంలో అనేక నటీనటులు చేసే అభినయానికి సమిష్టి మీద "నాట్యం" అని పేరు వచ్చింది. కాబట్టి నాట్యం అంటే నాటకాన్ని అభినయించడం అని అర్థం.

రూపకం–నాటకం–సమాహార కళ:

దృశ్యకావ్యాన్ని "సమాహార కళ" అని అంటారు. అంటే కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, సంగీతం, నాట్యం, నృత్యం, నృత్తం ప్రయోగానుకూలత మొదలైన లక్షణాలన్నీ ఇందులో వుండడం వల్ల దీన్నే "సమాహార కళ" అని అన్నారు. అంటే లలిత కళలన్నీ ఈ రూపకంలో ప్రతిబింబించడంచేత ఇది సంపూర్ణం, సర్వాంగ సుందరం అయిన కళగా ప్రసిద్ధికెక్కింది. మనిషిలో పంచేంద్రియాలు చోటుచేసికున్నాయి. చక్షువు, చెవి అనే రెండు ఇంద్రియాలు ఏకకాలంలో పనిచేయడం వల్ల చూసేది, విన్నది ఒకే మారు మనస్సులో ప్రవేశించి హత్తుకొని మరచిపోవడానికి అవకాశం వుండదు. కేవలం శ్రవణేంద్రియం మాత్రమే పని చేసినపుడు మనస్సుకు సరాకురావడానికి అవకాశం వుంది. ఎందుకంటే రెండు ఇంద్రియాలు పని చేస్తాయి. అంచేతనే శ్రవకావ్యం కంటే దృశ్యకావ్యం రెట్టింపు ఫలితం ఇస్తుంది. కాబట్టి అలంకారికులు శ్రవ్యకావ్యం కంటే దృశ్యకావ్యం గొప్పదని పేర్కొన్నారు. అందుకే "నాటకాంతం హి సాహిత్యం" అనే నానుడి పుట్టింది.

రూపకం– ప్రయోజనం:

మానవుడు నిరంతరం శ్రమించే జీవి. మనిషి జీవితంలో కష్ట–సుఖాలు రెండూ వుంటాయి. దుఃఖాన్ని మరచిపోవడానికి మానవుడు ఆనందాన్ని కోరుకుంటాడు. ఇక్కడ చెప్పొచ్చేది ఏమంటే మనస్సునకు విశ్రాంతిని, తాత్కాలిక ఆనందాన్ని పంచి ఇచ్చే దాన్ని దృశ్యకావ్యం అంటారు. దీన్నే రూపకం అనీ, నాటకం అనీ వ్యవహరిస్తారు.

రూపకాన్ని చూస్తున్నంతసేపు ఆ రూపకంలోని పాత్రలు ఏయే భావాల్ని ఏయే రసాల్ని అభినయం చేస్తున్నాయో చూస్తూ, వింటూ ప్రేక్షకుడు కూడా ఆ పాత్రలో, ఆ పాత్ర భావనలో, ఆ పాత్ర రసపోషణలో లీనమై తాత్కాలికంగా పాత్రతోపాటు తాను కూడా సుఖ దుఃఖాన్ని పొందుతాడు. తర్వాత తీరికగా వున్నప్పుడు ఆయా పాత్రల జీవితాది విశేషాల్ని ఆకళింపు చేసికొని, తన జీవిత విధానంతో బేరీజు వేసుకొని, అంతకు ముందు గడిపిన జీవితం కంటే సుఖవంతమైన జీవితాన్ని

గడపడానికి ప్రయత్నం చేయడానికి అవకాశం ఈ నాటకం లేదా రూపకం ఇస్తుంది.

3. నాటకం:

పాత్రారోపణ చేసికొన్న నటులు, ఎవరి పాత్రను వారే పాత్రానుగుణంగా చక్కగా అభినయిస్తారు. సమిష్టి మీద అభినయం కలిసి నాటక ప్రదర్శనం ఆగుతుంది. కాబట్టి నాట్యమంటే నాటకాభినయం అని అర్థం. "లోకావృత్తాంత దర్శకం నాటకం" నాటకం లోకవృత్తాంత దర్శనం. ఏ నాటకమైనప్పటికీ ఈ జగన్నాటకంలో ఒక అంతర్నాటకమే. ఈ అనుభూతిని లేశమాత్రంగానైనా సామాజికులు పొందగల్గినచో వారు ఆక్షణ మాత్రమైన జీవన్ముక్తులు అవుతారు. నాటకం శిల్పంలో ఉత్తమ పాత్ర చిత్రణం. సజీవపాత్ర చిత్రణం వుండవచ్చు. హృదయంగమమైన సంభాషణా ప్రౌఢి వుండవచ్చు. చతుర్విధాభినయ వినీతమైన సన్నివేశ కల్పనం వుండవచ్చు. కాని అంతమాత్రం చేత అది నాటకం కాజాలదు. నిజమైన నాటకం జగన్నాటకానికి ప్రతిబింబం కావాలి. అప్పుడే అది మంచి నాటకం అన్పించుకుంటుంది.

దశరూపకాలు వివరణం:

సంస్కృతంలో ఒక అంకం మొదలుకొని పది అంకాల వరకు గల రూపకాలు 10 వున్నాయి. వస్తు స్వభావాన్ని బట్టి కథా తత్త్వాన్ని బట్టి, రస స్వరూపాన్ని బట్టి నాకయ నిర్ణయాన్ని బట్టి, అంక నియమాన్ని బట్టి, ఆయా రూపకాల విభజన జరిగింది. ఈ పదింటిలో సర్వ లక్షణ సంపన్నం, సర్వ సామాజికానంద సంధానం అయిన రూపకానికే నాటకమని పేరు. ఇది దశవిధ రూపకాల్లో ప్రథమ గణ్యమైంది. రూపక శబ్దం జాతి వాచకంగా కూడా ప్రయోగించబడింది. రూపకములన్నింటినీ నాటకాలు అని అనడం పరిపాటి అయింది.

అసలు ఇంతకీ ధనంజయుడు రూపకాల్ని పది విధాలుగా ఎందుకు విభజించాడు అని నిశితంగా పరిశీలిస్తే ఒక విషయం తేటతెల్లమవుతుంది. సమాజంలో ఒక తరహాకు చెందిన మనుష్యులే వుండరు. కొందరు కొన్ని రసాలకు ఆనందాన్ని పొందుతారు. ప్రతీ మనిషికి ఆనందాన్ని కలుగజేయవలసిన అవసరం నాటకకర్తకు వుంది. సమాజంలో పలువిధాలైన సంస్కారాలు వుంటాయి. మనుషుల అభిరుచుల్లో, అవగాహనలో, అలవాట్లలో, అంతస్థుల్లో చాలా భేదం కన్పిస్తుంది. వీటిని దృష్టిలో పెట్టుకొని రూపకాల్ని విభజించివుండవచ్చు. ఎన్నిరూపకాలైనా అంతిమ కర్తవ్యం సామాజికుడికి ఆనందాన్ని కలుగ జేయడమే ముఖ్య ఉద్దేశ్యం.

దశరూపకాలు - ఇతివృత్తం:

ఈ దశరూపకాల్లో ఇతివృత్తం ప్రధానంగా మూడు విధాలుగా ఉంటుంది. అవి 1) ప్రఖ్యాతం 2) ఉత్పాద్యం 3) మిశ్రమం.

1. ప్రఖ్యాతం: ప్రఖ్యాతం అంటే పురాణేతిహాసాల్లో గానీ, చరిత్రలోగానీ చెప్పబడి వున్న కథ. గ్రంథాల్లో కాకుండ లోకంలో ప్రఖ్యాతమైన ఇతివృత్తం కూడా ప్రఖ్యాతమే.

2. ఉత్పాద్యం: ఉత్పాద్యం అంటే కేవలం కల్పితం అని అర్థం. కవి తానే ఒక కథా ప్రపంచాన్ని సృష్టించుకుంటాడు.

3. మిశ్రమం: మిశ్రమం అంటే ప్రసిద్ధమైన కథతో నాటకకర్త తాను ఊహించి కల్పించిన కథను కొంత చేర్చడం.

దశవిధ రూపకాలు-భేదాలు:

దశవిధ రూపకాలు సంస్కృత సాహిత్య చరిత్రలో ఒక ప్రధానమైన అంశం. తెలుగుసాహిత్యం సంస్కృతం నుంచి అనువదించబడినది. అనుకరించబడింది. అనువాదం ఆదికవి నన్నయ నుంచి శ్రీ కృష్ణదేవరాయ యుగం వరకు అంటే ఆరు వందల సంవత్సరాలు అనువాద ప్రక్రియే తెలుగు సాహిత్యంలో జరిగింది. ఈ విషయం అందరికీ తెలిసిందే. ఇక్కడ ఒక విషయం మనం గుర్తుంచుకోవాలి. సంస్కృత సాహిత్యాన్ని అదే పనిగా అనువదించిన మన కవులు సంస్కృత నాటకాల వంకకు వెళ్ళలేదు. ఒకవేళ అవి అనువాదం చేయవలసి వచ్చినా వాటిని పద్యరూపంలోనే అనువదించారు. ఈ రూపకాల ప్రభావం సమాజంపై బాగా పడింది. అన్ని ప్రక్రియల కన్నా రూపకక్రియ సమాజంలోకి దూసుకుపోయింది. ప్రజల మన్ననల్ని, ప్రసంశల్ని అందుకుంది. దీనికి ప్రధాన కారణం రూపకం ఆనందాన్ని కలుగజేయడమే కాక విజ్ఞానాన్ని కూడా కలుగజేసింది అనే విషయం మనం తెలుసుకోవాలి.

"దశరూపకం" లో ధనంజయుడు రూపక శబ్ద వ్యుత్పత్తిని వివరిస్తూ

"అవస్థాను కృతిర్నాట్యం, రూపం దృశ్యతయోచ్చతే

రూపకం తత్సమారోపాత్, దశధైవరసాశ్రయమ్"

అని పేర్కొన్నాడు. అవస్థానుకరణం నాట్యం. ఈ నాట్యం దృశ్యమానం కావటంచేత రూపం అనిపించుకుంటుంది. రూప ఆరోపం గలది. కాబట్టి రూపం రూపకమైంది. రసాశ్రయం అయిన రూపకం పది రకాలుగా ధనంజయుడు అందించాడు. దీన్నిబట్టి మనకు అర్థమైంది ఏమంటే రూపకం నాట్యం అభేదకాలని తెలుస్తుంది. నాట్యం అంటే ప్రదర్శించడానికి వుపయోగపడే రూపకం. దీన్నే జన వ్యవహారంలో నాటకం అని అంటారు.

దశవిధ రూపక భేదాలు – పట్టిక

		లక్షణం						లక్ష్యం
		1	2	3	4	5	6	
క్రమ సంఖ్య	రూపకం	ఇతివృత్తం	నాయకుడు	రసం	అంకాలు	సంధులు	వృత్తులు	ఉదాహరణ
1.	నాటకం	ప్రఖ్యాతం	ధీరోదాత్తుడు	శృంగారం	5–10	5	4	కాళిదాసు–అభిజ్ఞాన శాకుంతలం
2.	ప్రకరణం	ఉత్పాద్యం	ధీరశాంతుడు	శృంగారం	5–10	5	4	శూద్రుకుడు– మృచ్ఛకటికం
3.	డిమం	ప్రఖ్యాతం	ధీరోద్ధతుడు	రౌద్రం లేదా భయానకం	4	4	2 సాత్త్వతీ ఆరభటీ	వత్సరాజు త్రిపురదాహం
4.	సమవ కారం	ప్రఖ్యాతం కానీ ఉత్పాద్యం కానీ ఉండవచ్చు	దేవ దానవులు	వీరం	3	4	3 భారతీ సాత్త్వతీ ఆరభటీ	వత్సరాజు సముద్ర మథనం
5.	ఈహా మృగం	కొంత ప్రఖ్యాతం కొంత ఉత్పాద్యం కలిసి మిశ్రమై వుంటుంది	ధీరోదాత్తుడు	శృంగారం	4	4 ముఖసంధి ప్రతి ముఖ సంధి నిర్వహణ సంధి	3 భారతీ సాత్త్వతీ ఆరభటీ గర్భసంధి	రుక్మిణీ కళ్యాణం రుక్మిణీ పరిణయం కనుమ శేఖర విజయం
6	భాణం	ఉత్పాద్యం	దూర్తుడైన విటుడు	శృంగారం లేదా వీరం	1	2 ముఖ సంధి నిర్వహణ సంధి	1 భారతీ	కర్పూర చరితం

7	వీధి	ఉత్పాద్యం	ధీరోదాత్తుడు	శృంగారం	1	2 ముఖసంధి నిర్వహణ సంధి	1 కైశికీ	శ్రీనాథుని వీధి నాటకం మాధవి వీధి నాటకం మాలతీ వీధి నాటకం
8	ప్రవాసనం	ఉత్పాద్యం	పాషండాదులు	హాస్యం	1. 2. వుండవచ్చు			మహేంద్ర వర్మ – మత్త విలాస ప్రహసనం
9	అంకం	ప్రఖాతం	పాపర జనులు	కరుణం	1	2 ముఖసంధి నిర్వహణ సంధి	1 భారతీ	విశ్వనాథ కవిరాజు ఉన్నత్త శర్మిష్ఠా యయాతి
10	వ్యాయోగం	ప్రఖ్యాతం	ధీరోద్ధతుడు	వీరం	1	3 ముఖసంధి ప్రతిముఖ సంధి నిర్వహణ సంధి	3 భారతీ సాత్త్వతీ ఆరభటీ	వత్సరాజు కిరాతార్జునీయం

10 అంకాలు వుంటే అది మహా నాటకం.

దశవిధ రూపకాల్లో నాటకం ప్రధానమైన భేదం. మనం రూపం లేదా రూపకం అనే పదాల్ని విడిచిపెట్టి నాటకం అనే పదాన్నే సామాన్యవాచకంగా వాడుతున్నాం. లోకస్వభావాన్ని నటులు తమలో ఆరోపించుకోవడం చేత నాట్యం రూపకమౌతుంది. అదే నాటకం దృశ్యకావ్యాన్ని దీన్ని "ప్రేక్ష" అని వ్యవహరించారు. శ్రవ్య కావ్యాల నుంచి నాటకాదుల్ని వేరుపరిచే భేదాల్లో దృశ్యత్వం ప్రధానమైంది. అంచేతనే రూపకానికి "దృశ్యకావ్యం" అని పేరు వచ్చింది. ఆంగ్లంలో "Drama" అనే పదానికి సమానార్థకంగా వాడబడేది రూకం పదం. నిజానికి "Drama" అనే పదం గ్రీకు పదం. గ్రీకుల కాలం నుంచి ఇంచుమించుగా 18వ శతాబ్ది వరకు "Drama" అనే పదాన్నే పాశ్చాత్యులందరూ వాడారు. ఇప్పుడు Play అనేక పదం కూడా ప్రచారంలో వ్యవహారంలో ఉంది.

1. నాటకం:

రూపకాలన్నింటిలోనూ నాటకం ప్రశస్తమైంది. సకల లక్షణాలతో విరాజిల్లుతుంది. తక్కిన రూపకాల్ని కూడా నాటకం అనే పేరుతోనే వ్యవహరిస్తారు. నాటకం అనేది జాతి అంతటకీ వుపయోగించే సామాన్య శబ్దం నాటకం దశవిధ రూపకాల్లో ఎక్కువ ప్రాచుర్యం కలిగిన భేదం.

ఎ. లక్షణం:

దశరూపకంలో ప్రధానమైంది నాటకం. నాటకంలో ఇతివృత్తం ప్రక్యాతమై వుండాలి. ధీరోదాత్తుడు నాయకుడు. నాయకుడు రాజర్షి కానీ, మానవ రూపంలో అవతరించిన దైవంగానీ అయి వుండాలి. అసలు నాయకులు నాలుగు విధాలు. 1. ధీరోదాత్తుడు 2. ధీరోద్ధతుడు 3. ధీరశాంతుడు 4. ధీరలలితుడు.

వీరశృంగార రసాలు రెండింటిలో ఏదో ఒకటి ప్రధాన రసమై వుండాలి. ఇతర రసాలు అంగ రసాలుగా సందర్భానుసారంగా పోషించవచ్చు.

అంకాలు 5కు తక్కువకాకుండా 10కి మించకుండా వుండాలి. సంధులు - 5 వుండాలి, వృత్తులు - 4 వుండాలి.

ఒకే సమయంలో రంగస్థలంపై నాలుగు, ఐదు పాత్రల కన్నా ఎక్కువ వుండకూడదు. ప్రతి అంకంలో నాయకుడు కానీ, నాయిక కానీ వుండాలి లేదా ఇద్దరూ వున్నా ఫరవాలేదు. ప్రతీ అంకంలోనూ ప్రత్యక్షంగా కానీ, పరోక్షంగా కానీ నాయకునికి సంబంధించిన ఇతివృత్తాన్ని ప్రదర్శించాలి.

బి. లక్ష్యం (ఉదాహరణ):

కాళిదాసు రాసిన "అభిజ్ఞాన శాకుంతలము" నాటకం ఈ నాటకంలో శకుంతలా దుష్యంతుల వృత్తాంతం వర్ణించబడింది. ఈ కథకు మూలం మహాభారతం కనుక ఇది ప్రఖ్యాతమైన ఇతివృత్తమే అన్నమాట. దీనిలో నాయకుడు దుష్యంతుడు. ఈతడు ధీరోదాత్తుడు. ఈ నాటకంలో దుష్యంతుడు శకుంతలను చూసి ప్రేమించడం వారి గాంధర్వవివాహం, విరహం, పునస్సమాగమం ఇత్యాదిగా వర్ణింపబడినది గనుక అభిజ్ఞాన శాంకుతలంలో శృంగార రసానికీ ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం వున్నదన్నమాట. ఇందులో హాస్యం, అద్భుతం మొదలైన ఇతర రసాలు కూడా అక్కడక్కడ సందర్భానుసారంగా పోషించబడ్డాయి. అంకాలు ఇందులో ఏడు అంకాలు వున్నాయి. మొత్తం మీద "అభిజ్ఞాన శాకుంతలం"లో నాటక లక్షణాలు చక్కగా పోషించబడ్డాయి.

మరో ఉదా: లక్ష్యం: భాసుడు-"అభిషేకం".

రామాయణంలో నుంచి ఇతివృత్తం తీసుకోబడింది. కాబట్టి ప్రఖ్యాతం ఇందులో రాముడు నాయకుడు. రాముడు, వాలిని, రావణాసురుణ్ణి సంహరించుకోవడం, రామపట్టాభిషేకం వర్ణించబడింది. కనుక ఈ నాటకం వీర రసప్రదానమైంది. ఇందులో ఇతర రసాలు కూడా చోటు చేసుకున్నాయి.

మరికొన్ని ఉదా: ముద్రా రాక్షసం, ఉత్తర రామచరిత్రం, ప్రబోధ చంద్రోదయం.

నాటిక: పై లక్షణాలు అన్నీ కలిసి 4 అంకాలు వుంటే దాన్ని "నాటిక" అని అంటారు.

2. ప్రకరణం:

ఎ. లక్షణం:

ఇందులో ఇతివృత్తం ఉత్పాదం. నాయకుడు-ధీరశాంతుడు. బ్రాహ్మణుడు కానీ, పురోహితుడు కానీ, అమాత్యుడు కానీ, వైశ్యుడు కానీ కావచ్చు. అతడు కష్టదశలో నుండి ధనం కోసమో, ప్రణయం కోసమో, విధి నిర్వహణ కోసమో విధితో పెనుగులాడి నెగ్గుతాడు.

నాయికల్ని బట్టి ప్రకరణం 3 విధాలు. 1. కేవలం కులజ కలది. ఉదా: మాలతీమాధవం 2. కేవలం వేశ్య కలది

ఉదా: తరంగ దత్తం. 3. కులజ, వేశ్యలు కలది ఉదా: మృచ్ఛకటికం. రసం – శృంగారం 5 నుంచి 10 వరకు అంకాలు ఉండవచ్చు. సంధులు 5 ఉండాలి. వృత్తులు 4 వుండాలి.

ప్రకరణంలో నాటక లక్షణాలు కన్పించినా ఇందులో దేవతా చరిత్ర, ఉదాత్తుల చరిత్ర ఉండదు. రాజు మర్యాదలతో నాగరిక లక్షణాలలో దీని ప్రదర్శించరు. వేశ్యల శృంగారం, విటుల సరసం, దాస దాసీలు మొరటు వర్తనలు, నాగరికులు కాని గృహస్థులు చరిత్రలు ఇందులో ప్రధానం కాబట్టి ఇది నాటక స్థాయి నుంచి తగ్గి ప్రకరణం అయింది.

బి. లక్ష్యం:

శూద్రకుడు 'మృచ్ఛకటికం' ఇందులోని కథ కల్పించి రాయబడింది. కాబట్టి ఇతివృత్తం ఉత్పాద్యం. నాయకుడైన చారుదత్తుడు ధీరశాంతుడు 'మృచ్ఛకటికము' నాటకంలో వసంత సేన అనే ఒకవేళ అందమైనవాడు, సుందరాంగుడు, ధనం లేనివాడు, శాంతి స్వరూపుడైన ఒక పేద బ్రాహ్మణుని ప్రేమిస్తుంది. నాటకాంతంలో వాళ్ళిద్దరూ ఒకటి అవుతారు. కాబట్టి ఇందులో శృంగారం ప్రధాన రసంగా పోషించబడింది.

3. డిమం:

ఎ. లక్షణం: దీనికి కింబం, నిద్రవం అనేవి పర్యాయపదాలు. ఇందులో ఇతివృత్తం ప్రఖ్యాతం నాయకుడు ధీరోద్ధతుడు దేవ, గంధర్వ, పిశాచుల్లోని వాడుగా వుండాలి. వీరుల యుద్ధాలతో రౌద్రభయానక రసాలు వుండాలి. ఇందులో 4 అంకాలు వుంటాయి. వృత్తుల్లో సాత్త్వతీ, ఆరభటీ ఈ రెండే కూర్చాలి.

బి. లక్ష్యం: వత్సరాజు రాసిన "త్రిపురదాహం" శివుడు త్రిపురాసుర సంహారం కావించిన వృత్తాంతం దీనిలోని కథ కనుక ప్రసిద్ధమైన ఇతివృత్తమన్నమాట. నాయకుడైన శివుడు దేవతా జాతికి చెందినవాడు. ధీరోద్ధతుడుగా ఇందులో చిత్రించబడింది. ఇందులో రౌద్రరసం, ప్రధానరసం 4 అంకాలు ఇందులో వున్నాయి.

4. సమవకారం:

ఎ. లక్షణం: ఇందులో ప్రయోజనం చల్లబడుతుంది. కాబట్టి సమవాకారం అయింది. ఇతివృత్తం ప్రఖ్యాతం కానీ, ఉత్పాద్యం కానీ కావచ్చు. సమవాకారంలో 12 మంది నాయకులుంటారు. దేవదానవులు మొదలైనవారు నాయకులు. వీరరసం ప్రధానం. అంగరసం శృంగారం ఇందులో 3 అంకాలు మాత్రమే వుంటాయి. ముఖ, ప్రతిముఖ, గర్భసంధి, నిర్వహణ అనే 4 సంధులు వుండాలి. భారతీ, సాత్త్వతీ, ఆరభటీ వృత్తులు ఉండాలి. ఇందులో మూడు కపటాలు వుంటాయి. మూడు నిద్రవాలు వుంటాయి. మూడు శృంగారాలు వుంటాయి. ఒక్కొక్క అంకంలో ఒక కపటం, ఒక నిద్రవం, ఒక శృంగారం వుండాలి. ఉపాయ విషయంలో కపటం, వ్యాపత్తి సంభావనా విషయంలో నిద్రవం, ఫల విషయాలలో శృంగారం ప్రయుక్తమౌతుంది.

అ) కపటాలు:

సుఖ దుఃఖోత్పత్తి కృతమైన కపటం మూడు రకాలు. ఒకటి వస్తుగత క్రమవిహితం, రెండు పరప్రయుక్తం, మూడు దైవ వశగతం.

1. వస్తుగత క్రమవిహితం: కార్యం సాధించే వాని దోషం లేకపోయినా వంచకుడు చేసే మోసం.

2. పరప్రయుక్తం: కార్యం సిద్ధించే వాణ్ణి అపరాధంతో వంచకుడు చేసే మోసం

3. దైవ వశగతం: ఇరువురి దోషం లేకుండా దైవవశంగా లేక కాకతీళీయంగా సంభవించే మోసం.

ఆ) నిద్రవాలు: నిద్రవం అంటే చెదిరిపోవడం. ఇవి మూడు విధాలు. 1. యుద్ధ, జల సంభవం (వరదలు), 2. వాయు, అగ్ని,

గజేంద్ర, సంభ్రమ కృతం, 3. నగరమట్టం.

ఇ) శృంగారాలు: ధర్మార్థ కామ సంబంధ భేదాలచే శృంగారాలు మూడు విధాలు.

1. ధర్మం: ఏ శృంగారంలో సాధనం ప్రతనియమమైతే పోయుక్తమై ధర్మ ప్రాపకం ఆత్మహితం అవుతుందో అది ధర్మ శృంగారం.

2. అర్థం: ఎక్కడ అర్థంలోని ఇచ్చవల్లకానీ, బహు ప్రయోజనాల్ని ఆశించికానీ, స్త్రీ సంయోగ విషయకమైన రతి కలుగుతుందో అది అర్థ శృంగారం.

3. కామం: సావేగం, విభృతం (తన్ను మరుగు పరచుకోవడం) అయిన సంయోగం కామశృంగారం.

బి. లక్ష్యం: వత్సరాజు–"సముద్రమథనం" భాసుడు–"పాంచరాత్రం", సముద్రమథనం పూరణ ప్రసిద్ధం కాబట్టి ఇందులోని ఇతివృత్తం ప్రఖ్యాతం. దేవదానవులు ఇందులో నాయకులు, దేవదానవుల పరస్పర విజయోత్సాహంలో వీర రసం పోషించబడినది. అంకాలు 3 వున్నాయి.

5. ఈహామృగం:

ఎ. లక్షణం: 'ఈహా' అంటే కోరిక. మృగం వలె అలభ్యమైన నాయికను నాయకుడు కోరుతాడు. కాబట్టి దీనికి ఈ పేరు వచ్చింది. పన్నెండుగురు దివ్య పురుషులు ఒక స్త్రీని అపహరించే సందర్భంలో కలిగే శృంగార అవస్థలు ఇందులో ప్రదర్శిస్తారు.

ఇతివృత్తం కొంత పౌరాణికం. కొంత కల్పితమై మిశ్రమై వుంటుంది. నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు శృంగార రసం ప్రధానంగా వుంటుంది. అంకాలు 4 కలిగి వుంటుంది. ముఖసంధి, ప్రతిముఖసంధి, నిర్వహణ సంధులుండాలి. భారతీవృత్తి, సాత్వతీ వృత్తి ఆరభటీ వృత్తులు వుండాలి.

బి. లక్ష్యం: రుక్మిణీ కళ్యాణం, రుక్మిణీ పరిచయం, కసుమశేఖర విజయం.

మిగిలనవన్నీ ఏకాంకికలు అంటే భాణం, వీథీ, ప్రవాసనం, అంకం, వ్యాయోగగం ఐదూ ఏకాంకికలు. ఈ రూపకాల్లో ఒకే అంకం వుంటుంది.

6. బాణం:

ఎ. లక్షణం: ఇతివృత్తం ఉత్పాద్యం నాయకుడు ధూరుడైన విటుడు. ఇందు సమర్థుడు విద్యావంతుడైన విటుడను ఒక పాత్రనే ప్రయోగించాలి. శృంగారమో, వీరమో ప్రధానరసంగా వుండాలి. అంగరసంగా అద్భుతం వుండాలి. అంకం ఒకటి మాత్రమే ముఖ సంధి, నిర్వహణ సంధి రెండే ప్రయోగించాలి. భారతీవృత్తిని ప్రయోగించాలి.

దీని స్వరూపం కూడా చాలా చిన్నది దీనిలో ఒకే పాత్ర వుండాలి. ప్రవేశించిన పాత్ర తన చరిత్రకానీ, మరో ధీరుడైన విటుని చరిత్రం కానీ చెప్పుతాడు.

ఇందులో లాస్యాంగాలు తప్పకుండా వుండాలి. లాస్యాంగాలు అంటే లాస్య విశేషం. (లిఖితమైన నటన గల భాగాలు) ఒకే పాత్ర తన అనుభవాలు గానీ, ఇతరులు అనుభావాలు గానీ ఆకాశ భాషితం వంటి పద్ధతుల్లో ప్రదర్శించే రీతి, ధూర్తుల వ్యవహారాలు చమత్కారంగా ప్రదర్శించే రీతి పాత్ర తానే ప్రశ్నించుకొని, తానే సమాధానం చెప్పుకొనే రీతిలో దీన్ని ప్రదర్శిస్తారు.

బి. లక్ష్యం: కర్పూర చరితం ఇతివృత్తం కల్పితం ఇందులో జూదరి నాయుడు కాబట్టి ధూర్తుడన్నమాట ఒక జూదరి రంగస్థలం. మీదికి ప్రవేశించి తన ద్యూత క్రీడా వృత్తాంతాన్ని వేశ్యతో తన ప్రణయ వృత్తాంతాన్ని వర్ణించి చెబుతాడు కనుక శృంగారం పోషించబడింది.

మరో ఉదా: లీలామధుకరభాణం, శారదా తిలకభాణం, శృంగార భాణం.

7. వీధి:

ఎ. లక్షణం: ఇతి వృత్తం కల్పితం. నాయకుడు ధీరోద్ధత్తుడు, రసం, శృంగారం వీధిలో ఒక అంకం మాత్రమే వుండాలి. ముఖసంధి నిర్వహణ సంధి మాత్రమే వుంటాయి కైశికి వృత్తి ఒకటే వుంటుంది. అలంకారికులు లక్షణం చెప్పి ఒకటి, రెండు పేర్లు మాత్రమే వినిపిస్తున్నాయి. కాని గ్రంథాలు దొరకలేదు.

బి. లక్ష్యం: శ్రీనాధుని నాటకానికి మూలం త్రిపురాంతకుడు సంస్కృతంలో రాసిన 'ప్రేమాభిరామము'. కాని ఈ గ్రంథం దొరకలేదు. అలాగే 'మాధవి' అనే మరో వీధి నాటకం పేరు వినబడుతుంది కాని ఆ గ్రంథం కూడా దొరకలేదు.

మరో ఉదా: మాలతీ వీధి నాటకం.

8. ప్రహసనం:

ప్రహసనీయమైంది అంటే పరిహాస ప్రధానాలైన ఆభాషణలు అధికంగా కలిగింది ప్రహసనం.

ఎ. లక్షణం: ఇతివృత్తం ఉత్పాద్యం పాషండాదులు నాయకులు రసం హాస్యం 1,2 అంకాలుండాలి లౌకికమైన వార్తలు, డంబాలు, మోసగాళ్ళ చేష్టలు ప్రదర్శించేది ప్రహసనం, ఇందులో విష్కంబం, ప్రవేశకం వుండవు.

బి. లక్ష్యం: మహేంద్రవర్మ రాసిన "మత్త విలాస ప్రహసనం". ఇది క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దంలో రాయబడింది. ఒక కాపాలికుడు యువతితో కూడా మద్యపానం సేవిస్తూ వుంటాడు. వాని దగ్గర వున్న కపాలంలో మాంసం ముక్క వుండడం వల్ల దానిని ఒక కుక్క ఎత్తుకొని పోతుంది. మద్యం మత్తులో వున్న కాపాలికుడు దాన్ని గుర్తించడు. అందువల్ల బౌద్ధ బిక్షకుడొకణ్ణి చూచి అతడే దాని ఎత్తుకుపోయినాడనుకొని జగడానికి దిగుతాడు. పోయిన కపాలం ఒక పిచ్చిదాని దగ్గర దొరుకుతుంది. ఇది ఇందులోని ఇతివృత్తం. దీన్నిండా మాస్యం పోషించబడింది. దీనిలో ఒకటి లేదా రెండు అంకాలు వుంటాయి. కాపాలికుడు నాయకుడు బ్రాహ్మణుడు. సన్యాసి, రాజు, విటుడు, వీరిలో ఎవడైనా ఒకడు కావచ్చు. మిగతా పాత్రలన్నీ కూడా విటులు, భిక్షకులు, వేశ్యలు, సేవకులు మొదలైన వారుంటారు.

ప్రహసనం– భేదాలు:

ప్రహసనాన్ని మరల 3 విధాలుగా వర్గీకరించటం జరిగింది. 1. శుద్ధ ప్రహసనం, 2. వైకృత ప్రహసనం, 3. సంకీర్ణ ప్రహసనం.

1. శుద్ధ ప్రహసనం: ఉత్తమ ప్రకృతుల వారు వుండేదాన్ని శుద్ద ప్రహసనం అని అంటారు. ఉదా: కందర్పకేళి

2. వైకృత ప్రహసనం: షండకంచుకీ తాపసులుండేది వైకృత ప్రహసనం. ఉదా: భగవదజ్జూకం

3. సంకీర్ణ ప్రహసనం: అధమ ప్రకృతులవారు, వేశ్యలు, నపుంసకులు మొదలైనవారు వుంటే సంకీర్ణ ప్రహసనం అంటారు. ఉదా: ధూర్త చరితం, లకటమేళకం, డిండింలోని యోగానంద ప్రహసనం.

9. అంకం:

నాటకంలో ఒక భాగానికి 'అంకం' అని పేరు. అది వేరు దశవిధ రూపకాలలోని ఈ అంకం అనేది నాటిక విభాగం కాదు. దీనికి ఒక ప్రత్యేకత వుంది.

ఎ. లక్షణం: అంకంలో ఇతివృత్తం ప్రఖ్యాతం. పామరజనులు నాయకులుగా వుంటారు. యుద్ధం నుంచి తిరిగి వచ్చిన వాళ్ళు, గాయాలు తగిన సైనికులు ఇందులోని పాత్రలు. స్త్రీల రోదనం, శోకాలు, విలాపాలు ప్రధానంగా వర్ణితమౌతాయి.

ప్రధాన రసం కరుణం కథ అంతా ఒకే అంకంలో వుండాలి. సంధుల్లో ముఖసంధి, నిర్వహణ సంధులు మాత్రమే వుండాలి. భారతీ వృత్తి మాత్రమే ఉండాలి.

బి. లక్ష్యం: విశ్వనాథ కవిరాజు రాసిన "ఉన్మత్త రాఘనం" అంకం (ఈ గ్రంథం లభ్యం) 'శర్మిష్ఠాయయాతి' అంకం పేరు వినవస్తున్నది. (ఈ గ్రంథం అలభ్యం.)

10. వ్యాయోగం:

ఎ. లక్షణం: ఇందులో అనేకమంది పురుషులు కూర్చున్నందున వ్యాయోగం అనబడుతుంది. 12 మంది పురుషుల వరకూ వుండాలి. స్త్రీలు తక్కువగా వుండాలి. ఇతివృత్తం ప్రఖ్యాతం. నాయకుడు ధీరోద్ధతుడు ప్రధాన రసం–వీరం, రౌద్రం ఒకే అంకం ముఖ, ప్రతిముఖ. నిర్వహణ సంధులుండాలి. భారతీ, సాత్త్వతీ, ఆరభీటీ వృత్తులుండాలి.

బి. లక్ష్యం: వత్సరాజు రాసిన "కిరాతార్జునీయం" కథ ప్రసిద్ధం కాబట్టి ప్రఖ్యాతం వీరరసం పోషించబడింది. ఒకే అంకం. ఏ ఏకాంకికలోని ఇతివృత్తమంతా ఒక దినంలో జరిగిన కథ మాత్రమే అయి వుంటుంది.

'వ్యాయోగం'లో తప్ప తక్కిన నాలుగింటిలోనూ వచ్చే పాత్రలు, ధూర్తులు, విటవిటీలు, పామరులు అయి వుండి, సూచ్యంగానో, ప్రత్యక్షంగానో, కాముక వ్యవహారాలుంటాయి. అవి కారణంగా కలహాలు ఏడ్పులు, నవ్వులు రేగుతుంటాయి. ఇవన్నీ మన ప్రాచీన సంప్రదాయ రూపక భేదాలు ఇప్పటి నాటకాలతో వీటి లక్షణాల్ని పోల్చుకోవడం వీలుపడదు.

నమూనా ప్రశ్నలు:

1) దశవిధ రూపకాలను వివరించండి?

2) భారతీయాలంకారికుల మేరరూపక భేదాలను వివరించండి?

3) రూపక భేదాలు తెలియజేయండి?

ఆధార గ్రంథాలు:

1) సాహిత్య దర్శనము – ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహం

2) సాహిత్య శిల్పసమీక్ష – పింగళి లక్ష్మీకాంతం

3) సాహిత్య సౌంద్యాదర్శనము – చర్ల గణపతిశాస్త్రి

4) భరతనాట్య శాస్త్రం (అనువాదం) – నందూరి రామకృష్ణమాచారి

– డా॥ కొండపల్లి సుదర్శనరాజు

పాఠం - 16

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య నాటకాలు

16.0. లక్ష్యం:

ప్రాచ్య నాటకాన్ని, పాశ్చాత్య ట్రాజెడీ కామెడీలను నిర్వచించి, లక్షణాలను తెలపటం, పాశ్చాత్య ధోరణులలోని విభాగాలను పరిచయం చేయటం ఉద్దేశ్యం.

విషయక్రమము:

16.0. లక్ష్యం

16.1. పాఠ్య నిర్మాణం

16.2. పాఠ్య వివరణ

16.3. ముగింపు / సారాంశం

16.4. నమూనా ప్రశ్నలు

16.5. ఆధార గ్రంథాలు

16.1. పాఠ్య నిర్మాణం:

అ) ప్రాచ్య నాటకం

ఆ) పాశ్చాత్య నాటకం – ట్రాజెడి

ఇ) పాశ్చాత్య నాటకం – కామెడి

అ) ప్రాచ్య నాటకం:

దృశ్యకావ్యం శ్రవ్యకావ్యాలుగా కావ్యం ద్వివిధం. దృశ్యకావ్యం దశరూపాలుగా ఉంటే నాటకం అందులో అత్యుత్తమంగా నిల్చేది. నాటకం, నాట్యం పర్యాయంగా ఉపయుక్తమయిన పదాలు. దృశ్యకావ్యాలన్నింటికి నాటకం పర్యాయంగా అలంకారికులు పేర్కొన్నారు. భరతుడు, నాట్యశాస్త్రంలో రూపక సామాన్యవాచిగా నాటకాన్ని వాడాదు. దృశ్య ప్రాధాన్యం వల్ల దృశ్యకావ్యం, ప్రేక్ష్యకావ్యం, రూపారోపణ వల్ల రూపకం అని నాటకం ఉపయుక్తమయింది.

నాటక స్వరూపం:

భరతుడు నాటకాన్ని 'సుఖదుఃఖ సమన్వితమైన లోక స్వభావాన్ని అంగికాభినయోపేతం చేయటాన్ని 'నాట్యం' అంటారన్నాడు.

సుఖదుఃఖ సహిత మానవ జీవిత యధార్థ చిత్రణను, నటీనటులు అనుకరించి, తమ అభినయ కౌశలంతో ఆ చిత్రణను ఆరోపించుకొని ప్రదర్శించుటమే నాటకం అన్నాడు. లౌకిక వృత్తాంతం, దృశ్యకావ్యంగా రూపుదిద్దుకొని, అది ఆస్వాద ఆనంద యోగ్యమయితే, ఆ వృత్తాంతాన్ని ఆపాదించుకొని దానికి నటీనటులు రసవత్తరంగా రక్తి కట్టిస్తారు. లోకాదన్న అనుకరణే నాటకం అనవచ్చు.

అభినయం వాచికం ఆంగికం సాత్త్వికం అని త్రివిధం. ఆహార్యంతో కూడి చతుర్విధం. అంగికాభినయం శిరం, హస్తం, కటి, ఊరువు, పార్శ్వం, పాదం ద్వారానూ, కళ్ళు, కనుబొమ్మలు, ముక్కు, పెదవులు, కపోలం, చిబుకం అనే ఉపాంగాల ద్వారా వ్యక్తం అవుతుంది. శరీరాంగాలు, ముఖాంగాలు అంగికాభినయ హేతువులు.

సాత్త్వికాభినయం సత్త్వసంబంధ స్థితిలో జరిగేది. సత్త్వం మనో సంబంధం, ఏకాగ్రతను తెలిపేది. అభినయించవలసిన భావాన్ని ఏకాగ్రతతో తనపై నటుడు ఆరోపించుకోవటం అంటే, దుఃఖితుడు కాకపోయినా, పాత్రస్వభావాన్ని నటుడు ఆరోపించుకొని దుఃఖాభినయం చేయటం. ఇలా అభినయించేందుకు సహకరించేది సత్త్వం, దాని సంబంధాభినయం సాత్త్వికం అవుతుంది.

వాచికం దృశ్యరూపకంలో ప్రధానం. వివిధ భావాలను మాటరూపంలో విరామాది నియమాలను పాటిస్తూ వాచికాభినయం సాగుతుంది. భాషా సారళ్యత తప్పనిసరి. భావానికనుగుణమైన ఉచ్చారణను, కాకుస్వర వ్యంజనం అంటారు. దీనినే ఆంగ్లంలో Modulation అంటారు.

ఆహార్యం నాటకానికి చాలా అవసరమైనది. అన్నిటికంటే ముఖ్యం కూడాను. నటుడు రంగస్థలం మీదకు రాగానే ఆహార్యమే ఆ నటుడికి గుర్తింపును, ఆకర్షణను ఇస్తుంది. పాత్రోచిత వేషధారణ, పాత్ర పరిచయం చేస్తుంది. ఆ పాత్ర స్వభావాన్ని, నాటకంలో ఆ పాత్ర స్థానం అన్ని ఆహార్యం ద్వారా తెలుస్తాయి. ఉదా: రాజు, భటుడు పాత్రలు.

నాటకా చతుర్విధ అభినయం ఆ నాటక ప్రదర్శనలో తలెత్తే అంశాలు. అభినయ చాతుర్యం నాటకాన్ని రక్తి కట్టిస్తుంది.

నాటక లక్షణాలు:

1. నాంది:

నాటక ప్రదర్శనకు జరిగే దైవస్తుతి నాంది. ఏ ఆటంకం కలగకుండా, లేకుండా నాటక ప్రదర్శన విజయవంతంగా ముగియటానికి జరిగే ప్రార్థన. నాటకం దిగ్విజయంగా జరగటానికి తెరలోపల దేవతలకు చేసే పూజను పూర్వరంగం అంటారు. నాటక ప్రదర్శనకు ఇది పూర్వరంగ విఘ్నోపశాంతికి చేసే పూజ ఇది. ఇది క్రియారూపం, వాగ్రూపం అని రెండు విధాలు. క్రియారూపమగు నాంది, నందీశ్వరుని చేసే అర్చనే. మహేశ్వరుని నృత్యానికి నందీశ్వరుడు రంగంగా నిలిచిందట. అట్టి పుణ్యతను ఆపాదించుకొన్న రంగానికి చేసే పూజను నాంది అంటారు.

తెరలోపల క్రియారూపమైన పూజ ముగిశాక, తెర ముందుకు వచ్చి సూత్రధారుడు వాగ్రూప నాందీ శ్లోకాన్ని పఠిస్తాడు. ఆశిర్నమస్క్రియా రూపంగా ఉండే ఈ శ్లోకం కావ్యార్థ సూచన కలిగి ఉంటుంది. శుభకరంగా వుండే ఈ శ్లోకం దేవద్విజ కవి నటాదుల శ్రేయస్సును కాంక్షించేదిగా ఉండాలి. శుభకరమైన పదాలతో మంగళద్యోతములైన శంఖ చంద్ర అబ్జ కోక కైరవాదుల ప్రశంస ఉండాలి. నాందీ శ్లోకంలో వాడే పదాల సంఖ్య విషయంలోనూ నియమం ఉంది. శ్లోకంలో పదసంఖ్య ఎనిమిదికాని పన్నెండుకాని, పద్దెనిమిదికాని, ఇరవైరెండుకాని పదాలుండాలి. ఇటు పదం అంటే సుప్తిజంతం, పద్యపాదం, వాక్యం ఏదైనా కావటానికి అవకాశం ఉంది. నాందీ శ్లోకాన్ని సూత్రధారుడు మధ్యమ స్వరంలో పఠించాలి.

2. ప్రవర్తన:

క్రియారూపం వాగ్రూపమైన నాంది ముగిశాక, నాందీ శ్లోకాన్ని పఠించిన సూత్రధారుడు నిష్క్రమిస్తాడు. మరొక సూత్రధారుడు ప్రవేశించి నటి మారిష విధూషకులలో ఒకరితో ప్రస్తావన చేస్తాడు. కనుకే ఈ సూత్రధారుడికి ప్రస్తావన

స్థాపకుడు" అని పేరు ఏర్పడింది. ప్రస్తావనను ఆముఖము స్థాపన అని కూడా అంటారు. కృతికర్త, కృతిభర్త కథాసంవిధానాన్ని సూత్రధారుడు సూచిస్తాడు. కావ్యవస్తు సూచన చేస్తాడు. సూత్రమంటే సూచన. దానిని ధరించిన వాడు సూత్రధారుడు. ప్రస్తావనను నడుపుతాడు కనుక ప్రస్తావన స్థాపకుడంటారు. వీటితోపాటు ఋతువర్ణన జరుగుతుంది. నాటక రసానుగుణంగా ఈ వర్ణన ఉంటుంది. శృంగార వీర రసాలలో ఒకటి అంగి రసంగా ఉండాలి. తదనుగుణంగా వసంత, శరత్తు గ్రీష్మఋతువుల వర్ణన జరుగుతుంది. ఋతువర్ణన నాటకంలోని రసాన్ని బట్టే ఉంటుంది. ప్రస్తావన అభినయ ప్రాధాన్యం తక్కువగా, వాక్రధానంగా సాగుతుంది. ప్రస్తావనానంతరం మాత్రధారుడు నాటకంలోని పాత్రలను ప్రవేశపెట్టి నిష్క్రమిస్తాడు.

పాత్ర ప్రవేశ సూచన:

ఇది ప్రస్తావనలో భాగమే. ప్రస్తావనకు కథోద్ఘాతము, ప్రవర్తకము, ప్రయోగాతిశయము అనే అంగాలున్నాయి. ప్రకృతి కథానుగుణంగా సూత్రధారుడు ఉపయోగించి వాక్యాన్నో దాని అర్థాన్ని ఆశ్రయించుకొని వాత్ర ప్రవేశించటం కథోద్ఘాతము. ప్రవృతకాలాన్ని ఆశ్రయించి సూత్రధారుడు వర్ణన చేస్తే, అందులోని, ఆ శ్లేషలోని ద్వితీయార్థాన్ని గ్రహించి పాత్ర ప్రవేశించటం ప్రవర్తకం. సూత్రధారుడు ఇదిగో ఇతడు వస్తున్నారు అని పేరు పెట్టి చెప్పగానే ఆ పాత్ర రంగస్థలాన ప్రవేశించటం ప్రయోగాతీశయం. ఇవేగాక ఉద్ఘాత్యకము, అవలగితము అనే మరో రెండు అంగాలు కలిపి మొత్తం అయిదు అంగాలు ప్రస్తావనకు అని "విశ్వనాథుడు" పేర్కొన్నారు.

3. ఇతివృత్తం:

నాట్య / నాటకానికి శరీరం ఇతివృత్తం. ఇది రెండు రకాలు. ఒకటి అధికారికం, రెండు ప్రాసంగికం.

అధికారికం: ఇది ప్రధాన కథ. ఫలాపేక్ష కలది. దానిని సాధించుకొనే ఆశతో కార్యం సామర్థ్యంతో నిర్వహించబడే కథ అధికారికం. ప్రధాన ఫలంతో సంబంధముండే ఇతివృత్తం అధికారికం.

ప్రాసంగికం: ఇది ఉపకథ. ప్రసంగ వశమున వచ్చేది ప్రాసంగికం. ప్రధాన ఫల నిష్పత్తికి సహకరించేది. ప్రధాన కథకు ఉపకారిగా ఉంటూ తన స్వప్రయోజనాన్ని కూడా సిద్ధింప చేసుకొనేది-ప్రాసంగీకం. ఇతివృత్తం ఈ రెండింటి సమాహారం. ఇతివృత్తం - నాటకేతివృత్తంలో పంచసంధుల ప్రమేయం అనన్యం. ఇతివృత్తం పంచసంధుల సమాహారం.

4. పంచసంధులు:

కార్యావస్థలు, అర్ష ప్రకృతులు కలయికే సంధులు. ఆరంభ యత్నం ప్రాప్త్యాశ నియతాప్తి ఫలాగమం కార్యావస్థలు, బీజం, బిందువు, పతాక, ప్రకరి, కార్యం అర్షప్రకృతులు. ముఖ, ప్రతిముఖ, గర్భ, అవమర్శ. నిర్వహణ సంధులు కార్యవస్థలు అర్థప్రకృతుల యథాసంఖ్య కలయిక వలన ఏర్పడుతాయి.

5. కార్యావస్థలు: కథా సంబంధ కార్యదశను తెలుపుతాయి కార్యావస్థలు.

ఆరంభం:

ఫలాన్ని పొందటంపై దృష్టి నిలిపి, దాయకాది పాత్రలు చూపే ఉత్సాహం. ఫల లాభాన్ని ఔత్సుక్య మాత్రంగా ఆశించటం ఆరంభం. దీనిని నేను సంపాదిస్తాను అనే నాయకుడి పూనికే ఆరంభం. భరతుడు దీనిని 'ఫలారంభం' అన్నాడు.

యత్నం:

సాధించదలచిన ఫలము లభించనప్పుడు, ద్విగుణీకృతమైన పూనికతో వేగవంతంగా చేసే వ్యాపారం యత్నం. దీన్ని

భరతుడు 'ప్రయత్నం' అన్నాడు.

ప్రాప్త్యాశ: కార్యఫలం చేకూరుతుందో లేదోననే ఉపాయపాయ శంకలతో అనిశ్చితమైతే అది ప్రాప్త్యాశ. భరతుడు దీనిని 'ప్రాప్తిసంభవం' అన్నాడు.

నియతాప్తి: ఫలప్రాప్తికి అవరోధాలు కల్పించే అపాయాలు తొలగి ఆశించిన ఫలం తప్పక సమకూరుతుందనే దృఢనిశ్చయం నియతాప్తి, భరతుడు 'నియతఫలప్రాప్తి' అన్నారు.

ఫలాగమం: ఏ ఫలాన్ని ఆశించి పూనిక వహించాడో అది సంపూర్ణంగా లభించటం ఫలాగం. దీనిని భరతుడు 'ఫలప్రయోగం' అన్నాడు.

ఆ) అర్థప్రకృతులు: కథానిర్మాణంలోని వివిధ భాగాలు అర్థప్రకృతులు.

బీజం: కార్యానికి కారణము బీజం. మొదటం అల్పంగా ఉండి క్రమంగా విస్తరిస్తుంది. నాయకోపనాయ ప్రతినాయక సంబంధ కథాంశాలతో విస్తరిస్తుంది. వీరిని కార్యోన్ముఖులను చేసే హేతువు బీజం.

బిందువు: అవాంతర ప్రయోజనాలతో ముఖ్య ప్రయోజనానికి విచ్ఛేదం కలగకుండా అవిచ్ఛేద కారణమై నిల్చేది బిందువు. అప్పుడప్పుడు మరుగైపోయిన బీజాన్ని నాయకాదులకు జ్ఞప్తికి తెచ్చి కార్యోన్ముఖులను కావిస్తుంది బిందువు.

పతాక: ప్రధాన కథకు పోషకమై దానితోపాటు కొంతదూరం వ్యాపించే కథ పతాక. ప్రాసంగికేతి వృత్తం. ప్రధాన ప్రయోజనాన్ని, స్వప్రయోజనాన్ని సాధిస్తుంది. ఉదా: రామాయణంలో సుగ్రీవ విభీషణాదుల కథ.

ప్రకరి: ప్రత్యేక ఫలం లేనిది, కేవలం ప్రధాన కథకు తోడ్పడే కథ ప్రకరి. ఉదా: రామాయణంలో జటాయువు కథ.

కార్యం: ప్రధాన వస్తునిర్వాహణలో చివరి అర్థం (ఫలం) కార్యం. కార్యం అంటే ఉపాయసామగ్రి అని అర్థం. ప్రధాన ఫలసాధనకు తన శక్తులన్ని నాయకుడు వినియోగించటం కార్యం. ప్రధాన ఫలాభిలాషే నాయక ప్రయత్నాలన్నింటికి కారణం కాబట్టి కార్య శబ్దానికి ముఖ్యఫలం అని అర్థం.

కార్యావస్థలు ఐదూ ఆరంభాది క్రమంలో రూపకంలో నిర్వహించాలి. కాని అర్థప్రకృతులలో బీజం, బిందువు, కార్యం ఈ మూడింటికే ప్రాధాన్యం. ఇవి లేకుండా నాటకం ఉండదు. వీటిలో ఏదీ లోపించరాదు. కాని పతాక ప్రకరిలకు ఆ నియమం లేదు. ఏ ఒకటైన ఉండొచ్చు. రెండూ లేకనూపోవచ్చు.

ఇ. పంచ సంధులు:

అర్థ ప్రకృతులు కార్యావస్థలు యథాసంఖ్య కలయికతో పంచసంధులు ఏర్పడుతాయి. ఆరంభ బీజ సంబంధాన ముఖసంధి యత్న బిందు, సంబంధాన ప్రతిముఖ సంధి, ప్రాప్త్యాశ పతాకాల బంధాన గర్భసంధి, నియతాప్తి ప్రకరుల బంధాన అవమర్శ సంధి, ఫలాగమ కార్యాల సంబంధాన నిర్వహణ సంధి ఏర్పడుతాయి.

ముఖసంధి: నానా ప్రయోజనాలకు, రసాలకు హేతువయ్యే బీజ సముత్పత్తి, అది ఆరంభమనే కార్యావస్థననుసరించి ఉండటం ముఖసంధి.

ప్రతిముఖ సంధి: బీజప్రకాశం ప్రతిముఖ సంధి. ఒక అంశాన కనపడి, మరోచోట కనపడక వున్న బీజం, తిరిగి సుస్పష్టమైయే కథా భాగం ప్రతిముఖసంధి.

గర్భ సంధి: లభించినట్టు, ప్రాప్తించనట్టు ఉన్న బీజాన్ని మరల మరల అన్వేషించటం గర్భసంది. ప్రాప్తి, అప్రాప్తి, అన్వేషణ ఉంటాయి. ముఖసంధిలో ఉత్పన్నమై, ప్రతిముఖ సంధిలో స్పష్టమై, గర్భసంధిలో ఉద్భిన్నమవుతుంది ఫలోన్ముఖం అవుతుంది బీజం.

అవమర్శ సంధి: దీన్ని 'విమర్శ సంధి' అని అంటారు. ఫలోన్ముఖమైన బీజార్థం శాస, భయ, క్రోధాది వ్యసనాల వల్ల విఘ్నం కలిగి ఫలసిద్ధి సందేహాస్పదం అయినప్పుడు ఆ ఆటంకాలను తొలగించుకోవటానికి నాయకాదులు చేసే యోచనే అవమర్శ సంధి.

నిర్వహణ సంధి: ముఖసంధ్యాది అర్థాలు ఆరంభాది అవస్థలు ఫలసిద్ధికి సంబంధించి ఉండేటట్లు కూర్చబడిన కథాంశమే నిర్వహణ సంధి. ముఖాది సంధుల పరస్పర సంబంధాన్ని, వాటికి ప్రధాన ఫలంతో ఉన్న సంబంధాన్ని నిర్ణయించేది నిర్వహణ సంధి.

కథాగమనానికి సంబంధించినవి కార్యావస్థలు కాగా, దానికి హేతువులు అర్థప్రకృతులు. నాటకంలోని కథాభాగాలను సంధులని అంటారు.

5. అంకం:

నాటకం అంకాలుగా విభజితమై ఉంటుంది. నాటక భాగాలకు అంకాలని పేరు.

నాటకంలో ఒకరోజుకు సంబంధించిన సంఘటనలతో ఒక అంకం కూడి ఉండాలి. నాటక కథ ఎంత విస్తారకాల నిర్ణీతమైనా, అంకంలో ఒకరోజుకు మాత్రమే కథాంశం పరిమితమై ఉండాలి.

కార్యానుగుణంగా కథా నిర్మాణం ఉండాలి. అనేక ఘటనా సహితంగా ఉండాలి. కథ నాయకునికి ప్రయోజనకారిగా ఉండాలి. అన్ని అంకాలలో నాయకుడు ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో ఉండాలి. అనేక పాత్రలకు అవకాశం ఉన్న నాటకంలో ప్రతి అంకానికి పూర్వపర ఆంకాల కథతో సంబంధం ఉండాలి. అంకాంతంలో పాత్రలన్నీ నిష్క్రమించాలి.

నాటకం ఐదు అంకాలు. అంతకంటే ఎక్కువ కూడా ఉండవచ్చు. ఐదునుంచి పది వరకు సాధారణంగా నాటకంలో అంకాలుంటాయి.

నాటకంలో ప్రదర్శన యోగ్యాలు, సూచ్యాలు రెండు రకాలు. రంగస్థలంపై అంకంలో ప్రదర్శించ వీలయినవి ప్రదర్శన యోగ్యాలు. ప్రదర్శనార్హం కానివి సూచింపబడుతాయి. అవి సూచ్యాలు. రంగస్థలంపై ప్రదర్శించరాని నిషిద్ధాలు- వస్త్రాధారణ, చుంబనం, స్నానాదులు ప్రదర్శించ అసాధ్యాలు-యుద్ధం, రాజ్యదేశాది విప్లవాలు-అయినవి సూచింపబడతాయి. ఇవి అర్థోపక్షేపకాల ద్వారా సూచింపబడతాయి.

బి) అర్థోపక్షేపకాలు: ఇతివృత్తం సూచ్యాసూచ్యం అని రెండు విధాలని పేర్కొన్నాం. అసూచ్యం తిరిగి దృశ్యశ్రవ్యమని మరల రెండు విధాలు. నీరసం అనుచితం అయిన అంశాలు సూచితాలు. ఇవి ప్రతిపాదించు విధాలు ఐదూ అర్థోపక్షేపకాలు. విష్కంభం, ప్రవేశికం, చూళిక అంకాస్యం అంకావతారం.

అ) విష్కంభం: జరిగిన, జరగబోపు కథాంశాలను స్పష్టంగా చెప్పేది విష్కంభం. ప్రథమాంకం నుంచి చివరి దశకు ఎక్కడైనా, ప్రథమాంక ఆదిలోనైనా ప్రయోగింపవచ్చు. మధ్యమ పాత్రల చేత నిర్వహింపబడాలి. ఒకటి లేదా ఇద్దరు ఉండవచ్చు. మధ్యమ పాత్రల చేత నిర్వహింపబడితే, సంస్కృత భాషను మాట్లాడే పాత్రల చేత నిర్వహింపబడితే అది శుద్ధ విష్కంభం: నీచ

మధ్యమ పాత్రల చేత ప్రయుక్తమైతే, ఒక పాత్ర సంస్కృతంలోనూ మరోపాత్ర ప్రాకృతంలోనూ సంభాషణ జరిపితే దాన్ని మిశ్రవిష్కంభం అని అంటారు. ఇందులో ప్రధాన నాయక ప్రదేశం ఉండరాదు.

ఆ) ప్రవేశికం:

కేవలం నీచ పాత్రలచే నడిచేది. ప్రాకృత భాష మాట్లాడే పాత్రచే ప్రయుక్తమయ్యేది ప్రవేశికం. ప్రథమాంక ప్రారంభంలో రాదు. మిగిలిన అంశాలలో విష్కంభంతో సమానం.

ఇ) చూళిక:

ఇది ఆకాశ భాషితం. అశరీరవాణి మాటలు. తెరలోని పాత్రలు కథాసూచన చేస్తాయి. ఇందులో పాత్ర ప్రదేశ నిష్క్రమణాలుండవు. చూళిక, ఖండచూళిక అని రెండు విధాలు. ఖండచూళిక అంటే తెరలో వున్నపాత్ర, రంగస్థలంపై నున్న పాత్రతో సంభాషణ జరపటం. దీనిని అంకం మొదట ప్రయోగించాలి.

ఈ) అంకాస్యం:

ఇది జరగబోయే కథను సూచిస్తుంది. ఇక అంకం చివరలో పాత్రల సంభాషణ రాబోయే పాత్రలను సూచించటం అంకాస్యం.

అంకావతారం:

ఒక అంకంలోని పాత్రతో తిరిగి ఉత్తరాంకంలో కూడా అసూచితాలై ప్రవేశిస్తే అది అంకావతారం. పూర్వోత్తరాంకాలలో విష్కంభం ప్రయోగింపబడి ఉండకూడదు.

ఇవి అర్థోప్రక్షేపకాలు. సూచితాలకు మార్గాలు.

7. భరతవాక్యం:

భరతుడనగా నటుడు. అతడు తెలిపే వాక్యం కనుక భరత వాక్యం అయింది. ఇది నాటకాంతంలో ఉంటుంది. దీనితో నాటకం ముగుస్తుంది. దీనిలో నాయకుడు లేదా ప్రధాన పురుషుడు లోకశ్రేయస్సును కాంక్షిస్తూ భరత వాక్యాన్ని పలికితే పెద్దలు తథాస్తు అంటారు.

నాట్య / నాటక ప్రయోజనం:

నాటక ప్రయోజనం ఆనంద సిద్ధి కలగటం. అది రస భరితంగా ఉండటం వలన రసానంద జనకత్వం పరమ ప్రయోజనంగా చెప్పబడుతూ ఉంది.

పాశ్చాత్య నాటకం - ట్రాజెడి

పాశ్చాత్య నాటకాలు ప్రధానంగా ట్రాజెడి, కామెడి అని రెండు రకాలు. ఈ రెంటికి ఒకే మూలం. ట్రాజెడిని గూర్చి అరిస్టాటిల్ తన పొయెటిక్స్‌లో ఎంతో చర్చించాడు.

ట్రాజెడి ఆవిర్భావం:

దీన్ని మేష గీతం అంటారు. Tragas- మేక Olde పాట, Tragedy మేకపాట. సస్యానికి, మద్యానికి దేవతలైన డయోనిసస్‌కు గ్రీకు దేశస్థులు పూజిస్తారు. ఈ పూజలలో మేకను బలి ఇవ్వటం వలన దీనికి ఈ పేరు వచ్చింది. ఉత్సవ

సందర్భంలో ఆడిపాడుకునే ట్రాజెడి కాలక్రమంలో విషాదాంతంగా స్థిరపడిపోయింది.

ట్రాజెడి రూపక ఉత్పత్తి:

ఆటపాటల స్థితి నుంచి విషాదాంతంగా రూపకల్పన జరిగి స్థిరపడడం వెనుక ఒక పరిణామం ఉంది. అది వివిధ దశలలో కనిపిస్తుంది.

గ్రీకు దేశీయులు డయోనిసస్ దేవతను పూజించెదరు. ప్రతి సంవత్సరం రెండుసార్లు ఉత్సవం జరిగిన మార్చి మాసంలో జరిగే ఉత్సవం విశేషమైనది. ప్రజలందరూ ఈ జాతరలో ఆనందోద్రేకాలతో పాటలు పాడేవారు. వీటిని 'డితిరాంబు'లనేవారు. దేవతను స్తుతిస్తూ ఎవరికి వారు ఇవి పాడుకునేవాడు.

క్రమంగా ఇది ఎవరికి వారు పాడుకోవటం మాని గుంపుగా పాడటం ఆరంభమైంది. యాభై మంది దాకా ఈ సంఖ్య పెరిగింది. ఇదే 'కోరస్' గా స్థిరపడింది. ఆరంభంలో ఆసువుగా పాడుకునే ధోరణిపోయి కల్పిత గీతం స్థానంలో కవి రాసిన గేయం పాడటం మొదలయింది. ఏడవ శతాబ్దానికి సంతరించుకొన్న ఈ మార్పు కారకుడిగా, 'ఏరియన్' ని పేర్కొంటారు. ఇతను ఛందోబద్ధంగా రాసి పాడించేవాడు. నాటి నుంచి దితిరాంబు సారస్వత స్థానం సంపాదించుకొంది.

బృందంగా ఉన్నవారికి నాయకుడు ఏర్పడ్డాడు. ఇలా ఏర్పరచిన వాడు 'థెప్సిస్', కృత్రిమమైన ముఖాలను (Masks) తగిలించుకొని ఆ నటుడు వివిధ భూమికలు అభినయించేవాడు. ఈ దశలో నృత్యగాన రూపం నుంచి నాటకీయతకు, డయోనిసస్ బదులు పురాణగాథకు పరిణామం చెందింది. 'ఇస్కలిస్' తన రూపకాలలో రెండవ నటుడిని, సోపోక్లిజ్ మూడవ నటుడిని ప్రవేశపెట్టారు. దీనితో ట్రాజెడీ పరిణామం ఆగిపోయింది.

ట్రాజెడి – ఇతర గ్రీకు నాటకశాఖలు:

కొందరికి డయోనిసస్ గాథలంటే ఎక్కువ ఇష్టంగా ఉండేది. గ్రీకు ట్రాజెడికి సమాంతరంగా డయోనిసన్ను అభిమానించే వారికోసం 'శాటిర్' రచనారంభమైంది. డయోనిసన్ అనుచరులను శాటిర్స్ అంటారు. అశ్వ / మేష ముఖంతో తోకతో మానవాకారంతో వీరుంటారని అభిప్రాయపడ్డారు. స్వభావంలో ఇది డితిరాంబులకు దగ్గరగా ఉన్న రూపకం. డితిరాంబు నుండి శాటిర్ ట్రాజెడిలు రెండు శాఖలుగా ఏర్పడ్డాయని కొందరు, డితిరాంబు నుండి శాటిర్, దాని నుంచి ట్రాజెడి ఏర్పడ్డాయని అంటారు.

మరో రూపకం ప్రయోగంగా కనిపించేది Triology ఏథెన్సులో నాటక పోటీలు జరిగేవి. ఇందులో పాల్గొనే వారు మూడు విషాదాంతాలు, ఒక శాటిర్ రూపకాన్ని రచించి ప్రయోగించాలి. ఈ మూడూ ఒకే కథను తీసుకొని రాయాలి.

ట్రాజెడి నిర్వచనం:

ఉదాత్తం, స్వయం సంపూర్ణమై, తగినంత పరిణామం కలిగిన లోకేతివృత్త అనుకరణే ట్రాజెడి. స్వరతాళాది అలంకారాలతో కూడిన విశిష్టభాష ఉండాలి. ఛందోబద్దంగా గేయరచనగా వివిధ భాగాలు ఉండాలి. అఖ్యానరూపంగా కాక నాటకీయంగా ప్రదర్శింపబడాలి. అది, శోక భయాలవల్ల ఆ భావాలకే సముచిత క్షాళనం (Catharsis) జరగాలి.

ఈ నిర్వచనం ట్రాజెడి స్వరూపాన్ని స్వభావాన్ని, తెలుపుతూ దానిలోని భాషను, అది వ్యక్తీకృతమయ్యే విధానాన్ని – నాటకీయతను తెలిపి, చివరికా నాటక ప్రయోజనం కొన్ని భావాల క్షాళనను–తెలిపింది. ఇందులో పేర్కొన్న Catharsis బహుచర్చిత అంశం అయింది.

కెథార్సిస్ (Catharsis):

అరిస్టాటిల్ నాటక ప్రయోజనంగా పేర్కొన్న కెథార్సిస్‌ను గూర్చి ఎక్కడా వివరించలేదు. అందువల్ల ఇది చర్చకు, వివిధ వాదాలకు కారణమయింది. ఇది ఏ అర్థంలో ఉపయోగించాడు, నాటక ప్రయోజనం ఎలా సాధిస్తుంది వంటి ఆలోచనలకు విమర్శకులలో వివిధాభిప్రాయాలు వ్యక్తం అయ్యాయి.

కెథార్సిస్ అనే వైద్యశాస్త్ర సంబంధ పదానికి క్షాళనం అని అర్థం. మనిషిలోని శోకభయాది ఆ వేగాలు ఆయా భావాల ద్వారానే క్షాళితం కావటం ఆరిస్టాటిల్ సాహిత్య రంగాన ప్రతిపాదించిన కెథార్సిస్ ఉద్దేశ్యం.

చెడ్డవాడికి కష్టం కలిగితే అది చూసేవారికి దుఃఖహేతువు కాదు. కష్టాలు రాకూడని ధర్మనిరతి కలిగిన వాడికి కష్టం వస్తే చూపరులకు శోకం సహజం. మనకూ అలా జరుగుతుందేమోననే భయమూ సహజం. అరిస్టాటిల్ ప్రకారం భయం లేనిదే శోకం లేదు. నాటకం చూడటం వల్ల చెలరేగిన ఆయా భావాలు, నాటకాంతానికి క్షాళితం కావటం కెథార్సిస్.

శోక భయాలనే ఆరిస్టాటిల్ పేర్కొనటానికి కారణంగా విమర్శకులు చెప్పే హేతువు హేతుబద్ధంగా ఉంది. నాడు ఏథెన్సు దండయాత్రల బెడదతో ఉండేది. కనుక ఆ నగరం నిత్యం యుద్ధ సన్నిద్ధమై ఉండేది. మూలబలంగా నగరంలో ఉండే సైనికులు తప్పనిసరిగా నాట్యశాలలకు వెళ్ళాలి. వారిలోని శోకభయాలు నాటక దర్శనం ద్వారా క్షాళితం కావాలి. రెండూ యుద్ధావేశానికి ఆటంకాలు. కనుక ఈ భావాల క్షాళనం అత్యవసర కార్యంగా ట్రాజెడిలో నిల్చింది.

కెథార్సిస్ అనే పదం ఆరిస్టాటిల్ కాలానికే మత, వైద్య రంగాలలో ప్రాచుర్యంలో ఉంది. దీనిని గురించి వ్యక్తమైన వివిధ వాదాలలో ప్రధానమైనని నాలుగు.

1) క్షాళన వాదం (Theory of Purgation)

2) పవిత్రీకరణ / శోధన వాదం (Theory of Purification)

3) సామరస్య రసం (Theory of Balancing)

4) స్పష్టీకరణ వాదం (Theory of Clarification)

అ) క్షాళనవాదం:

వైద్య పరిభాషనుంచి తీసుకున్నది క్షాళన. ఈ వాదాన్ని అనుసరించి, హోమియో వైద్య సిద్ధాంతం దృష్టిలో వుంచుకొని దీనిని ప్రతిపాదించాడు. చాలామంది ఈ వాదాన్ని అంగీకరించారు. ఫ్రాయిడ్ ఈ సిద్ధాంతమే తన చికిత్సకు వాడాడు. శోకభయాది అవేగాల క్షాళన అంటే సంపూర్ణ క్షాళనమని అరిస్టాటిల్ ఉద్దేశించలేదు. అధికంగా కాని అతి తక్కువగా కాని ఉండక సమస్థితిలో ఉంచటం అని అరిస్టాటిల్ పేర్కొన్నారు. అయితే దీనిలో లోపం కూడా ఉంది.

అధికంగా ఉంటే, అవసరానికి మించిన భావాల క్షాళన జరుగుతుంది. తక్కువగా ఉంటే ఏమవుతుంది? దీనికి సమాధానంగా 'పోయెటిక్సు'లో లేదు. పైగా అవి మాలిన్యానికి అరిస్టాటిల్ ఎక్కడా పేర్కోలేదు.

వీరత్వానికి పిరికితనానికి గుణదోషాలకు నిరంతర వైరుధ్యం ఉంటుంది. అది ట్రాజెడిలో అభివ్యక్తం అవుతుంది. శోక భయాలను సహింపగల శక్తి ట్రాజెడి ద్వారా కలుగుతుంది.

ఆ) పవిత్రీకరణ వాదం / శోధన వాదం:

వీరు సంపూర్ణ క్షాళనం అంగీకరించరు, శోక భయాలకే కాక ఇతర ఆవేగాలకు కూడా కెథార్సిస్ సమన్వయించవచ్చని అంటారు. వీరి దృష్టిలో కెథార్సిస్ ఒక విధమైన నైతిక సంయమం. ఇది నైతికతను ఒక పద్ధతిలో ఉంచే మార్గం కెథార్సిస్. ట్రాజెడివి చూసినప్పుడు శోకభయానెలా సక్రమంగా వినియోగించుకోవచ్చో నేర్చుకుంటాడు. అదే వాని ప్రయోజనం.

ఈ వాదంలో భేదాలనేకం. రోచెర్టల్లో, కాస్టల్ వెట్రోలు, ట్రాజెడిలో చూడటం వల్ల కఠినత్వం నుండి నిత్యజీవితంలో కూడా శోక భయాలకు దూరంగా ఉంటారని సైనిక జీవితాన్ని చూపారు. జిరాల్డి సింధియా ట్రాజెడిలో కష్టాలు సద్వర్తనకు దోహదమవుతాయన్నాడు. థామస్ టైలర్ ట్రాజెడిలో ఏ దుర్గుణాల వల్ల పాత్రలు పతనమయ్యాయో చూడటం వల్ల అతనిలో ఆ గుణాలు పవిత్రీకరింపబడుతాయి. ఈ విధంగా భిన్న వాదాలనేకం ఇందులో చోటుచేసుకున్నాయి.

ఇ) సామరస్య వాదం:

ట్రాజెడిలో సంపూర్ణ క్షాళన వీరూ అంగీకరించరు. ఇతర ఆవేగాలకు – శోకభయాలకే కాక – కూడా కెథార్సిస్ వర్తిస్తుందని విశ్వసిస్తారు. మనిషిలో, అధికంగా ఉన్న శోక భయాది అవేగాలను క్షాళనం చేయటమే దీని పరమ ప్రయోజనం. దీనివలన సామాజికునికి ఉపశమనం రూపకాన్ని చూసిన ఆనందం కలుగుతాయి.

ఈ) స్పష్టీకరణవాదం:

కెథార్సిస్‌కు వైద్యపరమైన Purgation క్షాళనం. మతపరమైన Purification – పవిత్రీకరణ అనే అర్థాలేకాక Clarifi- cation స్పష్టీకరణ అనే అర్థమూ ఉంది. వీరి ననుసరించి, కెథార్సిస్ శోకభయాలు వంటి భావాలకు కాక, సంఘటనలకు అన్వయిస్తుంది. అరిస్టాటిల్ అనుకరణ, దానివల్ల కలిగే అనుభూతిని చర్చించాడు. అందులో కవికి, చరిత్రకారునికి భేదం చెప్పాడు. కవి, చరిత్రను సన్నివేశానుగుణంగా మలచుకొంటాడు. విశ్వజనీనం చేస్తారు. ఈ ట్రాజెడి కల్గించే అనుభూతే ఆనందం, పరిజ్ఞానం.

కవి ట్రాజెడి రచించేటప్పుడు శోకభయాక్షిక సన్నివేశాలనే చరిత్ర, పురాణాల నుంచి ఎన్నుకుంటాడు. ఈ సన్నివేశాలను ఒకే కార్యానికి బంధించే సంభావ్యత (Probability), ఆవశ్యకత (Necessity) ఉండేటట్లు, నాటకాన్ని రూపుదిద్దుతాడు. ఈ సూత్రానికి బద్ధమై కార్యానుఖంగా ఉన్న వివిధ సన్నివేశాలను చూసే సామాజికునికి విశ్వజనీనాంశాలతో ఉన్న సంబంధం స్పష్టమవుతుంది. ఈ కలిగే స్పష్ట పరిజ్ఞానకు ఆనందం కలిగిస్తుంది.

వీరు క్షాళినను గూర్చి పేర్కొనలేదు. అయితే మొదలు ఉన్న శోకభయాలు కనుమరుగయి, చివరికి ఆనందం ప్రాప్తిస్తూ ఉంది అంటే నడుమ ఎక్కడో అని క్షాళితమయ్యాయని గ్రహించలేదంటే ఆనందం కలగదు.

ట్రాజెడి లక్షణాలు:

ఆరు అంశాల ప్రాధాన్యం ట్రాజెడిలో ఉన్నాయి. ఇతివృత్తం (Plot) పాత్ర (Character) భావం (Thought) భాష (diction) సంగీతం (Melody) రంగప్రసాధన (Spectacle) ఈ ఆరు అంశాలు.

1. ఇతివృత్తం (Plot):

అత్యంత ప్రాధాన్యమిచ్చాడు అరిస్టాటిల్ ట్రాజెడిలో ఇతివృత్తానికి ఆత్మప్రాయంగా గుర్తించాడు. కామెడి కంటే ట్రాజెడీకి ప్రాధాన్యమిచ్చిన అరిస్టాటిల్ ఏకకార్య నిష్ఠంగా ఇతివృత్తం ఉండాలన్నాడు. ఇతివృత్తం శుద్ధం సంకీర్ణమని రెండు రకాలు. ఈ రెండు శుభాంతాలు, ఆశుభాంతాలుగా ఉండవచ్చు. శుద్ధ, సంకీర్ణ, ఇతివృత్తాల మధ్య భేదం వ్యత్యస్త ఫలం అభిజ్ఞానాలలో

ఉంది.

వ్యత్యస్తఫలం అంటే ఆశించిన దానికి విరుద్ధంగా ఫలం లభించటం. సిరిసంపదలతో తులతూగే పాత్ర ఒక్కసారి కష్టాలలో దుఃఖానికి గురికావటం. అభిజ్ఞానం అంటే అజ్ఞానంగా ఉన్న అంశం జ్ఞానంలోనికి రావటం తెలియని విషయం తెలియటం – అభిజ్ఞానం. ఆడిపస్‌రాజుకు ఉపకారం చేయాలని వచ్చిన దూత అతని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు వ్యక్తం చేసి అతని జీవితం చీకటిమయం కావటానికి కారణమయ్యాడు. దూత ఆశించిన ఫలం వేరు, పొందినది వేరు. ఇది వ్యత్యస్తఫలం. రాజుకు అంతవరకు తెలియని ఒక సత్యం తెలియటం అభిజ్ఞానం. అభిజ్ఞానం వల్ల మిత్రత శత్రుత్వం ఏదో ఒకటి ఏర్పడి, శుభాంతమో అశుభాంతమో అవుతుంది.

అరిస్టాటిల్ సంకీర్ణేతి వృత్తానికి ప్రాధాన్యమిచ్చాడు. ఇది నాలుగు రకాలుగా ఉండే వీలుంది.

సంకీర్ణం శుభాంతేతీవృత్తం – నాయకుడు సర్వసద్గుణ సంపన్నుడు

నాయకుడు పరమ దుర్మార్గుడు

సంకీర్ణ ఆశుభాంతేతివృత్తం – నాయకుడు సత్పురుషుడు

నాయకుడు దుర్మార్గుడు.

ఇందులో సంకీర్ణ అశుభాంతమైన ఇతివృత్తంలో నాయకుడు సత్పురుషుడిగా ఉండటం గ్రాహ్యమైన ఇతివృత్తం ట్రాజెడికి ఇక్కడ నాయకుడు సర్వసద్గుణ సంపన్నుడు కాడు. కాని మంచివాడు. మనం నిత్యం చూసే మనతో జీవించే మనిషి అటువంటి వాడు ఏదో పొరపాటు వలన కష్టాలు పడటం దుఃఖహేతువు. అలాంటి బాధలు మనకు కలుగుతాయేమోననే భయమూ సామాజికునకు సహజం. కనుక ట్రాజెడికి ఇవి తగిన ఇతివృత్తం అన్నాడు అరిస్టాటిల్.

2. పాత్ర (Character):

పాత్రకు నాలుగు లక్షణాలుండాలని నిర్దేశించాడు Goodness, Appropriateness, likeness, Consistency

అ) సద్గుణం (Goodness):

పాత్రలు ట్రాజెడిలో బలపరాక్రమం కలవారు. న్యాయ పరతంత్రత, విధి నిర్వహణశీతల మొదలయిన సద్గుణాలు కూడా అక్కడక్కడ ఉన్నాయి. ధైర్యస్థయిర్యాలు కూడా ఉన్నాయి. శోకం కలగటానికి ఇవి అవసరం. నీచ హీన పతీత పాత్రలై ఉండరాదు. కోపం లాంటి లక్షణాలున్నా, ఏ గుణాల వల్ల పాత్ర ఉదారంగా కనిపిస్తుందో అదే విశిష్టత పాత్రకు ముఖ్య లక్షణం.

ఆ) ఉపసన్నత (Appropriateness):

ఉపపన్నత అంటే తగ్గి ఉండటం. జాతికి తగ్గి ఉండటం, లింగం, వయస్సు, సాంఘిక హోదాలపై జాతి నిర్ణయం ఉంటుంది. ఉదా: అధికారం, ధనం సాంఘిక హోదాను తెల్పుతాయి. మగవారి లక్షణాలు, స్త్రీ లక్షణాలు వేరు వేరు. స్త్రీలవి పురుషులకు, పురుష లక్షణాలకు ఆపాదించరాదు. అది అనుపపన్నత అవుతుంది. రాజు స్త్రీ బానిసలను “అరిస్టాటిల్ ఉపపన్నతకు ఉదహరించాడు. అంతస్తులో రాజు ఉత్తమోత్తముడు బానిస అధముడు. స్త్రీ కూడా అలాంటిదే. కనుక ఉపపన్నత అంతస్తుకు సంబంధించినదే.

బి) పోలిక (Likeness):

పాత్ర దేనిని పోలి ఉండాలి. బహుశా అనుకార్యాలను ప్రసిద్ధ పురాణ పాత్రలు రాజవంశీయులను ట్రాజెడీలో చిత్రించేవారు. ఆయా వ్యక్తుల గుణవిశేషాలు ప్రాచుర్యంలోనివే కనుక దానికి అనుగుణంగా పాత్ర చిత్రణ చేయాలి, స్వాభావికంగా ఉండాలి.

ఈ) పరివృత్తి రాహిత్యం (Consistency):

పాత్ర రూపకల్పన ఆరంభం నుంచి ఒకే విధంగా ఉండాలి. మార్పుసంతరించుకొన్నట్టు చిత్రించరాదు. నియమబద్ధ పాత్ర స్వభావం ఉండాలి. దాన్ని అతిక్రమించినా, పరిమితంగానే ఉండాలి. స్వభావ సంబంధమైనది ఈ లక్షణం.

ట్రాజెడీలో పాత్ర పోషణకు ప్రాముఖ్యం ఉన్నా ఇతివృత్తానికే అరిస్టాటిల్ పెద్ద పీట వేశాడు.

3. భావం (Thought):

ఒక అంశాన్ని నిరూపించేటప్పుడు, సార్వజనీనమైన సత్యాన్ని వ్యక్తం చేసేటప్పుడు చెప్పే వివిధ విషయాలలో కనిపించేది భాష సందర్భోచితంగా సంగతంగా ఉన్నదాన్ని చెప్పగల సామర్థ్యాన్ని భావమనవచ్చు. ఫలసాధన సంబంధంగా జరిగే యోచనే భావం.

4. భాష (Diction):

భాషలో, పదజాలాన్ని ఎనిమిది విధాలుగా విభజించాడు. Standard word – సాధారణంగా జనంవాడే భాష Strange word – మాండలికం, Metaphor – రూపకం. Ornamental word అసాధారణ పదం ఉపయోగించటం Coined word - కల్పిత పదం, word lengthened - ఛందంలో హ్రస్వం, దీర్ఘం కావటం, Word Shortened కుదించిన పదం, altered word – ఒక పదానికి వేరే పదం చేర్చటం.

వీటిలో ఒక్క వ్యావహారికం తప్ప మిగిలినవి కావ్యప్రయోగ యోగ్యంగా అరిస్టాటిల్ చెప్పాడు.

5. రంగప్రసాధనం (Spectacle):

రంగప్రసాధనానికి ప్రాధాన్యం తక్కువ. కథకు, నటులకు ఉన్న ప్రాధాన్యం.

6. గానం (Song) :

డితిరాంబులలో ప్రాధాన్యం వహించిన ఆటపాటలలో పాట అనేక మార్పులు సంతరించుకొని ట్రాజెడిలో నిలచింది. దీని ప్రభావం ఎక్కువనే చెప్పాలి రూపకంలో.

ఐక్యత్రయం:

కార్యైక్యం (Unity of action) కాలైక్యం (Unity of time) స్థలైక్యం (Unity of place) ఈ మూడు ఐక్యత్రయం.

కార్యైక్యం (Unity of Action):

గంభీరం, ఉదాత్తమైన కార్యం, మానవేతివృత్తం, విషాదరూపకం, కార్యనిరపేకమైన గుణగణాలు పరిపోషింప -బడకూడదు. కార్యం క్రమపరిమాణం కలిగి ఉండాలి. కథ ఎంత సంక్లిష్ట సన్నివేశాల భరితంగా ఉన్నా, నిర్దిష్ట కార్యంపై ఆధారపడి ఉండాలి. ఆద్యంతం నాటకంలో ఒక పరివర్తనం దాని క్రమం ఉండాలి. ఇది సాధారణంగా సుఖంగా నుంచి

దుఃఖం వైపుకు సాగుతుంది. కొన్నిసార్లు దుఃఖం నుంచి సుఖానికి సాగవచ్చు. ఇట్టి క్రమపరివర్తనాన్ని వివరించే ప్రధానఘట్టం ట్రాజెడిలో కార్యంగా నిలుస్తుంది. అనుక్రియామాణమైన కార్యం దీర్ఘంగా కాని పరిమితంగా కాని ఉండకూడదు. కార్యాచరణ సంబంధం కలిగి ఉండాలి. ఈ నిర్దిష్టత వలన కార్యంలో ఐక్యత సమకూరుతుంది. దీన్ని గూర్చి అరిస్టాటిల్ స్పష్టంగా చెప్పాడు.

కాలైక్యం (Unity of Time):

దీన్ని గూర్చి అరిస్టాటిల్ సూచన ప్రకారం పేర్కొన్నాడు. సాధ్యమయినంతవరకు ఒక సూర్యభ్రమణ కాలంలో ఇమిడేలా ట్రాజెడి ఉండాలన్నారు. సాధ్యమయినంతవరకు అనటం వల్ల ఇది సూచనే కాని నియమం కాదు.

ఈ సూర్యభ్రమణ కాలం, కథకు సంబంధించినా, లేక ప్రయోగ సంబంధమూ అనే ప్రశ్న తలెక్కకపోదు. ట్రాజెడి ఇతిహాసంతో ఎలా విభేదిస్తుందో చెప్తూ సూర్యభ్రమణ కాలాన్ని గూర్చి అరిస్టాటిల్ ప్రస్తావించాడు. ఇది గ్రంథ విస్తృతికి సంబంధించినది. కనుక 'ట్రాజెడి' ఏకదివస ప్రవృత్తాలై ఉండాలి.

Else అనే విమర్శకుడు దీనిని ప్రయోగ సంబంధిగా పేర్కొన్నాడు. ట్రాజెడి రంగస్థల ప్రదర్శనకు రచింపబడుతుంది. కనుక ఈ నియమం ఇతివృత్తానిదిగా కాక ప్రయోగ సంబంధమే అన్నారు. నాడు గ్రీకు నాటక రంగాన రాత్రి ప్రదర్శనకు వీలుకలిగించే సాధనాలు లేవు. కనుక పగలు మాత్రమే రూపక ప్రదర్శన జరగకలదు. కనుక పన్నెండు గంటల ప్రదర్శనకు తగిన రచనలే ఉండాలన్నది సూచన. ప్రయోగ సంబంధంగానే దీనిని వాడాడు. కథా విస్తృతి, కథాకాలం ఎంతైనా, ప్రయోగకాలం ఏకదీస పరిమితంగానే ఉండాలి. ఇది పగలు పన్నెండుగంటలే కాని రాత్రి కాదు.

స్థలైక్యం (Unity of Place):

స్థలైక్యాన్ని అరిస్టాటిల్ ప్రతిపాదించలేదు. ఇది ఆధునికుల సృష్టి

యవనిక లేని గ్రీకు రంగస్థలాన, స్థలాంతర ప్రదర్శన సాధ్యం కాదు. ట్రాజెడిలోని 'కోరస్' (బృందగాయకులకు) రంగస్థల ప్రవేశమే కాని నిష్క్రమణ లేదు. చూసేవారికి సహజంగా కనిపించాలి. కనుక స్థలైక్యాన్ని ప్రతిపాదించారు. ఈ మూడు ప్రధానమైన అంశాలు స్థలైక్య ప్రతిపాదనలో. ఈ ఐక్యత్రయ సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించినవాడు కాస్టెల్వెట్రో. సిడ్నీ, కార్నెల్, రేసిన్, మిల్టన్ తదితరులు దీన్ని అంగీకరించారు.

ఈ సిద్ధాంతాన్ని అంగీకరించని వారు ఉన్నారు. షేక్స్పియర్ దీనిని పాటించలేదు. డాక్టర్ జాన్సన్ దీనిని ఖండించాడు.

ఇది ఒకే సిద్ధాంతపు మూడు రూపాలన్నాడు టి.యస్. ఇలియట్. ఐక్యత్రయాన్ని పాటించిన నాటకాలు సర్వశ్రేష్టాలుగా నిలిచాయి.

ఐక్యత్రయం ఎంత సమర్థనాన్ని పొందినా కొన్ని లోపాలు ఉన్నాయి. కథావస్తువు సంకుచితమవుతుంది. వస్తు విస్తృతికి అవకాశముండదు. ప్రాసంగికేతివృత్తానికి నవరస పోషణకు అవకాశం ఉండదు.

రసైక్యం (Unity of Sentiment):

టి.యస్. ఇలియట్ ప్రతిపాదించాడు రసైక్యం. కాని రసం కార్యంతో సంవదిస్తుంది. కార్యైక్యం ఒక విధంగా రసైక్యమే. కొన్నిసార్లు హాస్యరసం అవసరమున్నా లేకున్నా పరిపోషింపబడుతుంది. అది ప్రధానరస భంజకం కాకుండా ఉండాలి. ఇవి ట్రాజెడిలో ముఖ్యాంశాలు.

కోరస్:

ట్రాజెడిలోని మరో ప్రధానాంశం ట్రాజెడి. ట్రాజెడి పరిణామంలో డయోనిసన్ దేవత కోసం జరిగే ఉత్సవాలలో నాయకుడు ఏర్పడ్డాక మిగిలినవారు ఆ నాయకుడిని అనుసరించే వారు. ఇలా నాయకుడిని అనుసరించి వాడేవారిని 'కోరస్' (బృంద గాయకులు) అన్నారు. ఇది ట్రాజెడి రూపక పరిణామాన్ని చాటే ఒక విశిష్టాంశం. ఐక్యత్రయ సిద్ధాంతానికిది మూలం. అనేక కార్యాలను నిర్వహిస్తుంది. దీనిలో 12–50 మంది వరకు ఉంటారు. ఈ సమాచారం అంతటిది ఒకే మాట ఒకేపాత్ర. రంగస్థలాన పాత్రలతో సంభాషిస్తుంది. పాత్రలను నిర్దేశిస్తుంది. పాత్రల కష్టసుఖాలకు స్పందిస్తుంది. భూత భవిష్యద్వర్తమానాలను తెల్పుతుంది. కోరన్ ఒకోసారి పాత్రలాగా మరోసారి హితాభిలాషగా ఇంకోసారి కేవలం ప్రేక్షక పాత్రలా ఉంటుంది.

దీనివల్ల నష్టమూ ఉంది. కోరస్ వల్ల, నాటకకర్త తన ఇచ్ఛానుసారంగా కథను వివిధ రసభరితంగా, సన్నివేశ కల్పన చేయటానికి ఉండదు. కవి స్వేచ్ఛ తగ్గుతుంది. నాటకేతివృత్తం సంకుచితం అవుతుంది. శృంగారాది రసభంజకంగా ఉండటమే కాదు మంత్రాలోచన ప్రదర్శనకూ ఆటంకమే.

ఇది పూర్వం ఉన్నా నేడు అంతరించింది. దాని స్థానంలో నాటక కర్తలితర సాధనాలు అన్వేషించటం జరిగింది ట్రాజెడిలో షడంగాలే కాదు కోరన్ కూడా ప్రముఖమే కీలకమైన పాత్రను పోషించింది.

11. పాశ్చాత్య నాటకం – కామెడీ:

ఆరంభంలో ట్రాజెడీకి వేసినంతటి పెద్దపీట కామెడికి లభించలేదు. అరిస్టాటిల్ దానిని తక్కువగా భావించటమే కారణం. కామెడిని గురించి చర్చించింది తక్కువే. ఉదాత్తేతివృత్తం ట్రాజెడిలో ఉండగా, మానవునిలోని న్యూన భావాలు చేష్టలలో కామెడి ఉంటుంది.

Komos-Revel, oide-song. Comedy అనే పదానికి గ్రీకు పదాలైన Koneos, Oide లు మూలం. దాని అర్థం ఆనందోత్సాహలతో పాడే పాటలు అని అర్థం.

కామెడి ఆవిర్భావం:

ట్రాజెడిలాగానే కామెడి కూడా డయోనిసన్‌కు సంబంధించినవే. అయితే ఈ దేవత పునర్జన్మకు సంబంధించిన పాటలివి. అయితే దీని ఆవిర్భావానికి నిర్దిష్ట నిదర్శనాలు లేవు.

కామెడి నిర్వచనం:

నీచుల అనుకరణ కామెడి. వీరి లక్షణం దుర్మార్గం కాదు హాస్యాస్పదత్వం. అది కురూపతలో భాగమే. ఈ అనాకారిత్వం ఇతరులకు బాధ కాని హానికాని కలిగించదు. దీనికి నిదర్శనంగా నిల్చేది కృత్రిమ ముఖం (Comic mask) ఇది వికృతంగా అందవిహీనంగా ఉన్న బాధ కలిగించదు.

కామెడి ఆదర్శాల వల్లెవేత కంటే ఆసక్తిజనకంగా ఉంటుంది. ఆదర్శంగా కంటే వాస్తవికంగాను, వీరోచితంగా కంటే నిత్యజీవిత ధోరణుల్లోనూ కామెడి సాగుతుంది. నైతికతను పెంపొదించటం కంటే ఆహ్లాదం కలిగించటం దీని ప్రథమ ప్రయోజనం.

కామెడి విభజన (గ్రీకు):

గ్రీకు కామెడి కాలానుగుణంగా మూడు విధాలుగా విభజించారు. Old, Middle, New, Comedies

Old Comedy:

అంతగా ఇతివృత్త ప్రాధాన్యం లేదు. తీవ్రమైన పదనిందతో కూడిన హేళన ఉంటుంది. కామెడి ఇతరులను నొప్పించని హాస్యంతో ఉండాలనే నియమం Old Comedy కి వర్తించదు. ఈ కామెడికి అరిస్టోఫేన్సు రచనలు నిదర్శనం.

Middle Comedy:

ఈ నాటకాలు వ్యంగ్యాత్మకంగా ఉన్నాయి. ఈ రెండింటిలోని (Old & Middle) హేళన, వైయక్తిక దూషణతో, కఠినమైన హేళనతో ఉండి విశ్వజనీనమనే భావనకు దూరంగా ఉన్నాయి.

New Comedy:

వ్యక్తి దూషణ తగ్గింది. దాదాపు లేదు. విశ్వజనీన హాస్యం మృదుల హాస్యం చోటుచేసుకొంది. ఈ రూపకాలు లభిస్తున్నది నాలుగే. అవి మెనాండర్ రచించినవి.

గ్రీకు-రోమను రూపకాలు:

క్రీ.పూ. 500-200 మధ్య కాలంలో ప్రవర్థిల్లిన రూపకట్రాజెడి, కామెడి ప్రభావం రోముపై పడింది. అక్కడా రూపక రచనారంభమైంది. రోమును రూపకాలు ఒక అనుసంధానంగా నిల్చాయి. గ్రీకు పాశ్చాత్య రూపకాల మధ్య-గ్రీకురూపక సంబంధ పరిజ్ఞానాన్నిచ్చాయి. ఆంగ్ల రూపక కర్తలను ప్రభావితం చేశాయి. గ్రీకులో ఉన్న సృజనాత్మకత రోము రూపకాలలో లేకపోయినా తనదైన ధోరణిని ప్రభావాన్ని రోము రూపకం నిలుపుకొంది.

వీరిలో ప్లాటస్, టెరెన్స్ ప్రధాన రూపకర్తలు. టెరెన్స్‌పై గ్రీకు రూపకకర్త మొనాండర్ ప్రభావం ఉంది. హాస్యం, ప్రేమ, వాత్సల్యం, తల్లిదండ్రుల పట్ల భయభక్తులు ఆధారంగా ఇతని రూపక రచన సాగింది. క్రీ.శ. 1వ శతాబ్దానికి రూపకకర్త కంటే నటునికి ప్రాధాన్యం పెరిగింది.

రూపక క్షీణత / అంధయగం:

క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దిలో రోమను సామ్రాజ్యం పతనమైంది. రూపకం లేనిదే చెప్పవచ్చు 13వ శతాబ్ది వరకు. అందుకనే దీనిని 'అంధయుగం' Dark age అన్నారు.

"కామెడి - మత ప్రోత్సాహం - పాశ్చాత్య రూపకం:

రోమను సామ్రాజ్య పతనానంతరం రోములోని చర్చి అధికారులు నిరాకరించిన రూపకాన్ని ఆంగ్లదేశాన చర్చి అధికారులు చేపట్టారు. మతప్రచారానికి రూపకాన్ని వాడారు. చర్చి పండగలలో ఉత్సవాలలో క్రైస్తవ మతగ్రంథమైన బైబిలు కథల ఆధారంగా రూపకాన్ని రచించి ప్రదర్శించారు. ఇవి అద్భుత (Mystery play) దివ్య తలా (Miracle play) నీత్యుపదేశ (Morality play) ఉపరూపకాలు (Interlude). ఇవి ఆంగ్లంలో కామెడీలకు మూలం.

ఆంగ్ల రూపకం:

క్రీ.శ. 1583 నాటికి సాహితీపరంగా కాని, ప్రదర్శనా యోగంగా కాని రూపకాలులేవని సర్ ఫిలిప్ సిడ్నీ ఆంగ్ల

సాహిత్యకృషిని సమీక్షిస్తూ పేర్కొన్నాడు.

రూపక స్వర్ణయుగం – ఎలిజెబెత్ యుగం:

నాటక రచన దీప్తివంతంగా వెలిగిన కాలంలో, అగ్రగణ్యుణిగా నిల్చినవాడు షేక్స్‌పియర్. కాల్పనిక రచనలు అధికంగా వెలువడ్డాయి. (Comedy of humours) అనే రూపక భేదాన్ని ఏర్పర్చిన డా॥ చెన్‌సన్ మరోముఖ్యుడు పునరుజ్జీవన రచనలలో దేశాభిమానం, రచనలో స్వేచ్ఛా దృక్పథం ఏర్పడింది.

రెండవ జేమ్సు అనంతర పాలించిన పూరిటన్లు నాటక ప్రదర్శన నిషేధించడంతో రూపక రచన తగ్గింది. కాని రెండవ ఛార్లెస్ రాకతో నాటకం తిరిగి పుంజుకొంది. వీటిని Commedy of manners అని Restoration drama అంటారు.

ఫ్రాన్సు (మోలియర్), స్పెయిన్ల (లోప్‌డీవేగా, కాల్డిరాన్)లో నాటకం వికాసం పొందింది.

రియలిస్టిక్ రూపకాలు (ఇబ్సన్)

మనోవిశ్లేషణాత్మక రూపకాలు (చెకోవ్ – రష్యా)

స్వాభావిక రూపకాలు (మాక్సిమ్ గోర్కి – రష్యా)

హేళనాత్మక రూపకాలు (బెర్నార్డు షా) క్రమ పరిణామంలో ఏర్పడ్డాయి.

కామెడి విభజన (పాశ్చాత్య):

గ్రీకు కామెడీ నుంచి క్రమంగా పాశ్చాత్య సాహిత్యంలోనికి ప్రవేశించింది కామెడి. అక్కడ విమాత్న పోకడలతో స్వల్పమార్పులతో కొత్తరూపాలు సంతరించుకొంది. పాశ్చాత్య కామెడీ 5 రకాలుగా ఉంది.

1. Romantic Comedy:

కాల్పనికత, ప్రణయ ధోరణితో సాగే రచన. షేక్స్‌పియర్ రాసిన As you like it, A mid Summer nights dream ఇందుకు నిదర్శనాలు.

2. Satiric Comedy:

వ్యంగ్యం, అధిక్షేపం ఉన్న రచన, సమాజంలోని అకృత్యాలకు వ్యతిరేకంగా సాగే రచన. చెడ్డవానికి చివరకు చెడు జరగటం చెప్పబడుతుంది. బెన్ జాన్సన్ The Alchemist దీనికి ఉదాహరణ.

3. The Comedy of manners:

దీన్ని Restoration drama అని అన్నారు. హాస్యంలో కొంత దిగజారినతనం ఉండేది. బాగా నాగరిక సమాజంలోని వ్యక్తుల వ్యవహారాలతో అలవాట్లపై సాగే హాస్యం ఇది. తమాషా అయిన సంభాషణ, ప్రియునితో, భర్తతో సాగటం మాట తిప్పికొట్టటం ఇందులో చూస్తాం. 18వ శతాబ్దానికి హాస్యం కొంచెం మేల్తరంగా నిల్చింది. love's labores lost, Uuch ado about nothing – షేక్స్‌పియర్, A School for Scandal – రిచర్డ్ షెరిడన్, ఈ రకమైన రచనలు.

4. Farce:

మనసారా ప్రేక్షకులను నవ్వించటం దీని ఉద్దేశ్యం. వీటిని 'Belly Laughs' అన్నారు. సుదీర్ఘ సంభాషణతో నిండిన హాస్యం ఉంటుంది. Noah – వేక్‌ఫిల్డ్ దీనికి నిదర్శనం. దీనిని సినిమాగా రూపొందించిన ఆనవాళ్ళు ఉన్నాయి–ఛార్లీ చాప్లిన్.

5. High Low Comedy:

ఇది చివరిది. High comedy మేథావులను ఆకర్షించేదిగా ఉంటుంది. షేక్స్పియర్ Much ado about nothing దీనికి ఉదాహరణ. low comedy దానికి వ్యతిరేకం. జోక్సుతో కూడి ఉంటుంది.

కామెడి – సుఖాంత రచన. మొదట్లో వ్యంగ్య వ్యాఖ్యానాలు రచయితనో రాజకీయ నాయకుడినో ఆశ్రయించి ఉంటే, క్రమంగా అది ప్రేమ. సంబంధ ఇతివృత్తాలకు మారింది. ఆధునిక యుగంలో ఇతివృత్తంతో సంబంధం లేకుండా, రచన పొడవునా హాస్యం నిలుస్తూ ఉంది.

16.3. ముగింపు:

ప్రాచ్య నాటకం మంగళకరమైన ఆరంభం, మద్యమం, అంతం ఉండటం నియమం. పాశ్చాత్య నాటకం సుఖాంతానికి ప్రాధాన్యమున్నా, విషాదాంతానికి మకుట ప్రాయ ప్రాధాన్యం ఉంది. సంపూర్ణ వైరుధ్యం ప్రాచ్య నాటకానికి పాశ్చాత్య ట్రాజెడికి. ప్రాచ్యనాటకానికి రసానంద లబ్ది ప్రయోజనమైతే, పాశ్చాత్య ట్రాజెడికి క్షాళన, కామెడికి హాస్య సంబంధ ఆనందం ప్రయోజనంగా నిలుస్తుంది. నాటకం ఇరు ప్రాంతాలలో ఇరుప్రకారాలుగా పురోగమించాయి.

16.4. నమూనా ప్రశ్నలు:

1) ప్రాచ్యనాటక లక్షణాలను వివరించండి?

2) పాశ్చాత్య నాటక ధోరణి ట్రాజెడి స్వరూపాన్ని విశదీకరించండి?

3) కామెడీ విశిష్టతను తెల్పండి?

16.5. ఆధార గ్రంథాలు:

1) సాహిత్య దర్శనం – ఆచార్య కాకర్ల వెంకట రామ నరసింహం

2) అరిస్టాటిల్ – బి. వెంకటేశం

3) తెలుగు నాటక వికాసం – పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు

4) సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష – పింగళి లక్ష్మీకాంతం

– డా॥ కె. మధుజ్యోతి

M.A. TELUGU :: 4th SEMESTER :: PAPER-III

LITERARY CRITICISM

సంప్రదాయ సాహిత్య విమర్శ

మాదిరి ప్రశ్నాపత్రం

సమయం: 3 గంటలు **మార్కులు: 70**

ఈ క్రింది ప్రశ్నలలో ఐదింటికి సమాధానాలు రాయండి. అన్నింటికి మార్కులు సమానం. 5 × 14 =70 మార్కులు.

1. విమర్శ స్వరూప స్వభావాలను వివరించండి?
2. కావ్య ప్రయోజనాలను తెలిపి కావ్యహేతువులను విశ్లేషించండి?
3. లలిత కళల గురించి రాయండి?
4. రసనిష్ఠ – వాదాలు విశ్లేషించండి?
5. ధ్వని భేదాలు వివరించండి?
6. శతక సాహిత్యం గురించి రాయండి?
7. యక్షగానం లక్షణాలు సోదాహరణంగా వివరించండి?
8. దశరూపకాల గురించి రాయండి?
9. నాటక లక్షణాలు తెలుపండి?
10. ట్రాజెడి ఆవిర్భావ వికాసాలను వివరించండి?